215
H215.76/1
1467

ئۇيغۇر شىۋىلىرى سۆزلۈگى

غۇلام غوپۇرى تۈزگەن

www.birhon.com
بىرھون بىلىم ئامبىرى

21500003962

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى ....(1)

«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى ....(1)

«سۆزلۈك»تىكى قىسقارتىلغان سۆزلەر ....(2)

ئۇيغۇر شىۋىلىرى توغرىسىدا.............................(1)

«سۆزلۈك»نىڭ تېكىستى.................................(1)

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى

1. «سۆزلۈك»كە جەمئىي 4 مىڭغا يېقىن سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى كىرگۈزۈلدى. مەتبۇئات ۋە نەشرىياتچىلىقتىكى ئەھمىيىتى كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلغىنى ئۈچۈن، قائىدىلىك فونىتىكىلىق نۆۋەتلىشىشتە كۆرۈلىدىغان سۆزلەر ئاساسەن كىرگۈزۈلمىدى.

2. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن ھەر بىر سۆزنىڭ مەنىسى ھازىرقى ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈرۈلدى. سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىگە كۆپىنچە شۇ سۆزلەر قاتناشقان ماقال ـ تەمسىل، بېيىت، قوشاق ۋە تېپىشماقلاردىن مىساللار كەلتۈرۈلدى. مەنىداش سۆزلەرنىڭ ئالدىنقىسى چۈشەندۈرۈلدى، كېيىنكىسى چۈشەندۈرۈلمەي، ئالدىنقىسىغا قاراشقا تاپشۇرۇلدى.

3. شۇ رايونى بىرقەدەر ئېنىق بولغان سۆزلەرنىڭ تەۋەلىكى قىسقارتىلىپ كۆرسىتىپ قويۇلدى، ئېنىق بولمىغانلىرى ياكى بىرقانچە رايوندا تەڭ قوللىنىلىدىغانلىرىنىڭ تەۋەلىكى كۆرسىتىلمىدى.

4. سۆزلەرنىڭ باشقا ـ باشقا مەنىلىرى چېكىتلىك پەش بىلەن ئايرىلدى. كەلتۈرۈلگەن مىساللارنىڭ ئالدىغا قوش چېكىت قويۇلدى ياكى "م:" بەلگىسى بېرىلدى. كۆچمە مەنە ئۈچۈن سۆزنىڭ ئالدىغا "كۆچمە:" بەلگىسى بېرىلدى.

5. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى بويىچە بېرىلدى.

«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبە تەرتىپى

ئا .... (1)
ئە .... (19)
ب .... (25)
پ .... (44)
ت .... (59)
ج .... (86)
چ .... (98)
خ .... (120)
د .... (126)
ر .... (140)
ز .... (143)
س .... (146)
ش .... (169)
غ .... (179)
ق .... (186)
ك .... (205)
گ .... (222)
ل .... (228)
م .... (234)
ن .... (243)
ھ .... (246)
ئو . و .... (252)
ئۇ . ۇ .... (259)
ئۆ . ۆ .... (264)
ئۈ . ۈ .... (270)
ۋ .... (272)
ئې . ې .... (274)
ئى . ى .... (278)
ي .... (285)

«سۆزلۈك»تىكى قىسقارتىلما سۆزلەر

ل — لوپنۇر
خ — خوتەن
قە — قەشقەر
قۇ — قۇمۇل
ت — تۇرپان

ئا — ئاقسۇ
غ — غۇلجا
كۇ — كۇچار
كۆچمە — كۆچمە مەنىسى

ئۇيغۇر شىۋىلىرى توغرىسىدا

شىۋىلەر بىر مىللەتكە ئورتاق بولغان مىللىي تىلنىڭ ئۇلى. بەزى مىللىي تىللار بىرقانچە شىۋىنىڭ ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا بىر بىرىگە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆزئارا ئايرىمىلىقلارنى ئازايتىپ، ئورتاقلىقنى كۆپەيتىپ، بىر بىرىگە يېقىنلىشىشى ئارقىسىدا، ئۇلاردىن مەلۇم بىر شىۋىنى ئاساس قىلغان ھالدا شەكىللىنىدۇ. ئاساس قىلىنغان بۇ شىۋە تىلشۇناسلىقتا "يېتەكچى دىئالېكت" دېيىلىدۇ. ئالايلى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى قەشقەر، ئاقسۇ، قۇمۇل، تۇرپان، ئىلى ۋە ئۈرۈمچى شىۋىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەركىزىي دىئالېكت ئاساسىدا شەكىللەنگەن، ئۈرۈمچى شەھىرى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي مەركىزى بولۇپ كەلگەچكە، ئۈرۈمچى تەلەپپۇزى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېتەكچى تەلەپپۇزى بولۇپ قالماقتا.

تىل ئىجتىمائىي ئالاقە قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن كۈچلۈك تۇراقلىققا ئىگە بولغانلىقتىن، ئورتاق مىللىي تىل بىلەن يەرلىك شىۋىلەر ئوتتۇرىسىدا، مىللىي ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتۈنلەي ئومۇملاشقىنىغىچە بولغان خېلى ئۇزاق بىر دەۋر ئىچىدە، تىلنىڭ ئۈچ تەركىۋىي قىسمى بويىچە بەزى ئۆزگىچىلىكلەر مەۋجۇت

بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئۆزگىچىلىكلەر ئىچىدە فونېتىكىلىق ۋە لېك-سىكىلىق پەرقلەر كۆپرەك، گىراماتىكىغا ئائىت پەرقلەر ئازراق بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئورتاق مىللىي تىل بىلەن ھەرقايسى شىۋىلەر ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق پەرقلەرنىڭ دەرىجىسى ئوخ-شاش بولمايدۇ، يەنى بەزى شىۋىلەر بىلەن مىللىي ئەدەبىي تىل ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر ئانچە زور بولمايدۇ، بەزى-لىرىدە بولسا بۇنداق پەرقلەر خېلى گەۋدىلىك بولىدۇ.

ئۇيغۇر تىلىنى ئالساق، ئالدى بىلەن لوپنۇر دىئالېكتى، ئاندىن قالسا خوتەن دىئالېكتى بۇ جەھەتتە ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، لوپنۇر دىئالېكتىدا سۆزنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى بوغۇملىرىدىكى "ئا، ئە" تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلاشماس-لىقى، سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى "ئو، ئۆ" تاۋۇشلىرىنىڭ كېيىنكى بوغۇملاردىكى سوزۇق تاۋۇشلارغا لەۋلەشتۈرۈش تەسى-رىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ ئوڭ ئاسسىمىلاتى-سىيىسىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ھازىرقى كەلگۈسى زامان پېئىلى-نىڭ بىرئاز قەدىمقى شەكىلدە قوللىنىلىشى قاتارلىقلار، خوتەن دىئالېكتىدا "ل" بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىللار ھازىرقى كەلگۈسى زامان بىلەن تۈرلەنگەندە "ل" تاۋۇشى بىلەن كەلگەن بوغۇم-نىڭ چۈشۈپ قېلىشى، پېئىل يىلتىزلىرىنىڭ كەينىگە غاق // قاق // گەك // كەك // ،غۇلۇق // قۇلۇق // گۇلۇك // كۇلۇك، لىغ // لىگ قاتارلىق قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ سۈپەتداش ياسىلىشى ۋە بۇنداق سۈپەتداشلارنىڭ جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىشى قاتارلىقلار ئەدەبىي تىل بىلەن فونېتىكىلىق ۋە گىراماتىكىلىق جەھەت-لەردىكى ئالاھىدە پەرقلەرنى شەكىللەندۈرىدۇ.

مەركىزىي دىئالېكت دائىرىسىگە كىرگەن ھەرقايسى شىۋىلەردىمۇ بۇنداق پەرقلەر بار، لېكىن يۇقۇرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن دىئالېكتلارغا نىسبەتەن ئانچە چوڭ ئەمەس.

شىۋىلەردە مىللىي ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەرنىڭ كۆپىنچىسى قوللىنىلغاندىن تاشقىرى، مىللىي ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەرگە ئوخشىمايدىغان بىر تۈركۈم سۆزلەر قوللىنىلىدۇ. مانا شۇنداق سۆزلەر "شىۋە" دېيىلىدۇ. بۇنداق سۆزلەر مىللىي ئەدەبىي تىل بىلەن شىۋىلەر ئوتتۇرىسىدىكى لېكسىكىلىق پەرقنى شەكىللەندۈرىدۇ.

شىۋە سۆزلىرىنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى بىرلا شىۋە رايونىدا، يەنە بەزى-لىرى بىرقانچە شىۋە رايونىدا قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، ئالۇن~ئالۋۇن (ساراپ)، ئارۋاق (سىپەر)، گۆسمە (غەيۋەت)، قارنى يورۇق (كاۋاۋىچىن، خاجۇ)، ئايىغا باقار (ئاپتاپپەرەس)، چاق-چىلقاي (ئالدىراشلىق)، شىراغول (گەپ ئۆتمەس)، تاسقىر (سار)، سۇمال (تاغار)، چىقار (مەنبە، كېلىپ چىققان يېرى)، چىقما (مەھسۇلات)، خالو (نوغۇچ)، لالو (زەمبىل)، چىڭكىرىش (چىداملىق-پۇختا)، شومىچى (كۆز-كۆز قىلغۇچى، داغۋاز)، سوتۇق (ئاھاڭ، كۈي) دىگەن سۆزلەر قۇمۇلدىلا قوللىنىلىدۇ. جوغدۇن (تىتىك)، ئۆكەركە (ئەجەپ، چىرايلىق) دىگەن سۆز-لەر قۇمۇلنىڭ بەلگىلىك بىر تاغ رايونىدىلا قوللىنىلىدۇ. سۇر-مۇل (ئىشنىڭ ئېپى)، سارسىماق (دۈشكەلىمەك، خارلىماق)، مۈكۈل-تىقىل (قاتتىق-قۇرۇق، ئاددى) دىگەن سۆزلەر تۇرپاندىلا قوللىنىلىدۇ. سونۇ (غەلىتە، ئاجايىپ)، سونۇرقىماق (ئەجەپ-

لەنــمەك)، سىرتــق (خەۋەر، ئۇچۇر، نەتــجە) دىگەن سۆزلەر قۇمۇل، تۇرپان، كورلا ئەتراپــلىرىــدا (سىرتىق سۆزى ئاتۇش، مەكتىلەردە "سىيتىق" شەكلىدە كۆرۈلىدۇ) قولــلىنىلىدۇ. ساقاق (بېلىقنىڭ نەپەس ئەزاسى)، جۇلاق (ھىلە ـ نەيـرەڭ)، جۇسۇن (پىگورا، تۇرق، ئوبراز)، چاقچىغار (چولپان)، غارغالتا (پورت، ماتۇ)، ئىنە (ئانا)، ئوغـچا (باسـماق، تۇزاق) دىـگەن سۆزلەر لوپنۇردىلا قوللىنىلىدۇ. قورامـساق (كونا، قەدىمـقى)، سارىغۇچ (ئاياللار رومىلـىنىڭ بىر خىـلى)، توسىرىـماق (ھالـسىرىماق، كۆچەنمەك)، چۆپچۇل (غورىگۇل، ئادىدى)، كېتىۋال (ئاقساقال) دىگەن سۆزلەر قەشقەردىلا قوللىنىلىدۇ. جىجىۋىللىق (تەرسالىق، تېرىككەكلىك)، چۆرۈلمە (قىزغا بېرىلـىدىغان تويلۇق كىـيىم ـ كېچەك)، بوسۇت (توي قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان سوغا)، توم ـ بالقا (قوپال)، تالجىقماق (تېلىقماق، قاتــتىق ھېـرىش)، ئۇقاق تارتماق (كۆيۈنمەك، غەم يىمەك)، دىــگەنگە ئوخـشاش سۆزلەر غۇلجىدىلا قولــلىنىــلىدۇ. ئازما (شاقىراتــما)، بوغۇناق (چاڭ ـ توزان)، ئورۇنجا (پايىتما)، ئوتىنچى (تېـۋىپ)، سۇنجاق (پۇت ـ نىڭ سوڭى)، خارەت (ياغاچــچى) دىــگەن سۆزلەر خوتەنــدىلا قوللىنىلىدۇ.

شىــۋىـلەرگە خاس سۆزلەرنىڭ كېــلىپ چىقىــشى ئوخشاش بولــمايــدۇ. ئۇيــغـۇر شىـۋىــلىرىــدە قولــلىنــىلىۋاتــقان بىر قىســم سـۆزلەر ئەسـلىدە قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزلەر ئىدى (بۇ سۆزلەر ئۇيغۇر تىلىغا چەت تىللاردىن، بولۇپمۇ ئەرەپ، پارس تىللىرىدىن كۆپلەپ سۆزلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىــشى بىلەن چەتكە قېقىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا قوللىنىلماي ـ

دىغان، پەقەت ئايرىم جايلاردىلا قوللىنىلىدىغان بولۇپ قالغان)، يەنە بىر قىسمى بولسا كېيىنكى دەۋرلەردە ھەرقايسى جايلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىن قالغان سۆزلەرنى ئالساق، قۇمۇلدا قوللىنىلىدىغان: ئاسىغ (پايدا)، ئەلكۈن (خالايىق، جامائەت)، ياقا (ئىجارە)، ئۆيلەك (چىمەن)، ئۇيا (قېرىنداش، تۇققان)، ئەردەم (ئەدەپ-ئەخلاق)، كۆلۈك (يۈك توشۇيدىغان ئۇلاق)، كۆندۈك (سېغىزدىن ياسالغان ئاشلىق ساندۇغى)، تۇرما (لوبو) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ خوتەندە قوللىنىلىدىغان: ئالتىن (ئاستىن)، ئاران (ئېغىل)، ئاغىماق (يۇقۇرىغا ئۆرلىمەك)، ئاياق (ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا)، ئوماي (ئەش-ھەمرا)، تۇم (سوغۇق) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ لوپنۇردا قوللىنىلىدىغان: ياڭغۇ (ئەكس سادا)، ئوتاچى (تېۋىپ)، قاراچى (پۇقرا)، سات (پەيت-پۇرسەت) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر، شۇنىڭدەك باشقا جايلاردا قوللىنىلىدىغان: بېغىرساق (ۋاپادار، سادىق)، يېقى-يۇقى (شىرەم) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بۇنىڭ مىسالىدۇر. ئۆرمەك (قىل تاغار)، تۆگۈۋاش (جوۋاۋا)، تۆگمىگۈل (ھىندىستان گۈلى)، ئۇسقاق (چۆمۈچ)، باسقۇچ (شوتا، پەلەمپەي)، چىمالتا (گوجەي)، يۆگۈمەچ (خۇاجەر، ھونان)، سايلاتما (پىشايۋان) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر قۇمۇل، لوپنۇر ۋە باشقا جايلاردا كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. غولچىراق (قول ئېلېكتىرى)، قوپارغۇ (داەكىرات)، ئوزغۇن (بىرىنچى، چىمپەيۇن)، قالدۇرۇق يەر (شەخسى ئىگىدارچىلىغىدىكى يەر)، ئاق ئوغۇت (خىمىيىۋى ئوغۇت) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر يېقىنقى

يىللاردا ھەرقايسى جايلاردا ياسالغان سۆزلەر بولۇپ، بۇلارنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلغا كىرگۈزۈلۈپ، تۈرلۈك ئەسەرلەردە ئىشلىتىلمەكتە.

شۇلاردە توپ سۆزلەردىن باشقا، ياسالما سۆز، جۈپ سۆز، بىرىككەن سۆز ۋە تۇراقلىق سۆز بىرىكمىلىرىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ، مەسىلەن، ياداي-چۇداي (ئاددى، غورىگۈل)، قەل-قامشىق (قاملاشقان)، قارا گۇجۇر (قارىسىغا)، ئارۋاڭ-سارۋاڭ (قاملاشمىغان، ئىسكەتسىز)، قىغىل-تاغىل (غاراڭ-غۇرۇڭ)، ئۆگەن-سۆگەن (نۇقسان)، مول-كول (ئىشىپ-تىشىپ تۇرغان)، چىقىل-چۇقۇل (جاپا-مۇشەققەت تارتىپ قىلىش) دىگەنگە ئوخشاش جۈپ سۆزلەر؛ قاپچى (يالغانچى)، شومچى (كۆز-كۆز قىلغۇچى، داغۋاز)، قاقما (مىتىن)، پاسلداق (قوماچ)، ئاسقۇ (گۆش ئاسىدىغان كانارا)، ئارىچى (سالاكەش) دىگەنگە ئوخشاش ياسالما سۆزلەر؛ كۆكتاشقا مىنىمەك، ئوچاق بىشىدىكى داڭقان، چىچىگى چاي بولماق دىگەنگە ئوخشاش تۇراقلىق بىرىكمىلەر بۇنىڭ مىسالى.

شۇلەرگە خاس سۆزلەر ئۆزلىرىنىڭ فونىتىكىلىق ۋە سىمانتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ تۆۋەندىكى بىرقانچە تۈرگە ئايرىلىدۇ.

1. بىلدۈرگەن مەنىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش، ئەمما تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر، مەسىلەن، لوپنۇردا: ئايلۇ (قازانچۇق)، ئارغا (ئاۋۇنچۇق)، ئاغالا (ھۆرمەتلە، ئەتىۋارلا)، ئىڭگىلىك (ھالقا، زىرە)، قارىشقا (بۆرە)، لاڭقا (ياغاچ توسما)؛ خوتەندە: ئادارگۈل (شەپەقگۈل)، كاڭكا (چوڭ

سۈۋەت)، قاۋۇن (مالنىڭ دوۋۇسۇنى)، ئۇدۇك (كۆيۈك، ئىشقى-
مۇھەببەت)، قۇز (تەسكەي)؛ غۇلجىدا: ئاپچىرىماق (كىرىشىپ
كەتمەك)، جۇسۇنلىماق (تەققى-تۇرقىغا زەڭ قويماق)، چەلگىنىش
(ماي باغلاش)؛ قۇمۇلدا: ئالاڭلىق (پاراكەندىچىلىك)، بۆكمەس-
لىنىك (تەسلىم بولماسلىق)، جورۇڭقاي (شەجەرە، نەسەبنامە)،
جولو (تىزگىن)، گاشات (غەم-غۇسسە)، ئۇيقاش (قاپىيە،
قاملىشىش)، كېكىتمە (ھەجۋى)، بۇلتۇلاش (باھانە كۆرسى-
تىش)، بەلدىر (دوقمۇش، توت كوچا ئاغزى)، چۇچۇلماق
(يېشىنىش، كىيىم سالماق)، چامچا (يەكتەك، ئۇزۇن چاپان)
قاتارلىقلار.

2. تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش بول-
سىمۇ، بىلدۈرگەن مەنىلىرى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر. مەسىلەن،
"چۆمۈچ، چىۋىن، سوقا، ئۇدۇم، چوڭ دادا" دېگەن سۆزلەرنى
ئالساق، بۇ سۆزلەرنىڭ تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي
تىلدىكىگە ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن ھەرقايسى شىۋىلەردە
ئوخشىمىغان مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. ئالايلى، چىۋىن سۆزى
لوپنۇردا "پاشا"نى بىلدۈرىدۇ، چىۋىننى ئۇلار "قارا سىڭگەك"
دەيدۇ. "سوقا" سۆزى قۇمۇلدا چاي ئىچىدىغان "كورۇچكا"نى
بىلدۈرسە، باشقا جايلاردا يەر ھەيدەشكە ئىشلىتىلىدىغان
"سوقا"نى ياكى گۈرۈچ ئاقلايدىغان "سوقا"نى بىلدۈرىدۇ.
"ئۇدۇم" دېگەن سۆز قۇمۇلدا ئاغزىنى ئۇشتۇش، بىر ئىشنى
يامان تەرىپىگە جورۇش ياكى يامانلىقنى تىلەش مەنىسىنى
بىلدۈرسە، باشقا جايلاردا "ئىرسىيەت، ئادەت" مەنىسىنى بىلدۈ-
رىدۇ. مەسىلەن، قۇمۇلدا "ئۇدۇم قىلساڭ ئۇلارسەن" دېگەن

ماقال بار. بۇ "بىر ئىشنى يامىنغا ئويلىساڭ، شۇ ئىشقا ئۇلىشىپ قالىسەن" دىگەنلىكتۇر. باشقا جايلاردا بىر ئىشقا ئادەتلىنىپ قالغان بولسا، "بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قاپتۇ" دىيىلىدۇ. "چۆمۈچ" دىگەن سۆزنى ئالساق، جەنۇبىي شىۋىلەردە، بولۇپمۇ قەشقەردە تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان ساپلىق مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما چۆمۈچنى (يەنى قاپاق چۆمۈچنى) "نوگاي" دەيدۇ. "چوڭ دادا" دىگەن سۆز غۇلجا، قۇمۇللاردا ئاتىسىنىڭ ئاكىسىنى بىلدۈرسە، قەشقەردە بوۋىسىنى يەنى ئاتىسىنىڭ ئاتىسىنى بىلدۈرىدۇ.

3. بىلدۈرگەن مەنىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، تاۋۇش قۇرۇلمىسىدا كۆپىنچە قائىدىلىك فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش كۆرۈلىدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، ئۆۋەن — ئەۋەن — ئۆگەن؛ تۇۋرۇك — تۇۋلۇك — تۇپلۇك — تۇۋەك؛ ئۇجىمە — ئۈژمە — جۇجەم؛ كۆرتە — كۇدە؛ خوتەك — خوتۇق؛ تاۋار — تاگار — تۇگا؛ ۋەسىيەت — گۆسىيەت؛ سوپۇن — سوۋۇن — سوگۇن؛ بىر — بىي — بىژ؛ قارا — قايلا — قالا؛ يانچۇق — ياچۇق؛ ئۆتۈك — ئۆتەك؛ بېلىق — بالىق؛ روجەك — ئورۇجەك؛ يىلتىز — ئىلتىز؛ ساغرۇ — سارۇ؛ سالجا — شالجا؛ چاقسا — چاقچا — شاخشا دىگەندەك ئوخشاشلار.

4. ئوخشاش يىلتىزغا ئوخشىمايدىغان قوشۇمچىلارنى قوشۇش ئارقىلىق ياسىلىپ، يەنە ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش مەنىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەر. مەسىلەن: شالداما — شالدۇرۇق؛ ئوتۇنخانا — ئوتۇنئۆي؛ ئوتاق — ئوتالغۇ؛ ئاتخانا — ئاتقۇتان دىگەندەك ئوخشاشلار.

5. شۋە سۆزلىرى قاتارىدا مەنە دائىرىسىنىڭ كەڭ-لىگى ياكى تارلىقى جەھەتتە پەرقلىنىدىغان سۆزلەرمۇ بار. "ئايماق" سۆزى ئەدەبىي تىلدا "ۋىلايەت، ئوبلاست، قەبىلە" دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلسا، كەلپىن، يېڭىسار قاتارلىق جايلار-دا "مەھەللە" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، كۆچۆم ئايماق — ئادەم زىچ جايلاشقان مەھەللە.

ئەدەبىي تىل ئۆز تەرەققىياتىدا شۋەلەردىن سۆز ئېلىپ، ئۆزىنى تولۇقلاپ ۋە تېخىمۇ بېيىتىپ بارىدۇ. شۋەلەر تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس بۇلىقى. مەسىلەن، شۋەلەردىن، قالدۇرۇق يەر، قولچىراق، ئاق ئوغۇت، موللاقچى ماشىنا قاتارلىق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىزغا قوبۇل قىلىنىپ، كەڭ تۈردە قوللىنىلىۋاتىدۇ. يانچى، يېغىلىق، ئايماق، كۆجە، قارنى يورۇق، ساقاق، چىرىمە-تال، ئوشۇقماق، چاقچىلىقاي، تاگسۇق، بۆلەكچىلا، ئوزغۇن، سونۇرقىماق، سونۇ، سىرتىق، بۆلەك، قوپارغۇ، جوسۇن، ئۇختا، ئۇقاق، ئەردەم، يالجىماق، دۆگجىمەك، سولتايماق، سونايلانماق، سويلىماق، ئوتاچى، تىنتىش، ئەلياتقۇ، پىچىم (تەقدىر، قىسمەت) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلىمىزدا خېلى ئومۇملىشىپ قالدى.

شۋەلەرگە خاس سۆزلەر ئوبيېكتىپ رىياللىق، ئۇنى بەلگىلىك ساندىكى ئاما قوللىنىدۇ. مۇنداق سۆزلەر ئۇزاق تارىختا ئىگە. شۇڭا ئۇنى ئۇپۇل-توپۇللا كونىراپ، ئىستېمال-دىن قالغان سۆزلەر دەپ، بىراقلا يوققا چىقىرىۋەتكىلى بولماي-دۇ. شۇنىڭدەك، ئۇنى چەتكە قېقىشمۇ توغرا ئەمەس. بىز

چەتكە قاققىنىمىز بىلەن، ئۇلار بەربىر ئۆز يېرىدىكى ئامىنىڭ ئۆز ئارا ئالاقىسىدە خېلى بىر مەزگىل ساقلىنىپ تۇرىدۇ. يەرلىك كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى ھامان ئۆزىنىڭ يەرلىك سۆزى بىلەن ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ، بولمىسا، بىر خىل چۈشىنىكسىزلىك، سۇنئىيلىك، يېقىمسىزلىق ھېس قىلىدۇ. ئالايلۇق، ”سىرتىق“ سۆزى قومۇل-تۇرپاندا ئومۇمى يۈزلۈك ئىشلىتىلىدىغان سۆز بولۇپ، خەۋەر، ئۇچۇر، يىپ ئۇچى، نەتىجە دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، بىرەر ئىش ياكى ئادەمنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىغانلىقنى ”سىرتىغىنى ئالالمىدىم“ دەيدۇ. بىرەر پۇل ياكى مالنىڭ ھېساۋىنى چىقىرالمىغانلىقنى ”بۇ پۇلنىڭ سىرتىغىنى چىقىرالمىدىم“ دەيدۇ، بىرەر ئىشنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلىماقچى بولسا، ”بۇ ئىشنىڭ سىرتىغى چىقىپ كەتمىسۇن“ دەيدۇ. ئۇلار بۇ ئۇقۇملارنى مۇشۇ سىرتىق دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىمەي، ئەكسىچە ”خەۋەر“، ”ئۇچۇر“، ”نەتىجە“، ”مەخپىيەت“ دېگەن سۆزلەر بىلەن ئىپادىلىسە، قائىداقتۇ بىر خىل ياسىمىلىق، ئېنىقسىزلىق، چۈشىنىكسىزلىك ھېس قىلىدۇ، ئۇلارغا بۇ سۆزلەر ”سىرتىق“ سۆزىدەك تەبىئىي، يېقىملىق تۇيۇلمايدۇ. چۈنكى، بۇ سۆز ”خەۋەر“، ”ئۇچۇر“ دېگەن سۆزلەرگە ئوخشاش بىرلا مەنە بىلەن چەكلىنىپ قالماي، بىرقانچە مەنىلەرنى بېرەلەيدۇ. لوپنۇرلۇقلارنىڭ ھىلە، نەيرەڭ مەنىسىنى بېرىدىغان ”جۇلاغ“ دېگەن سۆزىمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش. ئۇلار ”بۇ سىنىڭ ھىلە-نەيرىڭىڭ“ دېگەن ئۇقۇمنى ”بۇ سىنىڭ جۇلاغىڭ“ دەپ ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ. چۈنكى، بۇنداق ئىپادىلەش ئۇلار ئۈچۈن تەبىئىي، يېقىملىق،

چۇشىنىشلىك ۋە چوڭقۇرراق تۇيۇلىدۇ. مەسىلەن، "ئۇمۇنماق"، "ئۇمۇنۇپ قالماق" دېگەن سۆزنى ئالايلى، بۇ سۆز ئورنىغا ئەدەبىي تىلدا تولاراق "تاما قىلماق"، "ئارزۇ قىلماق"، "تەلەپ قىلماق"، "ئۈمىت قىلماق" دېگەن سۆزلەر ئىشلىتىلىدۇ-دە، نەتىجىدە "ئۇمۇنماق" سۆزى ئاڭلىتىدىغان ئۇقۇمنىڭ نازۇك تەرەپلىرىنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدۇ، بۇ نازۇك تەرەپلەرنى پەقەت شۇ سۆزنىڭ ئۆزىلا ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ، خالاس. شۇنىڭدەك، يۇقۇرىدا ئېيتىلغان: ئۇدۇم قىلماق، ئۇدۇم بولۇپ قالماق، يادا-چۇداي، يادايچىسىغىلا دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەر بولۇپ، بۇنداق سۆزلەرنىڭ ئەدەبىي تىلدا تەڭدىشىنى تېپىش تەس. تېپىلغاندىمۇ بەرىبىر ئۆز ئەينىدىكىدەك نازۇك تەرەپلەرنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ. شۇلەردە يەنە شۇنداق سۆزلەر باركى، ئەدەبىي تىلدا زادىلا تەڭدىشى يوق. مەسىلەن، لوپنۇر دىئالېكتىدا قوللىنىلىدىغان مانجار (بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن تالدىن توقۇلغان بىر خىل ئاغزى تەتۈر سېۋەت)؛ خوتەن دىئالېكتىدا قوللىنىلىدىغان تاناي (سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇستى يېپىق ئېرىق) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ بىر قىسىملىرىنىڭ ئەدەبىي تىلدا تەڭدىشى بولسىمۇ، بىلدۈرگەن مەنىلىرى ئارىسىدا نازۇك پەرق-لەر بولغانلىقتىن، ئىستىلىستىكىلىق نۇقتىدىن ئەدەبىي تىلدىكى تەڭدىشى بىلەن تەڭ قوللانغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، "ئېجىل" دېگەن سۆزنى ئالساق، بۇ سۆزنىڭ لوپنۇر دىئالېكتىدا بىلدۈ-رىدىغان مەنىسى ئەدەبىي تىلدىكى "ئاشنا، يار، نىگار" دېگەن سۆزلەر بىلەن ئوخشاپراق كېلىدۇ. لېكىن بۇ سۆز غۇلجىدا

"بول" ياردەمچى پېئىلى بىلەن قوشۇلۇپ، مەلۇم بىر شەخسكە
(مەيلى ئۇ چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، مەيلى ئەر بولسۇن،
ئايال بولسۇن) "كۆڭۈل قويۇپ قىلىش، ئۆگىنىپ قىلىش" دېگەن
مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يۇقۇرىدىكى سۆزلەردە بۇنداق مەنە بولمى-
غانلىقى ئۈچۈن "ئېچىل بولۇپ قالماق"نى "ئاشنا بولۇپ قالماق،
يار بولۇپ قالماق" دېگەن بىرىكمىلەر بىلەن ئوخشاش ئىپادى-
لىگىلى بولمايدۇ.

بۇنداق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىز ئۈچۈن زور بىر بايلىق
مەنبەسى. بىز ئۇلارنى قىزغىن توپلاپ، تەتقىق قىلىپ، ئەدە-
بىي تىل دەرىجىسىگە كۆتىرىپ ئومۇملاشتۇرۇشىمىز كېرەك،
شۇنداق قىلغاندىلا، ئەدەبىي تىل بىلەن شېۋىلەر
ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى بارا-بارا ئازايتىپ، ئەدەبىي تىلىمىزنى
تېخىمۇ بېيىتقىلى ۋە ئۇنىڭ ئىپادىلەش كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇر-
غىلى بولىدۇ.

قولىڭىزدىكى بۇ «ئۇيغۇر شېۋىلىرى سۆزلۈگى» مانا مۇشۇ
مەقسەتتە تۈزۈپ چىقىلدى.

بۇ سۆزلۈك پۈتۈن ئۇيغۇر تىلىدىكى شېۋىلەرگە خاس
سۆزلەرنىڭ پەقەت بىر قىسمىنىلا ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
تەتقىقات ۋە ئىزدىنىشنىڭ چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق بولمىغانلىقى
سەۋەپلىك، بىر مۇنچە سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى خاتا ياكى
نامۇۋاپىق بولۇپ قالغان بولۇشى، بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ، قوللى-
نىلىش دائىرىسى كەڭ ياكى تار بولۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن.
ھۆرمەتلىك كىتاپخانلارنىڭ تۈزىتىش ۋە تولۇقلاش
يۈزىسىدىن قىممەتلىك پىكىرلىرىنى بېرىشىنى سورايمەن.

شۇنىڭ بىلەن بىللە مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سۆزلۈكنى ئىشلەش داۋامىدا مېنى يازما ۋە ئاغزاكى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن ھەممە يولداشلارغا سەمىمىي مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

غۇلام غوپۇرى

ئا

ئابا ل. ”ئاۋا“غا قاراڭ.

ئاباختا قاماق، تۇرمە، سولاق (”ئاۋاختا“مۇ دېيىلىدۇ). م: ئۇنىڭ دادىسى ئاباختىدا ئۆلۈپ كەتكەن.

ئاپا قۇ. ھەدە، ئاچا، ئىگىچە.

ئاپپاق قۇ. خانىم، ئاغىچا، ئاپپاي، ئايىم (بۇ سۆز ئەسلىدە ۋاڭ-غوجىلارنىڭ ۋەزىر-تۆرىلىرىنىڭ ئاغىچىلىرىغا بېرىلىدىغان ھۆرمەت نام بولۇپ، كېيىنكى چاغلاردا چوڭ ياشلىق مۆتىۋەر ئاياللار ھۆرمەتلىنىپ مۇشۇ نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولۇپ قالغان).

ئاپچىرىماق غ. كىيىم-كېچەك ۋە رەختلەرنىڭ سۇ تېگىش بىلەن كىرىشىپ كېتىشى؛ ياغاچتىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ قۇرۇپ قىسقىرىپ، كىچىكلەپ كېتىشى. م: كۆڭلىكىڭىز ئاپچىراپ قاپتۇ؛ ئىشىك ئاپچىراپ كېتىپتۇ.

ئاپچىماق قۇ. يۇقۇرىدىكى ”ئاپچىرىماق“ سۆزىنىڭ مەنىلىرىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، يەنە سۇ قويۇلغان يەرلەرنىڭ شامالدا قۇرۇشۇپ قېلىشىغىمۇ قوللىنىلىدۇ.

ئاپقۇناق قۇ. داپخان (تونۇرنىڭ كۆل چىقىرىدىغان تۆشۈكى).

ئاپىتوللۇغ خ. مەزمۇت، قاۋۇل. م: ئاپىتوللۇغ ئادەم — بەك قاۋۇل ئادەم.

ئات ئارقانلىماق غ. ئاتنى ئوتلاقتا ئېلىپ چىقىپ، بىر پۇتىنى ئۇزۇن ئارغامچا بىلەن چۇشەپ قويۇپ بېقىش ئۇسۇلى.

ئاتان ئاختا قىلىنغان تۆگە.

ئات بېشى ئا. يىگنىغۇچ.

ئات چېپى غ. بوۋاقلارغا ئات قويۇش شەرىپىگە بېرىلىدىغان زىياپەت.

ئاتقوتان ل. ئات ئېغىلى، ئاتخانا، ماخو.

ئات قۇلاق كۆل بويىلىرىدا ئۆسىدىغان ساماں غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئاتقۇنە قۇ. ئات، نام، ئاتاق، تەخەللۇس سۆزلىرىنىڭ ئەركىلەتمە ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېلىپ بويلۇق ئاي سەنەم،
ئاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.
ئاتقۇنەڭنى بىلمەيمەن،
زاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.

ئاتلاق تاغ سىرتى، تاغ قىرى.

ئاتمغا قۇ. ۋاڭ-غوجىلارنىڭ بالىلىرىنى ئېمىتىپ چوڭ قىلىدىغان ئىنىك ئانىلارنىڭ ئەرلىرى "ئاتمغا" دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاتمغاز غ. ئاتاغاز، ئەركەك غاز.

ئاتملا قە. بۇغداي ئۇنى بىلەن جىگدە ئۇنىنى ئارىلاشتۇرۇپ ياسايدىغان بىر خىل ئۇماشقا ئوخشاش تاماق.

ئات يارىتىش غ. ئاتنى بەيگىگە سېلىشقا تەييارلاش.

ئاجرىق قۇ. بىر خىل ئوتنىڭ نامى؛ چىمەن، ئوتلاق مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ ("ئەجرىق"مۇ دېيىلىدۇ).

ئاچارا قۇ. چات ئارا، چاتىراق.

ئاچا قولاق خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ يان تەرىپىدىكى ياغاچ.

ئاچاكا ئا. ئاچا، ھەدە.

ئاچچىقى تۆۋىدىن كەلمەك قە. بۇ، قاتتىق خاپا بولغانلىقنى بىلدۈرۈشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە. م: شۇ تاپتا ئاچچىقىم تۆۋىدىن كېلىۋاتىدۇ، جۇما.

ئاچماق خ. ئېچىق، باشلام، ئاچما، ئېرىق-ئۆستەڭلەرنىڭ ئېچىقى.

ئاختۇرما قۇ. تۇرۇپ، لوبو، ئاقتۇرما.

ئاخشىمارا قۇ. ھەپىرەڭ، ئاخشىمى ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل.

ئاخلاق يەر خالى يەر.

ئاخۇنباش قە. موگو، يەر مەدىكى.

ئاخۆشوت قۇ. ئاقباش ئوت (تاغ چوققىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت بولۇپ، تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ بەدىنىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ).

ئاداپ ئۆي ھايۋانلىرىغا ئاشنىڭ سۈيى بىلەن كېپەك، نان ئۇۋاقلىرىنى قوشۇپ سۇيۇق قىلىپ چېلىپ بېرىلىدىغان ئاش.

ئادارگۈل خ. قىپقىزىل چوغدەك ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل (شەپەق گۈلگە ئوخشايدۇ).

ئاداسقا غ. ئاتا-ئانىلاردىن تەۋەررۈك بولۇپ قېپقالغان كونا

نەرسلەر، كونىراپ كەتكەن نەرسلەر ("ئاداسقۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
ئادەمنىڭ تۇكىنى ئادەم يېمەك غ. بۇ، ئادەمنىڭ بەك كۆپلۈگىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئارا ل. پۇرسەت، بوش چاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:
خۇدا بۇرسا باي بولۇپ مال ساتۇرمىز.
ئارا تاپساق بىللە ئۆيدە ياتۇرمىز.
ئارا بولماق دال بولماق، ئەسقاتماق، مەدەت بولماق، ئورنىنى باسماق، بەرىكەت قىلماق. م: ئۇزۇكچىلىكتە بىر چىنە ئۇن ئون چىنە ئۇنغا ئارا بولدى ئەمەسمۇ!
ئارا-تۇرا قۇ. بەزىدە، بەزى-بەزىدە، گاھ-گاھ، گاھىدا؛ ۋاقتىلىق.
ئارا تۇرماق دال بولماق، پانا بولماق، كاپالەتلىك قىلماق، ئەسقاتماق، قۇتقۇزماق. م: بېشىمغا كۆن چۈشكەندە يەنىلا ئۆز قېرىنداشلىرىم جېنىمغا ئارا تۇردى؛ سەن بۇ ئىشقا ئارا تۇرالامسەن — سەن بۇ ئىشقا كاپالەتلىك قىلالامسەن؟
ئارا-چۇلا قۇ. پۇرسەت، ۋاقىت، ئىمكانىيەت، بوش چاغ، چۇلا. م: مەن سىزگە ئارا-چۇلا بولغاندا كېلىپ بىرەر كۆن قارىشىپ بېرەي.
ئارا-سىرا قۇ. ئاندا-ساندا، گاھ-گاھ، بەزىدە.
ئارا سېلىندى قۇ. ئارىدا قالماق، ئارىدا قالغان ئىش، ئىككى تايىن ئىش.
ئاراشتا قالماق ئارىدا قالماق، ئىككىلەنمەك.
ئارامچان قۇ. ئاراملىق، ئارام-خۇدا.
ئاران خ. ئېغىل، قوتان.

ئارپا تەكسى خ. ئارپا پىششىغىدا پىشىدىغان بىر خىل شاپتۇل ("تەكە" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

ئارتۇك-سارتۇك ساڭگول-سۇڭگول ت. (نۇرغۇن نەرسىلەر-نى رەتسىز كۆتىرىۋالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان قوش سۆز).

ئارتىق ئۇلاققا ئارتىلىدىغان يۈك، نەرسە.

ئارتىق ياغاچ ئىككى تام ياكى ئىككى تۈۋرۈك ئارىسىغا توغرا قويۇلىدىغان ياغاچ، لىم.

ئارچىمبەل گەزلىمە، رەخت. بېيىتتا مۇنداق كەلگەن:

ئارچىمبەلدە تون كىيىپسىز،
ياقاسىنى بۇزماڭ.

ئارداپ قۇ. "ئاداپ"قا ئوخشاش.

ئارداق قۇ. بۇزۇلغان، سېسىغان. م: قوغۇن سېسىپ ئارداپ كېتىپتۇ.

ئاردىماس قۇ. خورىماس، غەم يىمەس، ھار ئالماس.

ئارزۇقماق قە. ئەندىكمەك، ھولۇقماق.

ئارغا ل. ئويۇنچۇق، ئاۋۇنچۇق.

ئارغۇن شالغۇت، قوتاز بىلەن كالىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان كالا؛ ئاغمىخان.

ئارقان ئۈزەر غ. مىجەزى چۇس، كاج ئادەملەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

ئارقىلىق قە. ھاجەتخانىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى؛ خالى — پىنھان جاي.

ئارقىن قۇ. سۇ يالاپ ئويۇۋەتكەن چوڭ جىرغاي.

ئارۇن خ. ئاز، ئازراق، م: ماڭا نېمىشقىدۇر ئارۇن بەر — ماڭا

نىڭدىن ئازراق بەر.

ئارۋاق قۇ. سېھىر، ئەفسۇن، كۆز باغلاش: ھىلە، نەيرەڭ.

ئارۋاڭ-سارۋاڭ غ. كېلەڭسىز، رەتسىز، چۇۋالچاق، چىگ-گىلماچ، چېچىلاڭغۇ، ئىسكەتسىز. م: ئۇ كۆتەكنىڭ ئارۋاڭ-سارۋاڭ پۇتاقلىرى ئارىسىغا كۈچ بىلەن پالتا ئۇردى.

ئارۋۇ قۇ. ئەتىۋار، ئەزىز، ئىناۋەت. م: ئارۋۇلۇق بالا — ئەتىۋار بالا؛ ئارۋۇسى يوق — ئىناۋىتى يوق. ئارۋۇلىماق — ئەتىۋارلىماق، ئايىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاخشىمى ئارىلاپ كەلگىنىڭ،
ئۆزۈڭنى ئارۋۇ قىلغىنىڭ.
گەپ قىلالماي تۇرغىنىڭ،
ئەقلىڭنى جورالماغىنىڭ.

ئارۋۇن قۇ. ئاۋۇن، كۆپ، مول.

ئارىچى سالاكەش، ۋاستىچى، ئارىلاشقۇچى. م: ئارىچىغا ئالتى تاياق (ماقال).

ئارىچىلىماق سالاكەشلىك قىلماق، سۆلەي-سالا قىلماق، ئارىلاشماق، ئارىغا كىرمەك.

ئارىستە قە. بوش، خالىي. م: ئىشتىن ئارىستە بولسام چوقۇم بارىمەن.

ئارىسىدىن ئالا مۈشۈك ئۆتۈپ كەتمەك غ. بۇ، رەنجى-شىپ، قېيىدىشىپ قالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

ئارىش ئاچال، يولنىڭ، سۇنىڭ ئىككىگە ئايرىلغان يېرى. م: يول ئارىش.

ئارىلىق[1] پارا. م: بېگىمگە ئارىلىق بەرمەي ئىشىڭنى پۈت-

تۇرەلمەيسەن.

ئارىلىق[2] قۇ. كارىدور، تاشقارقى ئۆي.

ئازغۇن قە. ئاسىي، خىيانەت قىلغۇچى، ئازغۇچى. م: قاچقۇنغا شەپقەت يوق، ئازغۇنغا ھۆرمەت (ماقال).

ئازلۇق ئارزۇلۇق، ئەتىۋارلىق. م: ئازلۇق بالا — ئەتىۋارلىق بالا.

ئازما خ. شارقىراتما؛ ئېگىزدىن سۇ چۈشۈپ ئويۇۋەتكەن جاي.

ئازنماق ل. ئاتنىڭ كىشنىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارغىماغى ئازنايدۇ ئىشكتە،
تورغۇيۇمۇ نەرى كەم دىمەتتىكتە،
جېنىم ئايلام ئاسما ئولتۇرۇپ خىيال قىل،
نەزمى سالدىم چىداماي ئېچىلىمگە.

ئاس قۇ. ئېھتىمال، بەلكىم شۇنداق بولسا كېرەك، شۇنداق چاغۋا دىگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ، جۈملە ئالدىغا ياكى كەينىگە كېلىدىغان قوشۇمچە سۆز. م: ئاس، شۇنداق چاغۋا، شۇنداققا ئوخشايدۇ، ئاس.

ئاسسىغ قۇ. پايدا، نەپ، مەنپەئەت. م: بۇ ئىش ساڭا ئاسسىغ بەرمەيدۇ — بۇ ئىش ساڭا پايدا بەرمەيدۇ؛ بۇ نەرسە ساڭا ئەسقاتمايدۇ.

ئاسقا[1] گۆش ئاسىدىغان ئىلمەك، كانارا ("ئاسقۇ"مۇ دىيىلىدۇ).

ئاسقا[2] قۇ. ئات-ئۇلاقلارنىڭ پۇتى قىسىلىپ قىلىپ، ماڭغىلى بولمايدىغان تاشلىق يەر. م: ئاتلار ئاسقىغا كىرىپ

قالسا چىقالمايدۇ.

ئاسقاق كۆكتات تېرىلىدىغان يەرنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىش، تاش-چالمىلىرىنى ئۈلگۈپ چىقىرىۋېتىش ئىشلىرىغا ئىشلە-تىلىدىغان سايمان، تىرنا.

ئاسماقچىلاماق ئىلمەك سالماق. م: ئاسماقچىلاپ سوراش — ئۇدۇل سورىماي، ئەگىتىپ، بىلىندۈرمەي سوراش.

ئاسغىدىماق ل. ئەتىۋارلىماق، كۆزى قىيماسلىق، قىسىنماق. م: يېگەنىمدىن ئالىپ كەلدىم ئاسغىداپ — سىزنى ئەتىۋار-لاپ ياكى قىسىنىپ، يەۋاتقان تامىقىمدىن سىزگە ئېلىپ كەلدىم.

ئاسقىماق قە. ئالدىرىماق، ئەمتىرىمەك، جىددىيلەشمەك، ھولۇقماق؛ دەككە-دۈككىگە چۈشمەك، چۆچۈمەك. م: ئاسقى-ماي سۆزلەڭ؛ يۈرىكىم ئاسقىپلا كەتتى.

ئاشسۇ قە. تويدا قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان قوي، ماي، گۈرۈچ، ئوتۇن-ياغاچ قاتارلىق نەرسىلەر.

ئاشقۇرا قۇ. چوڭ چىنە، ئاپقۇرا، ئاشخورا.

ئاشقۇنچە قۇ. ئارتۇق، ئوشۇق؛ ياخشى، ئۈستۈن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يەپ ئەمەس، يېپەك ئەمەس،
بويىڭىزغا كىيگىنىڭىز.
بىزدىن ئاشقۇنچە ئەمەس،
ماختاپ يۈرۈپ سۆيگىنىڭىز.

ئاشورىغى قۇ. ئاچكۆز، تويماس.

ئاشۇت قۇ. ئاش-پاش، ئاش-ئوزۇق.

ئاغا ل. يۇرت چوڭى، ئاقساقال، هاكىم. ئاغاسىز ئەل بولماس، ياقاسىز تون (ماقال).
ئاغاچا ل. خانىم، خېنىم، ئاغىچا، ئايىم.
ئاغاداش يېقىن كۆرگەن كىشىنى (تەڭتۇشىنى) چاقىرغاندا ئاتاپ ئېيتىلىدىغان سۆز. ("ئاداش"قا ئوخشاش).
ئاغالاماق ل. بەزلىمەك، گوللىماق. م: بالانى سەن ئاغالاپ تۇر، سەن تالاغا چىقىپ كىرەي، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كېتەدىمەن ئەسكى تارىم ياقالاپ،
يۇرۇيدىمەن مەن دەردىمنى ئاغالاپ.
قاتۇن ئالماي بوي يۇرۇپ - ئۆلۈپ كەسەم،
سىزگە ئوخشاش بىر خانىمنى تامالاپ.

ئاغىچا غ. قازان يۇغۇچ.
ئاغدارما قە. موللاقچى هارۋا.
ئاغرىقچىلىق ت. كۆڭۈل قېلىشلىق، كۆڭۈل ئاغرىغى، رەنجىش.
ئاغزى پالۋان ئاغزى كۈچلۈك، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.
ئاغزىدىن ئاق ئىت كىرىپ، كۆك ئىت چىقماق ئاغزىنى بولۇشىغا بۇزماق، ئاغزىنى بەزەپ قىلماق.
ئاغزىغا ئىنەك تەپمەك ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالماق، گەپ قىلالماي قالماق. م: ئاغزىڭغا ئىنەك تەپكەنمۇ، نىمە ئىندىمەيسەن؟
ئاغلاقچى ھەيدىگۈچى، سۈيلىگۈچى؛ نازارەتچى ("چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ).
ئاغماق ئۆرلىمەك، كۆتىرىلمەك. م: يۇرىگىم ئاغدى — يۇرىگىم خۇددى يۇقۇرى ئۆرلىگەندەك بولدى.
ئاغۋانا ياغلىق قە. ئاق شايىنى تۈگۈپ، ئاق قالغان يېرىنى

يەنە رەڭگە چىلىغاندا يەنە بىر خىل رەڭ ئالىدۇ. مۇشۇنداق ئىشلەنگەن ياغلىق ئاغۋانا ياغلىق دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاغى قە. بانا، سەۋەپ؛ ئارا تۇرماق، ئارا بولماق ("ئاغۇ"مۇ دېيىلىدۇ) م: سەن تولا ئاغى قىلما؛ ئۇ سوغۇق ۋە ئاچلىقتا ئاغى بولامدىكىن دەپ ئويلىدى بولغاي، تاماكا چەكمەكچى بولدى.

ئاغىچا قە. خېنىم، خانىم. تارىشا ئوتۇن ئوتۇن ئەمەس، ئاغىچا خوتۇن خوتۇن ئەمەس (ماقال).

ئاغىدىماق قە. قېيىدىماق، يامانلىماق.

ئاغىل ـ تاغىل ئىگىز ـ پەس، قالايمىقان چىقىقان ئاۋازنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدىغان سۆز. م: ئۇلار ئاغىل ـ تاغىل سۆرەن سېلىشىپ كىرىپ كەلدى.

ئايغا باقار قۇ. ئاپتاپپەرەس.

ئاقبالداق قە. قازاندا قورۇپ پىشۇرۇلغان قوناق، قوماچ.

ئاق بۇغداچ قە. بىر خىل كۆكتات.

ئاق پوستەك كۇ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى (رەڭگى قاپاقتا ئوخشايدۇ).

ئاق پۇسملاق غ. ئاق پىشماق، ئاق ھەم دۇغىلاق. م: ئايخاننىڭ ئاق پۇسملاق يۈزى گۆرەنلىرىگىچە قىزىرىپ كەتتى.

ئاق پېجە قە. پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن تەڭ قىلىپ تىكىلگەن ئايالچە پېرىجە.

ئاق تاغلىق، قارا تاغلىق بولۇشۇپ كەتمەك ئالاقىنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئۈزمەك، ئادا ـ جۇدا بولماق.

ئاق توغاچ قە. توغاچنىڭ بىر تۈرى.

ئاق تومۇر نېرۋا تومۇر.
ئاق تۇماق قە. ئاق تېرىگە زەي تۇتۇپ تىكىلگەن تۇماق.
ئاقتىن ئاق، سېرىقتىن ساق ساپ، پاك، ھېچقانداق مەسىلە يوقلۇغىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئاق چاڭگاك ئوغرى تىكەن.
ئاق چەشكە قۇ. توم زەنجىۋىلنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.
ئاقچى ئاقۇچ، ئاق ئارىلاش؛ قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سېغىزخان ئاقچى ئىدى،
قۇيرۇغى ساقچى ئىدى.
تۈلكە تۇمەن بېگى ئىدى،
قۇيرۇغى مىڭ بېگى ئىدى.

(بۇ سۆز ئەزلەرگە ئات بولۇپمۇ كېلىدۇ).
ئاق سانجماق غ. چاچقا ئاق كىرمەك.
ئاق سەي قە. بەسەي.
ئاقسىرىماق قە. ياخشى تاماق يېگۈسى كەلمەك، ياغسىرىدىمەك، گۆشسىرىمەك.
ئاق قار غ. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى بولۇپ، يېڭىچە 12-ئاينىڭ 7-، 8-كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "سېرىق قار" مەۋسۇمى بىلەن "قارا قىش" مەۋسۇمىنىڭ ئارىلىغىدا كېلىدۇ.
ئاققاراق ل. كۆز ئېقى.
ئاققاش بۇلبۇل خ. تۇمۇچۇق.
ئاق قوغلۇق خ. سەللىگۈل.

ئاققنه قۇ. ”ئاق“ سۆزىنىڭ يېقىملىق ياكى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاققىنە گۈمبەز ئىچىدە،
ئاقىرىپ ياتقان ئانام.
چۆرىسىگە گۈل تېرىپ،
بىزنى يېتىم قىلغان ئانام.

ئاق كۈن بوشىنىدىغان كۈن، تۇغىدىغان كۈن، تۇغۇت كۈنى. م: ئاق كۈنى يېقىنلىشىپ قالدى؛ ئاق كۈنى توشماستىن تۇغۇپ قويدى.

ئاق لەگلەك قە. ئاق تۇرنا.

ئاقلىماق قە. ئىشقا ئاشۇرماق، يورۇقىقا چىقارماق. ئەل تىلىكىنى ئەر ئاقلار، يەر داڭقىنى ئەل ساقلار (ماقال).

ئاق ھەدە غ. چوڭ ياشلىق ئاياللار ھۆرمەتلىنىپ شۇنداق چاقىرىلىدۇ.

ئاق ئۇغۇت قۇ. خىمىيۋى ئۇغۇت.

ئاقۇشىاق قۇ. شالدا بولىدىغان كۆرمەك.

ئاقۇۋۋاق قۇ. يېقىلغۇ قىلىنىدىغان، قامقاقا ئوخشاش بىر خىل ئۆسۈملۈك.

ئاق ئۆپكە قە. يالاڭتۆش، سەرالىق.

ئاق ئۆي قۇ. كىگىز ئۆي.

ئاقۆپلەك قۇ. بەسەي، يېسۆپلەك.

ئاق ئىش ئىنچىكە ئىش، ھۈنەر-سەنئەتلىك ئىش، مۇرەككەپ ئىش.

ئاق يەم غ. قارچۇغىنىڭ پوكىنىنى تازىلاش ئۈچۈن، قەنتە

مىلاپ بېرىلىدىغان يەم.

ئاق يۇلتۇز قو. زۆھرە يۇلتۇز، ۋېنىرا.

ئاكچا كو. ئۆزىنىڭ ئاكىسى ياكى ئۆزىدىن چوڭلار: قېيىنـ ئاتىسىنىڭ ئىنىسى.

ئاگاي ل. قەبرە، مازار.

ئاگرى ل. ئاجىز، ئاغرىقچان، ئورۇق، ناچار؛ نامرات.

ئاگىلشتۇرۇ قو. ئاللىبۇرۇن، ئاللىقاچان، ئاۋال.

ئاڭقا خ. يارىماس. م: ئاڭقا ئادەم. (بۇ سۆز كەلپىندە دىققەتـ سىزلىك، ئېھتىياتسىزلىق مەنىسىدە كېلىدۇ).

ئاڭقىش قو. چاڭقاش، ئۇسساش.

ئاڭخۇق ل. ھاڭغۇق، بويۇنتۇرۇق.

ئاڭۋاچۇن ت. شۇڭلاشقا، شۇڭا.

ئاڭۋاشقا غ. شۇڭلاشقا، شۇڭا.

ئاڭۋالا قو. شۇڭا، شۇڭلاشقا.

ئالاباغىر ل. قارا كۆڭۈل، ۋاپاسىز.

ئالابوياق ل. تۇراقسىز، شالاق.

ئالا تارتماق غ. ئېتىزنىڭ سۇ چىقمىغان يېرىگە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن ئېرىقچە ئالماق.

ئالارمەن ل. قول سوزغۇچى، قول سۇنغۇچى.

ئالاق-پالاق ل. ئالاقىزادە. م: ئالاق-پالاق بولـمۇ — ئالاقزادە بولما.

ئالا-قۇرا قو. ئالا-بۇلماچ، ئالا-بۇلا.

ئالاكا ت. ئاكا، ئاغا.

ئالاڭ قو. ئالا، ئالا-بۇلا؛ شالاڭ. م: بۇغدايلار ئالاڭ

ئۈنۈپ قاپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاسمانلار ئالاڭلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ.
مەن يارغا نىمە قىلغان،
ئۇ مەنـدىن ياماﻧـلاپتۇ.

ئالاڭغىرىماق قۇ. ئېچىرقىماق؛ ھالسىرىماق، دەرمانسىز-
لاشماق.

ئالاڭلىق قۇ. پاراكەندىچىلىك، خاتىرجەمسىزلىك، مالىمان-
لىق، قالايمىقانچىلىق.

ئالاياق غ. تۆت پۇتى ئاق ئات.

ئالتۇنچى قۇ. زەرگەر.

ئالتۇنلۇق قۇ. ئۇلۇقلار مازارلىغى.

ئالتىن ئاستى، تېگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاڭ سەھەردە ناغرا چالدى،
ئاڭلاندى ئۈنى.
ئالتىندا كۆك ئارغىماق،
يەتكەندۇ كۈنى.

ئالتىۋارىم قۇ. ئالا-جوقا، تۇراقسىز. م: بۇ تولىمۇ ئالتىۋا-
رىم كىشى ئىكەن.

ئالچاڭلاپ كەتمەك قە. بەك تەكەببۇرلىشىپ كەتمەك
(كۇچاردا ”ئالچاڭشماق“ دىيىلىدۇ).

ئالچۇ خ. ئالىچۇق، كەپە.

ئالچى ئوشۇقنىڭ ئويۇق تەرىپى. م: ئوشۇقى ئالچى قوپ-
ماق — ئىشى ئوڭدىن چىقماق، تىلىكى ئوڭدىن كەلمەك.

ئالدى پەش خ. شاپاشلىغاق، ئالدىدا چاپىدىغان.
ئالدىراشقاپ ئا. ئالــدىراپ، ئالــدىراپ ـ سالــدىــراپ. م: ئۇ ئالدىراشقاپ چىقىپ كەتتى.
ئالدى يوغام خ. "ئالدى پەش"كە ئوخشاش.
ئاللا ئېيتماق غ. كېچىدە قوشاق ئېيتىپ، كىشىلەرنى زورغا ئويغاتماق.
ئاللىق قۇ. "ئارىلىق"قا ئوخشاش.
ئالمان غ. تېز، ئىتتىك، چاققان؛ باتۇر. م: ئالغۇچە ئالمان، بەرگۈچە بەزگەك (ماقال)؛ ئالــمان بۇركۈت، ئالــمان ئىت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمان قارچۇغام بولــسا،
قونــدۇرسام بىلەكىمــگە،
تاگىــسام مەن يۈرەكىمگە.

ئالمەت قۇ. بەك، تولــمۇ، خويــمۇ، قالــتىس (بۇ "ئالامەت" سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى).
ئالۋاستى كۆلەڭگۈسى قە. ۋەھىمە، قورقۇنــچ، ساراســم.
ئالۋۇن قۇ. ئېزىتــقۇ، سەراپ (بۇ سۆز لوپــنۇردا "ئالۋىن" دېيىلىدۇ).
ئالۇدە بولماق قە. بىسەرەمجان بولماق. م: كۆڭلۈم ئالۇدە بولۇۋاتىدۇ.
ئالىپاساق قە. ئالا ـ چىپار، قارا ـ قۇرا. م: بۇ كىــتاپ ئالا ـ پاساق بېسىلىپ قاپتۇ.
ئالىپتە قە. كاتــتا، چىرايــلىق. م: سەن بۈگۈن نىمانچىۋالا ئالىپتە بولۇپ كەتتىڭ.

ئالتاغىل قە. سېرىق يىلەن ئاق ئارىلاشقان ئالا، ئالا-بۇلىماچ.
ئالچا كەتەكچە قىلىپ بويالغان ماتا.
ئالچاقماق ل. ئالاق-جالاق، ئالىچەكمەن. م: كۆزۈم ئالد-چاقماق بولۇپ كەتتى.
ئالغەلەپ قە. ئالىجوقا، شەككاك.
ئالقاراق ماللاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك.
ئالقاغا يالغانچى، ئالدامچى: تۇترۇقسىز.
ئالقول سوغاق قول، يات قول.
ئالقۇراق قە. تۆرلۈك رەڭدىكى نەرسىلەردىن قۇرالغان. م: ئالقۇراق چاپان ياكى كۆرپە.
ئالكۈلۈك غ. ئالقوڭغۇز.
ئاماچ خ. قارا، نىشان، ئوق ئېتىش سىنىقىدا ئىشلىتىلىدىغان نىشان.
ئانجىرغا ئورۇق، ئاۋاق، يىگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان.
ئانناي قۇ. ۋىيەي (ھەيرانلىق ۋە ھەسرەتنى بىلدۈرىدىغان سۆز). م: ئانناي! بۇنىڭ قىلىۋاتقىنىنى قاراڭ.
ئانىغاز غ. ئاناغاز، چىشى غاز.
ئانىكا[1] كۇ. موما (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئانىسى).
ئانىكا[1] خ. "ئانا" سۆزىنىڭ ئەركىلەتمە شەكلى.
ئانىكام قاق دىگۈزۈۋەتمەك قە. ۋاي جېنىنى چىقىرىۋەتمەك، جۇگۇ-جۇگۇ دىگۈزۈۋەتمەك.
ئانىلار چېيى غ. ئېغىر ئاياق خوتۇنلار بوشىنىش ئالدىدا بېرىلىدىغان چاي.
ئاۋا ل. ئاتا، دادا. م: سېنىڭ ئاۋاڭ مېنىڭ ئاۋامدىن چوڭ.

قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاۋاككى ئاشنى چىقار،
ئارام كىسالانى ياغىغا.
(هارام كالىنىڭ يىغى بىلەن،
داداڭنىڭ نەزىرىسىنى بەرگىن).

ئاۋاپ خ. ئالدامچى.

ئاۋارىز قۇ. ئارزۇ، ئارمان، تەلەپ، پۇخا. م: ئاۋارىزى قانىدى — ئارمىنى چىقىدى، پۇخادىن چىقىدى.

ئاۋلاق ل. بۇ سۆزنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرى، ئۇۋ قىلىنىدىغان جاي، ئوۋ هايۋانلىرى ياشايدىغان جاي. يەنە بىرى، پىسە كىسەللىگى.

ئاۋۇتماق كۆپەيتمەك؛ بەزلىمەك. م: گەپىنى ئاۋۇتماق — گەپىنى كۆپەيتمەك؛ كۆڭۈلنى ئاۋۇتماق — كۆڭۈلنى بەزلىمەك.

ئاۋۇرماق ئىبتىلىپ كەلمەك. م: ئىت ئۇنىڭغا ئاۋۇرۇپ كەلدى.

ئاۋۇشقا ل. قىرى بوۋاي، چال (خوتەندە ئۇبۇشقا دېيىلىدۇ).

ئاۋۇغاي ل. ئاۋاق، ئورۇق. م: ئاۋۇغاي بالا — ئاۋاق بالا.

ئاۋۇلىماق قۇ. غەيۋەت قىلماق، يامانلاپ بەرمەك. م: مېنى ئۇنىڭغا ئاۋۇلاپ بېرىپتۇ — مېنى ئۇنىڭغا يامانلاپ بېرىپتۇ.

ئاۋۇنچۇق ل. ئويۇنچۇق، كۆڭۈل ئالىدىغان ياكى بەزلەيدىغان نەرسە.

ئاۋىي ئابروي، ئىززەت-هۆرمەت. م: ئۇنىڭ ئاۋىيىنى قىلىپ بىرنىمە دېمىدىم.

ئاياق خ. ياغاچ چۆچەك. م: ئايدا كەلگەنگە ئاياق، كۈنــدە كەلگەنگە تاياق (ماقال).

ئاياق سالماق غ. بۇغـدايـنى تېـپىش ئۈچۈن خامانـنىڭ ئوتتۇرىسىغا بۇغداي ئۈنچىسىنى دائىرە شەكـلىدە يېـيىپ قويماق.

ئاي جىجەم قۇ. ئاي موماي. م: ئاي جىجەم كەلدى. ـــ ئاي موماي كەلدى.

ئايغاق غ. خەۋەر يەتكۈزمەك، مەلۇم قىلماق. م: ئېغىز ئايغاق، تىل تايغاق (ماقال).

ئايغاقچى تىڭتىڭچى؛ چېقىمچى؛ خەۋەرچى.

ئايغىنەم قۇ. "ئاي" سۆزىنىڭ كىچىكلىـتىپ ئېيتىلىشى، ئاي-دەك چىرايلىقىم، ئامرىقىم.

ئايقىن-يايقىن غ. ئوچۇق-ئاشكارا، ئاشقاي-تاشقاي.

ئايگۆل خ. گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گۈل.

ئايلا ت. ئاچا، هەدە.

ئايلۇ ل. قارانچۇق.

ئايلى تاتقۇچ قۇ. شالداما، شالدۇرۇق.

ئايماق ئا. مەهەلـلە، يېزا. م: كۆچـۇم ئايــماق ـــ تـوپ مەهەللە.

ئايمىقى خ. كۈزدە كۆممەي، قىشنىڭ سوغىغا كۆندۈرۈلگەن تەك (تال) ئايمىقى تەك دېيىلىدۇ.

ئاي-هاي سالماق تورلىماق، قىچقارماق، چاقىرماق.

ئايىقى سۇيۇلۇپ قالماق غ. بىرىش كېـلـشى كۆپـيـىپ قالماق، ئايىقى چاققانلىشىپ قالماق.

ئە

ئە-ئە قۇ. ئەجەپلىنىش، ياراتماسلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق. م: ئە-ئە، قويسىلىرا نېرى — ئۇئەش، قويسىلىچۇ نېرى.

ئەپپەي ت. ۋىيەي، ۋايجان (قورقۇش، ئەجەپلىنىش ۋە هاياجاننى بىلدۈرىدىغان ئىملىق). م: ئەپپەي بۇ نىمە قىلىق!

ئەتتىكەن تىكىنەك (تىرناق ئەتراپىغا چىقىدىغان يارا)

ئەر كۆچمە: باتۇر، قەهرىمان؛ مەرت.

ئەرەڭ-سەرەڭ ت. هەر خىل-هەر ياڭزا، ئوڭ-تەتۈر. م: ئەرەڭ-سەرەڭ گەپلەرنى قىلىپ يۈرمە.

ئەرتە غ. بالدۇر، ئىلگىرى، بۇرۇن، ئاۋال. م: ئېكىننى ئەرتە ئەككەن، هوسۇلنى ئەرتە ئورار (ماقال).

ئەرتەك قە. رىۋايەت، هېكايە. م: ئەل مېنى ياخشى دەپ ئەرتىكىمنى قىلسۇن.

ئەردەشمەك قۇ. قىرىشماق؛ ئەۋج ئالماق، ئېغىرلاشماق. م: كېسەل ئەردىشىپ قالدى، هېچ قويۇش بەمىيتتۇ.

ئەردەم قۇ. ئەدەپ-ئەخلاق.

ئەرگۈل نوختىنى چۇلۋۇر بىلەن ئۇلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تۆمۈر بۇرما؛ گايكا.

ئەرۋا قېقشۇەتكەندەك ئوروۇق، ئاجىز، جانسىز، روھسىز هالەتنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان ئىبارە.
ئەرۋائىشى غ. نەزىر ئىشى (كوچىغا قويۇپ قويۇلىدۇ).
ئەرۋەش قە. ئەپسۇن، سېھرى. م: ئەپسۇن-ئەرۋەش ئوقۇدى.
ئەرىن قۇ. كالپۇك، لەب: ئەر دىسە، ئەر ئىنتى چىشلەپتۇ — باتۇر دەپ ماختاپ قويسا، قۇشقىنىغا ئولتۇرۇپتۇ (ماقال) بېيىتتا مۇنداق كەلگەن:

ئەرىنلىرىنىڭ تاتلىقلىغى تىلىنى يارادۇ،
كىرپىكلىرى جىلۋە قىلىپ جاننى ئالادۇ.

ئەزمىدە قۇ. هەزىم، سىڭىرىش. م: مەن بۇ تاماقنى ئەزمىدە قىلالمايمەن.
ئەزمىسنى ئەزمەك گەپنى چاينىماق، ئارقا-ئالدىغا يانماق، دېلىغۇلدا بولماق.
ئەس سېزىم، هوش، ھېسسى خاتىرە.
ئەستى قۇ. ئېھتىمال، بەلكى، تايىنلىق. م: ئەستى شۇنداق — تايىنلىق شۇنداق.
ئەكچە قە. ئوكچە. م: ئۇلار ئىككىسى ئەكچە پاراڭلاشتى.
ئەكچىمەك قۇ. سۈيى قاچماق، چالا قۇرىماق.
ئەكمەك غ. تېرىماق، تىكمەك. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: ئارپا ئەككەن ئارپا ئالار، بۇغداي ئەككەن بۇغداي ئالار؛ بەرسەڭ ئالىسەن، ئەكسەڭ ئوروسەن؛ بىرنى كەسسەڭ، ئوننى ئەك.
ئەگرۇم خ. ئازگال، سۇ يىغىلىپ قالىدىغان يەر.
ئەگۈز غ. قار سۈيى.

ئەگۈش داشقال.

ئەگون ئەگىلىك دەرۋازا.

ئەگىمەك قۇ. كېسەل يوقلىماق، هال سوراپ كەلمەك، كۆرۈ- شۈپ كەلمەك. م: باللارنى ئەگىپ كەلدىم — باللىرىمىنىڭ ئۆيىنى يوقلاپ كەلدىم.

ئەڭدىپ يۈرمەك قە. پېيىگە چۈشمەك، پايلاپ يۈرمەك.

ئەڭگى-تەڭگى ئەڭگى-تەڭگى بولماق — بېشى قايماق، ئېسى چىقماق.

ئەڭگىز سوغۇقى ئاشقان.

ئەڭگىزە ت. ئاندىن كېيىن، ئاندىن.

ئەڭگىز بالا قاغىش بالا، ئورۇنسىز جىدەل قىلىدىغان بالا.

ئەڭلىك ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئوت.

ئەل غ. چاما، ئىمكانىيەت، ئامال. م: ئەلىمنىڭ كېلىشىچە ئىشلەيمەن.

ئەلەس-بۆلەس قە. ئالىچەكىمەن. م: كۆزلىرى ئەلەس- بۆلەس بولغىلى تۇردى.

ئەلەس قۇ. ئالغاي.

ئەلەڭگۈ غ. ئېزىتقۇ، ئالۋۇن؛ يالقۇن. م: ئەلەڭگۈلىمەك — يالقۇنلىماق.

ئەلەنجە قۇ. ئامال. ئىلاج، چارە.

ئەلتەك ئەلگە ئارىلاشقاق، يېتىرقىمايدىغان. م: ئەلتەك بالا.

ئەلكۈن قۇ. ئاما، خالايىق، جامائەت. م: ئەلكۈن ئالدىدا سەتچىلىككە قالىدىغان ئىشنى قىلمايلى.

ئەلكېزەر قە. سەرگەردان، مۇساپىر، بۇرالقى.

ئەلمەلە جامائەت، ئەل، خالايىق. م: بۇ ئىشنى ئەلمەلە ئۇقۇپ قالمسۇن — بۇ ئىشنى جامائەت ئۇقۇپ قالمسۇن.

ئەلمى-تەلمى ئەھۋالى. ئۆي-چۇقۇرى، ئىپى-جىپى. م: بۇ يەرنىڭ ئەلمى-تەلمى بىلەن تېخى تونۇشۇپ كېتەلمىدىم.

ئەلياتقۇ كەچ سائەت 9 ــ 10 بولغان ۋاقىتلار.

ئەلۋەك مول، كۆپ، ئاۋات. م: ئەلۋەكچىلىك — مولچىلىق، ئاۋاتچىلىق.

ئەم قە. شىپا، داۋا. م: كۆك ئىنەكنىڭ سۈتى يۆتەلگە ئەم (شىپا) بولىدۇ.

ئەمەك ئەرمەك. م: ئەرمەك بولماق، ئىچ پۇشۇغىنى چىقارماق.

ئەمچى تېۋىپ، دوختۇر. م: كۆپ ئاغرىغان ئەمچى بولار، كۆپ كەزگەن يولچى (ماقال).

ئەمزەك ئەمچەكنىڭ توپچىسى (تۈگمىسى)؛ ئىمىزگە.

ئەمسۆرۈل قۇ. غەيرى، باشقىچىلا، ئىگىز-پەس، قاملاشمىغان. م: ئەمسۆرۈل گەپ قىلمىساڭچۇ.

ئەمسۈر ت. ھۇشسىزلىق. م: بالا ئەمسۈر بولۇپ قالدى — بالا ھۇشىدىن كېتىپ قالدى.

ئەمگەك قۇ. كۆچمە: جاپا، غۇربەتچىلىك، قىيىنچىلىق. م: ئەمگەك تارتماق — جاپا تارتماق.

ئەمگەكلىك قۇ. شور پېشانىلىك، تەلەيسىز، جاپا كەش.

ئەمگەكشا قۇ. جاپاكەش.

ئەمگىگى قىيىشماق قۇ. نەس باسماق، ئىشى تەتۈرگە ئۆرۈل-

مەك، ئىشى ئوڭماسلىق، ئىلگىرى كەلمەسلىك. م: بۇ بالىنىڭ ئەمگىكى قېيىشىپ، كېسىلى قويۇش بەرمەي كەتتى.

ئەمگىمەك قۇ. چارچىماق. ھارماق، تالماق.

ئەملىك مال قۇ. كۆندۈرۈلمىگەن مال. م: قۇ. ئەملىك ئات، ئاساۋ ئات، توسۇن ئات.

ئەملىمەك داۋالىماق، كېسەلگە دورا بەرمەك. م: چېچەك ئەملىمەك — چېچەك چەكمەك (سالماق).

ئەنە قەي ئا. قارا، ھوي (ھەيرانلىق، ئەجەپلىنىش، نارازىلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۆز). م: ئەنەقەي، مەنەت بالا بولاپ قېپسەن!؛ ئەنەقەي، مۇنىڭ قىلغان ئىشىنى! (كەلپىندە)

ئەن تارتقۇ خ. گىلەمنىڭ ئەن تەرىپىنى تارتىدىغان كالتەك.

ئەن تارتقۇ سىخى خ. ئەن تارتقۇ يىپى باغلىنىدىغان ئىلمەك.

ئەن تارتقۇ شانىسى خ. ئەن تارتقو ياغىچىغا باغلىنىدىغان شانا.

ئەندەك قە. بىر دەم، كىچىككىنە، جىندەك. م: ئەندەك تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ.

ئەندۇ قۇ. خاتا، ناتوغرا. يامان، يېڭىلىش، چاتاق. م: ئەندۇ گەپ قىلما؛ كېچە ئەندۇ يېتىپ قاپتىمەن، بويىنۇم قىڭغىر بولۇپ قېپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىردا ندا ئوقۇم جىق ئىدى،
ئاتقاندا كۆڭلۈم توق ئىدى.
يارىم ياندا تۇرغاندا،

ئەندۇ خىياللار يوق ئىدى.

ئەندۆرىمەك قۇ. بېشى قايىماق، تېنىمەك، تەمتىرىمەك، ئاداشماق. م: بۇ كوچىغا كىرىپ ئەندۆرەپ قالدىم، ھېچ بىلالمىدىم (بەزى جايلاردا «ئۆندەرىمەك» مۇ دېيىلىدۇ).

ئەندىكمەك ئەنسىرىمەك، چۆچىمەك، قورقماق.

ئەن سالماق قۇ. ۋاقىرىماق. م: بالام نىمە ئەن سەپكەتتىڭ؟

ئەنسەپ يىغلىماق قۇ. ۋاقىراپ يىغلىماق. م: بالىغا قاراپ قوي، ئەنسەپ يىغلاپ كەتتى.

ئەۋەي غ. ناھايىتى، قەۋەت؛ ئەجەپلىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق.

ئەۋزەر يولى قە. يەر ئاستى يولى.

ئەۋزاي غ. چىراي، تۇرق؛ پەيل. م: ئۇنىڭ ئەۋزايى يامان ("ئوزاي" مۇ دېيىلىدۇ).

ئەۋمەك خ. ئەندىشە قىلماق، ئۆيىمەك. غەم قىلماق. م: ئوغلامدىن بەك ئەۋدىم.

ئەينولا . كۆچمە: ئالدامچى.

ب

باتچى غ. ماختانچاق؛ مىننەتخور؛ داملامچى، كۆز-كۆز قىلغۇچى.
باتخور غ. ”باتچى“غا ئوخشاش.
بات قىلماق ت. كۆز-كۆز قىلماق، داملىماق؛ مىننەت قىلماق.
باتنخور ت. قىيىدىغاق، يامانلىغاق.
باجىماق قۇ. باشقۇرماق، بىجىرمەك. م: بۇ بالا كىچىك، تېخى هارۋا باجىغىچىلىك بولمىدى.
بادارغا ل. بادىرا، چەنزە، بادىرا ياغاچ.
باداڭ خ. ئاشلىق قاچىلاش ئۈچۈن بورىدىن ياسالغان يۇمىلاق قاچا؛ سامان قاچىلاش ئۈچۈن بورىدىن ياكى تال-چىۋىقتىن قۇراشتۇرۇپ هارۋىغا ئورناشتۇرۇلغان يۇمىلاق ياكى تۆت چاسا ساندۇق.
باداڭ قوساق قە. يوغان قوساق.
بادراڭ كۆز پۇلتىيىپ چىققان كۆز.
بارا قۇ. بارقا پاخلان ياكى ئوغلاق تېرىسى.
باران قۇ. شەپە، قارا؛ هەيۋە. م: يىراقتىن بىر نەرسىنىڭ بارانى كۆرۈنۈۋاتىدۇ.

بارانا ل. تىرنا.

باراۋەت باغ سەيلىسى زىياپىتى.

بارقا ت. قىرقىش ۋاقتىغا يەتكەن قوزىنىڭ تېرىسى.

بارتو ت. غوجىدار، گۇەنجا، ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى.

بارداق سۇ كاسىسى، ئاياق.

باردامچى قە. ئۆيدە بار نەرسىلەرنى ئەتەي ساقلاپ قويۇپ، بالا-چاقىلىرى ياكى ئۆتەر-كېچەر تۇققانلىرى كەلگەندە قويۇپ بېرىشنى ياكى كىيىم-كېچەك بولسا كىيدۇرۇپ قويۇشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم.

بارغىرا قۇ. بىر خىل ئوت.

بارغىندى قۇ. بارغۇچى.

بارلىق ياي، بىساتلىق، مال-مۈلۈكلۈك. م: بۇ خېلى بارلىق ئۆي ئىكەن.

بازارلاپ كەلمەك قە. بازارغا بېرىپ، سودىلىق ئېلىپ كەلمەك.

بازارلىق قە. خېرىدارلىق؛بازاردىن ئېلىپ كەلگەن سوغا-سالام. م: بازارلىق مال — خېرىدارلىق مال؛ مەن سىلەرگە بىر ئاز بازارلىق ئېلىپ كەلدىم.

بازار-ئوچا قە. بازار، شەھەر. م: بازار-ئوچاغا بېرىپ، نەرقى-ناۋانى ئۇقۇپ كېلەيلى.

بازار-ۋېلىق قۇ. "بازار-ئوچا"غا ئوخشاش. م: بۈگۈن بازار-ۋېلىققا بېرىپ، ئاز-تولا رەخت-پۇچۇك ئېلىپ كەلدۇق. (بۇ سۆزنىڭ توغرا ئېيتىلىشى "بازار-بالىق").

بازغاشماق قه. سوقۇشـقاق خورازدەك ھۆرپۈيۈشمەك.
بازلىماق قه. قانات سۆرىمەك.
بازلىماق قۇ. بەزلىمەك: بۇ بالا بەك يىغلاپ كەتتى، بىر-
ئاز بازلاپ قويسىڭىزچۇ.
باستۇرما قه. كوچىلارنىڭ ئۈستىگە يېپىلىدىغان تۆت يېقى
ياكى ئىككى يېنى ئوچۇق لاپاس.
باسقاق قه. پىستان، پىسىلداق.
باسقۇ ل. شوتا ("باسقۇچ"مۇ دېيىلىدۇ).
باسماق[1] ئا. تاختا مۇشۇك (بەزى جايلاردا قۇشقاچ تۇتىدىغان
نەرسىنى "باسماق" دەيدۇ).
باسماق[2] كۇ. سەندەل ئاياق، ساپما ئاياق، باشماق.
باسماقدىماق بېسۋالماق، دەسسىمەك: ئۇ خوجۇن-قاچىلىرىنى
يەرگە قويۇپ بولغىچە، تۆتى تۆت ياقتىن كېلىپ باسماقدى-
ۋالدى؛ بۆرە توشقاننى باسماقداپ تۇرۇپ يېگىلى تۇردى
(ئېغىزدا "باسمادىماق" دېيىلىدۇ).
باسق ل. پىچەن ئورۇپ قۇرۇتۇپ قويۇلغان ئوت-چۆپ،
قومۇش-قوراي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئوت-چۆپلەر. م: باسق
ئورۇمى — قىشلىق ئوت-چۆپ ئورمىسى.
باشاق قۇ. پالەك، باشاق كۆك.
باشاماق قۇ. كەپسىز، بەڭۋاش، گەپكە كىرمەيدىغان. م:
باشاماق بالا — بەڭۋاش بالا.
باش بۇرنى ئالدى، ئەۋۋىلى، دەسلىۋى. م: ئۇ ئوتياش،
قوغۇن-قاپاق، مىۋە-چىۋىنىڭ باش بۇرنىنى ئۇلارغا
بېرەتتى.

باش بېقىشماق ئا. كۆچمە: غەيۋەت قىلىشماق.
باشتۇغاۇق بەگۇاشلىق، باشباشتاقلىق، ئۆزبېشىمچىلىق.
باش سۇ قە. بۇغىدايغا قويۇلىدىغان ئۇچىنچى قېتىملىق سۇ (باش ئالدۇرۇش ئۇچۇن قويۇلىدۇ).
باش سۇقماق ئۇنىڭ-بۇنىڭ ئالدىغا بارماق، كىرمەك. م: ئۇ كۆپ يەرگە باش سۇقۇپ، ئاخىرى بىر ئورۇنغا ئورۇنلاشتى.
باش سىغدۇرماق پاناجاي تاپماق.
باشكىنە قۇ. "باش" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بوگۇن كېچە يار قېشىغا،
يەتكۈزسەڭ بوز ئات.
باشكىنەڭدىن يۇگەن ئېلىپ،
قىلمەن ئازات.

باشلاق خ. باشلام، سۇ بېشى، ئېچىق.
باشلىق قۇ. رەتلىك، تەرتىپلىك، جاي-جايىدا. م: ئۆي دىگەن باشلىقىنە بولسا نىمدىگەن ياخشى!
باش ئۇن قۇ. 1-دەرىجىلىك ئاق ئۇن.
باشماق قۇ. "باجماق"قا ئوخشاش.
باش يېدى قۇ. ئالغانلىكى خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىدىغان ئەرلەر ياكى تەككەنلىكى ئېرى ئۆلۈپ كېتىدىغان خوتۇنلار شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.
باغجار قە. بۇجغۇر، بۇدرە. م: ئېشىك ئالدىدا قوساقلىرىنى كۆتىرەلمەي تۇرغان قاشقىلىق ئىنەك بىلەن باغجار قوزىلىق

قوي تۇراتتى.

باغرۇ ت. باغرى قاتتىق، رەھىمسىز.

باغدال غ. چىپار، چىكىم-چىكىم، چار. م: باغدار خوراز — چار خوراز.

باغلاق غ. مال باغلاپ قويۇلىدىغان جاي.

باغلانچى خ. ئاغامچا، ئارقان.

باغى-تاغى بولماق قە. مالىمان چىقارماق، بۇزۇلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق. م: بىرنەچچىسى باغى-تاغى بولۇپ، چوماق-توقماق كۆتىرىپ توپىلاڭ چىقاردى.

باكانىياز خ. يىكارچى، بىكار تەلەپ، ئاقىنانچى.

بالاخور چاتاقچى، ئىش تېرىغۇچى، ۋەقە تۇغدۇرغۇچى.

بالداق ئەپكەش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سۇغا چىقتىم كۆلۈڭگە،
بالداق سېلىپ مۈرەمگە.
دىدارىڭنى كۆرەي دەپ،
نەچچە باردىم مەلەڭگە.

بالۇقا ل. بولقا.

بالىچان قە. بالىغا ئامراق. م: بالىچان ئادەم — بالىغا ئامراق ئادەم.

بالچۇق ت. ئۆزۈك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇ يېقىمۇ ئالچۇق،
بۇ يېقىمۇ ئالچۇق.
ھەجەپ ئوبدان ياراشتى،
يارىم بەرگەن بالچۇق.

بالىكا خ. بالا (ئەكىلەتمە سۆز).
بايتاسۇن قۇ. تاغنىڭ ئىگىز يەرلىرىدە ئۆسىدىغان ئارچىسىمان ئۆسۈملۈك.
بايخان غ. ئۇلاقا چەيلىتىپ يۇمشىتىش ئۈچۈن خامانغا دۈگىلەك شەكىلدە رەتلىك ــ تەكشى دۆۋىلەنگەن بۇغداي ئۇنچىسى (بەزى جايلاردا "پايخان" دېيىلىدۇ).
بايخاندىماق غ. "بايخان"نىڭ پېئىل شەكلى.
بايران ل. ۋەيران. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇلبۇل سايراپ ئۆتتىمۇ،
باغنىڭ بايران كەتتىمۇ.
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
باشىڭ كۆككە يەتتىمۇ.

بەتكەردە خ. مۇتىھەم، ئۇششۇق؛ لۈكچەك.
بەجىنگۈل قۇ. قات ــ قات ئېچىلىدىغان ئىگىز غوللۇق گۈل.
بەردەڭگى غ. قارامىلتىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سادىرنى ئاتار بولسا،
بەردەڭگى بىلەن ئاتسۇن.
مەن جاڭجۇڭغا خەت يازدىم،
كاللامنى كېسىۋەتسۇن.

بەردەم قە. چىدام: بەردەمرەك بولۇش ــ چىدامىلىغراق بولۇش.
بەشبغىز قۇ. گەپكە ئارىلاشقاق، يېتىم ئاقساقال، ساقالغا ياماشقۇچى.
بەقەم قىش ــ ياز كۆكىرىپ تۇرىدىغان غوللۇق دەرەخنىڭ بىر

خىلى (غولى قارامتۇل قىزىل، ياغىچى چىلك كېلىدۇ).
بەگچەك قە. بەگ بالىسى، بەگزادە؛ تاز.
بەلپۇرمە خ. گارمون يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).
بەلتارتما قە. تاسما بەلۋاغ.
بەلچە[1] خ. موزدوزنىڭ كۆن ـ چەمىلەرنى تىلىدىغان، شىلىدىغان پىچىقى.
بەلچە[2] مەش، ئوچاقتىن كۈل ئالىدىغان كىچىك گۈرجەك.
بەلچە[3] قۇ. تاغ باغرى.
بەلچەك خ. كىچىك كۈرەك.
بەلچىر قۇ. ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلغان يېرى.
بەلدەڭ قۇ. ئەپكەش، بالداق.
بەلدەم قۇ. بوغۇم، ئۆگە.
بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، دوقمۇش، تۆت چاسا.
بەلدىمەك بەرتىمەك، تاياقنىڭ شوينا چىگىدىغان يېرىگە بەرتىك چىقارماق.
بەلكۆينەك قۇ. يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).
بەلگۈرجەك قۇ. "بەلچە[2]"گە ئوخشاش.
بەلگۈنەك قۇ. ئېدىر باغرى.
بەللىك[1] ل. ئىشتاننىڭ بېلى، لىپەز.
بەللىك[2] قۇ. هارۋا بەلۋىغى.
بەللىمەك نىشانغا ئالماق ـ قورولغا ئالماق؛ مىلتىققا ئوق سالماق (بەتلىمەكمۇ دېيىلىدۇ).
بەمەل غ. ئۆگە، بېغىش.
بەمەلچەك غ. "بەمەل"گە ئوخشاش.

بەيگە ئالماق   غ. بىرىنچىلىكنى ئالماق، بىرىنچى بولماق، ئۈزۈپ چىقماق.

بەۋاكەلمەك   قە. تەڭ كەلمەك، توغرا تۇرماق. م: ھۇجۇمغا بەۋا كېلەلمىگەن دۈشمەن ئەسكەرلىرى قېچىشقا باشلىدى.

بوتا   ھاۋانچا تېشى (بەزى جايلاردا "بۆتە" دېيىلىدۇ).

بوتو   ل. بوتا، تايلاق.

بوجا 1   قۇ. ئىشەنچ، كاپالەت، مۆلچەر. تۇغۇتقا بوجا يوق (ماقال).

بوجا2   غ. ھارۋىغا قېتىلغان ئاتنىڭ ئۇزۇن تىزگىنى.

بوچا   خ. قاتىلىپ قۇرۇتۇلغان گۆش.

بودا   قۇ. چوڭ مال، قارامال.

بوداق   قە. قىياس، مۆلچەر، پەرەز. م: ئۇ ئويلاپ باشقىچە بىر بوداقتا كەلدى.

بودەك   خ. سېمىز، بۇدرۇق.

بودولغو   ل. تاقابىل. م: بودولغو كەلمەك — تاقابىل كەلمەك.

بوران چېچىكى   قۇ. مامكاپ، كۆسەيخۇا.

بوران قوپتى   قۇ. بوران چىقتى. كەمبەغەل تالقان يىسە بوران قوپۇپتۇ (ماقال).

بۇرۇل   غ. خالدار (چىپار). بۇرۇل ئات.

بوزاڭ توپا   خ. يول توپىسى.

بوزغۇن تۆلەك   ئۈچار-قاناتلارنىڭ بىرىنچى قېتىم تۈك تاشلىشى (ئىككىنچى قېتىم تۈك تاشلىشى "كۆك تۆلەك"، ئۈچىنچى قېتىم تۈك تاشلىشى "قارا تۆلەك" دېيىلىدۇ).

بوزقىيا   تۇمان قىروسى (تۇمانلىق قىش كۈنلىرى تال-دەرەخ

شاخلىرى ياكى سىمتاناپ تۆۋرۆكلىرىگە باغلىنىپ كېتىدىغان قارغا ئوخشاش قىرو).
بوزلۇق غ. ئېچىلمىغان تىلك، بوز يەر.
بوزلىماق ئىگرىماق، بۇۋۇللىماق (تۆگىنىڭ بوزلىشى).
بوزلاپ يىغلىماق ھۆڭگىرەپ ئېتىپ يىغلىماق، قاتتىق يىغلىماق، تۆگىدەك بوزلاپ يىغلىماق.
بوسۇت غ. تويدا كىشىلەر ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن قويىدىغان سوغا ـ سالام.
بوسۇرما تەلپەك قە. تۇماق ياكى تەلپەكنىڭ بىر تۈرى.
بوسۇق[1] قۇ. بوسۇغا.
بوسۇق[2] ل. بوغۇرساق.
بوسۇنچۇق غ. بوزەك، ئاناي.
بوشقا قۇ. ئوردىدا ئۇششاق ئىشلارغا يەنى لاۋازىمات ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى كىشى ("بوشقى" مۇ دېيىلىدۇ).
بوش مەيسە قە. بوشاڭ، ئىزلەڭگۈ.
بوغا غ. ھارۋىغا قېتىلىدىغان ئاتنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان جۇمبۇ.
بوغجىما خ. بوپا، بوقچا.
بوغچا ل. تويلۇق؛ بوپا، بوغجىما.
بوغداش قە. بىر خىل كۆكتات.
بوغماق[1] ل. باغلام.
بوغماق[2] كۇ. بوغماق، قىلتاق (ئۇششاق جانىۋارلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قويۇلىدىغان بىر خىل توزاق).
بوغماق[3] خ. سېمىز، دوغىلاق.

بوغۇچ قە. بوقۇش، پۆپۈك.
بوغۇم قۇ. ئىنىم، ئۇكام، سىڭلىم.
بوغۇن[1] خ. چىڭگىلىككە ئوخشايدىغان بىر خىـل ئۆسۈملۈك.
بوغۇن[2] قۇ. ھەرە (ھەسەل ھەرىسى).
بوغۇناق خ. چاڭ ـ توزاڭ.
بوغۇنۇقماق خ. خاپا بولماق، بوغۇلماق.
بوغۇن ياتىغى قۇ. ھەرە كۆنىكى.
بوقتاق قۇ. كىچىك داۋان ياكى توغرا قىر.
بوقتۇغ ل. جەينەكتىن يۇقۇرى مۈرىگىچە بولغان ئارىلىق.
بولاق بولدۇرۇلغان، كۆپكەن. م: بولاق مانتا.
بولجا[1] خ. دەرەخ كۆتىكى.
بولجا[2] مۆلچەر، قىياس.
بولجا تېرەك خ. يىلتىزىدىن كۆكلەپ چىققان تېرەك.
بولجالىماق مۆلچەرلىمەك، قىياس قىلماق.
بولۇق غ. ھوسۇلـلۇق، ئوخشــغان. م: بولۇق بۇغداي — ھوسۇللۇق بۇغداي.
بولۇم لاياقەت، ئىقتىدار، قابىلىيەت. م: بولۇملۇق كىشى — قابىلىيەتلىك كىشى. بولۇمىسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن ـ قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم (ماقال).
بونجا قە. ئىككى ـ ئۈچ يىللىق كۆچەت.
بوي قۇ. بويتاق، تۇل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەڭتۇشلار ئۆيلىنىپ كەتتى،
بىز يۈرۈيمىزمۇ بوي.
ساقال ـ بۇرۇت قولغا كەلدى،

قىلمايمىزمۇ توي.

بوياق قۇ. زاراڭزا.

بوياندىماق قە. بويىننى سوزۇپ قارىماق.

بوي ئايىنەك قۇ. تام ئەينەك (تامغا يۆلەپ قويۇلىدىغان تىك ئەينەك).

بويتاسما ۋۇجاڭدەي (ئەسكەر باشلىقلىرى بويىغا ئاسىدىغان تاسماباغ).

بويسۇرە غ. بوي سۇرۇشتۇرۇپ، بويىغا قاراپ. م: باللارنى بويسۇرە قىلىپ تىزماق.

بويلاشماق بوي ئېگىزلىگىنى سېلىشتۇرماق. م: ئىككىمىز بويلىشىپ باقايلى، قايسىمىز ئېگىز ئىكەنمىز.

بويلىماق بويۇنىنى سوزۇپ قارىماق؛ تەگمەك، يەتمەك؛ ئۇ يىراقتا بويلاپ قارىدى؛ ئاغامچا قۇدۇققا بويلىمىدى؛ مەن سۇغا بويلىمىدىم (مەن سۇنىڭ تەكتىگە يېتەلمىدىم).

بويۇنچاق قۇ. خامۇت (كالىنى هارۋا ياكى ساپانغا قوشقاندا، بويىنىغا سېلىنىدىغان جەينەكسىمان ياغاچ ئەسۋاپ).

بۇتناش باتناش، قېپىداش، ئاغرىنىش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېرىق ـ ئۆستەڭ ئاتلايسەن،
يۇقۇرى ـ تۆۋەن قاتنايسەن.
ئىشىڭ ئۇڭغا تارتمىسا،
ماڭا نىمە بۇتنايسەن.

بۇرالقا قۇ. مۇساپىر، ياقا يۇرتتىن كېلىپ قالغان، ئىشىكمۇ ـ ئىشىك دوقۇرۇپ يۈرگۈچى ("بۇرالقى"مۇ دېيىلىدۇ).

بۇردا بولماق خاپا بولماق، ئاچچىغلانماق.

بۇردۇ ل. ئالدام (تۇرپاندا بۇردا دىيىلىدۇ، بۇردا قىلماق- ئالدىماق، ساختا قىلماق).

بۇرنى بۇرۇدىغان قۇ. ئىشى ئوڭمىغان، تەلەيسىز.

بۇرنى كۆپمەك غ. بالاغەتكە يەتمەك (سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ).

بۇرنىنى تارتالماي قالماق بەك ئالدىراشچىلىق بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرنىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويماق غ. پىسەنت قىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىقنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرۇتىنى يېكەندە ئالماق غ. ئەپلىمەك، جايلىماق، جاجىسىنى بەرمەك.

بۇرۇغدىماق قۇ. كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئەمەلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئاددى ئۇسۇل.

بۇرۇقماق غ. غەرق بولماق. م: ئىسقا بۇرۇقماق؛ هاراقتا بۇرۇقماق — هاراقتا غەرق بولماق.

بۇرۇندۇق ل. چۈلۈك (تۆگىنىڭ).

بۇز ئادەم قۇ. ئىش بۇزار، چاتاقچى: بۇ بالا بۇز ئادەم چىقىپ قالدى — بۇ بالا ئىش بۇزار ئادەم چىقىپ قالدى.

بۇزۇم بېشى قۇ. بەگۋاش، ئىش بۇزدى، چاتاقچى.

بۇس-بۇلغۇناق قە. بۇس-تۇتۇن. م: بۇس-بۇلغۇناق تۇتۇن دىمىغىنى ئېچىشتۇرماقتا ئىدى.

بۇغداي ئۇمىچى قە. بۇغداي ئۇنىنى سەل نەمدەپ ئالقاندا ھىمىرىپ ئېتىلىدىغان ئۇماش.

بۇغدىيەك قە. كىچىكرەك؛ بىر خىل ئوت.
بۇغۇل قە. "بورۇل"غا ئوخشاش.
بۇغۇنۇتتە قۇ. بۇ يەردە، مەشەدە.
بۇقا باغلىماق غ. بىخ چىقارماق. م: دەرەخ بۇقا باغلاپتۇ، بۇ يىل مېۋە ئوخشىغىدەك.
بۇل ئاشلىقنىڭ يامغۇردا قېلىپ بۇزۇلۇشى. م: بۇ بۇغداي بۇل بولۇپ قېپتۇ.
بۇلبۇلەك خەرەك.
بۇلتۇلىماق قۇ. گوللىماق، بەزلىمەك، بانا قىلماق، ئاغى قىلماق. م: سەن بالىنى بۇلتۇلاپ تۇر، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي.
بۇلجىماق قىمىرلىماق، قوزغالماق، مىدىرلىماق، تەۋرىمەك.
بۇلغۇچلىماق سىلكىشلىمەك، ئىت-بۆرىلەرنىڭ بىر نەرسىنى چىشلەپ تۇرۇپ سىلكىشلىشى، كالىنىڭ مۈگگۈزىنى ئۇ ياق-بۇ ياققا پۇلاڭلىتىشى.
بۇلغىماق قۇ. پۇلاڭلاتماق، شىلتىماق. م: قولۇڭنى تولا بۇلغىماي گەپ قىل.
بۇلۇقتۇرما تۇرۇم-تۇرۇم، تۇرۇلۇپ-تۇرۇلۇپ. م: تۈرخۇندىن ئىس بۇلۇقتۇرما بولۇپ چىقىۋاتىدۇ.
بۇي سالماق خ. ئىسرىق سالماق.
بۇيسۇ ل. ئەترە، ئادىكولون.
بۆتۈن غ. يوچۇن، يات.
بۆجەن توشقان بالىسى (بەزى جايلاردا "بىجەن" دېيىلىدۇ).
بۆرە بېگى قۇ. ياۋا ھايۋانلارغا مەسئۇل بولغۇچى بەگ.
بۆرە تېرىسىنى كەيمەك غ. ھاۋا تۇتۇلغانلىغىنى ياكى

ئادەمنىڭ غەزەپلەنگەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

بۆرە سامىسغى بىر خىل سېمىز ئەتلىك تەيىيارتاپ ئوت.

بۆرە سويىمىسى قە. كەپە قوغۇن (قومۇلدا "كەلپىغون" دېيىلىدۇ).

بۆرەكچە ھالقا قە. بۆرەك شەكلىدىكى زىرە.

بۆرتە ئات غ. ئېشەك رەڭگى ئات.

بۆرتمە غ. قاپارتما: بۆرتمەگۈل — قاپارتماگۈل؛ بۆرتمە شال — قاپارتماگۈل چىقىرىپ ئىشلەنگەن رومال.

بۆزچى ل. توقۇمىچى، باپكار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەكتەك ئېتەر تۆمۈرچى،
پۇلنى ئۇسار كۆنچى.
بىلىگچە ئورا كولاپ،
جان تالىشار بۆزچى.

بۆسكەك غ. قوپال، ئارقان ئۈزەر.

بۆشۈك تەۋرەتكە قۇ. ياچۇەك.

بۆكەيمەك قۇ. ئېگىشمەك، دوڭغايماق.

بۆكتۈرگە غانجۇغا.

بۆكتەرلىمەك غانجۇغىلىماق.

بۆكسە قۇ. پەس، تۆۋەن.

بۆكسى بولماق قۇ. ئېگىشمەك، پۈكۈلمەك، پەسلىمەك.

بۆكمەك قۇ. بوي ئەگمەك، بوي سۇنماق، تەسلىم بولماق، ئەل بولماق؛ كەمتەر بولماق.

بۆلەك قۇ. خالتا، سوۋغا. م: خالتا-ۋېلەك ئەۋەتتۇق — سوۋغا-سالام ئەۋەتتۇق.

بۆلەك چىقماق ئۆي ئايرىپ چىقماق.

بۆلەنچۈك قە. سەگۈنچۈك.

بۆلگە ل. سوۋغا، سوۋغا ـ سالام، خالتا، خالتا ـ ۋېلەك.

بۆۋەر قۇ. كۈنگەي، كۈنباقار تەرەپ.

بۆۋەك خ. بوۋاق.

بۆۋەكچىلىك غ. گۆدەكلىك، تەربىيىسىزلىك، ياشلىق، باللىق.

بۈجۈ قۇ. جىن، ئالۋاستى (كىچىك باللارنى قورقىتىشقا قوللىنىدىغان سۆز).

بۈگۈلۈك غ. ياغاچ چاڭ، كاڭ كارۋىتى، بەنچاڭ.

بۈلدۈرگە قۇ. قامچىنىڭ قارسىلدىتىدىغان چۇچىسى؛ ئۇقنىڭ بۈلدۈرگىسى.

بۈۋىقاپاق "بوز قىيا"غا ئوخشاش.

بېتالدى غ. ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە؛ بىكارغا، بوشقا.

بېتەمترا قۇ. ئالدىراڭغۇ.

بېجىمبوش قە. بوشاڭ، غەيرەتسىز.

بېدىرىماق قۇ. قىسلماق، ئازار يىمەك، خارلانماق.

بېزەك زىننەت، ياسىداق، ياسانچۇق، ساختا.

بېسىق غ. ئېغىر؛ پەسكارىغا چۈشۈپ قالماق. م: دادىسىنىڭ پەيلىگە قاراپ، ئوغلى خېلى بېسىقىغا چۈشۈپ قالدى.

بېسىقلىق خ. ئۆنجە. م: ماۋۇ خاماندىكى بېسىقلىق كىمنىڭ؟

بېسىلغاق بىر خىل ئۆسۈملۈك.

بېشى باغلاقلىق غ. بىراۋغا ياتلىق قىلىشقا پۈتۈشۈپ قويغان قىز بېشى باغلاقلىق قىز دېيىلىدۇ.

بېشى بوش غ. بىرسىگە باغلانمىغان، دېيىشىپ قويغان

يېرى يوق، لايىغى يوق، پۈتۈشمىگەن.

بېشى تۆرىمەك بېشى ئايلانماق، ئېزىپ قالماق. م: بۇ ئايلانما كوچىلارغا كىرىپ بېشىم تۆرەپ قالدى.

بېشىدا چېقىلغان چاقماق غ. بىراۋنى بوزەك تاپماق ياكى ئەخمەق قىلماق.

بېشىدا دەنشالىڭ يولىماق ھىلە ـ مىكىر ئىشلەتكەنلىكنى بىلدۈرىدۇ.

بېشىدا ياڭاق چاقماق بوزەك تاپماق، قىينىماق.

بېشىغا چاڭگا تىزماق قە. كولىدۇرلاتماق، قىيىنچىلىققا سالماق، تەڭقىسلىقتا قويماق.

بېشىغا سۇ قۇيماق غ. زايا قىلماق، ئىسراپ قىلماق، بۇزۇپ چاچماق. م: قاراپ تۇرۇپ بەش يۈز كويىنىڭ بېشىغا سۇ قۇيۇۋەتتى.

بېشىغا سىركە قۇيۇۋالماق قە. بېشىغا بالا تېرىۋالماق، ئۆزىگە ئىش تېپىۋالماق.

بېشىغا ئىسسىتما چۈشمەك قە. بېشى قاتماق، بېشىغا غەم چۈشمەك.

بېشىنى بەركەش، يەلكىسىنى ئەپكەش قىلماق قە. بىرەر ئىشنى جان پىدالىق بىلەن، جاپادىن، قورقماي تىرىشىپ ئىشلەشنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى غاجاپ ئولتۇرماق غ. كىشىگە ئارىلاشماي، يالغۇز ئوچاق بولۇپ ئۆتۈشنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى ئوچاق قىلىۋەتمەك قە. چوقان سېلىپ، تاپا ـ تەنە

بىلەن، باش ـ مېڭىسىنى يەۋەتمەك، گاڭگىراتماق. م: ۋاي دۆيـ
جاڭ، مۇبادا ئاشلىق ئوخشىماي قالسا، ئەزالار يىغىلىپ، بېشىـ
مىزنى ئوچاق قىلىۋېتىدۇ، جۇمو!

بېشى ئوچۇق غ. ”بېشى بوش“قا ئوخشاش.

بېشى ئىششىپ قالماق بىر ئىش ئۈستىدە ئەخمەقلىق قىلغانـ
لىقنى بىلدۈرىدۇ.

بېغىر باسماق غ. ئۆزلىشىپ قالماق.

بېغىرساق ت. ۋاپادار، سادىق، مېھرىبان.

بېغىش قۇ. تۇگمەننىڭ نۆۋىتىنى كۇتۇپ ئاپىرىپ قويىدىغان
ئازغىنە ئاشلىق.

بېقىم قە. قاراش، خەۋەر ئېلىش، تەربىيە، غەمخورلۇق
قىلىش، بېقىش. م: بۇ بالىنىڭ بېقىمى ياخشى بولماپتۇ؛
بېقىمسىز بالا — تەربىيە كۆرمىگەن بالا.

بېقىمتول قۇ. يېشىل بىلەن سېرىق ئارىلىغىدىكى رەڭ.

بېكىشمەك غ. پۇتۇشمەك. چېكىشمىگۈچە بېكىشمەس
(ماقال).

بجاقى كۇ. ئۈزۈمنىڭ بىر تۈرى.

بجە ت. بۇجغۇر. م: بجە قوزا، بجە كۆرپە.

بجىق خ. ئەمچەك (ئايالالارنىڭ).

بجىك قۇ. قازناقنىڭ ئىچىدىكى نەرسە ـ كېرەك ئېلىپ قويۇـ
لىدىغان تەكچە.

بجىك كىرمەك قۇ. كىچىك بوۋاقلارنىڭ چېچى ئىككى
چېكىسىدىن چۈشۈپ كەتمەك. م: بۇ بالىنىڭ چېچىغا بجىك
كىرىپ قەپتۇ.

بجگەن قوغۇننىڭ بىر تۈرى ("مجگەن"مۇ دېيىلىدۇ).

بجنار غ. ياغلىق ئۆرۈك، ئاق ئۆرۈك.

بچاغ خ. ۋاقىتسىز، قەرەلسىز، خالىغان چاغدا.

بچقم قە. بولۇمسىز، ئىقتىدارسىز، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ھاڭۋاقتى.

بچم قە. يۈزدىكى ياكى ئالقاندىكى سىزىقچىلار.

بخسماق غ. كۆكۈرۈپ قالماق، پاختىلىشىپ قالماق (بەزى جايلاردا "نخسماق" مۇ دېيىلىدۇ).

بىرىماق ت. كۆكۈل غەشلىكى، كۆڭۈلنىڭ بىئاراملىقى. م: ئۇ بۈگۈن ناھايىتى بىرىماق كۆرۈندۇ.

بىرەپتات بولماق كەلدى-باردى قىلماسلىق، ئارازلىنىش، نېرى تۇر-بېرى تۇر بولۇپ قالماق.

بىرەن-سىرەن ئاندا-ساندا، بىرە-بىرە.

بىر پاساتلىق قە. بىر قېتىملىق. م: بىر پاساتلىق جەڭ.

بىر توغرام غ. بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان، شاختىن شاخقا قونۇپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدۇ.

بىر توقاي غ. بىر تالاي، بىرمۇنچە.

بىر سەتەل قۇ. مىقدار سۆز (بىر سىقىمدىن ئازراق).

بىر قىلماق يايماق، يېيىۋەتمەك، ئاشكارا قىلىۋەتمەك. م: ئۇ بۇ ئىشنى جىلغانغا بىر قىلدى.

بىر كەلتۈرمەك "بىر قىلماق"قا ئوخشاش.

بىزە قۇ. بىرئاز.

بىزەزىر قۇ. ئانچە-مۇنچە، بىرئاز.

بىزمان سەل تۇرۇپ، بىرئازدىن كېيىن. م: بىزمانلىققا — بىردەمدىن كېيىن.

بىزىر قۇ. بىرئاز، سەل. م: بىزىر تۇرۇپ تۇر — سەل تۇرۇپ تۇر.

بىزىك قۇ. بىرئاز، كىچىككىنە، ئازغىنە.

بىزىندە قۇ. قولتارتقۇ (باللارنى بۆشۈككە تېڭىپ قويىدىغان باغ).

بىقورۇچىلىق قە. كىشىگە قارام بولۇپ قېلىش، كىشىنىڭ قولىغا قاراپ قېلىش.

بىيلەن قۇ. هورۇن، ياڵقاۋ، ئېرىنچەك، ئېزىلەڭگۈ، تەييار تاپ (تاغلىقلار سۆزى).

پ

پاپاسماق ت. ئۆمىلىمەك (قۇمۇلدا "پۆپۇلىمەك" دېيىلىدۇ).

پاتاق ئاق قۇناقنىڭ يانچىغاندىن كېيىن قالغان دان شاكىلى.

پاتاڭ گەجگە، بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى؛ بويۇن گۆشىدە بولىدىغان پەيسمان ماددا (بەزى جايلاردا "چاچ"مۇ دېيىلىدۇ).

پاتاڭگۇشاماق غ. گەجگىگە ئۇرماق.

پاجاق غ. گىلەم توقۇش چەللىسىنىڭ تۆۋرۈكى.

پاخپاق زىرائەتلەرنىڭ قويۇق، ئۆسكىلەڭ، ئەمما دانسىز بولۇپ قېلىشى؛ قۇرۇق، پو. م: بۇ بۇغداي پاخپاق بولۇپ قېپتۇ؛ پاخپاق گەپ.

پاختىگى ئوڭدا ئۇچماق ئىشى ئېقىپ قالغانلىقنى، ئامىتى كېلىپ قالغانلىقنى بىلدۈرگۈچى بىرىكمە.

پاختىۋەن پاختىدىن قىلىنغان ئوق، يالغان ئوق. م: بۇ شەھەرنى بىر كۈندە ئالىمىز دەپ پاختىۋەن پونى ئاتقان ئىدى؛ پاختىۋەن مىلتىق — باللار ئويۇنايدىغان ئويۇنچۇق مىلتىق (ئوقى پاختىدىن قىلىنىدۇ).

خشه قە. چېقىلغان، بۇزۇلغان، سۇنغاق، سۇنۇق. م: پاخشە تۇخۇم، پاخشە خىش.

پاخما قە. پاخپايغان، جىڭگىلەك. ئالتۇن باشلىق ئاتاڭ بىلەن

قالغۇچە، پاخما باشلىق ئاناك بىلەن قال (ماقال).

پاخماچىگە ل. ئىلغانىغان بېسلىغاق چىگە.

پارەش قۇ. ئاشپەز (ئوردا ئاشپەزلىرى پارەش دېيىلىدۇ).

پارپاق كۇ. "پاخپاق"قا ئوخشاش.

پارتاگچى ت. بەتخەج، ئىسراپخور.

پارلىماق قۇ. تاللىماق، خىللىماق؛ پەرلىمەك، قارا چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىپ قويماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

چىراق نىمە كۆيمەيدۇ،
پارلاپ قويسا كۆيمەمدۇ.
يىراقتىكى يارلانى،
چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ.

پاسار خ. قوناقنىڭ شېخى. م: پاسار ئوتىنىڭ كۈلى چوك، ساپساپچىنىڭ گېپى (ماقال).

پاساك[1] قۇ. ياستۇق ياغاچ؛ هارۋا شوتىسىنىڭ ئالدى-كەينىدىكى ئىككى يوتىسىنى تۇتاشتۇرىدىغان چېتىق ياغاچ.

پاساك[2] قە. غازاك (خازان). م: قوغۇننى پاساكداش — قوغۇننى غازاك قىلىش.

پاسپاس[1] ل. پىستان، پىسپىس، پىسىلداق.

پاسپاس[2] قۇ. ناچار، يارامسىز.

پاسلداق ل. قوماچ.

پاشا ل. چىۋىن.

پاشلىق ل. چىۋىنلىق (پاشا ۋە چىۋىندىن ساقلىنىش ئۈچۈن تۆشەككە ئورنىتىلغان تور چىملدىق).

پاقا بەشگى ل. قۇلۇلە.

پاقا ئۇتى سۇدا ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.
پاقۇل ل. قوماچ، پاسىلداق.
پاقلەش ئۇزاق ۋاقىت ئاقماي تۇرۇپ قالغان سۇنىڭ يۈزىدە
پەيدا بولىدىغان لەش.
پاگى خېمىر تۇرۇچ.
پاڭ ساغرو، گاس.
پاڭپا قۇ. ئاختارمىلىقنىڭكى يوغان چالما (بەزى جايلاردا
"پامپا"مۇ دېيىلىدۇ). ئاختارمىلىقنى پاڭپا تېپىلماپتۇ (ماقال).
پاڭپارا قۇ. "پاڭپا"غا ئوخشاش.
پاڭپارىماق قۇ. تولا سەمرىپ كېلەڭسىزلىشىپ كەتمەك.
پومپىيىپ كەتمەك. م: بۇ خوتۇن سەمرىپ، پاڭپاراپلا
كېتىپتۇ.
پاڭقاي غ. "پاڭ"غا ئوخشاش.
پاڭقۇش غ. دۆت، هاڭۋاقتى.
پالاق بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكىرىپ قالغان. م:
پالاق تۇخۇم، نان پالاپ قېپتۇ.
پالادا قۇ. "پالاق"قا ئوخشاش.
پالاقمان قە. كامالەك، ياي.
پالاڭ پاخال. م: شال پالىڭى-شال پاخلى.
پالپاڭ كۇ. چالما، پامپا، پاڭپا.
پالتۇك غ. پەگا (ماگدا)نىڭ بىر چېتى، كەش قويۇلىدىغان
ئورۇن.
پالچىق ل. سۇ بار كېچىك.
پالقان قۇ. ئاياقنىڭ سوڭىغا ئورنىتىلغان قەلەي.

پال كۆز غ. پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز. م: ئۇنىڭ پال كۆزلىرىمۇ ھەممىشەم بىرلا نۇقتىغا قاراپ تۇراتتى.
پالوپا قۇ. پالەچ؛ پۇتلاشماق.
پانا چوڭراق ياغاچ شىنا.
پاناس خ. ئىزناكقا ئىشلىتىلىدىغان مىتال.
پاناقىماق غ. پانا تارتماق، پاناغا ئىرىشمەك، يۆلەكچىگە ئىرىشمەك.
پانۇس ئوت ئىتىز بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
پاۋان خ. پالۋان — پەھلىۋان (بۇ سۆز باتۇر، قەھرىمان، كۈچلۈك؛ مەرگەن؛ ئوۋچى دىگەن مەنىلەرنى بىرىدۇ).
پاي بەرمەسلىك غ. چىداش بەرمەسلىك، پايلىماسلىق.
پايتىمىسنى تەتۈر ئورىماق پالاكەت باسماق، تەلىيى قاچماق.
پايچەك خ. پاچاق.
پايخان خ. يانچىش ئۇچۇن خامانغا دۆۋىلەنگەن ئۆنچە؛ پاچاق سۆڭىكى. م: پايخان سالماق — ئۆنچە يايماق. پايخىنىڭنى چىقىۋېتىمەن.
پايخانلىماق خ. چەيلىمەك، دەسسىمەك، يانچىماق، پىتىقلىماق.
پايسوق خ. پوسۇققىدە، تۇيۇقسىز، تاسادىپى ("پارسوق" مۇ دىيىلىدۇ).
پايكا خ. مەخسۇس چىلىمدا تاماكا ساتقۇچى.
پايلامسىز قۇ. چىدامسىز، تاقەتسىز.
پايلىماس غ. چىدىماس. چىدىماسنىڭ تۆيى پايلىماسنىڭ

قېشىدا (ماقال).

پايلىماق مارىماق، پېيىغا چۈشمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لەپ ـ لەپ قىلىپ قارلار ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ.
ئۆتكۈر كۆزلەر ئوقيا بولدى،
دۈشمەننى پايلاپ.

پايمال قىلماق خ. دەسسىمەك، يانچىماق، چەيلىمەك: دەپسەندە قىلماق، ئاياغ ئاستى قىلماق، دەخلى ـ تەرۈز قىلماق، زىيان يەتكۈزمەك. ("پاخنانلىماق"مۇ دېيىلىدۇ).

پەت قۇ. ھىلە، ئامال، نەيرەڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن بىر ئاناي ئادەم،
پەت ئۇرساڭ خۇدايىم بار،
سەن ساقلىمساڭ مېنى
ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

پەتەك قە. پاكار.

پەتتە قە. توي خېتى.

پەتلە تۆگمە تۆشۈكى (چاپانىنىڭ پەتلىسى).

پەپىلقۇش خ. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پەچمە قۇ. رەددىيە، دەككە، پەشۋا.

پەدەڭ تاماق يەيدىغان سىرلىق قاچا.

پەدىگەن قۇ. پەتنىگان، چەيزە (تۇرپاندا "پېدىگەن" دېيىلىدۇ).

پەرەك خ. بۇرۇنتۆشۈكىنىڭ ئارىسىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەك.

پەرەڭ قېنىق قىزىل. م: پەرەڭ ياغلىق ـــ قىزىل ياغلىق.

پەرسەك قۇ. ھەسسە، پائىز، پىرسەنت.
پەركا قۇ. ۋارونكا (بوتۇلكىغا ئوخشاش ئاغزى كىچىك قاچىلارغا ماي ۋە باشقا سۇيۇق نەرسىلەرنى قۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ)؛ سىركۇل (دۈگىلەك — چەمبىرەك سىزىق سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ).
پەرلىگۈچ قە. قاراچىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىدىغان ياغاچ (بەزى جايلاردا "پەلكۈش" دېيىلىدۇ).
پەرلىمەك چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقارماق؛ ياغلىقنىڭ چۆرىسىنى پەرلىمەك.
پەزلەنمەك قۇ. تەمشەلمەك، تەييارلانماق.
پەستەۋەت خ. پەسكەش، ئىپلاس. م: پەستەۋەت نائەھلىلەر.
پەشلىمەك قە. گۆشتىن ياغنى پەشلەپ ئالماق.
پەغەز خ. كەپتەر قونىدىغى. م: پەغەزگە ئاران قونغان كەپتەرنى ئۈچۈرۋەتتى.
پەقەش قۇ. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پوقى. م: بوۋاق پەقەش قىلىپ قويدى.
پەگا قە. ئۆينىڭ تاپىسىنىڭ ئايىغى، كەش سېلىپ قويىدىغان يېرى.
پەلەك قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى (بەزى جايلاردا "پەلەز" دېيىلىدۇ).
پەلتەك خ. تۈت پۈتلۈق ئۈزۈن ئورۇندۇق، بەلدىك.
پەلكەت قۇ. يامان، ئەسكى، ناچار. م: پەلكەت بالىكەن — ئەسكى بالا ئىكەن؛ پەلكەت رەخكەن — ناچار رەخ ئىكەن. (بەزى جايلاردا كالاكىپاي مەنىسىدە "پالاكەت" دېيىلىدۇ).

پەلكۈش "پەرلىگۈج"كە ئوخشاش.
پەلەك خ. ساغرا، كاسا.
پەلىمەك خ. گوللىماق، ئالدىماق.
پەزە قۇ. شىنا.
پەنجە خ. گىلەم توقۇشتا ئۆتكۈزۈلگەن يۇڭ يىپنى چىڭىتى-
دىغان سايمان.
پەيتارى خ. كۆچمە: ئورۇق ئادەم.
پەيجەمبى خ. تامبال.
پەيقۇ خ. ياستۇق.
پەينەۋرە ئەۋرە (نەۋرىنىڭ بالىسى).
پو قۇ. هور، پار، بۇغ، بۇس. م: قازانىدىن پو چىقىپ
تۇرىدۇ.
پوپاي خ. سېمىز. پاكار ئادەم.
پوپىلىماق قە. باسماقدىماق، دەسسەپ يانچىۋەتمەك، ئاستىغا
بېسىۋېلىپ يەرگە نىختىماق (ئادەمنى)؛ دەسسەپ
چىڭدىماق (دۆملەنگەن ئوغۇتنى).
پوتا بەلۋاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا زوچو پوتىنى،
ئىككى چىكىپ باغلىدىلا.
يار ئۆستىگە يار تۇتۇپ،
بېغىر-يۈرەكنى داغلىدىلا.

پوتا ئويۇنى قۇ. مەشرەپتە ئەر-ئايالىلار بىر بىرىگە پوتا
تاشلاپ ئوينايدىغان ئويۇن.
پوداق قە. سېمىز، پومپۇر.

پوراچ قە. تۇز، لازا قاتارلىق نەرسىلەرنى قويۇش ئۈچۈن ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا.

پورەك ئا. قوناق زاغرىسى.

پورپاڭ قۇ. توزاڭ، چاڭ، يۇمشاق، م: پورپاڭ توپا — يۇمشاق توپا.

پورپاڭ چىقارماق قۇ. غەۋغا چىقارماق.

پورنان قۇ. هورنان، جىگموما.

پوزنەك قە. دۆۋە؛ پومزەك. م: بالامنىڭ قوۋۇزى پوزنەك بوپ قاپتۇ؛ پوزنەك ـ پوزنەك قەۋرىلەر، پوزنەك ـ پوزنەك دۆۋىلەپ قويغان ئوغۇتلار.

پوستەك[1] قە. تۇگمەن ھەققى؛ تېرە سۇپۇرگە (تۇگمەن ياكى موپاڭدا ئۇن سۇپۇرىدىغان تېرە سۇپۇرگە).

پوستەك[2] قارىياغاچ تەگكىسى — قارىياغاچ پوستىگى.

پوستەكچى قە. تۇگمەنچى.

پوستۇما قە. يېغى بىلەن شىلىپ ئىلىنغان قويرۇق تېرىسى. م: پوستۇما كاۋاپ.

پوسما بوۋاقلارنىڭ باش كىيىمى، ئاق شاپاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كىيىپ دەللە بېشىغا ـ
چارىدەلە بىر پوسمىنى.
ئازدۇرۇپ يارىم قېشىغا،
قويدۇرۇپتۇ ئوسمىنى.

پوسمىلاق "ئاق پوسمىلاق"قا قاراڭ. م: پوسمىلاقتەك سۇمباتلىق جامالىغا مەغرۇرلىناتتى.

پوسۇرلىماق غ. قاتىرىماق، پايپاسلىماق.
پوسوققىتە قە. تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت.
پوسنى چىقارماسلىق قۇ. تۇيدۇرماسلىق، مەخپى تۇتماق.
پوسنى قويۇپ بەرمەك قۇ. ئىپىشنى ئاچماق، يامان گېپىنى قىلماق، يىغىرىنى ئاچماق.
پوق پاچاق لەقۋا، لۆم-لۆم، بېجىم-بوش، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.
پوقلاق قە. ھاجەتخانا.
پوقى قىڭغىر قۇ. تەرسا، چىگىش، ئىچى يامان (ئادەمنىڭ مىجەز خاراكتېرىغا قارىتىلىدۇ).
پوقنى بوغۇزلىماق قۇ. بىرەر ئىشقا خاپا بولۇپ ئۆزىچە قايناپ كەتكەنلىكنى بىلدۈرىدۇ.
پوكان[1] خ. ئۇچار قۇشلارنىڭ دانلىغى؛ گال، كاناي، بوغۇز؛ مەيدە، تۆش.
پوكان[2] ت. چالا پىششىق (ئۈزۈملەر پوكان بوپتۇ، ئۈزۈملەر چېكىلىپتۇ).
پوكانچى خ. قاساپ. م: پوكانچىلىق — قاساپلىق.
پوڭزەك پومزەك؛ توپ، كىچىك توپ. م: پوڭزەك ئوينىماق — توپ ئوينىماق؛ قار پوڭزىگى.
پوڭۇللىماق پوڭۇللاپ گەپ قىلماق.
پولداق قۇ. ماياق خالتىسى.
پولداڭ-سولداڭ غ. ساڭگىل-سۇڭگۇل.
پولدۇرۇڭ ئىسقىلىق تۇرغان نەرسە. كۆچمە: ئەگىشۋالغۇچى (بىراۋ نەگە بارسا ئارقىسىدىن تەڭلا ئەگىشىپ يۈرگۈچى).

پوم قۇ. هورلۇق نان، هونان، جىگموما.
پومساق قە. دوملاق. دۇغىلاق، سېمىز.
پوملاپ ـ سوملاپ ئەپلەپ ـ سەپلەپ، پەلـپەتـىش، قولنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلىمەك. م: ئىشنى پومـلاپ ـ سوملاپ قولـدىن چىقارماق.
پوملاق قە. يۇملاق. م: پوملاق لاي، پوملاق كۆمۈر.
پوملىماق قە. يۇملاقلىماق، پوكزەيـلـىمەك؛ ئالدىماق، كۆز بويىماق، ئەپلىمەك.
پۇتا ل. يولغۇن.
پۇترىماق قوزغالماق، تەۋرىمەك، سىلـكىنمەك.
پۇتقا چىشىق بولماق توسالـغۇ بولۇپ قالـماق، پۇتلـكاشاڭ بولۇپ قالماق.
پۇتلاش توسالغۇ، ئوڭۇشسىزلىق، پىشكەللىك. م: ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۇتلاش (ماقال).
پۇتىغا چىشىۋالماق ئۆزى ئۆتـكۈزگەن گۇناغا باشقا بىرسىنى چىشىۋالماق.
پۇچقاق مۇشۇك قە. مەلـلـرەڭ، ئالابالـداق مـۇشـۈك، تاغىل مۇشۇك.
پۇچۇلماق كۆيمەك، شۇرلانماق. كۆچمە: دەرت تارتماق، يەن ـ چىلمەك، ئەلەم چەكمەك.
پۇخسارىماق قۇ. دومسايماق. م: ئۇ نەچـچە كۈن بولدى، چىرايىنىمۇ ئاچماي، پۇخساراپ يۈرۈيدۇ.
پۇدەستە قۇ. كۆكـلـى قارا؛ تۇم قارا. قوشاقـتا مۇنـداق كەلگەن:

ھەشقپىچەك يۈكۈلۈپتۇ،
باغدىكى جىنەستىگە.
ئىمدەپ كۆكلۈمنى بەردىم،
يار دىگەن پۇدەستىگە.

پۇرجا قۇ. پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ، چولا (لوپنۇردا "پۇرجە" دىيىلىدۇ). م: بۇ ئىشقا ھازىرچە پۇرجام تەگمەيدۇ.

پۇرچۇلماق "بۇرچۇلماق"، "پۇچۇلماق"قا ئوخشاش.

پۇرقىماق غ. ئاتنىڭ پۇرقىشى.

پۇرلىماق قۇ. تالىماق، پۇرلاپ باسماق. م: ئىت مۈشۈكنى پۇرلىۋەتتى.

پۇرتىپ قويماق ت. دارتىپ قويماق، ئەسكەرتىپ قويماق.

پۇسكايماق دوڭغايماق.

پۇشتاك كۇ. ئۇلاك.

پۇشۇقانماق قە. ئىچى پۇشماق.

پوقۇر-پوقۇر قۇ. كۆپ ئادەمنىڭ ئۇ ياق-بۇ ياققا رەتسىز مېڭىپ يۈرگەنلىگىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.

پۇلتايماق. غ. پۇلتىيىپ چىقماق. م: توشقاننىڭكىدەك پۇلتىيىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى.

پۇلتۇكۆز بادراك كۆز، پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز.

پۇلۇق خ. كىچىك سىۋەت، قوشۇغلۇق.

پۇمىخ خ. سۇرەت قادايدىغان مىخ.

پۇيپۇلىماق[1] كۇ. ئاياغ ئاستى قىلماق، بوزەك قىلماق؛ زىرائەتنى دەسسەپ ياتقۇزۇۋەتمەك.

پۇيپۇلىماق[2] قۇ. بانا قىلماق، ئاغى قىلماق؛ ئىشنى ئەپلەپ-

سەپلەپ ئۈتكۈزۈۋەتمەك.

پۈپۈكى سۇغا چىلاشماق غ. ”تەلپىگى سۇغا چىلاشماق“قا ئوخشاش.

پۈپۈلىمەك قۇ. پەپىلىمەك (بالىنى پەپىلەپ ئۇخلاتماق)؛ كىچىك بالىنىڭ ئۈمىلەپ مېڭىشى.

پۈرە ئىچىگە كۆكتات سېلىپ، قازاندا ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا تۈسىدىكى تاماق.

پۈشۈلۈ قۇ. گاچا، دۆت، ھاڭۋاقتى، پاڭقۇش.

پۈگە قۇ. مەلۇم بىر يەرگە ياكى يەر پاسىلىغا ئورنىتىلغان بەلگە ياكى دۆڭ.

پۈپۈلىۋەتمەك قە. زايا قىلىۋەتمەك، قىرقىۋەتمەك. م: تايىنى يوق بىرنىمىلەرنى ئېلىپ بىرمۇنچە پۇلنى پۈپۈلىۋەتتى.

پۈتەي ئېتىك، تۆشۈكسىز، ئېچىلمىغان.

پۈتمەك خ. ئىشەنمەك؛ يازماق؛ تۆشۈكى ئېتىلىپ قالماق.

پۈتۈجىمەك قۇ. ئېتىلمەك، تولۇقلانماق، پۈتۈنلەنمەك.

پۈرۈم ل. ياغاچتا ياسالغان ياغ قۇتىسى.

پۈزەك خ. ھەرە قىرىندىسى (”پۈزە“مۇ دېيىلىدۇ).

پۈگەت1 ت. بوتۇلكىنىڭ پۈرۈپكىسى.

پۈگەت2 قۇ. ئوقنىڭ شاكىلى (قېپى).

پۈگەستە قۇ. ”پۈدەستە“گە ئوخشاش.

پۈۋەك بېلىق پۈۋىگى (بېلىقنىڭ ئىچىدىكى خالتىسىمان كۆپۈكچە)

پۈۋەكچە ئۆپكە كۆپۈكچىسى.

پىپەكدىمەك كۇ. چىكانىكىلىماق، چىكان قىلماق، كېۋەز ۋە

شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇچىنى ئۈزۈۋەتمەك.

پىپەكدىۋەتمەك ئا. خورازنىڭ مېكىيانىنى بېسىشى.

پىت كۆز بېخىل، پىخسىق، چاكىنا.

پىتىر قۇلاق ياغاچ قۇلاق.

پىچەك غالتەك (يىپ غالتىكى). م: پىچەكلىك يىپ — غالتەك يىپ.

پىقىرغۇچ غ. نۇر (مۇزدا پىقىرىتىپ ئوينايدىغان ئويۇنچۇق.)

پىپى¹ چىمدىر (ۋەلسىپىتنىڭ چاقىغا يەل بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان كىچىك رېزىنكە نەيچە).

پىپى² خ. لىپىر، سۇنايىنىڭ پىپىسى.

پىتلىنىپ قالماق ھاللىنىپ قالماق، بىيىپ قالماق.

پىتراڭغۇ غ. تارقاق، چېچىلاڭغۇ.

پىتىگە قۇ. كىچىك بالىلارنىڭ قوسىقى يوغىناپ، بويى ئۆسمەي قالسا، پىتىگە بولۇپ قېپتۇ دېيىلىدۇ.

پىچەن ئوروپ قۇرۇتۇلغان ئوت، خەشەك؛ چىغىرىتماق.

پىچىلماق يېرىلىپ كەتمەك، م: پۇتۇم پىچىلىپ كەتتى.

پىچىم كېسىم، باھا؛ تەقدىر؛ بوي-تۇرق، جۇغ، پىگۇرا.

پىچىمچى قە. كىيىملىك كەسكۈچى.

پىرخار بولماق قۇ. بەك قېرىپ كەتمەك.

پىراۋەدى خ. يامان، ھەممە ئىشنى ئالا قويمايدىغان.

پىردەس خ. توشۇق، بەك جىق.

پىرغاي قۇ. تولغىماچ، بۇدرە.

پىرلاڭ قۇ. ئاق تۇرما (بالدۇر پىشىدىغان توپچىسىمان تۇرۇپ).

پىرلىماق قۇ. كۆينەك ياكى ياغلىقىنىڭ چۆرىسىنى ئۇچىگە قايرىما قىلىپ تىكمەك (بەزى جايلاردا "پەرلىمەك" دېيىلىدۇ)

پىروزا كۆز خ. كۆك كۆز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا كۆز ئاراسىدا،
پىروزا كۆز بىرە - بىرە.
پىروزا كۆز ئالدىدا،
قارا كۆز تەمەچ تىرە.

پىرىلداق شامال ياكى پۇرجىنا ۋە قول كۈچى ئۆز ئوقى چۆرىسىدە تېز ئايلىنىدىغان ئويۇنچۇق.

پىژغىرىم قە. قاتتىق ئىسسىق، كۆيدۈرۈپ تۇرىدىغان ئاپتاپ، پىژ - پىژ ئىسسىق.

پىسپىس ل. پىستان، پىستىلداق.

پىستە خ. خاۋازا.

پىسى پوق قە. مىت - مىت، روھسىز، جانسىز، مىس - مىس.

پىسىر غ. ئېزىلەڭگۈ، مىس - مىس.

پىسىنچا قۇ. گىرەچە.

پىشكى قە. ئازراق، بىزە (بەزى جايلاردا "پىتكى" دېيىلىدۇ).

پىقراپ كەتمەك قۇ. خوتۇنلار تۇغۇتى يېقىنلىشىپ، قوساق-لىرى دومبىيىپ، بەك كېلەڭسىزلىشىپ كەتسە، پىقراپ كېتىپتۇ دېيىلىدۇ.

پىيالە قۇ. پىيالا.

پىلدىر پەلەك قە. قوناق ئۇنىنى چىلان شەكلىدە يۇملاقلاپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

پىلىچەك قە. ماروژنا ئۇسىدىغان كىچىك ساپال كۇرۇشكا.

پىنە قۇ. شاكال، قاسراق، ئۇۋاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن ئۆزەڭنى كىشى دەمسەن،
سەن تېرىقنىڭ پىنىسى.

پىنەك غ. نەشە.
پىنناس كۆچمە: تەڭگە، پۇل. م: **كىچىككىنە پىنناس، ئالەمنى** كېزىپ تىنماس.
پىننە غ. رەيــھان.

ت

تاپ ئۆلگەن ھايۋاننىڭ تېنى؛ ساپاننىڭ ئىزى، ئىرىقچە (ئىتىزغا تاپ سالماق، ئىرىقچە چىقارماق).

تاپا ئەيىپلىمەك، تاپا ـ تەنە.

تاپان-توزاق توزاق، قىلتاق.

تاپاندىماق غ. ئىزىغا چۈشۈپ ماڭماق، پېيىغا چۈشمەك.
م: بىر ئادەم كەينىمدىن تاپانداپ يۈرەتتى.

تاپانسۇ غ. سائەتلىك سۇ، ئادەم كۆلەڭگۈسىنى تاپان بىلەن ھېساپلاپ ئۆلچەپ تۇتۇلىدىغان سۇ.

تاپسا پەگا. ئۆينىڭ بوسۇغا بىلەن كاڭنىڭ ئارىلىغىدىكى يېرى.

تاپىنى تۆشۈك قە. كۆرۈنگەن يەرگە قاتراپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى سۆپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

تاپىنىغا دەسسەپ يۈرمەك بىراۋنىڭ كەينىدىن كۆزىتىپ يۈرمەك ـــ پايلاپ يۈرمەك، تەقىپ قىلىپ يۈرمەك.

تات ل. دات، تات باسماق.

تاتاق قۇ. قەنت، كەمپۈت (باللارغا قوللىنىلىدۇ).

تاتقۇ ل. تاتما، سەرمە؛ قۇرۇتۇش ئۈچۈن يېيىپ قويۇلغان ئاشلىقنى دۆۋىلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ سايمان ("تاتقا"

مۇ دېيىلىدۇ).
تاتىقماق ل. تارتىنماق، ئەيمەنمەك.
تاتلىق تومۇرى سىلاشماق قۇ. ئىسسىق ئۆتتۇشۇپ قالماق، ئىچ پەش تارتىشىپ قالماق.
تاتلىق-تۇرۇم غ. قەن-گېزەك.
تاتىلا ل. تىرنا. م: بۇغدايغا تاتىلا سالدۇق.
تاجىغماق قە. سىلكىشلىمەك، ياقىدىن ئېلىپ سىلكىشلىمەك. م: ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ راسا تاجىغىدى.
تاخاپەن قۇ. تورۇسقا ئورنىتىلغان نەقىشلىك تاختا ياكى تاختاي تورۇس.
تاخايلا قۇ. تامغا ئورنىتىلغان كىچىك ياغاچ ئىشكاپ.
تاختا پەرە قە. دەرۋازىنىڭ ئۈستۈنكى تاختىيى.
تاختا گۆگۈت خ. تارشا گۈگۈت.
تاختىغا ياتقۇزماق قۇ. ماقۇل كەلتۈرمەك، كۆندۈرمەك، ئەپلىمەك، جۆندىمەك، باپلىماق. م: ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ، توختاخۇنى ئاخىر تاختىغا ياتقۇزدۇق.
تاخسا قۇ. تېيىز. م: تاخسا سۇ — تېيىز سۇ.
تادان قۇۋ، ھىلىگەر. م: تادان تۈلكە تۇمشۇغىدىن ئىلىنەر.
تارلاق كارىدور، ئىككى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن ئارىلىق.
تارلىق ت. ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، كۈندەشلىك. م: ئانا بىر بالىسىنى ئەكىلەتسە، يەنە بىر بالىسى تارلىق قىلىدۇ.
تاراڭگا قە. تاياق، توقماق. م: مۇزغا تاراڭگا ئاتقاندەك.
تارتىناماق ت. ئىتىدىن چۈشۈپ كەتمەك، ئىتى تارتىلىپ

كەتمەك، ئورۇقلىماق م: كېسەل بولۇپ بىرئاز تارتىلىپ
قالدىم؛ ئازلاپ كەتمەك. م: ئېرىقتىكى سۇ تارتىلىپ قالدى،
كالىنىڭ سۈتى تارتىلىپ قالدى.

تارپىيىن قۇ. تارمار، ۋەيران، چېچىۋەتمەك، تارقىتىۋەتمەك.
م: بۇ بالا بەتخەجلىك قىلىپ، ئاتىسىدىن قالغان دۇنيانى
تارپىيىن قىلىۋەتتى.

تارتقا قۇ. ياغاچ چىلەك، مالتاق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان).

تار كوچا ت. يامان يول، خاتا يول. م: تار كوچىغا كىرىپ
قالماق — يامان يولغا كىرىپ قالماق.

تارتىم مىقدار سۆز (بىر تارتىم گۆش).

تارلاق تار كەتكەن تۇزلەڭلىك، كارىدور (جىلغا تاغلار
ئارىلىغىدىكى).

تارماق خ. تاماق، سامان ۋە يوپۇرماق يىغىدىغان سايمان.

تارماق چىش خ. شالاڭ ۋە ئۇزۇن چىش (ئادەمنىڭ
چىشى).

تازا ت. چىقىم، خىراجەت. م: بۇ تويغا نۇرغۇن تازا قىلدۇق.

تازىمغا بارماق توي ئىشىدا قىز تەرەپ ماقۇل كەلگەنىدىن
كېيىن، يىگىت تەرەپتىن رەھمەت بىلدۈرۈپ قىز تەرەپكە
نەرسە-كېرەك ئېلىپ بېرىش رەسمىيىتى.

تاسقارا قۇ. سار، ساڭقارا.

تاسقاقچىلىق قۇ. خار-زارلىق، جەۋرى-جاپالىق (تاسقاقچى-
لىق تارتىپ قالماق — جاپا تارتماق).

تاسقام مىقدار سۆز. م: بىر تاسقام ئوت، بىر تاسقام بۇغداي؛
ئېلىشالىغۇلۇق. م: بۇ ئادەمدە ئىككى تاسقام بار ئىكەن.

تاسقىر قۇ. "تاسقارا"غا ئوخشاش، شاھ تاسقىرنى شۇڭقار
دىسە، توشقان ئېپتۇ دىگەن (ماقال).
تاش بۆرگۈن شېغىللىق قۇرغاق جايلاردا ئۆسىدىغان چاتقال
تىپىدىكى ئۆسۈملۈك.
تاش تەرمەك قە. قىزلارنىڭ تاش ئويۇنى (غۇلجىدا "بەش.
تاش" دىيىلىدۇ. قومۇل تۇرپان قاتارلىق جايلاردا "ئوقتاش"
دىيىلىدۇ).
تاش چېچىكى مۇخ (قۇرام تاشلار ئۈستىگە يېپىشىپ ئۆسىدى-
غان بىر خىل ئۆسۈملۈك).
تاشلىغ خ. يات، چەت يۇرتلۇق.
تاي مىقدار سۆز .م: بىر تاي پاختا ــ بىر تېڭىق پاختا، بىر
تاي ماتا.
تاغاچا خ. تاغىسىنىڭ خوتۇنى.
تاغاق ياغاچ ل. بادىرا، چەنزە.
تاغادا خ. كىچىك ئانا.
تاغچى تاغلىق كىشى؛ تاققا مال ئېلىپ چىقىپ، يۇك ـ تېرىگە
ئالماشتۇرۇپ كېلىدىغان سېتىقچى.
تاغچىلىق تاغ سودىگەرچىلىگى. م: ئانچە ـ مۇنـچە تاغچىلىق
قىلىپ كۈن كەچۈرۈۋاتىمىز.
تاغ خوخىسى تاغ باغىرلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان
غوللۇق ئوت.
تاقۇ ل. توخو.
تاقى قۇ. تاغچى، تاغلىق قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:
تاققا چىقتىم كىيىك ئاتتىم،

تاقى پالىگانلار بىلەن.

تاقىلدىغۇچ خ. تۆگمەن تېشىنىڭ ئۈستىدە تاقىلداپ تۇرىدىغان ياغاچ (بەزى جايلاردا چىقىلدۇرغۇچمۇ دېيىلىدۇ).

تاكا قۇ. ياۋا ئات (تاغلىقلار سۆزى).

تاكان ئادەم خ. قوپال ئىش قىلىدىغان ئادەم.

تاكتاكچى كۆزەتچى؛ مارلاقچى، پايلاقچى.

تاڭسۇق غەلىتە، ئاجايىپ، يات (بۇ سۆز ئادەمنىڭ قىلىقى، نەرسىلەرنىڭ تەمىنى سۈپەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ).

تاڭ كۆرمەك ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق؛ مەسخىرە قىلماق.

تاڭلا ئەتە.

تاڭنەتە ئەتە، ئەتىلىككە.

تاڭ يوق ئەجەپ ئەمەس.

تال بويلۇق قۇ. زىلۋا بويلۇق، نازىنىن، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن.

ئاي يۈزلۈگۈم، تال بويلۇغۇم،
يىراقتا كەتسەڭ نەقىلاي.
ساڭا ئۆگەنگەن كۆڭۈلنى،
ئەمدى كىمگە خار قىلاي.

تالتايماق ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ ياتماق.

تالتۇز مەخسۇس گۆر كولايدىغان سايمان.

تالتىق ل. تاتلىق.

تالجىقماق غ. تېلىقماق، ھېرىپ قالماق. م: ئات تالجىقىپ قالدى.

تالقالىق كۇ. تەكلىك، ئۈزۈم بارىڭى.

تالقىتماق ل. چۈۋۈماق، يايماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا چاچتى تالقىتاي،
سايە بولسۇن يولۇغا.
يار مېنى يامان دېسە،
ئەمدى ئوينار خىلىغا.

تام قۇ. ئاز، كەم.

تاماشا قۇ. بەك، بەكمۇ، ناھايىتى، ئاجايىپ. م: تاماشا ياخشى — بەك ياخشى.

تاماشا چىقارماق قە. چاندۇرۇپ قويغانلىقنى، كۈلكىگە قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

تامغاق ل. تاماق، كېكىرتەك.

تامشاق كۈدە شەكىللىك ئوت ("سوزۇنچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

تانا ت. لىمدىن ئىنچىكە، بادرىدىن توم ياغاچ.

تاناي خ. سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قىلىنغان نو ياكى ئۈستى يېپىق ئېرىق.

تانماق ئازماق، سۈپىتى ئۆزگىرىپ كەتمەك. م: قوغۇن تېنىپ كەتتى.

تاۋار-تورقا تاۋار-دۇردۇن. ئون تاۋار-تورقىدىن بىر توخلا تېرىسى ئەلا (ماقال).

تاۋان تاشلىماق قە. بىراۋ بىراۋنىڭ نەرسىسىنى ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتىپ بۇزۇپ قويسا، ئىگىسى ئېلىشنى رەت قىلغانلىقنى تاۋان تاشلىدى دەيدۇ.

تاۋىلاش ئا. تاپىلاش.

تاۋىماق تەگ كۆرمەك. م: ئازنى كۆپكە تاۋاپ ئالماق.

تەپچە ت. پاختىسى تېرىۋېلىنغان كېۋەز شادىسى.

تەپچىرىمەك سۇيۇق نەرسىلەرنىڭ قاچىلانغان قاچىدىن سىرغىپ چىقىشى. م: قاپاقتىن ياغ تەپچىرەپ قېپتۇ.

تەپمە ھالال ھارام بولۇپ قالغان مالنى تېپىپ مىدىرلىتىپ قويۇپ، ئاندىن بوغۇزلاپ ھالال قىلماق، كۆچمە: ئاران-ئاران. م: ...تەپمە ھالال كۈن كەچۈرۈۋاتىدۇ.

تەتۈر قىينىماق ئازاپلىماق. م: تۈرلۈك بەختسىزلىكلەر ئۇنى تەتۈر قىينىدى.

تەتۈر ئۇستىخان قە. تەن تۈزۈلۈشى قاملاشمىغان، قوپال.

تەجىلىك ل. كۈچلۈك.

تەر بولماق قە. خاپا بولماق (تە بولماق).

تەرتە غ. ھارۋىنىڭ ئوقىغا بېكىتىلگەن ئۇزۇن ياغاچ.

تەرخەمەك غ. خاڭگا.

تەرسالىك تارتماق خ. قىينالماق، ئازاپلانماق.

تەركىن سۇ توختام سۇ، تۇرغۇن سۇ.

تەركىن ئەيلىمەك ل. تەرك قىلماق، تاشلىماق.

تەرۋاز قە. تىرىككەك، كۆڭلى نازۇك.

تەز قۇ. ئاددى، ئادەتتىكىچە، چاغلىق، ئانچە ئەمەس. م: بىر تەزلىك ئىش؛ بۇمۇ بىر تەزلىك، تېخى مۇشكۇلى ئالدىمىزدا.

تەسكەن قە. تىلغا چىقىدىغان بىر خىل ئۆسمە. م: تىلىڭغا تەسكەن چىقسۇن!

تەسكىن خاتىرجەملىك، ئەمىنلىك، تېنچلىق، جىملىق، تەسەللى (كۆڭۈل ھالىتى)، تەسكىن بەرمەك — خاتىرجەم قىلماق،

كۆڭلىنى ياسىماق.

تەشكۈت ت. لاپقۇت، ھەمكارلىق. م: دىخانلار يەرلىرىنى تەشكۈتلىشىپ تېرىيدۇ.

تەق تەييار، ھازىر. م: تەق قىلىپ قويماق — تەييار قىلىپ قويماق؛ تەقلىمەك — تەييارلىماق. تەقمۇ-تەق قىلماق.

تەقى قۇ. ئالىي سۈپەتلىك قەدىمىقى بۆك. تەقىدە ياماق بولماس، ياخشىدا دىماق؛ تاز باشقا يېپىشىل تەقى (ماقال).

تەكە خ. بالدۇر پىشىدىغان شاپتۇل.

تەكابەس قۇ. سەكرەش. تاقلاش.

تەگۇ ئا. ئاۋۇ (كۆرسىتىش ئالماش).

تەگمىش قۇ. مىراس. م: ئاتا تەگمىش — ئاتا مىراس؛ بۇ نەرسىلەر ماڭا ئاتامدىن تەككەن تەگمىش.

تەگۋاز خ. كۆك ماتا.

تەڭگە تاز قە. چېچى چۈشۈپ ئالا-بۇلا بولۇپ قالغان ئادەم ياكى باش.

تەڭاھ قە. يوغان ياغاچنى ئويۇپ ياسىغان قاچا.

تەڭلىمەك تاڭماق (چايقىلىپ كەتكەن باشنى تاڭماق).

تەلپەك خ. تۇماقنىڭ بىر خىلى.

تەلپەكساز خ. تەلپەك تىككۈچى.

تەلپىگى يەرگە چۈشمەك مەنسەپتىن چۈشۈپ كەتمەك.

تەلپىگى سۇغا چىلاشماق غ. ئىشى ئاقماس، گېپى ئۆتمەس بولۇپ قالماق.

تەمبەل قامەت، بوي-تۇرق (تەمبەللىك، قامەتلىك، بەستلىك).

تەلە-نەس باسماق قە. نەس باسماق، پالاكەت باسماق. م: بۇ ئىككى ھاياسىزنىڭ كاساپىتىدىن ھەممىمىزنى تەلە-نەس بېسىپ، يولىمىز ئايىنماي، شوپۇرنىڭ ئىشى چەپ بولۇۋاتىدۇ.

تەم-تەم چېكىم-چېكىم؛ ئانچە-مۇنچە، ئاندا-ساندا. م: تەم-تەم مېڭىپتۇ، ئانچە-مۇنچە مېڭىپ قېپتۇ (كىچىك بالا). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم-تەمگىنە چېچەك داغى باردۇر يۈزۈڭدە،
مەن ساڭا ئاشىق بولدۇم شېرىن سۆزۈڭگە.

تەم-تۇم ت. "تەم-تەم"گە ئوخشاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم-تۇم گۈلى شۇل يارىمنىڭ
باردۇر يۈزىدە.
ئىشقى ئوتى، نۇرى باردۇر،
چولپان كۆزىدە.

تەمەن قالماق خ. تاس قالماق.

تەمكە قۇ. تاماكا، ناس. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەرت كەلگەندە تاتۇرمىز،
تەمكە دىگەن خۇمارنى.
پۇلغا سېتىۋالغىلى بولماس،
كۆڭۈلدىكى شۇ يارنى.

تەمكىرەڭ قۇ. ناسرەڭ، توق يېشىل.

تەممەت خ. پۈتۈنلەي؛ مۇتلەق، زادى.

تەن مەنسۇپ، تېگىشلىك، تەۋە؛ ھېساپ. م: بۇ ئۆي ماڭا تەن؛ بۇ شىرە بۇزۇلسا ماڭا تەن، ئوڭلاپ بېرىمەن.

تەن پىچىمى قە. تەن قۇرۇلۇشى، پىگورا. م: تەن پىچىمى خېلى قاملاشقان قىز.

تەنناز لىق قە. ئۆزىنى چوڭراق تۇتۇپ قىلغان نازلىق.

تەيلىك خ. بەك قاتتىق، چىڭ، كۈچلۈك؛ ئاچچىق. م: تەيلىك چاي — ئاچچىق ياكى قويۇق چاي؛ كەتمەننى تەيلىك چاپ — كەتمەننى قاتتىق چاپ.

تەيلىمەك غ. قاتلىماق، تەكشىلەپ قاتلىماق. م: كىرنى تەيلەش — قۇرۇغان كىرنى تەكشىلەپ قاتلاپ قويۇش.

توپا-تەرەت قۇ. توپا-چاڭ، پاسكىنا.

توپچا[1] قۇ. تۈگمە.

توپچا[2] غ. گىرە، گىرەچە.

توپچىگۈل قۇ. گۈلىيەسمەن (غۇنچىسى تۈگمىدەك دۈگىلەك بولىدىغان بىرخىل گۈل).

توپقال كۆپچىلىك.

توپىسىنى تۇرپانغا ئۇچۇرماق قۇ. قويماي تۈگىتىۋەتمەك (پۇلغا قارىتىلىدۇ).

توتۇرماق قۇ. تېرىكتۈرمەك، خاپا قىلماق، قېرىشماق، چىشىغا تەگمەك.

تۇتۇقماق خاپا بولماق، ئاچچىغى كەلمەك، قاپىغى تۈرۈلمەك، غەزىۋى تۇتماق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بارغانسېرى تۇتۇقۇپ كەتتى.

توتى ئاغا جىگدىچۈك، جىگدىچى قۇش، ”جىگدە شاخشاق“قا ئوخشاش.

توخا پۇرچاق چىمەنلىك ۋە چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر

خىل ئۆسۈملۈك ("ياۋا كۆك پۇرچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

توختارى يوق قۇ. تۇرالغۇسىز، بىقارار، تۇترۇقسىز.

توختالغۇ تۇرالغۇ.

توختۇن قۇ. سالماق. ئېغىر-بېسىق، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان.

توخچان ت. خەتتەك ("ياۋا چىلگە"مۇ دېيىلىدۇ).

توخۇ-تۇمان قوش سۆز بولۇپ، توخۇ-ئۆدەك دىگەن مەنىدە كېلىدۇ.

توخۇ كۆزلۈك قىلماق كىچىك كۆزلۈك قىلماق، شەخسىيەتچىلىك قىلماق.

توخوناق خ. توقۇناق؛ بۇرۇنقى زاماندا قاسقاندا ياكى تونۇردا پىشۇرۇلغان تاماقلارنى خامانغا ئاپىرىپ ساتقۇچى.

تور كۈچ، بېسىم، تەسىر. م: تورى بار پالتا؛ ئۇنىڭ قولىنىڭ تورى بار. چاپىنى بارغا مۇش ئاتاي، جۇۋىسى بارغا تور كەتسۇن (ماقال).

تورچى ل. بېلىقچى.

تورقىماق قۇ. ئىچى پۇشماق، پىغان تۇتماق.

تورقا ياۋاكەندىر تالاسى. م: تاۋار-تورقا.

تورو قۇ. توغرىغا (توغراق شۇلتىسى).

تورۇشىن ل. توڭغۇزنىڭ كۈچىكى.

تورۇلىماق قۇ. ئالدىنى توساپ تۇرۇۋالماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار بارادۇ يورغىلاپ،
ئالدىدا تۇردۇم تورۇلاپ.
ئالتى جۇپ قىزنى قويۇپ،

سۆيـدۈم سېـنى ئارزۇلاپ.

توز قە. توزۇنـدا. توزغا كـۆنـگەن ئـت قوپارغا ئاسـتىدا ئۆلەر (ماقال).

توسانچا قە. توساق. م: كۆۋرۈكـنىڭ سىمونت توسانچىسىغا يۆلىنىپ، ئەتراپقا زەڭ سالدى (بۇ سۆز قومۇلدا "توسۇنچا" دېيىلىدۇ).

توسۇن غ. شاش، ئاساۋ، شوخ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېتىڭىز توسۇن ئىكەن،
سۇنـدۇردى ئىگەرىمنى.
ئانام بولـسا ئالۇردۇم،
يارىم جان ـ جىگەرىمنى.

توسىرىماق قە. ھالسىرىماق، كۆچسىرىمەك.

توشقان تېزەكلىمەيدىغان ھېچ نەرسە ئۈنـمەيدىـغان قاقاس چۆل يەرگە قارىتىلىدۇ.

توشقان ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

توشقان ياغىقى كاشتان.

توغ قۇ. چاڭ ـ توزاڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئانـدا يارىـم كېـلەدۇ،
توقـقۇز داۋانـلارنى داۋاپ.
ئاي يۈزـگە توغ قونۇپـتۇ،
يامان ئاتـلارنى ساۋاپ.

توغام قاتـمۇ ـ قات، دوقـمۇش. م: ئۇلار ئاچا يولـنىڭ توغۇمىغا كېلىپ قالدى؛ ئۇ تۆت يولنىڭ توغىمىغا كەلگەندە، شەھەر تەرەپتىن يوچۇنلا كېيىنـگەن ئىكـكى كىشى چىقىپ

كەلدى، قوشاقتا مۇنداق دېيىلگەن:

قالماق خاننىڭ خېتىدە، تۇتسۇن دىندى ياچىنى. توغام-
توغام يول توراپ، چېرىك قويدى بارچىنى.

توغراندا قە. توغرالغان نەرسە. م: بېدە توغراندىسى.

توغرىغا خ. توغراقتىن چىقىدىغان شۇلتا («بەزى جايلاردا توغرىغۇ»مۇ دېيىلىدۇ).

توقا[1] ئا. تارازىنىڭ تېشى.

توقا[2] خ. تاسما بەلۋاغنىڭ ئۇچىدىكى ھالقا.

توقال غ. تاز، مۇڭگۇزسىز. م: توقال كالا — تاز كالا؛ كىچىك خوتۇن؛ «دوقال»غا قاراڭ.

توقاي غ. چاتقاللىق. م: بىر تۇلكىنىڭ شۇملۇغىدىن مىڭ توقايغا ئوت كېتىپتۇ (ماقال).

توقتۇق ل. توكتوك قۇش، تۆمۈر تۇمشۇق.

توقشۇرغۇچ ل. كۆسەي.

توقۇرقاق قە. ئۆز ئۆزىدىن قانائەتلەنمەك.

توقۇم تىكمەك ئىللەتنى باشقىلارغا ئارتىپ قويغانلىقنى كۆرسىتىدۇ.

توقۇناق تۈگۈن؛ ياغاچ ئىلمەك (ئۇلاقتا ئارتىلغان يۈكنى تاڭىدىغان ئاغامچىنىڭ ئۇچىغا بېكىتىلگەن يېرىم ھالقا شەكىللىك ياغاچ ئىلمەك). «توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا»دىگەن ماقال مۇشۇ سۆزدىن كېلىپ چىققان.

توقۋاسۇق قە. كۆز-قارنى توق.

توقى ل. ئاخلانغان چىگە، چىگىننىڭ ئەڭ ئىسلى (تورقى-تاۋاردىكى تورقى سۆزى مۇشۇنىڭدىن كەلگەن). تويغا

بارساڭ تويۇپ بار، توقى-تونگنى كىيىپ بار (ماقال).

توقچاق خ. توكتوك قۇش، جاڭگال دۇمباقچىسى (كۇچاردا "توقچەك" دېيىلىدۇ).

توقچاق شاپتۇل خ. يېسى شاپتۇل.

توڭرا قە. پاسكىنا، قاسماق (بەزى جايلاردا توڭۇر دېيىلىدۇ).

توڭرا-قاسماق قە. پاسكىنا، مەينەت.

توڭكاي چىش قە. هوڭگول چىش (بۇرتۇپ چىققان چىش).

توڭگۇز تېرىغى سازلىقلاردا، سۇ توختاپ قالغان يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

تولا-تېرىم ئانچە، كۆپ، تولا. م: كېسەللى يۇقۇپ قالمىسۇن دەپ، ئۇنىڭ يېنىغا تولا-تېرىم يولىمايدىغان بولدۇم.

تولا يامان قۇ. ناهايىتى، بەك، ئىنتايىن. م: تولا يامان ئوخشايدۇ — بەك ئوخشايدۇ.

تومبالقى قۇ. قوپال، يىرىك (غۇلجىدا "تومبالقا" دېيىلىدۇ).

تومبۇك قە. ناغرا، دۇمباق.

تومنان خ. ئاقنان.

تومۇغ خ. دوزاق، جەھەننەم.

تومىلماق خ. چانىماق. م: بۈگۈن بىر مو يەر تومىلىدىم.

تويۇن ئۆرۈك قە. ئۆرۈكنىڭ بىر خىلى (باشقا ئۆرۈكلەردىن كېيىن پىشىدۇ).

تۇتاتقۇ قە. كۆيدۈرۈپ ھەم پەيدا قىلىدىغان نەرسە. م: مانا بۇ نەرسە ساڭا تۇتاتقۇ بولسۇن، بېشىڭغا قەيەردە كۈن چۈشسە شۇ يەردە مەن ھازىر.

تۇتۇقماق غ. رەڭگى تۇتۇلماق، خاپا بولماق. م: ئۇ بارغانسېرى بەكرەك تۇتۇقۇپ كەتتى.

تۇتنقماق ل. ئۇيالماق.

تۇخۇم قورۇق قە. تۇخۇم قورىمىسى.

تۇخۇم قۇيماق خ. تۇخۇم تۇغماق.

تۇرا قۇ. قورغان، پوتەي، ئىستىھكام، مۇنار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇرا باشىغا چىقىپ، تۇرۇپ ئېيتاي
ناخشىنى تىڭشىغىلى كىشى يوق،
كىمگە ئېيتاي ناخشىنى.

تۇرپى قۇ. خىلمۇ-خىل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇرپى زىننەتلەر بىلەن،
قەبرى كىشى ياش بولماس.
مەيدىدە قۇۋۋەت بولمىسا،
مانتا-پولو ئاش بولماس.

تۇرغۇچ قۇ. بېكەت، ئىستانسا، پۇنكىت. م: مەپە تۇرغۇچ.

تۇرغىچىلا بىر دەمدىلا، تۇساتتىن. م: ئۇنىڭ تۇرغىچىلا سەپرايى قوزغىلىپ قالدى.

تۇرقۇلۇق قۇ. تۇرخۇن، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يېڭى شەرنىڭ يولىدا،
ئۇۋاك-دۇۋاك تۇرقۇلۇق.
ھەرلا كىمنىڭ يارى بولسا،
سىگىرا قاراپ تۇرغۇلۇق.

تۇرلاق كۇ. تۇرۇلغا (بەزى جايلاردا "تۇرلىغا"مۇ دېيىلىدۇ).

تۇرما قۇ. تۇرۇپ، لوبو.

تۇرۇم تۇلۇق جازىسىنىڭ تۇلۇقىقا چىشلىشىپ (سىپىلىپ) تۇرىدىغان يېرى (ئۇ بىر جۇپ بولۇپ، تۇخۇم شەكلىدىكىسى ئەركەك تۇرۇم، ئىچى كاۋىكى چىشى تۇرۇم دېيىلىدۇ).

تۇرۇمچاق ل. تاي، تايچاق، قۇلۇن.

تۇرمۇزە كۇ. تۇتۇكىنىڭ ئىچىگە سانجىپ قويۇلىدىغان يىلىك.

تۇرۇپ قۇ. توساتتىن، تاسادىپىي. م: تۇغۇلۇپ ئېيىپ ئەمەس، تۇرۇپ ئېيىپ (ماقال).

تۇسقا قۇ. ئۆتەك، بېكەت، چازا.

تۇش قۇ.ئۇدۇل، ئۇدۇل تەرەپ؛ تەڭ-باراۋەر، تەڭتۇش. م: تۇش-تۇشتىن چىقىپ كەلدى؛ تۇش كەلدىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
ئاشنا بولدۇم ئۆزۈڭگە.
نەچچە يەردە تۇش بولدى،
ئېيتالمادىم ئۆزۈڭگە.

تۇغ تۇغان، توسما. م: تۇغ تۇتتى، تۇغ باستى.

تۇغۇچەك كۇ. خوتۇن-قىزلار چاچلىرىغا ئۇلايدىغان جالاغا قادىلىدىغان كۇمۇش تەڭگە (تۇرپاندا "چاچتەڭگە" دېيىلىدۇ).

تۇغۇش قۇ. جۇرئەت، دادىللىق؛ دىت، پەم. م: تۇغۇشى يوق — دىتى يوق؛ يۈرەكسىز.

تۇغۇشماق قۇ. ماس كەلمەك، باپ كەلمەك، ياراشماق، ئەپلەشمەك. م: قىزىل بوياققا سېرىق بوياق تۇغۇشماپتۇ؛ ئاكا-ئۇكا ئىككىسى تۇغۇشالمايدۇ.

تۇگاتماسلىق ت. كۆزگە ئىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىق.
تۇگاينى يوق ت. ئېتىۋارى يوق، ئابرويى يوق.
تۇگان قۇ. ئېتىۋار، قەدىر ـ قىممەت. م: تۇگـانى يوق — ئېتىۋارى يوق، قەدىرسىز (تۇرپانـدا "تۇگاينى"دەيدۇ. م: تۇگاينى يوق گەپ، تۇگاينى يوق ئىش).
تۇگماق قۇ. ئېتىۋارغا ئالماق، قەدىرلىمەك، كۆزگە ئىلماق، ھىساپقا تۇتماق. م: سەن تۇگمىساڭ مېنى، مەنمۇ تۇگمايـمەن سېنى.
تۇلا مۆلدۈر ("تۇلۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
تۇلغا قازان ئاسىدىغان ئۈچ پۇتلۇق تۆمۈر ئوچاق.
تۇلۇ ل. مۆلدۈر.
تۇلۇقچى قوڭغۇز ت. تېـزەك قوڭـغـۇزى تـېـزەك ـ گەندە يەيدىغان بىر خىل قوڭغۇز، ئۇ تېزەك ـ گەندىلەرنى كۇملاچ قىلىپ، يۇمۇلتىپ ئېلىپ ماڭىدىغانلىقـى ئۈچۈن، "تولۇقچى قوڭغۇر" دەپ ئاتالغان).
تۇلۇقچى قوڭغۇزدەك سېمىز، بويۇنلىرى تۇرۇلۇپ كەتكەن، دۇپ ـ دۇگىلەك ئادەملەرگە قارىتىپ ئېيتىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.
تۇم خ. سوغۇق.
تۇمشى قۇ. پىتنىخور، چېقىمچى.
تۇيغۇن قۇ. ئاق قارچۇغا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇيـغـۇن بىرلا قۇش،
ھەرگـىز تۇشـمەس تورىغا.
يەنە ناگايى چۇشەر،
شۇڭقار ـ لاچىن تورىغا.

تۆيۇق ت. بىلىنىپ قالماق. سېزىلىپ قالماق م: بۇ ئىش تۆيۇق بولۇپ قېپتۇ — بۇ ئىش سېزىلىپ قېپتۇ.

تۆپە غ. بۆك، تۇماق. م: قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە، باش يېرىلسا تۆپە ئىچىدە (ماقال).

تۆت بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، تۆت كوچا، كوچا دوقمۇشى؛ توغام.

تۆتۆ قۇ. كىكەچ، گاچا.

تۆتۆتلىمەك قۇ. دۇدۇقلىماق، كىكەچلىمەك، تىلىنى چايناپ سۆزلىمەك.

تۆرەچىقارماق قە. قۇسۇر چىقارماق، ئېيۋەن تاپماق، چاتاق چىقارماق.

تۆرەل قە. دولقۇن پەللىسى، دولقۇن پەللىرىدىن شەكىللەنگەن ئىگىز - پەسلىك. م: دەريا ئىگىز - ئىگىز تۆرەل ھاسىل قىلىپ ھەيۋەتلىك ئاقماقتا؛ دەھشەتلىك كەلگەن تۆرەل ھاسىل قىلىپ، بىر ئۆرلەپ، بىر ئىزىغا چۈشەتتى.

تۆركۈن ئۆز ماكانى، ئۆز ئېلى، ئۆز جەمەتى (ياتلىق قىلىنغان قىز ئۇچۇن ئۆز ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيى "تۆركۈن" بولىدۇ).

تۆرۈك قۇ. دۈگىلەك، يۇملاق. م: تۆرۈك شىرە، تۆرۈك ئاي.

تۆرىمەك قۇ. گاڭگىراپ قالماق، بېشى ئايلانماق، ئازغىنىپ قالماق، م: بېشىم تۆرەپ قالدى.

تۆزمەك ل. قانماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۈچ يىل بولدى كۆرمەدىم،
ئۆزگىگە كۆڭۈل بۆلمەدىم.

مەيلىڭ يوقــمۇ كۆلمەيسەن،
تۈزۈك ئويــناپ تــۆزمەدىم.

تۆشەك قۇ. كۆرپە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يۇقۇرى بېقىپ ئايــنى كــۆردۈم،
چەرخى پەلەكتە.
تۆۋەن بېــقىــپ يارنى كــۆردۈم،
مەخمەل تۆشەكتە.

تۆشلەك ل. تۆشلۈك، تۆشۋاغ.

تۆشۈك قازان، ئاش - تاماق ئىشلىرى. م: تۆشۈككە ئوبدان — ئاش - تاماققا ئۇستا.

تۆگە قۇلاق تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

تۆگەن قۇ. مۇسادىرە؛ باش ئاغرىقنىغا داۋا بولىدىغان پۇراقلىق ئوت.

تۆگىنى ئۇسۇلغا سالماق قە. ئەخــمەق قىلماق، ئوينىتماق، كولدۇرلاتماق.

تۆڭگە غ. تۆمۈر ھالقا؛ دەرۋازىنىڭ تۇتقۇچى.

تۆل1 ئۇشــشاق مالــلارنىڭ بالــىلىرى (ئوغــلاق، قوزا). م: مالــلارنىڭ تۆلــلەش مەۋســۈمــى — مالــلارنىڭ قوزىــلاش مەۋسۈمى.

تۆل2 كۆچمە: ئەي، قاتار. م: دىۋانىچىلىق قىلىپ بولسىمۇ بالىلارنى ئۆز قولۇم بىلەن تۆلگە قاتىمەن (چوڭ قىلىمەن).

تۆل - باقا ل. ”تۆل“گە ئوخشاش.

تۆلۆچ ل. تۆلەم، قەرز. م: تۆلۆچۈممۇ تۆلەپ بەر.

تۆمۈرتىكەن قۇ. ئۇجمە غورىسى؛ ئوغرىتىكەن.

تۆۋە[1] قۇ. ئۆگزە؛ تۆپە، تۆپىلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆۋىگە چىقسام قارۇرمەن،
قاپ ـ قارا سايلار سايان.
ئەمدى ھەرگىز قارىماسمەن،
بىگۇپا يارلار سايان.

تۆۋە[2] ل. تۇماق، تۆپە. م: ئاۋاكىنىڭ تۆۋىسى ـــ داداكىنىڭ تۇمىغى.

تۆۋەن قۇ. جەنۇپ، جەنۇپ تەرەپ ("تۆۋەينى"مۇ دېيىلىدۇ) قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتىنى توقۇڭلا،
كېلىپ بۇ يەرگە.
مىنىپ قاچايلى،
تۆۋەن خوتەنگە.

تۆۋنى قۇ. ئىچكىرىسى (جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرى). م: تۆۋنىگە چۇشۇپ چىقتىم ـــ ئىچكىرىسىگە كىرىپ چىقتىم.

خاپا بولماق خ. ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورىغىلى خاپا بۇتكەن ئادەم ـــ گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.

تۆپەك ئۇلاق مۇسۇلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىڭ بىر تۈرى. ـــ مۇسۇلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىڭ تۆپەك (تۆپ) ئۇلاق، لېپىر (نەيچە) ئۇلاق، ئويما (كۆز) ئۇلاق دىگەن تۈرلىرى بار)

تۆپۈك قۇ. چوپىسا (ياغاچ سىلىغلايدىغان يىرىك ئىكەك).

تۆتۆك كۇ. توقۇمىچىلار يىپ تۇرىدىغان كىچىك ياغاچ

بولۇپ، قوناق شىخى، ئاپتاپپەرەست غولى، قومۇش قاتارلىق-
لاردىن ياسىلىدۇ، سەككىز تۇتۇك يىپ بولغاندا ماتانىڭ
ئۆرۈشكە يارايدۇ.

تۇتۇن يۇتماق غ. ئاچچىق يۇتماق، دىلى غەش بولماق، ھەسرەت چەكمەك. م: ئايدىن تۇتۇن يۇتقاندەك چوكچىقۇر تىندى.

تۇرپاك ”تۇپۇك“ كە ئوخشاش.

تۇرتەكلىمەك تۇرمەللىمەك، يۆگىمەك. م: قەغەزنى دۆگە-لەك قىلىپ تۇرتەكلىمەك، يۆگىمەك).

تۇرتۇلمە قۇ. دوقۇرۇپ يۇرمەك، بىر كىمنىڭ ئۆيىگە چار بولۇپ بارماق.

تۇركۇك قۇ. تۇۋرۇك.

تۇرگەك تۇرمە، تۇرۇلمە، تۇرۇم.

تۇرگۇچ قۇ. سىرغا.

تۇرگۇن قۇ. يۇرەكلىك، دادىل، جۇرئەتلىك، قورقماس.

تۇرمەك قە. بولدۇرغان خېمىرنى ياغ ياكى قايماق بىلەن تۇرمەللەپ، قورۇلغان قورمىنىڭ ئۈستىگە يېيىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

تۇرمەل[1] قۇ. ئارسىغا كۆكتات ئىلىپ، تۇرمەللەپ، جىمىبىلدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل هورنان.

تۇرمەل[2] غ. باغلام؛ توساق (سۇنى قاچۇرۇش ئۈچۈن شاخ-شۇمبىدىن ياسالغان توساق).

تۇزۇت تەكەللۇپ. م: تولا تۇزۇت قىلماي، قورسىغىڭنى ئوبدان تويغۇز.

تۆزۆتلۆك ت. ئىسكەتلىك، يارىشىملىق. م: بۇ چاپان خېلى تۆزۆتلۆك تىكىلىپتۇ.

تۆرمەل پاختا كۆ. ئېتىپ، يىغىپ قويۇلغان پاختا، ئۇچ پاختا.

تۆكۆچە قە. نان چەككۆچ (بەزى جايلاردا تۆككۆچ دېيىلىدۇ).

تۆگمىنى چېكىلمەك قوسقى ئاچماق، ئىشتىيى ئېچىلماق، بىر نەرسە يېگۆسى كەلمەك.

تۆگۆر ت. بىخ. م: دەرەخلەر تۆگۆر بوپتۇ — دەرەخلەر بىخ چىقىرىپتۇ.

تۆگۆنمەك قۇ. ۋازكەچمەك، ئۇمىت ئۈزمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆپايىك بارمۇ دەپ،
چەندان يۈگۆردۆم.
كۆپايىك يوق ئىكەن،
ئەمدى تۆگۆندۆم.

تۆگۆۋاش قۇ. تۆگۆپ ئېتىلىدىغان تاماقلار. م: مانتا، جۇۋاۋا، چۆچۆرە، قازان سامسىسىغا ئوخشاش تاماقلار.

تۆككەلمەك قۇ. ياتماق، ئۇخلىماق، جىمىقماق.

تۆكۆلمەك ل. ئۇمىت ئۈزمەك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بىز تەرەپكە كەلمەيسەن،
بىرەر ۋاقىت يات قىلىپ.
تۆكۆپقا كەتتىڭمۇ،
باغرىڭىزنى تاش قىلىپ.

تۆمبۇلۇك ئا. مومىغا كىيدۈرۈلىدىغان چەمبەر شەكىللىك ياغاچ.
تۆنلۈك قۇ. تۆكلۈك، دەرىزە.
تۆنۈن ل. تۆنۈكۈن.
تۆۋرۈك يىقىلماق قە. تايانچسىز قالماق، پاناسىز قالماق.
تېپىلاك ل. قۇرار ئات قىلىي ياكى قوي يۈكىدا يېپىسى قىلىپ توقۇلىدىغان ئاغامچا ياكى كاشا).
تېپىنماق قۇ. باي بولماق، پۇل ـماللىق بولماق.
تېنى چىرقىماق تېنى شۈركۈنمەك، سەسكەنمەك، يىركەنمەك.
تېپىنىش غ. دەل، جايىغا، نەق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دۈشمەن چىقتى يېپىنىپ،
سادىر ئاتتى تېپىنىپ.
دالدا قىلغان قارا تاش،
جۇۋامنى ئالدى يېپىنىپ.

تېتىلمەك تېڭىكلەشمەك، جانلانماق، سەمرىمەك، ھالىنىپ قالماق.
تېتىمەي غ. ئۆلەرمەن، جانغا تۆرەيدىغان. م: ماڭا شۇ تېتىمەيلەرنىڭ تەرىتىنى تۆكۈش قالغان (بۇ سۆز تۇرپاندا تېتىقسىز، قىلىقى سەت مەنىسىدە قوللىنىلىپ، "تەتىمەي" دېيىلىدۇ).
تېجىمەل دېدەك، مالاي، چاكار (قۇمۇلدا)؛ خەقلەرنىڭ ئۆيلىرىدە ئۇششاق ـچۈششەك ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىپ قوساق باقىدىغان ئادەم تېجىمەل دېيىلىدۇ (تۇرپان، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا)؛ نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل (قەش-

قەردە)؛ بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرى كۆپ بولغاچقا، "يولنى كارۋاندىن سوراڭ، گەپنى تېجىمەلدىن" دىگەن ماقال كېلىپ چىققان.

تېجىمەك قۇ. باشقۇرماق.

تېرىقتا ئۇچكە قويماق چىۋەرلىك، پەم-پاراسەتلىك، تەدبىرلىك ئادەملەرنى سۈپەتلەيدىغان بىرىكمە.

تېز قېلىپ. م: ئاندىن قىشتىر تۇغۇلغاننى تېزگە سالساڭ تۈزەلمەس (ماقال).

تېشىرقىماق غ. يارىماق، ئات-ئۇلاقلارنىڭ تۇۋىغىنى تاش يالاپ كەتمەك.

تېكىلەتمەك قۇ. يىقىتماق، دۈم چۈشەرمەك، دومىلاتماق، ئاغدۇرماق.

تېكىنخور پارازىت، تەييارتاپ.

تېگىز تۈز، سىلىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەرەخ بولسا ئىگىز بولسا،
شاخلىرى تىگىز بولسا.
دوست بولسا ئادىل بولسا،
ئۆلگىچە ئايرىلماس بولسا.

تېگىل بولماق ھىساپ بولماق، كۆپايە بولماق. م: ئاز بولسىمۇ كۆپكە تېگىل قىلماق — ئاز بولسىمۇ، كۆپكە ھىساپلىق.

تېگىمەك قۇ. ئىگە بولماق، ئېرىشمەك.

تېلىغا تەگمەك زىتىغا تەگمەك.

تېنىقماق غ. ياتسىرىماق، يىركەنمەك، ئۆزىنى قاچۇرماق (تۇرپاندا يېتىرقىماق دىيىلىدۇ).

تېۋقا كۇ. ئۆي ئىچىدىكى تامنى بويلاپ چىقىرىلغان ئۇزۇن تەكچە (بۇ سۆز قۇمۇلدا "قىرمىزاق" دېيىلىدۇ).

تىبەر غ. بەلگە (قىز ـ يىگىتلەر تېپىشقاندا بىر بىرىگە بېرىشىدىغان بەلگە). بۇ سۆزنىڭ تىغ، سايمان مەنىسىمۇ بار. م: تىغ ـ تىبەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغىمىغا كىرەر بولساڭ.
قولۇڭغا تىبەر ئالغىن.
شەرىڭگە مۇساپىرمەن،
ھالىمدىن خەۋەر ئالغىن.

تىتاڭ تومۇر كۆچمە: ئەجەللىك يېرى، جان تومۇر.

تىنتقىلىماق ئاختۇرماق، كوچىلىماق. م: يانچۇقلىرىنى خېلى ئۇزۇن تىنتقىلاپ، ئاخىرى بىر تىيىن، ئىككى تىيىنلىك پۇللارنى تېپىپ چىقتى.

تىتما ـ كاتاڭ قىلىۋەتمەك ئا. تىتما ـ تىتما قىلىۋەتمەك.

تىرەز قۇ. تېتىك، تىمەن، جانلىق. م: تىرەز موماي؛ تىرەز ئات.

تىرتەك تەرسا، ئاچچىقى يامان.

تىرگەن ئېتىز قىرى.

تىرنا ل. كىچىك بېلىق.

تىزباسقا غ. چۆرۈلمە، چۆرۈلمىلىك (تويدا قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە يېقىن تۇققانلىرىغا قويۇلىدىغان نەرسە).

تىزلاپچا قۇ. تىزلىق؛ قەدىمكى ئەسكەرلەرنىڭ تىزىغا تاقىۋالىدىغان بىر خىل قوغدىنىش قورالى (رەختتىن ئىشلىنىدۇ).

تىزلاق غ. پۇتقا سالىدىغان بىر خىل جازا قورالى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىندان تېمى ئېگىز ئىكەن،
چۆرىسى چىتلاق،
سەن يارىمنى كۆرەي دىسەم،
پۇتۇمدا تىزلاق.

تىزلامچا غ. باغ باغلىغاندا بىر پۇتقا كىيىلىدىغان بىر پۇشقاقلىق ئىشتان.

تىشلىق كۇ. ئاتنىڭ چىشى ئۇستىگە تارتىپ قويۇلىدىغان قوشۇمچە يۈگەن (يىپتىن ياسىلىدۇ).

تىكتالڭ قە. ۋاللەي، گاگار (بىر خىل بالىلار ئويۇنچۇغى بولۇپ، يېرىم مېتىر كېلىدىغان كالتەك ۋە بىر غېرىچ كېلىدىغان تاياقچىدىن تەركىپ تاپىدۇ).

تىكەن ت. قۇرۇتىلىدىغان ئۈزۈمنى ئاسىدىغان ئۈزۈن بادىرا ياغاچ (بۇ بادىرا ياغاچقا نۇرغۇن تۆشۈك تېشىلىپ، تۆشۈكلەرگە چوكسىمان ياغاچلار ئۆتكۈزۈلىدۇ، شۇڭا "تىكەن" دەپ ئاتالغان)؛ مىقدار سۆز. م: بۇ يىل بۇ باغدىن 100 تىكەن ئۈزۈم چىقتى.

تىككەيمەك گىدەيمەك، تەكەببۇرلۇق قىلماق.

تىك كېلىپ قالماق قارشى كېلىپ قالماق. م: مېنىڭ سوئالىم سىزگە تىك كېلىپ قالمىسۇن يەنە.

تىلغا دەزمال سالماق غ. ئويلىشۇراق گەپ قىلماق.

تىكىر قۇ. دۆ (ئومىچۇكنىڭ چوكى).

تىڭچى قۇ. پايلاقچى، مارلاقچى، چېقىمچى، ئىشپىيون. قو-

شاقتا مۇنداق كەلگەن: كوچىلاردا ماڭماڭلار، كوچىلاردا تىڭچى
بار. سىز بىزنى كىچىك كۆرمەڭ، قۇرسىغىمىزدا بىگىسى بار.

تىڭگەن قۇ. تۇگمەن.

تىلتاس خ. لىقمۇ-لىق، پەۋەس.

تىل تاتىق ل. ماختىلىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەل ئاغزىغا تىل تاتىق،
بال شېكەرىم ياخشى قال.
يۈرىگىمنىڭ پارچىسى،
جان-جىگەرىم ياخشى قال.

تىلتاقىلماق رەت قىلماق، باش تارتماق، قوبۇل قىلماسلىق.

تىلسىز يىغا سۇ ئاپىتى، كەلكۈن. م: سۇمۇ بىر تىلسىز يىغا.

تىلقانات سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېرىق-ئۆستەڭ
بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدۇ.

تىمتاس جىمجىت، تىنچ.

تىمجىمەك قۇ. ئاتنىڭ ھارۋىنى كۆچەپ تارتىشى. م: بۇ
ئات ھارۋىنى تىمجەپ تارتىۋاتىدۇ؛ بۇ ئات تىمجىمەيۋاتىدۇ.

تىنتا قۇ. چىلەك.

تىنتىماق غ. ئاختۇرماق، ئۇبوسكا قىلماق.

تىۋەزۈن خ. كىچىك پالتا.

تىيماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى توختىتماق، ئۆزىنى تارتماق؛
پەرھىز قىلماق؛ ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرمەسلىك؛ تىز-
گىنلىمەك، بوي سۇندۇرماق. كۆزلۈڭ ئاغرىسا قولۇڭنى تىي،
قوسىقىڭ ئاغرىسا نەپسىڭنى (ماقال).

تىينكا ئا. ئەنە، ئاينا.

ج

جا قه. ياغاچ قۇرۇلما، جازا ـ چه‌لله: گۇندىيا ئۇستىگه ئاسما كۆۋرۈكته‌ك تۇرغۇزۇلغان جا سۇنىڭ دولقۇنىدا يىنىك ته‌ۋره‌پ غىچىرلاپ تۇرسمۇ، ده‌ماللىقا ئۆرۈلۈپ چۈشمه‌يتتى.

جاپ ـ جاپ قۇ. ۋالاقته‌ككۇر، كاس ـ كاس (غۇلجىدا "جاۋ ـ جاۋ" دېيىلىدۇ).

جاپسا قه. چاك، يېرىق، يوچۇق. م: مه‌ن ئىشىكنىڭ جاپسى‌سىدىن قاراپ، تالادىكى هه‌ممىنى كۆرۈپ ئولتۇردۇم.

جاپسار ت. قىساڭ (تاغنىڭ جاپسىرى).

جادايى قه. ئه‌خمه‌ق، قاپاقۋاش. م: بۇ تازا جادايى بىر نېمىكه‌ن.

جادىكا خ. سالاسۇن، رىشاتكا.

جار قۇ. ئالۋاڭ، هاشار. قوشاقتا مۇنداق كه‌لگه‌ن:

نوم دېگه‌ن سۇ ئايىغى،
يۇلغۇن، توراقنىڭ سانى يوق.
هوكا ئىسسىق جارى قاتتىق،
خه‌قله‌رنىڭ ئىمكانى يوق.

جارا ل. كىرپه.

جارىپ كه‌تمه‌ك غ. ئىشى ئىلگىرى باسماق، ياللىجىماق.

ياير اپ كەتمەك.

جارسلىق قۇ. زالىملىق، ياۋۇزلۇق، زورلۇق، زۇمىگەرلىك.

جاساق خانلىق تەرىپىدىن يەرلىك تارخان بەگ (ۋاڭ-گۇڭ)لەرگە بالىسىدىن بالىسىغا سوراپ يىيىش ئۈچۈن سويۇرغال قىلىپ بېرىلگەن يەر ۋە پۇقرا؛ تەۋەلىك. م: بۇ مېنىڭ جاسىغىمدىكى يەر.

جاغ قە. ئىگەك. م: جاغ سۆڭىكى؛ يۇقۇرى جاغ، تۆۋەن جاغ.

جاغامباي قۇ. جاغالۋاي (قارچۇغىدىن كىچىكرەك بىر خىل قۇش).

جاغجاق ئوت تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئوت.

جاغىل غ. قىزغۇچ سېرىق. م: جاغىل ئۆچكە.

جاقا-جونداق قە. ئەبگار، كىيىملىرى جۇل-جۇل، چاپچىلىرى چۇۋۇق، پۇتلىرى يالاڭ ھالەت.

جاك قە. كۆلتۈك (ساپالدىن ياسىلىدۇ).

جاگدىماق قە. تۇمودىماق، زۇكام بولماق.

جاگغا قە. تېتىك، شوخ.

جاگغا ئايغىر قۇ. باشقا ئايغىرلاردىن ئۆزگىچە بولغان، يىلقىنى ئوبدان باشقۇرىدىغان ئايغىر.

جاگگال دۇمباقچىسى خ. توكتوك قۇش، تۆمۈر تۇمشۇق.

جالا ئات-ئېشەكلەرنىڭ نوختىسى، ھارۋا جابدۇقلىرىغا ۋە نەيزىگە زىننەت ئۈچۈن بېكىتىلىدىغان قىزىل يۇڭ پۆپۈك؛ ئاياللارنىڭ چېچىغا قوشۇپ ئۆرۈۋېلىنىدىغان يالغان چاچ.

قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
جالانى ئۈزۈن سالما،
ئەمدى سىنى ئالمايمەن،
كەلگەنلەرنى ياندۇرما.

جالاشلىق قۇ. كۆتىرىشلىك. م: بۇ هارۋا جالاشلىق هارۋا ئىكەن — بۇ هارۋا يۈك كۆتىرىشلىك هارۋا ئىكەن.

جالاق قۇ. بۈيرۈق، باشقۇرۇش. م: جالاقتا كىرمەيدىغان ئات؛ جالاقتا كىرمەيدىغان بالا — سۆزگە كىرمەيدىغان بەگ-ۋاش بالا.

جاللاپ جۇۋا-تىرە سودىگىرى.

جاما ت. زەي سۇنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن چېپىلغان ئېرىق، زەيكەش.

جاماگۇل قۇ. ياۋا كۇدە (ياۋا جۇسەي).

جامبۇ قە. داسمال.

جامبىلكام دىمەك قە. خوش بولماق، دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتماق.

جان ئەتمەك ياشىماق، جان باقماق، كۈن كەچۈرمەك، ئۆز ئالدىغا تۇرمۇش كەچۈرمەك. م: بالام، سەنمۇ ئەمدى ئۆز جېنىڭنى جان ئەت.

جاننى ياقىغا ئالماق پانالانماق.

جاۋا ل. پالاز.

جايلىماق[1] پىچاق قاتارلىق تىغلارنى ئۆتتىكلىتىش ئۈچۈن تاش قاتارلىق نەرسىلەرگە سۈركىمەك.

جايلىماق[2] قۇ. داجىماق، ئۆزىنى چەتكە ئالماق.

جه[1] قۇ. ئىست، ھەي، قويىچۇ، قويساڭچۇ دىگەندەك نارازىلىق تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز ئالدى قوشۇمچىسى؛ يا، ياكى مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ياردەمچى سۆز. م: جه، نېرىچۇ سېنى—ھەي، قويساڭچۇ سېنى؛ جه ئۈنداق، جه بۇنداق—يا ئۈنداق، يا بۇنداق.

جه[2] غ. بولدى، بولامىكىن، ھە، خوپ دىگەندەك مەنىلەرنى ئاڭلىتىدىغان ياردەمچى سۆز. م: جه، بولدى ئەمدى—خوپ، بولدى ئەمدى.

جەدۋار قە. پارپا.

جەرگە قۇ. پاسىل، چېگرا، چەك.

جەدىدە قە. ئاۋارە، لابدۇر؛ نامرات. م: جەرىدە كىيىم كىيگەنلەرنىڭ ھەممىسى تىلەمچى بولامدۇ؟ بۇلار نىمىدىگەن جەرىدە، نىمىدىگەن كەمبەغەل—ھە!

جەز[1] قۇ. 1. خىرىس؛ دوغىلار خەۋەر يەتكۈزۈپ چالىدىغان مېتال ئەسۋاپ. م: ئىلان جەز قىلدى—ئىلان خىرىس قىلدى.

جەز[2] قە. سېرىق مىس؛ ئوق قېپى.

جەزلىك ئىگەرنىڭ ئىچكى توقۇمى (بەزى جايلاردا "ئىچمەك" دېيىلىدۇ).

جەژمەك ئا. جىلىتكىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان قىشلىق كىيىم.

جەگرەن خ. جەرەن، كىيىك.

جەڭگى ئېشەك قۇ. ئۇرۇشقاق ئېشەك.

جەلدىك غ. "جەزلىك"كە ئوخشاش.

جەلگۈر يانچۇقچى.

جەمبىل بىر يىللىق خۇشبۇي كۆكات، ئاشكۆكى.

جەۋەندە قە. ئاق ئۈن بىلەن قوناق ئۇنىنى ئارىلاشتۇرۇپ ياققان نان (تۇرپاندا قوشۇق نان دېيىلىدۇ).

جوجەي قۇ. ئېغىزنىڭ جاۋغىغا چىقىدىغان چاقا، گەز؛ ئېغىزدۇرۇق (يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقى).

جودا قۇ. سېھرى، جادۇ، كۆز باغلاش، ئەپسۇن. م: جودىگەر — جادىگەر، سېھرىچى، ئەپسۇنچى.

جورۇق قۇ. ھورۇن، قاشاڭ، پاسسىپ (جورۇپ تۇرمىسا ئىشنى ئۆزلۈكىدىن قىلمايدىغان ئادەم)؛ ھىساۋات، نەتىجە (پۇلنىڭ جورۇقنى چىقىرىش).

جورۇقچىلىق قە. بۇيرۇقچىلىق.

جورۇڭقاي قۇ. شەجەرە، نەسەپ تارىخى؛ پىلان، ئۇسۇل، تەدبىر، ئامال، دىت.

جورۇقى يوق قۇ. پەمسىز، دىتسىز، پىلانسىز، بولۇمسىز.

جورىماق بۇيرۇماق؛ باشقۇرماق؛ ئىشلەتمەك؛ بېغىشلىماق، باغلىماق؛ شىلتىمەك. م: ئەقىلنى جورىماق — ئەقىلنى ئىشلەتمەك؛ ئىشقا جورىماق — ئىشقا بۇيرۇماق؛ قولنى جورىماق — قولنى شىلتىمەك؛ بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىكىگە جورىدى — بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىكىگە بېغىشلىدى ياكى باغلىدى.

جوزام خ. ماخاۋ كېسەللىكى ("جەۋزام"مۇ دېيىلىدۇ).

جوسۇن ل. پىگورا، بەدەن تۇزۇلۇشى، تۇرق، قامەت، تۇس، شەكىل، ئوبراز: چىرايلىك بۆلەك جوسۇن — قامەتنىڭ نىمىدىگەن كېلىشكەن؛ جۇسۇنى كېلىشكەن ئايال — پىگورىسى

قاملاشقان ئايال(بۇ سۆز غۇلجىدا "جوسۇن" دېيىلىدۇ).

جوغدا ئۇچار-قۇش ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ كوكۇلىسى.

جوغدار قە. تۆگىنىڭ بويىنى ۋە تىزىدىكى ئۇزۇن تۈكلەر (بەزى جايلاردا "جوغداي، جودار"مۇ دېيىلىدۇ).

جوغدار باش قە. پاخما باش.

جوغدار تۇماق قە. پاخما تۇماق.

جوغدۇقۇنماق غ. توكماق، ئۇششۇمەك.

جوغدۇن قۇ. تېتىك، تىمەن، شوخ، تىرەز. م: بۇ ھەجەپ جوغدۇن موماي لار ئىكەن-ھە!

جوغۇلا قۇ. ئاتنىڭ كۆكرىكىگە تاقىلىدىغان قىزىل پوپۇك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئات بويىنىدا جوغۇلا،
بېشىدا يۇگەن - نوختا.
ئاچچىغىنىڭ تولا كەلسە.
سەۋرى قىل بىزە توختا.

جوگىنا خ. چىشى كەپتەر؛ بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.

جوگقۇرماق باشقۇرماق، ئىدارە قىلماق؛ ئىجرا قىلماق (جوگقۇرۇش كومىتېتى — ئىجرائىيە كومىتېتى).

جولو قۇ. قىسقا ئاغامچا، چۇلۇ (چۇلۋۇر)، تىزگىن.

جولوقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقارقى ئىشىك.

جون قۇ. نىيەت. م: جونى يامان—نىيىتى يامان، ئىچى يامان؛ جونى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك (ماقال). بۇ سۆز غۇلجىدا "جۆن" دېيىلىدۇ ۋە "كۆرۈنۈش، قىياپەت" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: جۆنى پەس—يامان كۆرۈنۈشلۈك.

جونىماق بىگىز قولىنى تۇرتمەك، م: ئۇلار بىر بىرىنى جونۇپ سەتلەشتى؛ قولۇڭنى جونىما — بىگىز قولۇڭنى تەڭلىمە.

جوۋاتماق ئاۋارە قىلماق، ھالسىراتماق.

جوۋالغۇ ئاۋارىچىلىق، بىسىرامجانلىق، غەشلىك. م: يول جوۋالغۇسى — يول ئاۋارىچىلىغى؛ كۆڭۈل جوۋالغۇسى — كۆڭۈل غەشلىكى.

جوۋىتالماسلىق كۇ. باشقۇرالماسلىق. م: بۇ ئاتنى جوۋىتالمىدىم.

جوۋىزىر كۇ. گەپ ئاڭلىماس، گەپ ئۆتمەس. م: بۇ بەك جوۋىزىر بالىكەن.

جوۋىماق ئاۋارە بولماق، ھالسىرىماق. م: ئۆزلىرى كۆپ جوۋاپلا، رەھمەت.

جوي قۇ. جاپا - مۇشەققەت (جوي - جاپا).

جۇپا - جۇپپاڭ قە. چىپ - چىپ. م: يۇزىدىن جۇپا - جۇپپاڭ تەر ئاقماقتا ئىدى.

جۇپپاڭلىماق قە. چىپىلدىماق. م: شىشىدىن جۇپپاڭلاپ ھاراق ئاققىلى تۇردى.

جۇجۇك قۇ. سۇڭگۈچ.

جۇدۇنلىماق قۇ. ئاچچىغلانماق، غەزەپلەنمەك.

جۇگان قۇ. چوكان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشار يولى تاشلىقكەن،
جۇگانلارى قاشلىقكەن.
تاشارنىڭ جۇگانلارى،
قۇمۇللۇققا ئاشىقكەن.

جۇل ئات يوپۇغى.

جۇلاق ل. نەيرەك، ھىلە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لىكىسىرچاق توقۇماساڭ،
ياغىر چىقادۇر ئۇلاغىڭ.
مەن سىنى قوشماۋىدىم،
ئۇ بىزگە قىلغان جۇلاغىڭ.

جۇلدا كەتكەن غ. ئۇگىنىپ قالغان. م: جۇلدا كەتكەن كېسەل — ئۇگىنىپ قالغان ئادەت (كېسەل).

جۇلدى-جاساق "جاساق"قا ئوخشاش.

جۇلقۇنماق يۇلقۇنماق، سىلكىنمەك. م: ئات تازا بىر جۇلقۇنۇۋالدى.

جۇلۇق ل. چەم. م: تېشلىسە جۇلۇق سالىپ يامايمەن — ئاياق كىيىم تېشىلسە چەم سېلىپ يامايمەن (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "كونا، ئەسكى، ھېرىپ، - چارچاش" دىگەن كۆچمە مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. م: ھېرىپ جۇلۇقۇم چىقتى؛ جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن چاپان.

جۇمبۇ قە. بوغا (ئاتنىڭ بوينىغا سالىدىغان).

جۇمقۇلىماق قۇ. تەييارلىماق، ھازىرلىماق. م: ئىش-كۈشلەرنى جۇمقۇلاپ قويدۇڭمۇ؟

جۆجىلە قە. ئارىلاشماق، ئىشتىراك قىلماق.

جۆنتمەك قۇ. كاپشىماق، ۋالاقشىماق، ئويلىماي گەپ قىلماق.

جۆندەك خ. كونا، جۇل-جۇل، يىرتىق. م: جۆندەك چاپان—يىرتىق چاپان (قەشقەردە "جونداق" دىيىلىدۇ).

جۆۋەندە قە. "جەۋەندە"گە ئوخشاش.

جۇتىرەڭچىلىك قە. جۇتچىلىق، قەھەتچىلىك، قىسچىلىق. ئەتىياز كۈنلىرى ئوزۇق-تۈلۈك قىسىلىشىپ، يېمەك-ئىچمەك غورىگىللىشىپ كەتسە، ”جۇتىرەڭچىلىك بولۇپ كەتتى“ دېيىلىدۇ.

جۈجەك قۇ. چۈجە.

جۈجەم ئۈجمە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆك كەپتەر ئوتتۇرادۇ،
ئاق جۈجەمنىڭ باشىدا.
بىزنىڭ يارلا ئوتتۇرادۇ،
ئېگىز تاغنىڭ باشىدا.

جۈزنەك دەريا بويىلىرىدا ۋە ئورمان ئەتراپلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

جۇسۇنلىمەك غ. زەڭ قويماق، بىر نەرسىنىڭ تۈرقىنى، شەكلىنى ئېنىق بىلىۋالماق.

جۇكتۇ قە. بېخىل، پىخسىق.

جۈن قۇ. نەم (ياغاچ)، ھۆل بىلەن قۇرۇقنىڭ ئارىلىغىدىكى نەرسە.

جېمە ل. تاپا-تەنە، غەيۋەت-شىكايەت، سۆز-چۆچەك (بۇ سۆز باشقا جايلاردا ”تاپا-جېمە. تاپا-تەنە“ دېگەن جۈپ سۆز تەركىۋىدە كېلىدۇ). لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

بارساڭلار سالام دەڭلار،
بىزنى سۇراغان يارغا.
ئاتىنى چىقارماڭلار،

كۆڭلۈم تۇغمايدۇ ئاڭگا.
خالۇ يەر بىلەن ئۆسسۇن،
جىمەسى بولۇر ماڭگا.

جى خ. ۋەسقە، ھۆججەت، تىلخەت. م: تىلىدىن جى ئاپتۇ — تىلىدىن خەت ئاپتۇ.

جىپسا ياپسا؛ ماس، مۇۋاپىق. م: جىپسا كەلمەك — ماس كەلمەك، لايىق كەلمەك.

جىجە ل. موما، چوڭ ئانا. م: جىجەم كەلدى — مومام كەلدى.

جىجۇۋي غ. تېتىك، جانلىق.

جىجىلاق غ. جىدەلخور، يىغلاڭغۇ.

جىرغىلاق خ. باللار ئويناپدىغان تۆمۈر چەمبىرەك.

جىرىس چالا تاسقالغان ئۇن (قېلىن ئەگلەكتە تاسقاپ يۇمشىغى ئايرىۋېلىنغاندىن كېيىن، شالاڭ ئەگلەكتە تاسقاپ، يىرىك كېپىگى ئايرىۋېتىلگەن يۇمشاق كېپەكلىك ئۇن).

جىرىم باغلىماق غ. مۇز تۇتماق. م: سۇلار جىرىم باغلىغاندا.

جىرىم-جىرىم قە. تال-تال، يول-يول. م: ئالقىنىددىكى جىرىم-جىرىم سىزىقلار.

جىس قە. خىلۋەت، قورقۇنچلۇق، سوغۇق چىراي، يىرگىنىشلىك. م: جىس چىراي ئادەم؛ جىس يەر؛ جىسكىنمەك — يىركەنمەك، قورقماق، ھەزەر قىلماق.

جىغا قە. جىرغا، چىرغا.

جىغماق قە. تاشلىماق، چۆرىمەك. م: ئەركىن جىلتىسىنى ئۆگزىگە جىغىۋېتىپ، بازارغا چاپتى.

جىگدە شاخشاق قە. "جىگدىچى قۇش"قا ئوخشاش.
جىگدىچۇك غ. جىگدىچى قۇش (بەزى جايلاردا "تۇتى قاغا" دېيىلىدۇ).
جىك باسماق غ. سالمىغى بولماق، تۇتامغا چىقماق، ئاساسلىق. م: جىك باسمايدىغان گەپلەر — تۇتامغا چىقمايدىغان ئاساسسىز گەپلەر؛ ئوتتۇرىغا قويۇلغان پاكىتلار جىك باسىدۇ.
جىگگىل قە. بۇدرە، بۇجغۇر.
جىك موللەك قە. قوناق ئۇنىنى يوم قىلىپ، ئىچىگە قوي يېغى، ياڭاق مېغىزى قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.
جىلا[1] خ. سالاسۇن، رىشاتكا.
جىلا[2] قۇ. جۇلا، يالتىراق. م: بۇ جىلالىق تاگار (تاۋار) ئىكەن.
جىلە غ. قىلتاق.
جىلتا غ. بوخچا؛ جوۋاۋا ياكى مانتىنىڭ جىلتىسى ("جىلتە"مۇ دېيىلىدۇ).
جىۋجىل غ. ئەپچىل، چاققان؛ چىرايلىق. م: جىۋجىل يىگىت ئىكەن — چىرايلىق يىگىت ئىكەن.
جىلدىماق قە. تىپچەكلىمەك، تىپىرلىماق، تاتىلىماق، م: كېيىك يەرنى جىلداپ، ئاۋال ئالدى پۇتىنى، ئاندىن ئارقا پۇتىنى پوكۇپ، بويىنىنى سوزغىنىچە جىم يېتىپ قالدى.
جىلمايماق غ. كۈلۈمسىرىمەك. م: يۇلتۇزلۇق ئاسمان جىلمىيىپ يۈز ئاچتى.

جىمىرلىماق مەۋج ئۇرماق. م: جىمىرلاپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ سۈيى.

جىن تاماكىسى "يەر تورغىغى"نىڭ ئىككىنچى بىر ئاتىلىشى، ئوتلاقلاردا بولىدۇ.

جىنتەك كىچىك باللارنىڭ ئەركىلەتمە نامى (قاراڭ، ماۋۇ جىنتەكنى!)

جىندەك قە. بىرئاز، كىچىككىنە. م: جىندەك ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ.

جىن شوخلىسى "ئىت ئۈزۈمى"نىڭ باشقىچە ئاتىلىشى بولۇپ، ئېتىزلاردا، ئېرىق بويىلىرىدا ئۆسىدۇ.

جىن چاتقىلى تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل چاتقال.

چ

چاپانچى قە. يالاقــچى، تەخســكەش، خوشامەتچى، كۆتەر-مىچى.
چاپان كۆتەرمەك كۆتەمــچىــلىك قىلــمان، تەخسىــچىــلىك قىلماق، خوشامەت قىلماق.
چاپان ياپماق قە. يوشۇرماق، يانباسماق، ئەيىبۈينى ياپماق.
چاپپۇش ل. قۇلاقچا، ئولپاق.
چاپتىكەش شوخ، كەپسىز؛ چىپىلغاق. م: چاپتىكەش مۈشۈك — ھەممە نەرسىگە چىپىلىدىغان مۈشۈك.
چاپچا خامان ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىــل سايــمان، ياغاچ چىشلىغى ياغاچ چاپچا، تۆمۈر چىشلىغى تۆمۈر چاپــچا دېيىلىدۇ (بەزى جايلاردا "ئارا" دېيىلىدۇ).
چاپچىل قاينىماق قۇ. ئالدىراشچىلىق بولماق.
چاپراس چەمــبەرچــەس، گىــرەلەشــكەن، ئۆتــۈشــكەن؛ م: چاپراس قىلىپ باغلىماق — گىرەلەشتۈرۈپ باغلىماق؛ چاسا، م: چاپراس سىزىقلىق قەغەز، كەتەكچە سىزىقلىق قەغەز.
چاپسا خ. كىچىك كۆرەك.
چاپقاق ئوغرى. م: چاپقاق مۈشۈك — ئوغرى مۈشۈك.
چاپتىمدىماق غ. بوران ـ شۋىرغانــنىڭ ئايلىــنىپ ئۇرۇشى.

م: بوران چاپقىداپ ئۇرغىلى تۇردى.
چاپما خ. پۈتەي چىقىرىلغان، پۈتۈن ئويۇلغان. م: چاپما ئۇلاق — پۈتۈن ئويۇلغان ياغاچ ئوقۇر؛ چاپما قېيىق — پۈتۈن ئويۇپ ياسالغان قېيىق.
چاپمۇ - چاپ ت. يۈزمۇ - يۈز. م: بازاردا چاپمۇ - چاپ ئۇچرىشىپ قالدىم.
چاپى خ. شادلىق قوش كارۋات.
چات غ. ئاچال، ئېغىز (تاغ ئاغزى). م: ئىككى تەرىپى ئېگىز تاغلار بىلەن ئورالغان كەڭ چاتقا جايلاشقان تاغ يېزىسى.
چاتاق پۈتاق، شاخ. م: چاتىماق — پۈتىماق.
چاتىر كۇ. نۆشۇدۇر.
چاجا قۇ. سالجا. م: ئاتتا ئۆت يوق، چاجىدا كۆت (ماقال).
چاجۇپ غ. جىنازىغا ئۆلۈكنى سالىدىغان تاختاي.
چايجۆش چۆگۈن (تۇشتا سوقۇلغان ئاپتۇۋىسىمان چاي چۆگۈنى).
چاچا قۇ. پوپۇك، چۇچا. م: چاچىلىق ياغلىق (چۇچىلىق ياغلىق).
چاچاپ كەتمەك قۇ. سەسكىنىپ كەتمەك، بىر نەرسىنى تولا يەۋېرىپ، يىگۈسى كەلمەس بولۇپ قالماق. م: گۆشنى تولا يەپ، گۆشتىن چاچاپ كېتىپتىمەن (بۇ سۆز غۇلجىدا "چاقاپ كېتىپتىمەن" دېيىلىدۇ).
چاچقا توي - تۆكۈنلەردە كېلىننىڭ بېشىدىن چېچىلىدىغان، جەسەتنى كۆمۈش ئالدىدا جامائەتكە تارقىتىپ بېرىلىدىغان

قەن ـ گېزەك ياكى پۇل.

چاچلىق بالا ت. قىز بالا (ياتلىق قىلىنمىغان قىز).

چاچ گۆيەك قۇ. چاچقا تاقىلىدىغان بېزەكلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ياغاچ قاشتا بولۇر،
چاچ گۆيەك چاچتا بولۇر.
يارنىڭ دەردى ھەرقاچان،
يۈرەك بىلەن باشتا بولۇر.

چار قە. ئەيىپ، ئېۋەن، ئالىلىق. م: چار چىقارماق — ئېۋەن تاپماق؛ چار قالماق — ئالا قالماق، چۇشۇپ قالماق.

چارا تەلەڭگىسمان يۇمىلاق ياغاچ تاۋاق (بۇنىڭدا خېمىر يۇغۇرغىلىمۇ، ئاش ئۇسقىلىمۇ بولىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاش قىلدى قاپ ـ قارا،
ئۆزى ئىچتى بىز چارا.

چارە قە. ئۇستۇن، ئارتۇق. م: گۇلسۇمخان ئاچا ئۇنى ئۆز ئوغلىدىنمۇ چارە كۆرەتتى.

چارتماق قۇ. پىچەن (ئوت)، "چىغىرتماق"مۇ دېيىلىدۇ.

چارچاپ[1] قە. ئۇستىگە كوزا، كۇپ ياكى تەلەڭگە، داس قويۇلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان، ئۈچ ياكى تۆت پۇتلۇق پاكار شىرەگە ئوخشاش قۇرۇلما.

چارچاپ[2] خ. شادىلىق كىچىك كارۋات.

چارچاڭ قۇ. قىرتاق، يېقىمسىز، قاڭسىق؛ قوپال. م: بۇ بەك چارچاڭ ھاراق ئىكەن؛ ئۇ چارچاڭ ناخشا ئېيتىدىكەن؛

ئۇ بەك چارچاڭ ئادەم ئىكەن.

چارچاي قارىقات.

چار چۆپ كۇ. "چاچاپ"قا ئوخشاش.

چاسامېتىر قە. كۇۋادىرات مېتىر.

چارسۇ قە. تۆت كوچا ئاغزى.

چا مېغىز خ. ياڭاق مېغىزى بىلەن ئۈرۈك مېغىزىنىڭ ئارىلاشمىسى؛ ئالا مېغىز.

چار ئوت قە. سۇت ئوت.

چارۋاغ غ. دەريالاردا بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن، ياغاچلارنى بىر بىرىگە چېتىپ قورشام قىلىپ قويۇلغان دائىرە، بىر ئۇچىغا كۇنجۇت باغلاپ قويۇلىدۇ. بېلىقلار كۇنجۇتنى پۇراپ، چار باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ تۇتۇلىدۇ.

چا سارالڭ قە. جىڭ سارالڭ.

چاشەنبە قە. سارالڭ قېتىش، بېشىدا زاغۇنى بار.

چاغ ۋاقىت، دەۋر، پەيت (ئۇ چاغدا، ئۇ زامانلاردا)؛ مۆلچەر، ئېھتىمال (بۇ ئىشنى ئۆزەڭ چاغلاپ قىل، ھەققىنى ئۆزەڭ چاغلاپ بەر،... كەلگەن چېغى — كەلگەندۇ)؛ ھال، كۈچ — قۇۋۋەت (چېغىڭنى چاغلاپ — ھالىڭغا قاراپ ئىش قىل)؛ تەييار، ھازىر (چاغ بولۇپ تۇرۇڭلار — تەييار بولۇپ تۇرۇڭلار)؛ خۇرسەن، شاد (قاغىلار "قاق" ئېتىدۇ، ئۆز ۋاقتىنى چاغ ئېتىدۇ — ماقال).

چاغاناق قۇ. تەخسە مۇزىكا ("چاغىناق"مۇ دېيىلىدۇ).

چاغاناي قۇ. قومۇش سۇناي ("چاغىنا"مۇ دېيىلىدۇ).

چاغۋا قۇ. ئېھتىمال، بەلكى (باشقا جايلاردا "چېغىۋا"

دىيىلىدۇ. م: كەلگەن چىغىۋا — كەلگەن ئوخشايدۇ.
ئەسلى — چىغى بار). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغلار ييقىنچۇن،
هاۋالىرى سوق چاغىۋا.
جۇگانلىرى بىچارە،
يىگىتلىرى يوق چاغىۋا.

چاغىرچاي بەسەي تۇرىدىكى بىر خىل ئۈسۈملۈك (كۆكتات).
چاقا قە. پۇل، ئاقچا، تەڭگە. م: ئۇنىڭ نەرقى ئون چاقا.
چاقاڭدى قە. ئوڭدا. م: چاقاڭدىسىغا چۈشتى — ئوڭدىسىغا چۈشتى.
چاقام-چاقام سۇغا باش چۆكۈرۈشتىن بۇرۇن ئېيتىدىغان باللار سۆزى. م: چاقام-چاقام، ئىلان پاقام.
چاقايماق قە. نۇرنىڭ تەسرىدىن كۆزنىڭ چېقىلىشى. م: چىراق يورۇغىدا كۆزلەر چاقىيىپ يولنى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى.
چاقپىلەك بولۇپ كەتمەك قە. خوشاللىقى ئۇچىغا پاتماي كەتمەك؛ يايراپ كەتمەك.
چاقچا غ. ناسۋال قۇتىسى.
چاقچۇق[1] قۇ. ئۆرۈك ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش يېمىشلەرنىڭ ئۇچكىسى، ئۇرۇقچا.
چاقچۇق[2] قە. ساپال قاچا. م: چاقچۇق چىنە — ساپال چىنە (بەزى جايلاردا فار-فور قاچىلارنىڭ سۇنۇقلىرىمۇ "چاقچۇق" دىيىلىدۇ).
چاقچىلقاي قۇ. ئالدىراش، ئالدىراشچىلىق؛ ئالدىراڭغۇ؛

بىسىق. م: چاقچىلقاي كۆنلەر؛ چاقچىلقاي ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتنى مىندىم ئېگەرسىز،
باشى ـ كۆزى يۇگەنسىز.
چىرايلىق مېنىڭ يارىم،
چاقچىلقايدا كېپقاپسىز.

چاقسا قۇ. شادىلىق ياغاچ قوۋۇق، دەرۋازا.

چاققۇ ل. چۇچۇن قۇرۇت.

چاقما كاۋا كاۋىنىڭ بىر تۈرى (بەزى جايلاردا "ئەنجان كاۋىسى" دېيىلىدۇ).

چاقىلاي قۇ. يۇزگە چىقىدىغان بىر خىل داغ (تولاراق ئەتىياز كۈنلىرى چىقىپ، كېيىن يوقاپ كېتىدۇ).

چاكان ياغلىق قە. بەلۋاغ، رومال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقسۇنىڭ يولى باشلىق،
بېلىمدە چاكان ياغلىق.
مەن كۆيسەم ساڭا كۆيدۇم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ چاغلىق.

چاكسا قە. ئېغىرلىق ئۆلچىمى، بىر جىڭ ئېغىرلىققا تەڭ.

چاكموخ تاغ ۋە ئورمان بويلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چاڭ چاڭگال، قول. م: كىشىنىڭ ھەققىگە چاڭ سالماق؛ سار چۈجىگە چاڭ سالدى.

چاڭقاغا قە. توڭقاغا.

چاڭقۇرۇن غ. ئالدىراشچىلىق؛ بېسىق. م: ئىشىم تولىمۇ

چاڭقۇرۇن بولۇپ كېتىپ كېلەلمىدىم.

چاڭگا ساقال بومبۇر ساقال.

چاڭگاك قوش قوللۇق ئارا؛ بېلىق تۇتىدىغان تۆت چىشلىق ئارا.

چالا-چوتا قە. چالا-بۇلا.

چالا-چۇشتە قە. چالا-بۇلا، چالا-پۇچۇق.

چالغىتماق غ. ئېلىشتۇرماق، بۇرىماق، قاچۇرماق. م: گەپنى چالغىتماق — گەپنى بۇرىماق؛ ئۇ ئىشنى چالغىتماي ئىشلەيدۇ — ئۇ ئىشنى ئېلىشتۇرمەي ئىشلەيدۇ؛ پىكرىم چالغىپ كەتتى — پىكرىم قېچىپ كەتتى.

چالما[1] ل. ئۇننى سۇغا چېلىپ ئېتىلىدىغان ئۇماچ. م: بۇغداي چالمىسى — بۇغداي ئۇمىچى.

چالما[2] مال قىغىنىڭ كېسىگى.

چام قە. ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسە، بۆلەك. م: چام بۆلۈپ بەرمەك — ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسىسىنى بۆلۈپ بەرمەك (كۆپىنچە ئورما، ئېرىق چېپىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ).

چاما قۇ. ئۇماچ، يارما.

چامۇللاق خ. تىك مۇللاق ئېتىش.

چامبۇل ئېشەك ئالا ئېشەك.

چامچا[1] قۇ. يەكتەكتىن ئۇزۇنراق كېلىدىغان يالاڭ ئۇزۇن چاپان (يازلىق). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: ئىگىز ئازغان بويىدا، چامچاڭنى سەن مۇرەڭگە ئال. شۇغىنە ئايلا جۇگانىنى، ئالمىدەك يانىڭغا سال.

چامچا[2] ت. كۆڭلەك.

چاناچ تېرە خالتا (تۇلۇم)، تورسۇق. م: بىر چاناچ قىمىز.
چاناق[1] خ. تۈگمەننىڭ دان چۈشىدىغان يېرى.
چاناق[2] ئا. كىۋەز غوزىسى (باشقا جايلاردا بۇغدايىنىڭ خانىسى، قېپى مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: بۇغداي چانىغى؛ پاختا چانىغى).
چاندىر سىڭىر؛ ئورۇق. م: چاندىر ئادەم — ئورۇق ئادەم؛ گۆشنىڭ چاندىرى — گۆشنىڭ سىڭىر ئارىلاش كەلگەن، پىچاق ئۆتمەيدىغان يېرى.
چاۋا[1] ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قۇرۇق شاق-شادىلىرى، يوپۇرماقلىرىنىڭ ئۇۋاقلىرى. م: ئەخلەت-چاۋا، چاۋا-چاتقال (بەزى جايلاردا "چوۋا"مۇ دېيىلىدۇ).
چاۋا[2] هايۋانلارنىڭ ئىچ يېغى. م: چاۋاياغ (بەزى جايلاردا "چارۋى" دېيىلىدۇ).
چاۋات ل. ئاچمانان، كاكچانان، چوۋات. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شىلپە ناننى ياقماڭلار،
كۆيۈپ كېتەدۇر چاۋات.
مېنى ئىچمنى كۆيدۈرگەن،
مەللەڭدەكى ئاق ناۋات.

چاۋارتماق ل. چاۋارماق. م: جاۋاغايىم چاۋۇرتۇپ قېپتۇ — جاۋىغىيىم چاۋۇرۇپ قېپتۇ.
چاۋكا غ. ساغرىسى چىپار ئات.
چاۋۇپ كەتمەك تىگىپ كەتمەك، ئېغىر كەتمەك، تەسىر قىلماق. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

سۆزلەۋەرسەم گېپىم يەنە ئاۋۇپ كېتەر،
ئەمەل تۇتقان جاناپلارغا چاۋۇپ كېتەر.

چايپەش غ. چاي ئوراپ قويىدىغان تۇگۈچ.

چايدام قۇ. چۆللەردە سۇ يىغىلىپ قالىدىغان كۆلچەكلەر.

چايدۇت ل. مەخسۇس چاي دەملەپ ئىچىدىغان تۇۋاقلىق چۆگۈن.

چايقاق ل. دولقۇن. م: سۇ چايقاغى — سۇ دولقۇنى.

چايلىماق قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تازا باراخسان بولغان ۋاقتى. م: بۇغداي چايلاپتۇ؛ كۆكتاتلار چايلاپتۇ.

چەپ سول، تەتۈر (كۆچمە مەنىدە كېلىشمەسلىك، ئوڭۇشسىزلىق، پالاكەتلىك، نەس، كاج دېگەن ئۇقۇملارنى بىلدۈرىدۇ).

چەپەك قۇ. چەلپەك، پوشكال، قۇيماق.

چەپچەك قە. چۆگۈننىڭ تېشىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن تېگى تەرىپىدە مەخسۇس يەرگە قويۇشقا ياسالغان قىسمى. چۆگۈن ئالساڭ چەپچەكلىكىنى ئال، خوتۇن ئالساڭ ئەمچەكلىكنى (ماقال).

چەپى - غەلەت قە. ئازدۇرماق، كۆز ئالدۇرماق. م: نازارەتچىلەرنىڭ كۆزىنى ھەر خىل يوللار بىلەن چەپى - غەلەت قىلىپ، ئىشنى جۆندەيتتۇق.

چەتمە قۇ. مەشۇت يىپ: بىر خىل چىقىرىشماق قىلىپ ئوينايدىغان ئويۇن.

چەتمەك ئا. قارا قۇشقاچ تۇتىدىغان ياغاچ توزاق.

چەتنەپ كەتمەك ئۆلۈپ كەتمەك. م: چۆجىلەرنىڭ ئونى

چەتنەپ كەتتى، ئۇنى ئەي بولدى (بۇ سۆز كۆپىنچە ئادەم ۋە هايۋانلارنىڭ باللىرىنىڭ ئۆلۈشىگە قارىتىلىدۇ).

چەچكە خ. بۆزچىنىڭ يىپ تاغىغى.

چەرتمەك قۇ. چەكمەك، چالماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دېپىنى چەرتسە بولۇر،
چېكىپ، سوقۇپ چەرتسە بولۇر.
دېپنى چەرتەلمىسە،
چەرتكۈچىگە بەرسە بولۇر.

چەرچىن قە. ئۇششاق، هەر خىل. م: چەرچىن مال — ئۇششاق مال.

چەشمە قۇ. كەشتە. م: چەشمە تىكىش — كەشتە بېسىش.

چەك باسماسلىق يىك باسماسلىق، قاملاشماسلىق. م: بۇ گېپىڭ چەك باسمايدۇ.

چەكمەك قە. قېشىنى قاقماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەندى مېنى كېتىدۇ دەپ،
چەكمە قېشىڭنى.
غورىلاينىڭ بالىسىدەك
تۆكمە يېشىڭنى.

چەلەڭگۈچ قۇ. ئارىلاش، ئارىلاش-قۇراش.

چەلگىمەك يېغى ئۆرلەپ تۇرماق، لەيلىمەك. م: ئاشنىڭ يېغى چەلگىپ تۇرۇپتۇ.

چەللە ئۈزۈم شاخلىرىنى ئارتىلدۇرىدىغان چەللە، باراڭ.

چەللدە ئات چاپتۇرىدىغان پوچى، زاڭ مەنىلىرىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

چەمەك خ. ئاچا ياغاچ، يىپ ئېگىرىدىغان چاقنىڭ ئاچا ياغىچى.
م: دارۋاز بالا بادىرىلار چەمىكىدىن ئۆتتۈپ، تېخىمۇ تىنىك تارتىلغان دار ئۈستىگە كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بېغىمدىكى ئالمىنىڭ،
شاخلىرى چەينەكچە بار.
مېنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ
بەللىرى چەمەكچە بار.

چەنۋرە خ. چەۋرە، ئەۋرىنىڭ بالىسى.
چەندان ناھايىتى، بەك؛ كۆپ قېتىم. م: مەن چەندان ئېيتتىم.
چەندەكچى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.
چوپا ـ چوپاڭ قە. چىپ ـ چىپ، چىلىق ـ چىلىق. م: چوپا ـ چوپاڭ تەر ـــ چىپ ـ چىپ تەر ("جوپا ـ جوپاڭ"غا ئوخشاش).
چوتا قۇ. چوڭ ئاتا (تاغلىقلار سۆزى، قىسقارتما سۆز).
چوت پايپاق ئا. پىما.
چوجالماق خ. كىرىلمەك، سوزۇلماق.
چوچىماقچى قۇ. توساتتىن، تۇيۇقسىز.
چوخچا قۇ. دۆۋە؛ دەستە. م: چوخچا ـ چوخچا نان ـــ دەستە ـ دەستە نان.
چوخچىلىماق قۇ. چوخچايتماق.
چور ت. سېغىز لايدىن ياسالغان ئۇشتەك.
چورۇپ قە. ئاياللارنىڭ ئاياق كىيىمى. م: پۇتىغا چىرايلىق ئالا ـ يېشىل گۈللەر تىكىلگەن قونجىلىق قىزىل چورۇپ

كىيگەن.

چورۇق[1] ت. چىگىت ئايرىيدىغان چىغرىق ,
دىيىلىدۇ).

چورۇق[2] كالا تېرىسىدىن ئىشلەنگەن ئاددى ئاياق كىيىم.
كۆرگەن كۈنىڭنى ئۇنۇتما، شىرە چورۇقىڭنى قۇرۇتما
(ماقال).

چوش ت. بىر يەردىن ئىككىنچى بىر يەرگە سۇ ئۆتكۈزىدىغان
ياغاچ نو؛ بىر چۆنەكتىن ئىككىنچى چۆنەككە سۇ چۈشۈرى-
دىغان ئىگىزلىك؛ ئۆگزىدىن يامغۇر سۈيى ئېقىپ چۈشىدى-
غان نو؛ تۈگمەن سۈيىنىڭ يۇقۇرىدىن سۇ چۈشۈرىدىغان
شاقىراتمىسى.

چوغ خ. قويۇق، نۇرغۇن، زىچ، كۆجۈم، توپ. م: چوغ
مەلە — توپ مەھەللە.

چوغا خ. رەستە، نۇرغۇن ئادەم توپلانغان جاي.

چوقاي[1] قۇ. مىراس بۆلگۈچى، تەقسىم قىلغۇچى.

چوقاي[2] قە. هارۋىنىڭ چوقىيى. م: هارۋىنىڭ چوقايلىرىغا
قىزىل تۇغ قادىتىپ... ئۇ هارۋىنىڭ چوقىيىغا مەككەم
يېپىشىپ ئولتۇراتتى.

چوكان جۇۋان — ياتلىق قىلىنغان ياش ئايال (بەزى جايلاردا
"چۆكەن" دىيىلىدۇ)؛ سۆگەتنىڭ يېڭى كۆكەرگەن ياش
نوتىسى.

چوكانتال پەسىل مەۋسۇملىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سۆگەتلەر
چوكانلىغان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ.

چوكىلاك قە. چوكىلاك تاغلار — پاكار تاغلار.

چوڭ دادا قە. بوۋا (دادىسىنىڭ دادىسى)

چوڭرون خ. تۇگىچەك.

چوڭنە قۇ. چوڭ ئانا (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئاچىسى).

چولامپاي قە. توكۇر، چولاق. بار بولامىلىق، يوق چولامپاي (ماقال).

چولتاق چولتا.

چولدۇر قۇ. كىچىك ئوغۇل بالىلارنىڭ جىنسى ئەزاسى (بەزى جايلاردا "ئۇجۇك" دېيىلىدۇ).

چولىماق رەختنىڭ كېسىلگەن يېرىنى يىپ-يىڭنە بىلەن ياكى مەخسۇس ئەسۋاپ بىلەن تورلىماق، يۆممەك.

چوماق قۇ. كۆتەك؛ ئۇمۇت (بىر ئۇچى كاللەك كالتەك).

چوۋاڭ خ. بېغى يوق سۆەت.

چوۋرۇ قۇ. چىغىر يول، گىلاڭلاردىكى تار، قىيىن چىغىر يول، بۇنداق يوللاردا هايۋانلار ماڭالايدۇ، ئىككى كىشى ماڭالمايدۇ.

چۇپۇر ئۆچكە يۇڭى.

چۇجىر قە. يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقى. م: جىرەن قاشقا يۇگەننىڭ چۇجىرىنى ئەپلەپ چىشلەپ ئالدى-دە، بويۇن بەرمەي ئاپقاچتى.

چۇچا پوپۇك، گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پوپۇكچە يىپلار.

چۇچۇلىماق[1] سايرىماق. م: تۇرغاي چۇچۇلىدى — تورغاي سايرىدى.

چۇچۇلىماق[2] قۇ. كىيىمنى سالماق، يەشمەك. م: چاپىنىڭنى چۇچۇلىۋەت — چاپىنىڭنى سېلىۋەت.

چۇراپ دەس، دەرھال. م؛ چۇراپ ئورنىدىن تۇرۇپ زالدىن چىقتى.

چۇراڭ خ. ئىگىز، سوقا سۆەت.

چۇرقۇچ قۇ. بۇدرە. م: چۇرقۇچ چاچ — بۇدرە چاچ.

چۇرۇڭقاي غ. تېرىككەك.

چۇرۇيول قۇ. تاغ ـ داۋانلاردىكى خەتەرلىك يول ("چۇرد ـ يول"مۇ دېيىلىدۇ).

چۇغلۇق غ. مۇدەننىڭ ياۋسى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغدا ئېچىلىپ قاپتۇ،
سېرىق سەبدە بىلەن چۇغلۇق.

چۇغۇنتەك بىر خىل كىچىك قۇش.

چۇغۇندان ئېتىز ياقىلىرى، يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چۇقاپ كەتمەك قۇ. ياغىسراپ كەتمەك؛ گۆش، ياغ يىگۈسى كېلىپ كەتمەك.

چۇل ـ چۇل كۇكۇم ـ تالقان بولۇپ كەتكەن، پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەن. م: ئىگىز كۆتىرىپ ئاتقان شىشە يەرگە جاراڭلىدە چۇشۇپ، چۇل ـ چۇل بولۇپ كەتتى.

چۇلغاشماق خ. يىغىلىشماق، توپلىنىشماق، ئۇلاشماق.

چۇلۇق ل. كۆپ، مول، مىژ ـ مىژ، مىغ ـ مىغ. م: بېلىق چۇلۇق، قوساق توق — بېلىق كۆپ بولسا، قوساق توق بولىدۇ.

چۇلۇق تاۋۇز خ. پىشىپ ئۆتۈپ كېتىپ، ئۇرۇغى بىلەن ئېتى ئارىلىشىپ كەتكەن تاۋۇز.

چۇمغۇق خ. قاغا تىپىدىكى قۇش. م: ئاۋۇ چۇمغۇقنى قورۇۋېتىڭا (بەزى جايلاردا ”چۇمگەك“مۇ دېيىلىدۇ).

چۇۋادان قە. كەپتەرنىڭ بىر خىلى.

چۆپچۆل قە. غورىگىل، ئاددى، قاتتىق-قۇرۇق. م: داستىخىنىمىز چۆپچۆللەرەك بولۇپ قالدى، كەچۈرۈشسىلە.

چۆپگەز قە. تامىنىڭ قىرغاق-بۇرجەكلىرىگە سۇۋاق بەرگەندە سىلىق ۋە تۈز چىقىرىش ئۈچۈن قويۇلىدىغان ئۇزۇن ياغاچ.

چۆپ-چۆپ چىلىق-چىلىق. م: كىيىملىرىڭ چۆپ-چۆپ ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

چۆچەك خ. تاقلانغان پىللە قۇرۇتلىرىنى ئالىدىغان تەۋەك.

چۆرۈلمە تويدا ئوغۇل تەرەپ قۇدىلارغا سوغا قىلىدىغان كىيىملىكلەر.

چۆرىسى يوق قۇ. ئەبگار، چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىغان.

چۆك قۇ. تاغلاردا ھاك تاشلار ئۆستىدىكى سۇپە تاش، تۈپ-تۈز تاش.

چۆكە پۇرچاق قۇ. پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى (سۇيۇق ئاشقا سېلىنىدۇ).

چۆكۈچ قۇ. چوكا.

چۆگەن قە. توپۇق توپىنى ئۇرۇپ ئوينايدىغان تاياق. م: چۆگەن ئويۇنى، چۆگەن بىلەن توپۇقنى ئۇرۇپ ئوينايدىغان ئويۇن.

چۆگۈنگۈل بۇغدايلىق ۋە يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چۆگىمەك قۇ. يۆگىمەك، ئورىماق.

چۆلمۆگ ل. كۆلچەك.

چۆمەچ ت. چۆگىلىمەچ، باشتىكى چۆگىلىمەچ يەر. م: ئۇنىڭ بېشىدا ئىككى چۆمىچى بار؛ يىپ ئىگىرىدىغان چاقنى ئايلاندۇرىدىغان چوكا ياغاچ.

چۆمگۈچ ئا. چۆمۈچ.

چۆمۈچ قە. ساپلىق. م: قازاننىڭ كۈۋاچىسى چۆمۈچ (ماقال).

چۆمۈمەك قۇ. ئۈزمەك (سۇنى).

چۈرپە ئا. ياۋا توڭگۇزنىڭ كۈچىكى.

چۈچۈلمەك قۇ. ئۈزمەك (قوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ بېشىنى ئۈزمەك).

چۈچۈن غ. چۈچۈن قۇرۇتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەپيۈن تارتقان جاللاتلار،
دۆڭ يامۇلدا ياتىدۇ.
چۈچۈنلۈك، پەنلىك ئۆيدە،
نازۇك جۇۋان ياتىدۇ.

چۈشەك كۆرپە.

چۈشكىنە بىر خىل تىكەنلىك دەرەخ.

چۈشلىمەك ت. چۈشلۈك ئارام ئالماق. م: بىزنىڭ ئۆيدە چۈشلىگىن.

چۈشۈك بالا تاشلاش. م: ئون تۇغۇتتىن بىر چۈشۈك يامان (ماقال).

چۈكۈنەم ت. ۋىجىك، كۆرۈمسىز، ئىسكەتسىز، ئاددى.

چۇلە قە. گۇلە ـ قاق سۇيى، كۆچمە: مىجەزى بوش ئادەملەر چۇلە ئادەم دېيىلىدۇ.

چۇمبەت قۇ. چۇمپەردە.

چۇمگەك قاغا تىپىدىكى بىر خىل قۇش.

چۇنچە ت. ئۇزۇم قۇرۇتىدىغان مەخسۇس ئۆي.

چۇيگە خ. چۇشۇرگە (تۇگمەن ئېرىقىنىڭ سۇيىنى چۇشۇرۇ-ۋېتىدىغان ئېغىز).

چېتىن غ. قىزىل قارىغاي.

چېچىراپ كەتمەك كىچىك بوۋاقلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى.

چېچىرەڭ قۇ. چەشرەڭ، هاۋارەڭ.

چېچىرماق قۇ. سەكرىمەك؛ چاچرىماق.

چېچىكى چاي بولماق قە. خۇشال بولۇپ گۇل ـ قەقەلىرى ئېچىلىپ كەتمەك. م: بۇ خۇشخەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ چېچىكى چاي بولۇپ كەتتى.

چېچىلغاق ئا. چاقماق، چېقىن.

چېدىر قۇ. ئەخلەت، لاۋا.

چېغىچە قۇ. كۆكۈلدىكىدەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىپ ـ قىزىل بۆكنى كىيىپ،
سەن ئۆزەڭنى بىلمىدىڭ.
چېغىچە يارنى كۆرۈپ،
بىزنى كۆزگە ئىلمىدىڭ.

چېقىتىنماق قە. چېقىلماق، چاقايماق، چاقىنماق. م: ئاپتاپتىن كۆزلىرى چېقىتناپ كەتتى.

چېقىش قۇ. بىر بىرىگە ماس كەلمەيدىغان يىمەكلىكلەرنى

كۆپ يېۋېتىش ئارقىسىدا، ئاشقازاننىڭ بۇزۇلۇشى (تۇرپاندا ”چېقىل“ دېيىلىدۇ). م: ئۇدۇل كەلگەنلا نەرسىلەرنى يەۋېرىپ چېقىل بولۇپ قاپتىمەن.

چېقىشماق چاقچاق قىلىشماق، چاقچاق قىلماق.

چېقىل-چۇقۇل تۇرمۇشنىڭ يېتىپ-قوپۇش، تاماق قاتارلىق جەھەتلەردە بىر خىل بولماسلىقى. م: تۇرمۇشتا چېقىل-چۇقۇل بولۇپ قالمىدىم — تۇرمۇشتا غورىگىللىك تارتمىدىم.

چېقىلدۇرغۇچ تۈگمەننىڭ چېقىلدۇرغۇچى. م: تۈگمەن تېشى مەن بولسام، چېقىلدۇرغۇچى سەن بول (ماقال).

چېقىن خ. تاغ قىيالىرى.

چېكى لەلەك غ. لاغايلاپ يۈرمەك. م: ئۇ چېكى لەلەك بولۇپ يۈرىدۇ.

چېكىلىك قە. شەپكىنىڭ ئالدى؛ ئات، ئېشەكلەر نوختىسىنىڭ چېكىگە توغرا كېلىدىغان يېرى. م: نوختىنىڭ چېكىلىكى، چېكىلىك نوختا.

چېگەلەك ل. لوپ كەندىرى، ياۋا كەندىر.

چېنەك قورولغا ئېلىپ ئاتىدىغان نىشان، بەلگە.

چېنىمەك قورولغا ئالماق، چامىلىماق، مۆلچەرلىمەك.

چېۋىرقاي غ. تېرىككەك.

چېۋىقىغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ھىساپقا تۇتماسلىق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى چېۋىقىغا ئالمايۋاتقانىدەك، نەگىدۇ تىكىلگىنىچە تىكىلگەن.

چىپ ”دەرھال، تۇزۇلۇش“ مەنىلىرىدە كېلىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: مۇئەللىم سۆزلەۋاتقان دەرسنى چىپ

توختىتىپلا....

چىپەرچى خ. پوچتىچى، پوچتالىيون.

چىپەرخانا خ. پوچتىخانا.

چىپتا خ. قاپ، كەندىر تاغار.

چىپچا خ. جۇۋازنىڭ ياغ چىقىدىغان ئۆشۈكىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.

چىپچاپ ت. تويغۇچە ئەمەس، يېتەر-يەتمەس؛ تاماقنىڭ تويغۇچە بولماسلىقىنى بىلدۈرىدىغان سۆز. م: تاماق چىپچاپ بولۇپ قالدى — تاماق تويغۇچە بولمىدى. ئىككى ئېغىز كاپ-كاپتىن، بىر ئېغىز چىپ-چاپ ياخشى (ماقال).

چىپىت ئا. يۇپقا قاتلىما.

چىپىچ خ. يېشىغا توشمىغان چىشى ئۆچكە (باشقا جايلاردا "چىۋىچ" دېيىلىدۇ).

چىت ل. قاشا.

چىتەن غ. ھارۋىنىڭ چۆرىسىگە قويىدىغان توساق؛ سامان قاچىلايدىغان چوڭ بورا قاچا، باداڭ (ھارۋىغا ئورنىتىلىدۇ).

چىچتىمخانا ت. تەرەتخانا (چۆكۈرۈش مەنىسىدە كېلىدۇ).

چىچىل كۇ. چۇچۇلا.

چىر خ. پىر. م: باللىرى خۇددى تېنەپ قالغاندەك، ئۆينى چىر ئايلىنىپ يۇگۇرۇشۇپ يۈرەتتى.

چىرمۇخ ل. قۇلماق.

چىرمىغۇت چىكگىلەك (ئوت).

چىرۋەك ل. قۇلۇلە، قۇلۇلە قېپى.

چىرىمدان غ. يېگى قاتقان نېپىز مۇز.

چىشى گەز-گەز بولماق چەكسز ئاچچىغى كەلمەك.

چىشمەك چىشى چىقماق. م: بۇ قوي چىشەپتۇ — بۇ قوينىڭ چىشى چىقىپتۇ.

چىش يارماق غ. ئىغىز ئىچىپ گەپ قىلماق، بىر نەرسە دىمەك. م: ئاباق قانچىلىك يۇزسىزلىك قىلسىمۇ، ئايىدىن ئۇنىڭغا چىش يېرىپ بىر نەرسە دىمىدى.

چىغچى شاخ سانىغۇچ (قۇش).

چىغدان چىغ پەردە.

چىقار ل. چىقار يەر، ئىغىز، مەنبە.

چىقاغدىماق ل. چىق-چىق قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، تامىقىنى قاقماق. م: سۇ ياقىنساغان چاقى بار، بۇركۇت چىقاغداپ تۇرادۇ.

چىقان بەدەنگە چىقىدىغان بىر خىل يارا (بەزى جايلاردا "كۆتىيوغان"مۇ دىيىلىدۇ).

چىقۇق ل. سىرىق ئەت يېرىغى.

چىقىش قىلماسلىق قۇ. پايدا بەرمەسلىك، يەتمەي قىلىش، پايدىسى زىيىنىنى كۆتىرەلمەسلىك، پايدىسى يوق.

چىقىشىپ كەتمەك ت. نىكادىن ئاجرىشىپ كەتمەك.

چىكانىكلىماق كۇ. كىپەزىنىڭ ئۇچىنى ئۇزمەك.

چىكەر قۇ. چاكار، مالاي، خىزمەتچى.

چىگىلەنمەك غ. چىگىشلەشمەك، چىرماشماق.

چىڭكىرىش قۇ. چىدامىلىق، پۇختا؛ سەۋرىچان.

چىڭگىز قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دەرەخ.

چىل خ. هۆل تەمرەتكە.

چىل قاغا ت. ئالا بويناق كىچىك قاغا.
چىلاپچىن خ. چىلاپچا.
چىلاق قە. چىللاق (توي بولۇپ 15 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، قىز تەرەپ يىگىت تەرەپنىڭ ئاتا-ئانىسى، يېقىن تۇغقانلىرى ۋە دوست-ئاغىنىلىرىنى چاقىرىپ مېھمان قىلىدىغان كۈن).
چىلە خ. قىغ (غۇلجىدا مالنىڭ پوق، سۈيدۈكىنىڭ ئارىلاشمىسى "چىلە" دېيىلىدۇ).
چىلگە ئالما غ. بالدۇر پىشىدىغان ئالما.
چىللە قە. بەز ئاغرىغى.
چىمالتا ل. پاچاققا ئورايدىغان گوجەي.
چىمەلتەك غ. چىمچىلاق.
چىمتمەك ت. كەمستمەك، چۆكۈرمەك.
چىم-چاق قە. قىزلارنىڭ جۈپ-جۈپ بولۇشۇپ، چىم-چاق تېپىشىپ ئوينايدىغان ئويۇنى.
چىمچىماق چىمدىماق، ئاز-ئازدىن. م: بىرىشىمىزنى چىمچىپ تۈگەتتۇق — بىرىشىمىزنى ئاز-ئازدىن بىرىپ تۈگەتتۇق.
چىمدىق قۇ. ھالقا.
چىمگەر خ. چەمچى، چەم ياسىغۇچى.
چىمت خ. چىمچىلاق.
چىمگەن قۇ. تىترەك.
چىن-پىششىق خ. راست، جەزمەن، چوقۇم، شۈبھىسىز.
چىنتاش قۇ. ئېسىل تاش، ياقۇت، ئۈنچە-مەرۋايىت.

چىندان ل. سەندەل.

چىن قىچقىرىش غ. توي ئويۇنى (توي كۈنى تۆت ئاقباش خوتۇننىڭ گىلەمنىڭ تۆت ئۇچىنى تۇتۇپ، قىزنى گىلەمگە ئولتۇرغۇزۇپ، قوشاق ئېيتىپ، يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ مېڭىشى).

چېۋا يىرىق، تېقىم. م: بالىنىڭ چۋىسى پىشلاق بولۇپ قېپتۇ، ئازراق ئۇپا بېسىپ قويۇڭلار.

چۋىللاشماق قە. پىچىرلاشماق، شۋىرلاشماق. م: قۇلاق تۈۋىدىكى چۋىللىششتىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمايتتى.

چۋىن ل. پاشا.

چۋىنقىماق غ. مالنىڭ بېشىنى، پۇتىنى مىدىرلىتىپ چۋىننى قوغلىشى.

چىيلىمەك قۇ. چەيلىمەك. م: خېمىرنى چەيلەپ تېخىمۇ ئۆلۈك قىلماق.

خ

خا خ. لىم، لىم ياغاچ.
خا ئالماق ئا. هار ئالماق، ئېغىر كەلمەك.
خاپا بولماق خ، ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورغىلى خاپا بولتكەن ئادەم — گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.
خاپان خ. تارازىنىڭ نەرسە سالىدىغان تەخسىسى.
خاپانباش يوغان باش. م: ئىلانباش قىزىڭدىن خاپانباش كېلىنىڭ ياخشى (ماقال).
خاپان كاللا خ. "خاپانباش" قا ئوخشاش.
خادا قۇيۇن قە. تىك قۇيۇن. م: ساي تەرەپتىن ئىككى خادا قۇيۇن كۆتىرىلىپ، ئاسمانغا بۇرغا قويغاندەك پىقىراپ — پىقىراپ ئۆتۈپ كەتتى.
خاراۋان خ. ھەيۋەتلىك، چوڭ. م: بۇ، خاراۋان تېرەك ئىكەن!
خارايلماق ل. تاللىماق. م: شۇنچىلارنىڭ ئىچىدە، خارايلاپ تۇتتۇم سىنى.
خارەت خ. ياغاچچى. مۇجاڭ.
خارساڭتاش خ. گىرانىت تاش.

خاس ل. دۈشمەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يۈرگۈزمەيدۇ تەلگەشپ،
ئۆز تۇقۇقانلار خاس بولۇپ.
كۆڭلۈنۈ بۆلۈپ كەتتى،
قارنداشتار يات بولۇپ.

خاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

خاك خ. توپا.

خاڭخوڭ دىمىغىدا گەپ قىلىدىغان، خاكروۋق.

خال مەڭ.

خالا قە. ھاجەتخانا، تاھارەتخانا.

خالايلىماق خ. "خارايلىماق"قا ئوخشاش.

خالو قۇ. نوغۇچ.

خالۋاپ خ. گىلەمچى، گىلەم توقۇغۇچى.

خامار بۇرۇن. م: خامىرىڭنى يەنچۈپتىمەن.

خامپا خ. تۆگمەننىڭ ئۇن چۈشىدىغان يېرى. م: چورۇقنى سالماي خامپىغا كىرمە (ماقال).

خام پاختا كۇ. چىگىتتىن ئايرىپ چىقىرىلغان، تېخى ئىتىلمىغان پاختا.

خامتاسما غ. تىللاشتا ئىشلىتىلىدىغان سۆز.

خام تاما قۇ. خام تەمە، كۆچمە: سىناق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەلسىلە خېنىم دىسەم،
قارىماي كەتكەن يارىم.
خام تامادا داڭگال ئاتسام،
ئاچچىغى كەلگەن يارىم.

خامۇت غ. ئاتنىڭ بويندىغا سېلىنىدىغان هارۋا جابدۇغى (بوغا).

خامىسكىرمەك قۇ. چالا پىشىپ قالماق. م: نان خامىسكىرىپ قېپتۇ — نان خامسۇق بولۇپ قېپتۇ.

خاناچا قە. كېلىنلەر قېيىنئانىسىنى ياكى كىچىك‌لەر ئاكىسىنىڭ خوتۇنىنى خاناچا دەپ چاقىرىدۇ.

خان ئاغىچا قە. خاننىڭ خوتۇنى، خانىش؛ ياشانغان، هۆرمەتلىك ئاياللارغا قوللىنىلىدىغان هۆرمەت نام (قۇمۇلنىڭ "ئاپپاق" دېگەن سۆزىگە توغرا كېلىدۇ).

خاناقىماق غ. دەرگۇمان، ئىككىلىنىش، بىخۇتلىشىش. م: خانىقاپ قېپتىمەن — بىخۇتلىشىپ قېپتىمەن.

خان ئەتلەس خ. زەيتۇن هەم ئاق ئارىلاش ئەتلەس.

خان بېلىق ل. بېلىقنىڭ بىر تۈرى.

خانچە ل. خاننىڭ خوتۇنى.

خانگۈل كېپىنەكگۈل.

خانىكە مەلىكە.

خەتنەك قۇ. چىلگىگە ئوخشايدىغان بىر خىل ياۋا قوغۇن (يېگىلى بولمايدۇ).

خەددەڭ قۇ. يوغان ـ يالپا، بەستلىك.

خەس قۇ. ئەتەي، قەستەن؛ خۇپسەنلىك. م: خەس قىلماق — خۇپسەنلىك قىلماق.

خەشەك ئۆرۈك تۈكلۈك ئۆرۈك.

خەقش جىدەلخور، بالىلارنىڭ جىدەلخورلۇقى. م: بۇ بالا خەقش بالا ئىكەن — بۇ بالا جىدەلخور بالا ئىكەن.

خەلدەڭ قۇ. چىش كولىغۇچ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سوقماق مېنى بەلدەڭ بىلەن،
چىش كولىغۇچ خەلدەڭ بىلەن.

خەندىلەك ت. "خەتنەك"كە ئوخشاش.

خەۋەداش ل. ئاگاھ، پەخەس. م: ئۆزەڭگە خەۋەداش بول — ئۆزەڭگە ئاگاھ بول.

خوتۇق قۇ. تەخەي، خوتەك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپىدىيان ئىچكەنلەر،
ئەمدى ئىچەر چاي،
قوتۇر خوتۇق مىنگەنلەر،
ئەمدى مىنەر تاي.

خوخا قۇ. يانتاققا ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. م: خوخا ـ يانتاق.

خوردا شوۋىگۈرۈچ.

خوردا بولماق خۇمار بولماق، ئادەتلىنىپ كەتمەك، ئۆگىنىپ كەتمەك، قىن ـ قىنىغا سىڭىپ كەتمەك. م: ئادەم ئۆلتۈرۈشكە خوردا بولۇپ كەتكەن.

خوردا قىلماق ئازاپلىماق، قىينىماق، خارلىماق. م: سەن مېنى خوردا قىلىۋەتتىڭ.

خورلىق قۇ. ، ئازلىق، كەملىك.

خورۇشچى قو. شوخ، كەپسىز (باللارغا قارىتىلىدۇ).

خورۇشلۇق قۇ. شوخلۇق: خورۇشلۇق قىلما — شوخلۇق قىلما.

خوجا بېكە خوجايىن ئايال؛ خوجايىنىنىڭ خوتۇنى.

خولا قۇ. رەتلەنمىگەن يوغان ياغاچ، خولا ياغاچ.

خولگىر قۇ. بوم، قوپال، يىرىك، گادا-گۇرۇ ("خولاگىر" مۇ دەيدۇ).

خولۇپ ئاش قە. خېمىرنى يوغان-يوغان تاشلاپ ئېتىندىغان سۇيۇق ئاش (بەزى جايلاردا "خالاپ ئاش" دېيىلىدۇ).

خون قە. چاي تەخسىسى، پەتنۇس.

خونچا كىچىك چىنە تەخسە.

خۇستى غ. هۆرمىتى، ئىززىتى، ئابرويى. م: سۇلتان پادىشانىڭ خۇستىنى بىز قىلماي كىم قىلسۇن.

خۇشبۇيلۇق ئەتىرە، ئىپار ئوخشاش خۇشپۇراق نەرسىلەر.

خۇشپىچىم كېلىشكەن، چىرايلىق.

خۇشكۇرەم قە. خۇشخۇي، چىرايلىق. م: خۇشكۇرەم يىگىت.

خۇۋالاشماق ھەمنەپەس بولماق، ھەمدەم بولماق؛ يېقىنلىشىش. م: مۇنەۋەر بىلەن بارات خۇۋالىشىپتۇ (بۇ، خالاشماق — بىر بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالماق دىگەن سۆزنىڭ ئۆزگەرگەن تۈرى).

خېنى قە. بىدە-سامان سېلىغى.

خىپچا خ. ئەتلەسنىڭ يىپىغا گىرە سالىدىغان ياغاچ؛ گىلەمنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى يىپلارغا باغلىنىدىغان ياغاچ.

خىدىر غ. ھەد، چەك. م: خىدىرىدىن ئېشىپ كەتتى — ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى.

خىدىڭ قۇ. ياغاچ قۇشقۇن (ئېشەك، خېچىرلارنىڭ).

خىر قۇ. قېلىن، ئۇياتماس. م: تازا خىر نىمكەن.

خىراجە خ. سورگە.

خىردەك قۇ. كىچىكرەك، بوغۇز.

خىقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقىرىقى ئىشىك.

خىلڭ خ. بىر نەرسىنى بىلىسمۇ، بىلمەسكە سالىدىغان ئادەم.

م: سەن تولا خىڭلىق قىلما.

خىمخام قىلماق قۇ. دۇدۇقلىماق؛ ھودۇقماق.

خىنا قۇ. ئايالىلار قولىغا ياقىدىغان خىنا؛ توي سوۋغىسى.

م: قىزلار قولىغا خىنا يېقىۋاپتۇ؛ بۇ تويغا خىنا كۆپ چۈشۈپتۇ.

خىنىلىق قۇ. "خىنا"غا ئوخشاش.

خىۋەينى ئا. ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى.

د

دابايا ت. بايا، باياتىن، ھېلى، ھېلىراق. م: ئۇ دابايا كەتتى. — ئۇ ھېلى كەتتى.

داپەندى خ. ئورۇق، ئاجىز (ھايۋانلارغا قارىتىلىدۇ). م: پۇ دىسە ئۇچۇپ كېتىدىغان داپەندى ئىمىكەن؛ پىرى ئۇيۇنىدا داپ چېلىپ بەرگۈچى.

داپشاق ت. يۈزى قېلىن، يۈزسىز.

داپشايماق ت. يۈزى قېلىنلىق قىلماق.

داپقۇر نۆۋەت، قېتىم.

داپلىماق قە. چىڭدىماق، يەرنى چىڭداپ تۈزلىمەك؛ كەتمەنگە بىس چىقارماق.

داتخو قە. داتلىغاق، قاخشىغاق.

داجىماق ل. ئەگمەك، چېكىنمەك، قايتماق (بۇ سۆز باشقا جايلاردا چەتلەش، يىراقلىشىش، قېچىش مەنىلىرىدە كېلىپ، لوپنۇر دىئالېكتىدىن سەل پەرق قىلىدۇ).

داخان قۇ. داڭقان.

داخشالماق قۇ. سىلكىنمەك، قېقىلماق. م: تولا يۆتۈلۈپ بەدەنلىرىم داخشىلىپ كەتتى.

دادىكا خ. دادا، ئاتا (مېھرى يېقىنلىق، ھۆرمەت مەنىسىدە

ئېيتىلىدۇ).

دارا ئېقىن، جىرا، ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدىكى سۇ ئاقىدىغان جىلغا. م: ئات چاپسا گۈمبۈرلەر تاغـنىڭ داراسى، ئۇرۇشتا بىلىنەر مەرتنىڭ ساداسى.

داراتتىغ ل. سالتاڭ. م: داراتتىغ ئادەم ـــ سالتاڭ ئادەم.

داراڭگا غ. "تاراڭگا"غا قاراڭ.

داردار ت. تالاش ـ تارتىش. م: بۇ ناھايـىتى جىق داردار بىلەن ھەل بولغان ئىش.

دارداڭ غ. كېرىلگەن، يېيىلغان. م: دارداڭ قۇلاق ئادەم ـــ قۇلىغى كېرىلىپ تۇرىدىغان ئادەم.

دارديماق غ. ئېچىلماق، كېرىلمەك، يېيىلماق م: دارديىپ ياتماق ـــ پۇت ـ قولىنى كېرىپ ياتماق؛ تېرە دارديتماق ـــ تېرىنى يايماق، كەرمەك.

دارىماق قۇ. تارتماق، جەلپ قىلماق، مەپتۇن قىلماق. بېيىتـتە مۇنـداق كەلگەن:

ئاق ـ ئاققىنە چىشلىرى،
دىلنى دارادۇ،
قاشلىرى قازى بولۇپ،
يۈرتنى سورادۇ.

دامان خ. تونۇر داپخىنىنىڭ ئىچـكى ئەتـراپى. م: دامانغا ياققان نان ـــ تونۇرغا دەسلەپ قىلىپ ياققان نان.

داس خ. جاۋۇر.

داشناق ت. ئاشۇنـداق. م: داشناق گەپ قىلمىساڭچۇ! ـــ ئاشۇنداق گەپ قىلمىساڭچۇ!

داشۇ ت. ئاشۇ، ئاشۇ. م: داشۇ ئادەم — ئاشۇ ئادەم.

داستى ل. سۇنىڭ ئايغى چىقمايدىغان سىبسىق كۆل.

داغال قوپال، يىرىك. م: داغال قول — يىرىك قول.

داغدىرىماق ھولۇقماق، ئالاقزادە بولماق، تەسلىكتە قالماق، ئىككىلەنمەك؛ چارچىماق؛ قېتىپ قالماق ("داغدارماق"مۇ دېيىلىدۇ).

داغۇل ھىلىگەر، قۇۋ، مەككار.

داغى ل. قاخشال، قۇرۇپ كەتكەن دەرەخ.

داق قۇرۇق، قاتتىق، يالاڭ. داق يەر — ھېچنىمە سېلىنمىغان قۇرۇق يەر.

داققالچى چاپانچى، تەخسىچى.

داقى كۇ. ئۇرۇق، ئەتىسز. م: داقى قوي.

داقىراتما غ. لەگلەكنىڭ داقىراتمىسى. م: داقىراتمىلىق لەگلەك.

داگۆر غ. ئىلمەك.

داڭگال خ. ئەخلەت؛ بۇغدايىنىڭ، شالىنىڭ يانچىلماي قالغان كۆتىچىگى. توخۇ داڭگال چۇشەيدۇ، ئۆچكە جاڭگال (ماقال).

دالان غ. تاشقىرقى ئۆي، ئارىلىق، كارىدور (بۇ سۆز ھەر جايدا ھەر خىل ئىشلىتىلىدۇ. م: بەزى جايلاردا مېھمانخانا قىلىنىدىغان چوڭ ئۆيلەر ياكى تۆرە ئۆيلەر دالان دېيىلىدۇ).

دالتەك قە. گەپ توشۇغۇچى؛ ئاقساقال، قوشۇق سالغۇچى، گەپكە ئارىلاشقاق.

دام خ. سىرتماق، تۇزاق.

داملىماق كۆز-كۆز قىلماق، ماختانماق.

دامدالىماق قە. ئەخمەق تاپماق، كولدۇرلاتماق، مازاخلىماق.

دانىكار تۆمۈر ئۇلاشتا (كەپشەلەشتە) ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل دورا. م: ماۋۇ بىرنىمە دانىكاردەك يېپىشىۋېلىپ كەينىمگە كىرىۋالدى.

داۋا¹ ت. گىمرىژ، سېرىق ئەتنىڭ يىرتىلىپ كېتىشى بىلەن ئۈچەينىڭ بۆرەك خالتىسىغا چۈشۈپ قېلىشى.

داۋا² تىل، دەككە. م: ھىلى داۋاڭنى ئىشىتىسەن! داۋىسىنى بەرمەك — ئەدىۋىنى بەرمەك، دەككىسىنى بەرمەك.

داۋان قۇ. جىگدە قاقىدىغان تاياق.

داۋدىرىماق "داغدىرىماق"قا ئوخشاش.

داۋۇ ت. ئاۋۇ. م: داۋۇ ئادەم.

داۋىخو(ر) قە. قېلىن، تىللاپ ياكى ئەدىۋىنى بېرىپ تۇرمىسا ئىش قىلغىلى ئۇنىمايدىغان. م: تازا داۋىخور بىر-نىمىكەن، داۋىسىنى بېرىپ تۇرمىسا ماڭمايدىغان.

داۋىماق قۇ. داۋان ئاشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارادۇرمىز، تۇرادۇرمىز،
ياخشى قىلىڭلار.
ئىگىز داۋان داۋادۇرمىز،
شوتا قويۇڭلار.

دايىماق غ. تەمسىلەش، قامداش. م: ئۆزىنى ئۆزى دايايدۇ — ئۆزىنى ئۆزى قامدايدۇ.

دەپتىن خ. توقۇلۇۋاتقان ئەتلەسنىڭ يىپىنى چىڭىتىدىغان سايمان.

دەپسەتمەك ت. ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن مالنى مالغا چاپتۇر-

ماق.

دەپسەك قۇ. تاغ ئۈستىدىكى تۈزلەڭ يەر.

دەپسەن خ. قىسقا قونجىلىق پىيما.

دەپسىنىش يەر تەپمەك، يەر تېپىپ ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىماق.
م: مەلىكە دەپسىنىپ جالالاتقا ۋاقىراپتۇ.

دەپشىمەك دىۋىتمەك (ئات ياكى ئېشەك مىنگەندە، تېز ماڭ-دۇرۇش ئۈچۈن ئىككى بىقىنىغا تەپمەك).

دەپىشگۈچ ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئاتنى دىۋىتىش ئۈچۈن ئۆتۈكىنىڭ ئۆكچىسىگە بېكىتىدىغان مېتال غىلدۇرغۇچ.

دەتتە - دەتتە ت. بىر ۋاراقى، بارا-بارا، پەيدىن-پەي. (باشقا جايلاردا "دەت-دەت" دېيىلىدۇ).

دەجگۈشلىمەك قە. ئېتەرمەك، نوقىماق، سىلكىشلىمەك، ("دەشكۈشلىمەك"مۇ دېيىلىدۇ).

دەخۋىچى خ. ئاغلاقچى، خەۋەرچى؛ گەپكە ئارىلاشقۇچى.

دەر قۇ. شارىك، ساقا.

دەرەبزۈن خ. دەرىزىگە ياغاچتىن چىقىرىلغان گۈل، نەقىش.

دەرەپچە ل. بېكىنز ("دەرەپشە"، "دەرەش" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

دەرەڭگە[1] غ. كالىنىڭ قېچىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن بويىنىغا ئېسىپ قويۇلىدىغان كالتەك.

دەرەڭگە[2] خ. ئۈژمە قاقىدىغان خادا.

دەربەدەر قۇ. ھالاك، ۋەيران، سەرسان قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇ ئۆلۈم يالغۇز ئۆلۈم،
بارچىغا كەلگەن ئۆلۈم.

هەزرىتى ئادەم ئاتانى،
دەربەدەر قىلغان ئۆلۈم.

دەرۋەك خ. ئىشىك.
دەريايى خ. سەيناق يىپتىن توقۇلغان رەخ.
دەكە ـ دۈرۈم قە. دەككە ـ دۈككە.
دەكچە ـ دەكچەك خ. ئۈچ پۇتلۇق كىچىك قازان.
دەگدەك قۇ. ئەندىشە، تەشۋىش، ساراسىمە، قورقۇنچ.
دەگدەپ قالماق قۇ. قىرىپ ـ مۇنۇپ، ئەس ـ ھوشىنى بىلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق.
دەگگىرەك خ. پوچى، پاختا ئاتقۇچى.
دەلتە قاپاقۋاش، گوموش، كالۋا، دۆت.
دەلدەك تىك، ئۇچلۇق. م: دەلدەك قۇلاق — ئۇچلۇق قۇلاق.
دەلدۈش غ. ساراڭ قىتىش، لەقۋا.
دەلدۈگۈنمەك غ. دەلدەڭشىمەك، سەنتۈرۈلمەك. م: ئالدى، كەينىگە دەلدۈگۈنمەك.
دەم ئىشىكنىڭ ئىچىدىن تىرەپ قويىدىغان تىرىگۈچ. م: ساڭا قاراپ مەن، ئىشىككە قاراپ دەم (ماقال).
دەمبى قۇ. قوساق كۆپۈپ دەم سىقىلىش.
دەمشەلمەك قۇ. ئۇمتۇلمەك، تەمشەلمەك.
دەملىك قو. تىرىك، جانلىق، تىنىۋاتقان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم سەن بۇ يەردە،
بارىكەندۇقسەن.

دەملىكمىكىن، دەمسىزمىكىن،
بارىكەندۇقسەن.

دەمزەك قۇ. ياردەمچى، يار-يۆلەك. م: دەمزەك بولىدۇ — ياردەمچى بولىدۇ.

دەنە ت. ئەنە، ئاينا.

دەندىمەك ئۆگىنىپ قالماق، ئادەتلىنىپ قالماق. م: دەنىدەپ قىپتۇ — ئۆگىنىپ قىپتۇ؛ سىنى دەندىگەن قارىغۇجىدەك، قولۇمدا بىر دانىلىتىمەنغۇ!

دەۋرەپ كەلمەك يېپىلىپ كەلمەك، ئېتىلىپ كەلمەك، ھەيۋەت بىلەن كەلمەك.

دەۋرىمەك يامرىماق، تاشماق؛ قىمىرىماق. م: دەريا سۈيى دەۋرەپ كەتتى — دەريا سۈيى تېشىپ كەتتى؟ ئادەملەر دەۋرەپ كەتتى — ئادەملەر قىمراپ كەتتى.

دەي-دەي كۈشكۈرتۈش. م: دەي-دەيگە سالماق — كۈشكۈرتمەك، قۇتراتماق.

دوبدۇلماق قۇ. دېۋەيلىمەك، تۇمشۇغىنى سوزۇپ كۆزگە كىرىۋالماق، قادىلىۋالماق. م: ماڭا نىمە دوبدۇلسەن؟

دوپ سالماق قۇ. داۋراڭ سالماق.

دوخۇلۇر قۇ. تۇغۇر، قۇيرۇق سۆڭىكى.

دودا قۇ. دۆت، مۆڭ (تاغلىقلار سۆزى).

دورداي دورداق. م: دورداي كالپۇك.

دورايىچىسىغا قۇ. تەخمىنەن، قىياسەن. م: دورايىچىسىغا گەپ قىلما!

دورايىچى قۇ. تەخمىن، مۆلچەر.

دورغىلىق قىلماق قۇ. گەپ توشۇماق؛ ئاقساقاللىق قىلماق.
دوزولە بولماق ۋەيران بولماق، زىيان تارتىپ دەسمايىسىنى يوقىتىپ قويماق.
دوشاپ قۇ. تاۋۇز ئۇرۇغى.
دوغۇڭگا ل. ئۆزىنى توختاتماي، ئۇسكەندەكلا، پالاق-پۇلۇق قىلىپ كىرمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دوغۇڭگا كىرەۋەردىڭ،
مېنىڭ بارىمنى بىلمەي.
....

دوغۇلا قۇ. چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى؛ قوۋ، ھىلىگەر؛ جاسۇس، ئىشپىيون.
دوقال غ. توقۇنۇش، پەسىل ئالمىشىش ۋاقتى، پەسىل ئالمىشىشدا بولىدىغان ھاۋا توقۇنۇشى ياكى جۇدۇن-چاپ-قۇن. م: ئالدىرىمايلى سەيلىگە، ئالدىمىزدا دوقال بار.
دوقۇسلاتماق سانچىماق، نوقىماق. م: بېگىز قولى بىلەن ئۇنىڭ قۇلىغىغا دوقۇسلاتتى.
دوك-دوك سالماق ئەمەس.
دوكسا خ. بىر ئېغىز گەپ ئازلىق، ئىككى ئېغىز گەپ جىقلىق قىلىدىغان ئادەم.
دوڭغۇرچاق قۇ. دوڭغالچاق (ئات-ئېشەكلەرنىڭ دوڭغالچاق ئېتىشى).
دولانا تاغدا بولىدىغان تاش ئالمىغا ئوخشاش بىر خىل ياۋا مىۋە.
دولخاي غ. گەجگە، پاتاك، شىللە. م: دولخىيىغا بىرنى

قويۇۋىدىم، تىك چۈشتى.

دومبا ت. باكىلاشكا، سۇدان.

دومساق قە. يۈزى دومبۇلاق، سىمىز.

دومبۇر ت. ”دومبا“غا ئوخشاش.

دومسىماق قە. دومىلىماق، تۈرتمەك، تەڭلىمەك. م: ئۇ مېلىنى ئۇ يەرگە دومساپ، بۇ يەرگە دومساپ، ئاخىرى ساتالمىدى.

دومىلىماق تەڭلىمەك، بىر نەرسىنى بەرمەكچى بولۇپ تەڭلەپ، بەرمەي تارتىۋالماق. م: قۇرۇق ئەمچەكنى دومىلىغاندەك ئادەمنى گوللايدىغان نېمىكەنسەن!

دوناي غ. ئەگرى. م: دوناي توقماق — ئەگرى توقماق. ئەگرى قوزۇقتا دوناي توقماق (ماقال).

دونقاي ئا. توقاي، يارنىڭ دوقمۇشىنى ئەگىپ ئۆتىدىغان يەر.

دوۋسۇق چاپان ئىچىگە ماھۇت سېلىپ، چوڭ-چوڭ شىرىپ تىكىلگەن چاپان — كۆپتۈرمە چاپان.

دوۋساق دوۋۇسۇن، سۈيدۈكلۈك.

دۈپ ئۆتۈككە ناھال قېقىشتا ئىشلىتىلىدىغان قېلىپ.

دۇدۇق دۇدۇقلاپ سۆزلىگۈچى. دۇدۇق سۆزگە يارىماس، ئوغرى كۆزەتكە (ماقال).

دۇرۇشلىماق قۇ. گەپ تالاشماق؛ ئەيىپلىمەك، سۆكمەك، سىلكىشلىمەك.

دۇز قۇ. قىزىقچى، ھەيبار.

دۇشقار قۇ. قىيىن، مۇشكۇل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قەلەم قاشلىق ئىكەن،
جانىنىڭ پىراقى.

ھەجەپ دۇشقار ئىكەن،
يولنىڭ يىراقى.

دۇغدۇر خ. كوت ـ كوت، غودۇڭشىغاق.

دۇكان پاچىغى خ. گىلەم دۇكىنى گۈندىسىنىڭ يان تەرەپتىكى ياغىچى.

دۇكان قىلىچى خ. گىلەم دۇكىنىنى چوڭلىتىدىغان ۋە كىچىك-لىتىدىغان ياغاچ.

دۇكان گۈندىسى خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئاستى تەرىپىدىكى ياغاچ.

دۇڭدۇر خ. غودىرانچۇق، غۇدۇرايدىغان.

دۇمبۇل[1] ت. ئىدىشىمان چويۇن تەشتەكىنىڭ ئاغزىنى كالا شىرىسى بىلەن يېپىپ ياسالغان، ناغرىغا تەڭكەش قىلىپ چېلىنىدىغان يوغان دۇمباق.

دۇمبۇل[2] قە. خامراق، چالا پىشقان؛ نادان. م: بۇ بۇغداي-نىڭ مايىرى سەل دۇمبۇلراقكەن؛ بۇ بالا تېخى دۇمبۇلىكەن، دۇمبۇل نان

دۇمبغى يىرىلماق يامان نىيەتنىڭ بەربات بولغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە.

دۆرۆلمە قۇ. ئۆيدىن ـ ئۆيگە كېزىپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈز-گۈچى، ساياق (تۇرپاندا "تۆرەلمە" دېيىلىدۇ). م: نەدە تۆ-رىلىپ يۈردۈڭ؟

دۆرى خ. ئەتلەسنىڭ يىپلىرىنى يىغىدىغان چاقپىلەك.

دۆش خ. ئېغىز؛ يەرنىڭ دۆڭ جايلىرى. م: يەرنىڭ دۆشنى ئېلىپ تۈزلىمەك.

دۆشە گۆش چانايدىغان كۆتەك.

دۆڭگەي ت. دۈمبە، ئۈچا. م: دۆڭگىيى قىچىشقان ئېشەك تۈگمەنگە بارىدۇ (ماقال).

دۆڭگۈرچەك قۇ. يانتاق كۆتىكى.

دۆڭگۈلۈك قۇ. كىلەڭسىز ئاياق.

دۆمبەل ل. تۆپە، تۆپىلىك يەر.

دۆۋەسكەل قۇ. قىلىن كۆرپە، پاياندار. (لوپنۇردا "دەۋەسكە" دېيىلىدۇ).

دۆۋەزىن خ. جىرىس ئۈن.

دۇرت قويماق قۇ. تىكىۋەتمەك، قىچىپ كەتمەك.

دۇركۈن كەينى-كەينىدىن، توپ، نۇرغۇن. م: دۇركۈن ئېتىلغان مىلتىقنىڭ ئۈنى. بىرىنچى دۇركۈن — بىرىنچى توپ.

دۇشكەللىك قۇ. پىشكەللىك.

دۇگجىمەك خ. ئالدىغا مۈدۈرۈلۈپ كەتمەك. م: ئالدىغا ئىككى قەدەم دۇگجۈپ كىتىپ يىقىلىپ چۈشتى.

دۇگدەك غۇژمەك، تۈگۈلمەك.

دۇگۈلچەك قۇ. غالتەك؛ چەمبەر (ئويۇنچۇق).

دۇمچە قۇ. قۇيرۇق سۆڭىكى ئارىلىغىدىكى ئىككى تال ئۇمۇرتقا سۆڭىكى.

دۇمچە تۇماق قە. توم قاسقانلىق، دۇخاۋا تاشلىق قارا كۆرپە تۇماق (ئەرەنچە).

دېبايا قۇ. ئابايا، ھىلىراقتا، يېڭىلا، باياتىن.

دېبۇ قۇ. ئاۋۇ، ئەۋۇ.

دېبوٓت قوٗ. ئاۋوٗ يەر.

دېچوٗ قوٗ. ئاۋوٗچوٗ.

دېدىقتوٗرماق ت. قىزىقتوٗرماق، ئىنتىلدوٗرمەك.

دېرەپتا خ. تەڭ، تەپموٗ ـ تەڭ، بىردەك.

دېرەكلىمەك دېرىگىنى ئالماق، خەۋىرىنى ئالماق، ئوٗقوٗشماق.

دېشناق قوٗ. ئاشوٗنداق.

دېشوٗ قو. ئەشوٗ، ئاشوٗ.

دېكىلىڭ بېرى كېلىڭ، مەيەرگە كېلىڭ (كىــچىك باللارنى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىدىغان سۆز).

دېكىنمەك قە. دېۋىنمەك، ئورنىدا توٗروٗپ ئاچچىغلاپ دېۋىنىـ مەك، بوينىنى ئوٗشلاپ گەپ قىلــماق. م: دېكىنــمەي گەپ قىل!

دېگىنە قوٗ. ئەنە.

دېلىگەي قىلماق غ. كوزا ـ كوزاڭ قىلــماق، بازارغا سالماق.

دېۋەڭ خ. كومشا، دۆت.

دىخمارلىماق قوٗ. دوٗشكەلىمەك.

دىداڭ قوٗ. تېتىك، تىمەن، چەبدەس، كوٗچلوٗك. م: هارۋىـ نىڭ ئاتلىرى بەك دىداڭ ئىكەن.

دىز دەسمايە، ئاناپوٗل، تېگى.

دىرايماق قوٗ. تارتىشــماق (بەدەن).

دېرەگسىز كېچىكمەي، توٗرمايلا، هايال قىلمايلا.

دىرىيىپ قالماق قوٗ. هوٗشىدىن كېتىپ قېتىپ قالماق.

دىستە خ. پاشنا، ئاياق كىيىمنىڭ پاشنىسى.

دىسلىماق تىزلىماق، تىزىغا بېسىپ نىقتىماق.

دىغ قۇ. راسا سەمرىپ تۇلۇم بولۇپ كەتكەن. م: بۇ ئېشەك دىغ بوپ كېتىپتۇ.

دىغىرىماق ت. يايرىماق، يايراپ كەتمەك (ئىش ھايۋانلىرىنىڭ ئۇزاققىچە ئوبدان بېقىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىشلىتىلمىگەن ئەھۋالىدا جانلىنىپ، روھلىنىپ كەتكەن ھالىتىنى بىلدۈرىدۇ).

دىغىر ـ دىغىر قۇ. غىچىر ـ غىچىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغلار يولى توپۇلۇق،
ھارۋالىرى دىغىر ـ دىغىر.
يېڭى يارنى يار دىمەڭلا،
كونا يار يۈرەك ـ بېغىر.

دىگەلەش ئا. ھىساپلاش، خۇلاسىلاپ چىقىش.

دىڭگۇس قە. دىڭگۇك، ئاقساق. م: شىرەنىڭ پۇتى دىڭگۇسلاپ قېپتۇ.

دىڭگىل قاش قە. تىك قاش، ئۇچلىما قاش.

دىم ـ دام چالا ئۇيقۇلۇق ھالەت. م: سىنى قاچان كىرەركىن دەپ دىم ـ دام بولۇپ ئۇخلىيالمىدىم؛ ئاغرىق دىم ـ دام ئۇخلايدىغان بولدى.

دىم ـ دىراي قۇ. دەم. م: دىم ـ دىرايى ئىچىگە كىرىپ كەتتى — دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

دېمىغىزا قىلماق قوساقنىڭ ئاچلىقىنى باسقۇدەك ئاز ـ تولا بىر نەرسە يېيىش.

دىمىغىنى قاقماق غ. "خېك! ھىھا!" دەپ نارازىلىق بىلدۈرمەك.

دۇه پچەك ئېتىزلىق ۋە ئوتلاقلاردا يۆگىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

دىيەك قە. تىرەك. م: ئىشىكنى دىيەپ قوي — ئىشىكنى تىرەپ قوي.

ر

راخاپ خ. مۇزغا شىرنا قوشۇپ ياسالغان ئىچىملىك.
راخاپچى خ. راخاپ ياسىغۇچى؛ راخاپ ساتقۇچى.
راگازا ئا. ئۆتكەن-كەچكەن گەپ-سۆزنى تەگەش.
رالاشماق ئا. كېلىشىپ ئىش قىلماق، بامەسلىھەت ئىش قىلماق، كېڭىشىپ ئىش قىلماق، ئەپلەشمەك.
رالىماق قۇ. بوزەك قىلماق، دەپسەندە قىلماق، ئاياق ئاستى قىلماق؛ پاسكىنا قىلىۋەتمەك.
رام بولماق بوي سۇنماق، ئىتائەت قىلماق.
راۋات قۇ. ئۆتەڭ، چۇشكۈن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دىگەن ئەسكى راۋات،
مەن يول ئۆتكۈنچى.

راۋىتە قە. كېلىش-بېرىش، ئالاقە، مۇناسىۋەت. م: بىز ئىككىمىز راۋىتە قىلىشمايمىز؛ مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن راۋىتىم يوق.
رايىش يۇۋاش، قۇلغى يۇمشاق. م: رايىش بالا — يۇۋاش بالا.

رەج قە. ئۇششۇق. م: ھەي رەج، كىم ساڭا ناس دەۋاسىنى قىپتۇ؟!

رەللە ئىچى پۇشماق، قايغۇرماق.

رەم قىلىۋالماق ت. ئۆزىگە قارىتىۋالماق.

رەۋەت چىدام، تاقەت، رىغبەت.

رەۋەندە خ. ئاشلىق سودىگىرى.

روچۇن قۇ. چۇننىڭ بىرخىلى: قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

روچۇن بولسا كىشى،
قانات تاقاپ ئۇچسا كىشى.
دۇنيانى بىر چۆرۈلۈپ،
ئۆز خىلىنى تاپسا كىشى.

رودا قە. گاداي، نامرات، يوقسۇل، ھېچ نەرسىسى يوق، تۇرمۇشى ئېغىر (باشقا جايلاردا "رودو" دېيىلىدۇ).

روزانە قە. تۇرمۇش، تىرىكچىلىك. م: قىرسىق ئۆيلۈك ئەزانىڭ روزانىسى نەدىكى قىماۋاز لۈكچەكنىڭ قولىغا قالغىنىنى كۆرمەمسىلە!

روكۇلدىماق قە. توخۇنىڭ "روك-روك" قىلىشى. م: كاتەكلەردىن توخۇلار باشلىرىنى چىقىرىپ روكۇلدىشاتتى.

رويا ئا. ئادالەتسىزلىك، ئادىل بولمىغان ئىش، ئۇۋالچىلىق.

رويا پىقا چىقماق قە. ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلدە كۆرۈلمەك.

روياچىلىق ئا. "رويا"غا ئوخشاش.

رىزەندە غ. كىگىزچى ئارىسى.

رىپىدە قە. نان ياققاندا قولغا سىپىۋالىدىغان قولقاپ.

رىزە خ. نازۇك، نېپىز؛ جاپا كۆتىرەلمەيدىغان.

رىل ئۇ ئالماق ئا. قايىل بولماق، تەن ئالماق.

رەپ-رەپ كونا، بۇرۇلغان، جۇلغى چىقىپ كەتكەن، رەزگى.

ز

زاخا تېگىش، چېقىلىش. م: بىزگە زاخا قىلمىدى — بىزگە چېقىلمىدى، تەگمىدى.

زاغ خ. قارغا.

زاكاۋەت زېرەك، ئۆتكۈر (كۆپرەك كىچىك باللارغا قارىتىلىدۇ).

زالالەت گاڭگىراپ قالماق، قايمۇقۇپ قالماق، تەمتىرەپ قالماق، ئېزىپ قالماق: م: نىمە قىلىشىمنى بىلمەي، زالالەتتە قالدىم.

زاقا ئا. ئازار، دىلنى ئاغرىتىش.

زاڭ خ. ئۇماچنى قويۇقراق ئېتىپ، تۆپىسىگە قورۇما سەي قويۇپ يەيدىغان تاماق. م: هالۋىنى كۆپ يىسەڭ زاڭ تېتۇر (ماقال).

زاڭكا باسماق قە. بىر جايدا ئۇزاق يىللار يۆتكەلمەي تۇرۇپ قالغان نەرسىنى ياكى ئەر چىقماي تۇرۇپ قالغان قىزلارنى "زاڭكا باستى" دەيدۇ.

زاڭكار ت. پاسكىنا، مەينەت، كىر.

زاڭگۇل-زۇڭگۇل قە. ئۇششاق-چۈششەك، ئىكىر-چىكىر ئىشلار .م: ئۆي دىگەندە زاڭگۇل-زۇڭگۇل ئىشلار بولۇپ

تۆرىدۇ.

زال خ. گەپ ئۆتمەس.

زانانە ت. نازۇك، نەپس. م: بۇ تولىمۇ زانانە قىز بوپتۇ. (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "ھەزىلەك مىجەز" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

زاۋۇت ت. قاتتىق قول، رېژىمى قاتتىق. م: بۇ ئادەم بالىلىرىغا ناھايىتى زاۋۇت ئادەم.

زەر خ. ئالتۇن.

زەردار باي، پۇللۇق.

زەردەك سەۋزە.

زەگۇندە تامنىڭ ئۇلىغا، سۇپىنىڭ قىرغىقىغا، ئوچاق ئالدىغا ئورنىتىلغان ياغاچ.

زەللە قە. مېھماندارچىلىق ياكى نەزىر-چىراقتىن كۆتىرىپ كېلىنگەن ئاش.

زەمباقى قۇ. كۆك بىلەن يېشىل ئارىلىقىدىكى رەڭ.

زەن خ. خوتۇن.

زەھەر خالتىسى قۇ. ئاچچىقى يامان، جىلىخور.

زەي[1] قە. ئوقيانىڭ ياكى پاختا ئاتىدىغان دۇكاننىڭ كىرىچى.

زەي[2] خ. كىرىچ، ئۆچكە تېرىسىدىن تىلىپ ئىشلەنگەن شوينا. م: زەي قامچا — زەيدىن ياسالغان قامچا.

زەيپانە ئاياللارغا خاس بولغان، ئايالچە. م: زەيپانە مەسە، زەيپانە ئۆتۈك.

زەي رەندە خ. ئىشىك-دەرىزىلەرگە گۈل چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان رەندە.

زور ت. چېلىشچى، پالۋان.
زور چىقماق قۇ. يەڭمەك، غالىپ كەلمەك.
زورقىل غ. چېلىشچىلار سۆزى (قېنى، سەن زور قىل دىسە، سەن زور قىل دەپ چېلىشنى باشلاپ كېتىدۇ).
زۇلپۇك ت. ھەرە، بوغۇن. م: ئۇنىڭ قولىنى زۇلپۇك چېقىۋاپتۇ.
زۇلپىكەش خ. ئاياللارغا مەخسۇس چاچ سالغۇچى ئايال (كەسپ ئېتى).
زېدىقماق قە. زېرىكمەك، يالچىماق. م: دەۋا توغرىسىدا تولا يول مېڭىپ زېدىقاپ كەتكەن سادىق چەكەدى مېگىدىن ئېزىپ ئالا-جوقا سۆزلەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.
زېرىپ ئىنچىكە ئىش (يىڭنە ئىشى) قىلىدىغان ئادەم، تىكۈچى.
زىپ-زىپ ت. بىر جايدا تۇرالمايدىغان (بالا).
زىبىز غ. پەقەت، زادىلا: ئۇ زىبىز ئۇنىمىدى.
زىبىلدىماق ت. بىر جايدا جىم تۇرماي سەكرەپلا يۈرمەك.
زىزىلىمەك قۇ. ئەكىلىمەك.
زىم-زىيا قە. تۇم. م: زىم-زىيا قاراڭغۇ كېچىدە ھېچنىمىنى كۆرگىلى بولمايتتى.

س

ساپا سۈپەت، ئېتىۋار، قىممەت. بىلىملىكنىڭ باھاسى يوق، بىلىمسىزنىڭ ساپاسى (ماقال).

ساپاق[1] قۇ. ساپ، نەرسىنىڭ سېپى.

ساپاق[2] قۇ. شۇم، شۇمتەك (باللارنى سەتلەش سۆزى: ۋاي ئۆلمىگۈر ساپاق).

ساپساپچى غ. ئالدامچى، ساختىپەز، ئالىقانات؛ ئاچكۆز.

ساپقان قە. سالغا، تاش ئاتقۇچ.

ساپما خ. مونچىدا كىيىدىغان ساپما ئاياق.

سات ل. ياخشى پۇرسەت، قۇلاي پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ. م: ساتىم تۇشۇپ بىر بارسام ئۇيمان كۆلگۆ — قۇلاي پۇرسەت كېلىپ قېلىپ، ئۇيمان كۆلگە بىر بارسام ئىدى.

ساتما قە. كەپە، ئالچۇق ياكى باراڭ.

ساچقاق ل. بېلىق سانچىيدىغان ئارا ("سانچقاق" مۇ دېيىلىدۇ).

ساخال خ. لاي تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان شاخ تىكەن. (تۇرپاندا چىت دەپ ئاتىلىدۇ.)

ساخو قۇ. ئېلىشاڭغۇ، ساراڭ قېتىش، ئەخمەق، ھاماقەت.

سارا تاللانغان، ئاز ئۇچرايدىغان.

ساراغان شورلۇق يەرلەردە بولىدىغان كۆك قومۇشقا ئوخشاش بىر خىل ئوت.

سارسلماق قۇ. خارلانماق، سەرسان بولماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
شۇم تەلەي بولۇرمەنمۇ.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
سار سىلىپ يۈرەرمەنمۇ.

سارسىماق ت. ۋاقىراپ دۈشكەلىمەك، جېمىلىمەك، ئازار بەرمەك، ئازاپلىماق.

سارقىت زىياپەتتىن قايتقاندا ئالغاش كەلگەن تاماق، يېمەكلىك، زەللە.

ساقىت قىلماق ئادا قىلماق، ئېلىپ تاشلىماق، خالى قىلماق، خالاس قىلماق.

سارۋا ل. غونان تاي.

سارۋاڭ قۇ. پاخما، چېچىلاڭغۇ، جىڭگىلىماچ، پاخپىيىپ كەتكەن. م: سارۋاڭ چاچ — پاخما چاچ.

سارىغۇچ قە. ئاياللار رومىلىنىڭ بىر خىلى (لىچەكلىك رومال).

سازىكەپ قۇ. نېزىقىغاق، قېيىدىغاق.

ساغىدىغىنى ئاسماق غ. ئۇرۇشۇشقا تەييارلانماق، غەزەپلەنمەك.

ساغرۇغى خ. پاڭ، ساغرۇ، گاس (بەزى جايلاردا "سارو"مۇ دېيىلىدۇ).

ساغىلماق ل. سانچىلماق.

ساق ھۇشيار، سەگەك. م: سۈتتىن ئاق، سىغىزغاتىدىن ساق (ماقال).

ساقا[1] شارىك، باللار چىكىپ ئوينايدىغان شارسىمان تاش (بەزى جايلاردا "ساققا"مۇ دېيىلىدۇ).

ساقا[2] نانىنىڭ گىرۋىكى. م: نانىنىڭ ساقىسى كۆيۈپ كېتىپتۇ.

ساقاتقا كانا.

ساقاق[1] ل. بىلىقنىڭ نەپەس ئەزاسى ("ئايقۇلاق"مۇ دېيىلىدۇ).

ساقاق[2] بىر خىل ئۆسۈملۈك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆستەڭ بويىدىن چۆپ ئورسام،
تەگدىن تولىسى ساقاق.
ئىككى يۇرت ئاتلاپ بېرىپ،
ئالغان خوتۇنۇڭ پوقاق.

ساقال تارغىقى خ. لوقما سالغاق، گەپكە قوشۇق سالغۇچى، ئاقساقال.

ساقتاش ل. ئامبارچى.

ساقسى ئالچۇ چۈشمەك غ. ئامەتى كەلمەك، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك ("ئوشۇغى ئالچۇ چۈشمەك"كە ئوخشاش).

ساقىقۇش بىر خىل قۇش.

ساقلىغا ئوت كەتمەك غ. جىددى ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق.

ساڭقارا قۇ. سار.

ساڭقىماق قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئەھمىيەت بەرمەك، ئېتىنۋار بەرمەك، پىسەنت قىلماق. م: ئۇنداق نىمىگە كىم ساڭقىپتۇ!

ئۇ ھېچكىمنى ساڭقىمايدۇ.

ساڭگۇل-سۇڭگۇل ت. نەرسىلەرنىڭ رەتسىز-قالايمىقان ساڭگىلاپ تۇرغان ھالىتى؛ جۇلۇغى چىقىپ كەتكەن كىيىمنىڭ جۇل-جۇل ھالىتى.

سالا[1] بارماق قوللارنىڭ ئارىسى، يوچۇغى.

سالا[2] ت. دەۋەت، سايى.

سالپا سالپاڭ، ساڭگىلاپ تۇرغان. م: سالپا يۈز — گۆشلىرى ساڭگىلاپ خالتىلىشىپ كەتكەن يۈز؛ سالپا قۇلاق.

سالپا-ساياق قە. ماكانسىز، ئىگىسىز. م: نەدىكى سالپى-ساياق نىمنى تىپىپ كەپتىكەنمەن، قېچىپ كەتتى.

سالتاڭ[1] ت. تەنھا، يالغۇز؛ يۈكسىز، يۈك ئارتىلمىغان؛ قىسىر، بالىسىز. م: سالتاڭ ئات — يۈك ئارتىلمىغان ئات؛ سالتاڭ بايتال — قىسىر بايتال؛ سالتاڭ ئايال — بالىسىز ئايال.

سالتاڭ[2] ھارۋىكەشكە ياردەملىشىپ، قىغ ئۇسۇشۇپ ۋە توشۇشۇپ بېرىدىغان ياردەمچى ئىشچى.

سالجىماق غ. يۇرتتىن چىقىپ كەتمەك.

سالدار ل. ئانىسىدىن ئايرىپ باققان قوزا.

سالغۇ ل. ئېرىق-ئۆستەڭلەرگە سېلىنغان يالغۇز ئاياقلىق كۆۋرۈك.

سالما كەسلەنچۈكنىڭ بىر تۈرى.

سالۋار خ. بىر نەرسىنىڭ رەتسىز ساڭگىلاپ تۇرۇشىنى بىلدۈرىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: سالۋار تۇماق — ئۇزۇن تۈكلۈك، تۈكلىرى ساڭگىلاپ تۇرىدىغان تۇماق (ئېغىزدا

"سالۋا تۇماق" دېيىلىدۇ. بۇ سۆز "سالۋىرىماق، سالىۋراتىماق" دەپ تۇرلىنىدۇ).
سالۋاسلىماق غ. قەدەمنى چوڭ ئېلىپ تېز ماڭماق، سالۋاسلاپ ماڭماق.
سالۋاڭ كۇ. پاخماق، چۇپپۇرچەكلىنىپ كەتمەك.
سامانچى قۇ. ياۋا مۇشۇك.
سامبا خ. پىلە قۇرۇتنى ئالىدىغان قاچا.
سان قۇ. ئەھمىيەت، ئېتىۋار، قىممەت.
سان تەگمەك يۇرسەت تەگمەك.
سانجىق ئوت چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
ساندىكتاز كۇ. سۇڭگۇلغۇچ، سۇڭگۇت.
سانسالىماق قە. بۇلغۇشلىماق، دۇشكەلىمەك. م: سار چۇجىنى سانسالىۋەتتى؛ بالامىنى تولا سانسالاپ قورقۇنچاق قىلىپ قويدۇم.
سانىماق قۇ. سانىماق، ھىساپلىماق؛ قاراتماق، تاۋىماق. بەرگىنىڭنى ئازغا سانا؛ قاشقا سانساڭ كۆزگە، كىشىگە سانساڭ ئۆزگە (ماقال).
ساي خ. ھىلى، ھازىر. م: ساي كەلدىم — ھىلى كەلدىم ("سايا" مۇ دېيىلىدۇ).
سايات غ. ئوۋچى. م: قارچۇغىدەك بويۇڭغا، بولدۇم سايات، يار — يار.
ساياتىن خ. باياتىن، ھىلىلا.
ساياق[1] سەرگەردان، ئىگىسىز، ماكانسىز، يالغۇز، تەنھا، توپقا قوشۇلمىغان؛ ئىشكمۇ — ئىشىك دوقۇرۇپ يۈرىدىغان. م:

سایاق ئىت — ئىگىسىز ئىت؛ سایاق كالا — توپقا قوشۇلمىغان كالا. سایاق يۈرگەن تاياق يەر (ماقال).

سایاق[2] ئايىقى يېپىنىك، چاققان؛ بىباش. م: سایاق بالا — چاققان بالا؛ سایاقتىق قىلماڭ يارىم، تۇشاق سالاي پۇتۇڭغا (اوپنۇر قوشاقلىرىدىن).

سایاڭغۇ دەريانىڭ سۈيى تارتىلىپ كېتىپ سايلاشقان يەر، دەريا سۈيىنىڭ تېيىزلاشقان يېرى.

سايان تەرەپ، تامان، ياق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىغىم قارلىق سايان،
سەگۈنچىگى سەرۋەڭ سايان.
زامانىنىڭ دۇشقارىدا،
سەن بىر سايان، مەن بىر سايان.

سايغاتماق غ. كالىنىڭ سايغاقتىن قېچىشى.

سايغاق[1] خ. ئۇچ چىشلىق كىچىك ئارا (بېلىق تۇتۇشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ).

سايغاق[2] ل. كۆكۈيۈن؛ ئوقۇرۇق چىۋىنى (شەكلى ھەرىگە ئوخشايدىغان، سارغۇچ قاراچىپار كېلىدىغان ھاشارەت بولۇپ، كالىنىڭ تۆكى ئىچىگە تۇخۇم سالىدۇ، لىچىنكىسى كالىنىڭ تېرىسى بىلەن ئېتى ئارىسىدا ياشايدۇ، يېتىلگەن چاغدا تېرىنى تېشىپ چىقىدۇ).

سايقى ئۈزۈم خ. ئۈزۈمنىڭ بىر خىلى ("سایاقى ئۈزۈم" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

ساي كەلمەك غ. ياپسا كەلمەك، ئۇيغۇن كەلمەك، مۇۋاپىق كەلمەك، دەل كەلمەك.

سايلاتما قۇ. سايىۋەنلىك، لاپاس، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشىك ئايلى سايلاتما،
سايلاتمغا تاش ئاتما.
مەن سېنىڭ خىلىڭ ئەمەس،
قاش ـ كۆزۈڭنى ئويناتما.

سايلا ئۈزۈم خ. كۆك ئۈزۈم.

سايىسىغا قارىماق غ. تەرزىنى تۈزمەك، ئۆزىنى ياساپ يۈر-مەك. م: سايىسىغا قاراپ ماڭىدىغان ئادەم ــ ياسانچۇق ئادەم.

سايىقى خ. ھىلىقى. م: سايىقى كىشى ــ ھىلىقى كىشى ("سايتىنقى"مۇ دېيىلىدۇ).

سايىماق غ. تەڭ كۆرۈش، تەڭ ساناش. م: ئازنى كۆپكە ساياش.

سەپ[1] قە. كېلىن بولغۇچى قىز ئۈچۈن تەييارلانغان ئۆي جاھازلىرى.

سەپ[2] پەم. م: پۇلنى سەپ بىلەن خەجلەش كېرەك.

سەپچى قۇ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

سەت قۇ. ۋاقىت، چاغ، دەم. م: بىر سەتتىن كېيىن كېلەي؛ بىر سەت تۇرۇپ تۇر.

سەتكە كۇ. قوغۇنلۇقنى باقىدىغان كىچىك ساتما، كىچىك ئالچۇق.

سەچە خ. تورۇسقا ئېسىپ قويۇلىدىغان بىر خىل جاھاز (ئىچىگە سۈت قاچىسى ياكى باشقا نەرسىلەر قويۇلىدۇ).

سەدىلىك غ. خاسلىق، مىجەز، ئادەت، خۇسۇسىيەت.

سەرجان غ. ياغاچنى 50 ـ 60 س. م ئۈزۈنلۇقتا ھەرىدەپ

بولغاندىن كېيىن، يېقىلغۇ قىلىش ئۈچۈن كەسـلەپ، مەلۇم ھەجىمدە تىزىپ قويۇلغان ئوتۇن. م: قولۇڭغا بىر يىل ئەمەل تېگىۋىدى. ئەڭ ئاۋال مىنىڭ بېغىمغا سەرجان سالدىڭ.

سەرخۇش قۇ. ئىلىشاڭغۇ، ساراڭ چىلىش، تەلۋە.

سەرسۈك قۇ. بېشى قايغان، ھوشىنى يوقاتـقان (تاغـلىقـلار سۆزى).

سەرمە قۇ. شىرەنىڭ تارتمىسى؛ سىرىنتما.

سەرمە چاپان قۇ. سىرىتمىلىق چاپان (يېڭـىدىن ياسالـغان سۆز).

سەرىمەس غ. غەم يىمەس.

سەكسەن پاچاق خ. كەلكۈننى توسۇش ئۈچـۈن ياسالـغان ياغاچ قۇرۇلما.

سەكسەن پۇت خامان ياكى ئېتىز ئىشلىرىدا ئىشلىتـىلىدىغان نۇرغۇن پۇتلۇق ياغاچ تۇلۇق ("سەكسەن ئاياق"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگ خ. ئىت.

سەگەنچۈك ئاسما بۆشۈك.

سەگۈ سۇۋادان تـېـرەك. م: سەگـۈ تـېـرەك ("سەگە"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگۈنچەك قۇچاچقا ئىسلىدىغان زىننەت بۇيۇمى قوشاقـتا. مۇنداق كەلگەن:

قارا قاش باشتا بولۇر،
سەگۈنچىكى ساچتا بولۇر.
مەن يارىـمـنى كەچـتە كۆرسەم،
ئەتىلىك ناشتا بولۇر.

سەگىدىمەك ت. يىپىنكلەش، ئاغرىقـتىن ساقىيىـش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇرغوي بولۇپ، لاچىن بولۇپ،
تاغنى ئەگىدىم.
يار دەردىدە كېسەل بولۇپ،
يېگى سەگىدىم.

سەگەكەرمەك قۇ. دىققەت قىلماق، سەزمەك، چۈشەنمەك.

سەگەكمەك خ. پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق.

سەلقىلىغ خ. ئۇستا، ماھىـر. م: سەلقىلىغ ھۈنەرۋەن — ماھىر ھۈنەرۋەن، سەلقىلىغ ئەرتىس.

سەلكىن غ. سالقىن شامال، غۇر-غۇر شامال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپا-بۇغـداي سامانىنى
سەلكىن ئايرىيدۇ،
ئۇرۇق-تۇققان قېرىنـداشنى
ئۆلۈم ئايرىيدۇ.

سەم قە. ئەس، خاتىرە. م: سەمىـگە سىيـلـش — ئېسىگە سېلىش، جېكىلەش.

سەندى قۇ. سەتلەش، يامانـلاش، ئـۆچ كـۆرۈش سـۆزى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سىنىگدەك سەندىنى،
سەنمۇ دىمەسمەن،
قـەن-نـاۋات بەرسـەڭ،
ھەگۇس يىمەسمەن.

سەنمەسلىك قۇ. ئىشەنمەسلىك.
سەيلىمەك تەرتىپكە سالماق، رەتلىمەك.
سەيما خ. بۇزۇق خوتۇن.
سەيناق خ. پىلە قۇرۇتى ئېشۋەتكەن پىلە غوزىكى. م: سەيناق يىپ ــ بۇزۇلغان غوزەكتىن چىققان يىپ.
سەينەك[1] تىرناق تۈۋىگە چىقىدىغان يارا.
سەينەك[2] بىر ياشلىق سەركە.
سوتۇق قۇ. ئاھاڭ، كۈي، ئۈن، ئاۋاز؛ قائىدە ـ نىزام. م: سوتۇغى يوق ئادەم ــ ناخشىغا ئاۋازى كەلمەيدىغان ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن مېنى ئۇردۇم دەمسەن،
سىپى يوق قامچاڭ بىلەن.
سەن مېنى سۆكتۈم دەمسەن،
سوتۇغى يوق ناخشاڭ بىلەن.

سوچى ۋاستىچى، ئەلچى، دەللال، دەللە. م: سوچى خوتۇن ــ ئەلچى خوتۇن.
سوخرۇن غ. ئىلگىرى كەلمەس، روناق تاپماس.
سوقان لەيلەك (بىر خىل قۇش).
سوراقلىماق قۇ. سورىماق، سوداشتۇرماق.
سورانماق تەلەپ قىلماق، ئۆتۈنمەك، ئىلتىماس قىلماق.
سوقىچىلان چىلاننىڭ بىر تۈرى ("چوك چىلان"مۇ دېيىلىدۇ).
سورۇق غ. ئېپىلگەن غداينى خاماندا سورۇپ تازىلاش ئىشى. م: بۇگۈن سورۇق سوردۇق.
سورۇقلۇق قۇ. سورۇقچىلىق، ۋەيرانچىلىق. قوشاقتا مۇنداق

كەلگەن:

قونتاجىنىڭ لەشكىرى،
قىلدى خەققە سورۇقلۇق.
سار سېلىشتى خالايىق،
ئۆي ـ ماكانى تورۇقلۇق.

سوغا ياغاچ چىلەك، ياغاچ تۇڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغىڭدا گۈلۈڭ بولسام،
بۇلبۇلدەك تىلىڭ بولسام.
باققا سۇغا كىرگەندە،
سوغاڭدا سۈيۈڭ بولسام.

سوغات خ. پېشلاق (قېتىقنى ئۇيۇتۇپ، يېغىنى سۈزۈۋېلىپ، قالغىنىنى قايناتسا "سوغات" بولىدۇ).

سوغتانماق ت. توكلىماق، توكماق، ئۇششۇمەك (بەزى جايلاردا "سوقتۇنماق"مۇ دېيىلىدۇ).

سوغۇگۈل غ. تاغ باغرىدىكى چىمەنلىكلەردە ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

سوغۇن قۇ. ئىشىك ـ قوۋۇق ياكى دەرۋازىلارغا، دەرىزىنىڭ كۆزنىگىگە ئوخشاش ئېچىپ قويۇلىدىغان كۆزنەك، تۆشۈك.

سوق قۇ. قىزىقچى، ھەزىلكەش، سوغاق گەپ قىلىپ قىزىق. چىلىق قىلغۇچى.

سوقا[1] قۇ. چاي ئىچىدىغان كورۇشكا.

سوقا[2] يۇمۇلاقنىڭ ئەكسى. م: سوقا باش، سوقا قوغۇن ("سوققا"مۇ دېيىلىدۇ).

سوقا چۈشتى قە. ئارقا ـ ئارقىدىن، تۆپە ـ تۆپىلەپ. م:

سوغاق سوقا چۈشتى ــ كەينى ـ كەينىدىن سوغاق بولدى.
سوقا ـ سۆبەت قە. گەپ ـ سۆز، پاراڭ، پاراڭدىشىش، گەپلە-
شىش. م: سىرتتا بولۇۋاتقان سوقا ـ سۆبەتلەر ئۆي ــ ئىچىگە
ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.
سوققا غ. زەربە، دەككە.
سوقماتاش غ. تام سوقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان تاش ئەسۋاپ
(بۇ چويۇندىنمۇ ياسىلىدۇ).
سوقماق[1] خ. ئۈزۈم بىلەن ياڭاق مېغىزىنى سوقۇپ ئارىلاش-
تۇرۇپ ياسىلىدىغان تاتلىق يېمەكلىك.
سوقماق[2] غ. چىغىر يول، سوقماق يول.
سوقنەپەس قۇ. قىلىغى سەت، قىلىقسىز.
سوقۇر غ. قارىغۇ: ساق كۆز يىغلىسا، سوقۇر كۆزدىن ياش
چىقار (ماقال).
سوكال قە. توكۇر، چولاق؛ ئۆتمەس، گال؛ مېيىپ. م:
سوكال قۇيرۇق؛ سوكال پىچاق؛ سوكال ئادەم ــ مېيىپ
ئادەم.
سۆكسەك قۇ. سۆكسۆك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتاي ياتتۇق مىڭگاكىدا،
سۆكسەك بىلەن ئوت قالاپ،
كۆزنىڭ خۇمارى ئاقتى،
قۇمۇل يولىغا قاراپ.

سوكسوك[1] خ. قومۇش ئېگىزى.
سوكسوك[2] ئاتنىڭ سوكۇلداپ، قاتراپ مېڭىش ھالىتى. م:

سوكسوك ئات ــ قېتىرغاق ئات.

سوگدىماق غ. پۇتنىڭ سوگى بىلەن چەيلىمەك، دەسسىمەك، چىگدىماق. م: سوقمىنىڭ نەم توپىسىنى دەسسەپ چىگدىماق.

سولاشماق غ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سۇسىزلىقتىن يۇمشاپ كېتىشى. كۆچمە: ئېزىلەگگۈلىشىش. م: تولا سولاشماي، ئىتتىكرەك ماگغىنا. بەزى ئېزىلەگگۈ، مىس ــ مىس ئادەملەرنىڭ ئاتلىرىنىڭ كەينىگە بۇ پېشلىنىڭ تومۇرى سۇپەت شەكلىدە قوشۇپ ئېيتىلىدۇ. م: ئابدۇرېھىم سولاش، تۇردى سولاش.

سوملىماق قۇ. پۇتۇنلىمەك، قىرلىماق، ياغاچنىڭ تۆت تەرىپىنى ئوخشاش چوگلۇقتا رەندىلەپ چىقماق (بۇ سۆز بەزى جايلاردا "يۇمشاق نەرسىلەرنى پومىلاقلاش" مەنىسىدە كېلىدۇ).

سومۇن قۇ. تىزىم، ئىسىملىك، رويخەت، تىزىم دەپتىرى (قۇمۇلدا ئالۋاڭ ــ ياساق تۆلەيدىغان ئىسىملىك سومۇن دېيىلىدۇ).

سونجاق خ. پۇتنىڭ سوگى.

سون ت. غەلىتە، يوچۇن، ئۆمسە. م: سونلا بىر ئادەم ئىكەن، سونلا قىلىقلارنى قىلمىساگچۇ!

سونۇ قۇ. غەلىتە، ئەجەپ، يوچۇن، يات، ئۆمسە. م: سونۇلا گەپ قىلىدىغان بىرنىمىكەنغۇ؛ مەلىمىزگە سونۇلا بىر ئادەم كېلىپ قالدىغۇ.

سونۇر ل. سەھەر.

سونۇرقىماق قۇ. ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق.

سونۇكەلمەك غ. نەقمۇ-نەق كېلىش، دەل جايىغا كېلىش. م: بۈگۈن ئىش تازا سونۇ كەلدى.

سونون بۆلۆك ل. مۇشنىڭ باش بۇرنىدىن قىلىنىدىغان سوغا.

سوۋۇتقۇ قە. ياخشى گەپ ئىسسىتقۇ، يامان گەپ سوۋۇتقۇ (ماقال).

سويام قە. چارەك (15 سانتىمېتىرغا تەڭ كېلىدىغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى).

سويتۇپ كېتىش يانداپ كېتىش، بىر ياققا ئېغىپ كېتىش. م: تاغار سويتۇپ كەتتى. ئۇ خىيالغا چۆمگەن هالدا يەنە بىر هازا بېشى سويۇتقان تەرەپكە ماڭدى.

سويلا تاياق چۇۋۇق.

سويلىماق تېز هەم سىلىق ئۈزمەك؛ بوي تارتىپ كەتمەك. م: گۈللەر كۈن تەگمەي سويلاپ كېتىپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغدىن چۈشتى تاغ بېلىق،
سودىن چىقتى ئاق بېلىق.
سويلاپ-سويلاپ ئويناڭلار،
هەيران قالسۇن خالايىق.

سويمەك ئا. بۇ ”سويما“ سۆزىنىڭ كىچىكلىتىلمىسى بولۇپ، كىچىك باللارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

سويۇم مال سويۇش ئۈچۈن ياكى گۆش ئېلىش ئۈچۈن بېقىلغان مال.

سۇخسۇر قوشماق ئۆردەك.

سۇزماق قۇ. ئۇسماق، قاچىلىماق. م: تاماقنى پىيالىگە سۇز-
ماق، بۇغداينى تاغارغا سۇزماق.
سۇسماق قۇ. "سۇزماق"قا ئوخشاش.
سۇلاقچى ت. مىراپ، سۇغا قارىغۇچى (سۇنىڭ بېشىدىن
ئېتىزلىقىچە بولغان ئارىلىقتا سۇنى تەكشۈرۈپ يۈرىدىغان
ئادەم سۇلاقچى دېيىلىدۇ).
سۇغان ل. غاز-ئۆدەكلەرنى تۇتۇش ئۈچۈن سۇ ئۈستىگە
قۇرۇلىدىغان قىسماق.
سۇغۇلۇق سۇلۇق يەر.
سۇقلەت قۇ. يوق ئىشلارغا ئارىلىشىدىغان، چات كىرىۋال-
دىغان، مەمەدان.
سۇقلەت-سۆرۈن قۇ. سوغاق چىراي ھەم مەمەدان (ئادەم).
سۇقۇپ قويماق قۇ. يوشۇرۇپ قويماق، سۇقۇنۇپ كىرىۋال-
ماق—يوشۇرۇن كىرىۋالماق.
سۇقۇلۇشماق قۇ. كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالماق. م:
خەقنىڭ ئىشىغا نىمە سۇقۇلۇشۇپ يۈرۈيسەن؟ گەپكە سۇقۇ-
لۇشماي جىم ئولتۇرساڭچۇ!
سۇ قىلماق مالنى ياكى نەرسىنى پۇلغا ئايلاندۇرماق.
سۇڭگۇت قە. سۇڭگۇلىغۇچ (بەزى جايلاردا "سۇڭگۇچ"
مۇ دېيىلىدۇ).
سۇڭگۇتماق قە. شۇڭغۇتماق، ئوغۇرلۇقچە بەرمەك، بىر
نەرسە بېرىپ ئاغزىنى مايلىماق. م: ئۇ باشلىققا بىر شىشە
ھاراقنى سۇڭگۇتۇۋەتتى.
سۇلاق كۆل، كىچىك سۇ ئامبىرى (سۇ قىس جايلاردا ئاھا-

لىلەر ئىچــىدىغان سـۇنى ساقـلايــدىغان كـۆل سۇلاق دەپ ئاتىلىدۇ).

سۇلتايماق غ. سالپايماق، روھى چۈشمەك، روھسىزلانـماق.

سۇلۇ ل. چىرايلىق، گۈزەل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىـل كۆكۈلـنى خار قىلما،
كەڭ قوينۇڭنى تار قىلما.
ئۆزگىلەرنى يار قىلما،
يارىم سۇلۇ ياخشى قال.

سۇما خ. سۇرمە.

سۇمال قۇ. تاغار. م: بۇغداينى سۇمالغا قاچىلاپ قوي.

سۇمۇق قۇ. زەمچە.

سۇنايلماق پۇت-قولىنى ئۇزۇن سوزۇپ ياتماق.

سۇۋار غ. تامامەن، پۈتۈنـلەي، ھەممـىسى، جـمـىسى، م: ئېتىزلىقنى سۇۋار سۇ بېسىپ كەتتى.

سۇۋاقچى قە. تامچى. كۆچمە: سالاچى.

سۇۋاي-سالتاڭ غ. بالىسىز، سالتاڭ؛ ئېغىرچىلىغى يوق.

سۇۋۇق خ. گەمە.

سۇيۇق قە. يېڭىلــتەك، ئالــدىراڭـغۇ. م: سۇيۇق ئادەم — يېڭىلتەك ئادەم.

سۇيۇلتۇش قە. سۇيۇقلاندۇرۇش.

سۆجە ت. سۆڭگەچ، يانپاش.

سۆرە[1] قۇ. ئۆگزە، ئۆينىڭ تۆپىسى؛ تورۇس.

سۆرە[2] ل. ئوت-چـۆپ دۆۋىـلەنگەن جاي، لاپاس، قالىق، چەللە ("سۆرۈ"مۇ دېيىلىدۇ).

سۆرۈن سالقىن. م: سۆرۈن چىراي.
سۆرۈندىمەك سالقىندىماق، سەگىمەك.
سۆزەڭگىر قۇ. ياخشى گەپكىمۇ، يامان گەپكىمۇ ئۇنىمايدىغان، قىپىدىغاق ئادەملەر شۇنداق دېيىلىدۇ ("سۆزەمەل"مۇ دېيىلىدۇ).
سۆزەمەل قۇ. "سۆزەڭگىر"گە ئوخشاش.
سۆز سالماق ت. ئېغىز ئاچماق، ئوتتۇرىغا قويماق، تەلەپ قىلماق، ئەلچى قويماق.
سۆڭگۈچكۈ ل. يالاقچى.
سۆكە قە. ئايالالار قۇلىغىغا ئاسىدىغان ھالقىنىڭ بىر خىلى. م: سۆكە-مۇنچاق تاقىغان خېنىملار.
سۆككە قۇ. چاشقان تۈرىدىكى بىر خىل قان شورىغۇچ جانىۋار، شەپەرەڭگە ئوخشاپ كېتىدۇ.
سۆگەتگۈل تالگۈل.
سۆل[1] كۈچ، ماغدىر. : سۆللۈك ئادەم-كۈچلۈك ئادەم؛ سۆللۈك ئۇن-قۇۋەتلىك ئۇن.
سۆل[2] ھۆل، قۇرۇمىغان (مېۋە ۋە گۆش قاتارلىقلارغا نىسبەتەن)، خوتەندە "خام" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. م: سۆل نان-خام نان. قۇمۇلدا چىقىشقاق، يېپىشقاق، يېقىملىق مەنىلىرىدە كېلىدۇ. م: سۆلى بار ئادەم-چىقىشقاق ئادەم.
سۆيۈنمەك قۇ. خوشال بولماق، شاتلانماق؛ تايانماق، يۆلەنمەك، پايدىلانماق.
سۆپۈتمۆرە قۇ. بۇرغۇ (قۇلۇلە قېپىدىن قىلىنغان كاناي).
سۈتلىگەن غ. سۈتلۈك ئوت.

سۇر قۇ. ئەپ، پەم، يول، ئىشنىڭ ئېپى-جېپى. م: بۇ ئىشنىڭ سۇرىگە كىرىۋالدى ــ ئىشنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى.

سۇرۇم ت. ئىشنىڭ ئېپى. م: ئۇلار ئىشنىڭ سۇرۇمىگە كىرىۋالدى (بۇ قۇمۇلنىڭ "سۇر" دىگەن سۆزى بىلەن ئوخشاش).

سۇرۇك قۇ. توپ، پادا، گۇرۇھ. م: مېلىمنى سۇرۇككە قوشتۇم، سايدا كىيىكلەر سۇرۇكى بىلەن يۇرۇيدۇ.

سۇز قۇ. سۇزۇك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغدىكى ماجان تېرەكنەك،
بويىڭىزنىڭ تۇزلۇكى.
باغدا پىشقان ئاق يىمىشتەك،
ئۆزىڭىزنىڭ سۇزلۇكى.

سۇزمە خالتىسى قىلىۋەتمەك غ. ئۇرۇپ مىجىغىنى چىقىرىۋەتمەك.

سۇزمەك قۇ. ئۇسمەك. م: سۇزگەك كالا، ئىككى قوشقار تازا سۇزۇشتى.

سۇزمە هۆل تۇ. چىلىق-چىلىق هۆل. م: كىيىمىڭ سۇزمە هۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

سۇكە خ. سۇپا.

سۇكەن "خاپان"غا ئوخشاش.

سۇگۇن رەڭگى قارا، ئۆزى تىكەنلىك بىر خىل تاغ دەرىخى.

سۇڭگۇمەك شۇڭغىماق.

سۇلكەت قۇ. تەكەللۇپ.

سۇمەل قە. دورا سۇرىدىغان تاش. كۆچمە: گەپ ئۆتمەس،

خىجىل بولمايدىغان.

سۈمۈلەك ت. ئۈجمىنىڭ سۈيىنى قايىنىتىپ، بىرئاز ئۇن چېلىپ پىشۇرۇلىدىغان، ھالۋىغا ئوخشاش تاماق.

سۈنگۈ غ. نەيزە، مىلتىقنىڭ نەيزىسى.

سۈۋەت قۇ. خۇش خەۋەر (ئاياللار يەڭگىگەلەردە خەۋەر ئېيتىپ بارغاننى سۈۋەت ئېيتىپ باردى دەيدۇ).

سۈيەم "سويام"غا ئوخشاش.

سۈزە قۇ. يالپۇز.

سىتىق ئاش قۇ. تاۋار ئاشلىق (بۇ يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

سىرى تەرەپ، تامان؛ تەڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارچە ئالەم بىر سىرى،
يالغۇز ماڭا سەن بىر سىرى.
تەلپۈنۈپ قۇشتەك ئۇچارمەن،
ھەر زامان سېنىڭ سىرى.

سىرتما ت. شىرەنىڭ تارتمىسى (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "لاسو" يەنى چاپان ياكى سومكىلارنىڭ سىرتمىسى مەنىسىدە كېلىدۇ. م: سىرتما چاپان—لاسولۇق چاپان.

سىرىغ نەمدە قە. چالا قوساق، قەدىر ئەھۋال. م: سىرىغ نەمدە جان بېقىپ كېتىۋاتىمىز.

سىرىق تۈكى تەتۈر ئۆرۈلۈپ كەتمەك غ. توڭغانلىقنى، مۇزلىغانلىقنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدىغان بىرىكمە.

سىرىق سەيۋى قە. ئۈزۈمنىڭ بىر تۈرى.

سىرىق-سۇرۇق قە. سىرىق (جۈپ سۆز).

سىرىق-سۈمۈل ت. سىرىق (جۈپ سۆز).

سىرتىق قار هاۋا مۆتىدىلرەك ۋاقىتتا ياققان قار.
سىرتىق قۇش قۇ. مۆشۈك ياپىلاق، ئۈكەر قۇش (تاغلىقلار سۆزى).
سىرتىق ئەت تېرىنىڭ ئاستى، گۆش بىلەن تېرىنىڭ ئارىلىغىدىكى توقۇلما.
سىرتىق ئىتتىكە كىرىۋالماق قىتتىغا كىرىۋالماق، ئىشەنچىسىگە بولۇۋالماق.
سىسىق لويىلا بىنالاردا ۋە يول بويىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
سىغىن چىچىگى نەمخۇش جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك.
سىكىرگۈچ ل. چېكەتكە.
سىكىلەك[1] ت. جىلىت ئاچىدىغان پۈزا.
سىكىلەك[2] خ. چوكان (جوگان).
سىلىنچا كۆرپە.
سىۋەپخانا خ. مونچا.
سىيىماق بىگىز قولىنى چىقىرىپ تۇرۇپ سۆزلىمەك. م: ئۇ قولىنى سىيىپ تۇرۇپ بىرنىمىلەر دەۋاتىدۇ ("سايىماق"مۇ دېيىلىدۇ).
سىبۇجا قە. قىيسىق، قىڭغىر. م: نىمە تۈز ئولتۇرماي، سىبۇجا ئولتۇرۇسەن! بۇ ئەدىيالنى تۈز سالماي، سىبۇجا سەپ قويۇپسەن.
سىپاق قۇ. سۇۋاق.
سىپەچ خ. تاج، سەللە.

سپته سلىق (بەزى جايلاردا "سپتا"مۇ دېيىلىدۇ).
سپىماق ت. سۇۋىماق.
سرەك شالاڭ.
سرتلىق ئۆرۈچ خ. گىلەمنىڭ يان تەرىپىنى تەگشەپ تۇرىدىغان يىپ.
سرتىق قۇ. خەۋەر، ئۇچۇر، ئىز-دېرەك. م: بالام يۇرتتىن چىقىپ كەتكىلى بەش يىل بولدى، ھېچ سرتىغىنى ئالالمىدىم.
سرغا قۇ. زىرە، قۇلاققا تاقايدىغان ھالقىنىڭ بىر خىلى.
سركايا پىيالە، كىچىك چىنە.
سركە ئاچچىقسۇ؛ ئۈزۈم سۈيىنى ئېچىتىش يولى بىلەن تەييارلىنىدىغان چۈچمەل ئىچىملىك؛ پىتىنىڭ تۇخۇمى.
سركە پىيازلىق قىلماق كۆشكۈرتمەك، ئېچىتماق.
سركىسى سۇ كۆتەرمەسلىك گەپ ياكى چاقىچاق كۆتۈرەلمەسلىك.
سرلشىپ قالماق ئا. "شلىشىپ كەتمەك"كە ئوخشاش.
سرلما نوچا خ. تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال.
سزما رەسىم؛ چىرتۇژ. م: ئىمارەتنىڭ سىزمىسى — ئىمارەتنىڭ چىرتۇژى.
سزماق تەپچىرىمەك، قاچىلارنىڭ دەز كەتكەن ياكى يېرىلغان يېرىدىن سۇ، ياغ قاتارلىقلارنىڭ تەپچىرىشى.
سزىپ كەتمەك خ. ئورۇقلاپ كەتمەك.
سقماق خ. قول بىلەن سىقىپ ياسىغان تېزەك.
سقىق غ. ئازاپ، جەكلىمە.

سقىم غ. ئازاپ، جاپا.

سقىن غ. يۇقۇرىدىكىگە ئوخشاش.

سكىنمەك قە. بەدەنگە ئۇششاق قىزىل ئۆرلەپ كەتمەك. م: بالا سكىنىپ كېتىپتۇ.

سگىر قۇ. بۇرجەك؛ دوقمۇش؛ تۆت كوچا ئاغزى.

سمىقماق غ. قورۇلۇپ كىچىكلەپ كەتمەك. م: ھـۆل قوناق سمىقىپ قىپتۇ (باشقا جايـلاردا "شمىقـماق، شۇمۇقـماق"مۇ دېيىلىدۇ).

سنجا خ. تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان ياغاچ.

سنچاي چىنە خ. سىركايا، پىيالە.

سنچەك خ. بېدىش، قالـىق، باراڭ. م: سىنـچەك بولـمىسا كاۋا ئۆگزىگە چىقمايدۇ (ماقال).

سنچى[1] كىشىنىڭ چىراي-تۇرقـىغا قاراپ خاراكـتېرىغا باھا بەرگۈچى، تەھلىلچى؛ پايلاقچى.

سنچى[2] ل. جەگە، لىم.

سنچىلىماق ئىنچىكىلىمەك. م: سىنچىلاپ قارىماق—ئىنچىكە-لەپ قارىماق.

سنماق قۇ. ئىشەنمەك (تاغلىقلار سۆزى).

سۆىل قە. نازۇك، ئاجىـز، قورقۇنـچاغـراق. م: ھەجەپـمۇ جېنى سۆىل بالا ئىكەنسەن!

سىپاڭ قۇ. بەدەننىڭ بىر نەرسىگە سۈركىلىپ ياكى كۆكۈ-يۈن، ھەرىگە ئوخشاش ھاشارەتلەرنىڭ چېقـىشى بىلەن يارا بولۇپ قېلىشى.

سىيلە قە. رەھىم، شەپـقەت. م: سىيلە-رەھىم—رەھىم-

شەپقەت.

سيلماق قە. غەمخورلۇق قىلماق، شەپقەت كۆرسەتمەك، كۆيۈنمەك. م: يامان كىشى سيلىغاننى بىلمەس (ماقال).

ش

شاپ[1] خ. تېز، ئىتتىك: شاپ بولاك — تېز بولۇك.

شاپ[2] قىلىچ، ئۇزۇن پىچاق.

شاپ[3] چۆللەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

شاپالداق قە. چىۋىن ئۆلتۈرىدىغان پالاق، چىۋىن پالىقى.
م: ئاباق تامغا ئېسقلىق شاپالداقنى قولىغا ئېلىپ، "ۋاق-قىدە" بىرنى سالغان ئىدى، چىۋىن دەرهال ئۇچۇقتى.

شاپاللىماق قاناتلىرىنى ھۆرپەيتىپ قورۇغدانماق (ئۇچار-قاناتلارغا قارىتىلىدۇ).

شاپتۇل قاقماق كۆچمە: نارازىلىق بىلدۈرۈپ بوينىنى تولغىماق، بوينىنى سىلكىمەك؛ كۆرەڭلەپ ئۆزىنى كۆر-سەتمەك.

شاپتۇل مونكى قە. شاپتۇلنىڭ يارماي قۇرۇتقان قېقى.
م: مونەك سالدۇق — شاپتولنى يارماي قاق سالدۇق.

شاتاۋا قە. گۈللۈك ماتا.

شاجا ئۆلپەت، شېرىك؛ خېرىدار.

شاخاپ خ. شاخ؛ تارماق.

شاخاپچە خ. تارماق. م: دەريا شاخاپچىلىرى — ئۆستەڭ تارماقلىرى.

شاخچە قاشا ئىشىكى (بەزى جايلاردا ”چاقسا“مۇ دېيىلىدۇ).
شاخ سانىغۇچ قە. شاختىن شاخقا قونۇپ يۈرىدىغان بىر خىل كىچىك قۇش؛ بۇ بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان ئادەملەرگىمۇ تەقلىت قىلىنىدۇ (غۇلجىدا ”بىر توغرام“ دېيىلىدۇ).
شاخشا بويلۇق قۇ. تال بويلۇق، كېلىشكەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تام باشىدا ئولتۇرادۇ،
شاخشا بويلۇق شا يىگىت.
ئاغزىدىن شەرۋەت تامادۇ،
شەرۋەتى ئالتۇن يىگىت.

شاخشارما قۇ. چۇل-چۇل، پاچاق-پاچاق، كۇكۇم-تالقان.
م: ئوتۇننى يېرىپ شاخشارما قىلىۋەتتى.
شاخشاق قوي، كالىلارنىڭ تۇۋۇقىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولىدىغان بىر جۈپ كىچىك كۆمۈرچەك؛ ئاغزى ئۇتتىك، يېگىلەتەك. م: قوي پاچىقىنىڭ شاخشىقى؛ شاخشاق خوتۇن.
شاخشۇر قۇ. تاغ جىنسلىرىنىڭ يىمىرىلىشى بىلەن ھاسىل بولغان ئۇششاق تاشلار.
شاخنە شاتىراق. م: شاخنە قويۇۋەتتى — شاتىراقلىۋەتتى.
شاخنەك ئويماق.
شادا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى؛ چاقىنىڭ گىرگوسۇنى؛ قاشا (رىشاتكا). م:كۆمۈز شادىسى؛ چاقنىڭ شادىسى؛ شادىلىق كارۋات — رىشاتكىلىق كارۋات. كۆچمە: شادا پاچاق (ئۇزۇن پاچاق).

شاراڭ-شۇرۇڭ ت. ئاغزى يېنىك، گەپنى تولا قىلىدىغان، ئاغزىدا بار، ئەمەلىيەتتە يوق كىشىلەر شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.

شار-شار ت. بۇ، يامغۇرنىڭ تېز چۈشۈشى، سۇنىڭ تېز ئېقىشى، كىتاپنىڭ تېز ئوقۇلۇشىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز. م: يامغۇر شار-شار قىلىپ شاقىراپ قۇيۇۋەتتى؛ مەسۇم ماقالىنى شار-شار شارىلداپ ئوقۇدى.

شارۇپ خ. مەنچاناق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان ياغاچ قۇرۇلما).

شاغال ت. شېغىل تاش.

شاشماق غ. ئالدىرىماق، ھوۋلۇقماق، ئەندۈرىمەك.

شاقىلداق بىر خىل ئويۇنچۇق.

شاڭ[1] ت. ئۆتۈكنىڭ قونجىغا سېلىنىدىغان ياغاچ قېلىپ.

شاڭ[2] خ. ماتا، بۆز، يەرلىك رەخت.

شاڭغىر-شۇڭغۇر قۇ. جاراڭ-جۇرۇڭ، شالدۇر-شۇلدۇر، شىلدىر-شىلدىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شاڭغىر-شۇڭغۇر قىلدۇرغان،
چاچتىكى تۇمار ئەمەسمۇ.
سىزنى بىزنى كۆيدۈرگەن،
قارىقاش يارلار ئەمەسمۇ.

شال ئېغىزدىن ئاققان سۇ، شۆلگەي (بەزى جايلاردا "شالۋاق"مۇ دېيىلىدۇ).

شالا قە. ئوچاقنىڭ ياكى مەشنىڭ شالاسى ("شالاسىن"مۇ دېيىلىدۇ).

شالدامچى ل. بوۋاقلارنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان لاتا، شالداما، شالدۇرۇق.

شالدىرشاپ قۇ. ئۇجمە ياكى ئۈرۈك قاقىدىغان چوڭ داستىخان.

شالۇك "شال"غا ئوخشاش.

شالغۇچ قۇ. سەۋزە شالايدىغان (قىرىدىغان) سايمان، سەۋزە قىرغۇچ.

شالماق[1] قۇ. قىرماق، ئاقلىماق (سەۋزىنى)؛ ئىلىغا ئاغرىغىنى ئىلماق.

شالماق[2] قىيمىغا توز ئىلەشتۇرمەك.

شان ل. بەلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەلۋىلەرنىڭ شانىغۇ،
ھەردەم يەرشان سۆزلىمەك.
بۇ ساڭا ئادەت بولامدۇ،
ئۆتكەن ئىشنى تەگمەك.

شانا بۆز توقۇيدىغان دەستىگاھنىڭ ئۆرۈش يىپلىرىنى كۆتىرىپ-چۈشىرىپ تۇرىدىغان قىسمى. بۆزنى بۇزغان شادىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى (ماقال).

شانازكەتمەن قە. ئۇزۇنچاق، بۆرەكسىمان كەتمەن.

شاي قۇ. شاش، كۆندۈرۈلمىگەن، توسۇن.

شاياردى قۇ. داۋراڭچى، پوچى.

شەپشەك شالاق، بەڭۋاش، تەنتەك؛ بەتخۇي. شەپشەك ئات ــ بەتخۇي ئات.

شەپشۈك قۇ. چىپىلغاق، شوخ، چاپتىكەش.

شەددە ل. ئۆلۈكلەر بېشىغا (قەۋرە بېشىغا) بەلگە قىلىپ تىكىلگەن ياغاچ.

شەر قۇ. بارىكاللا، رەھمەت، بەللى.

شەر-شەر قۇ. بارىكاللا: ھەشقاللا، رەھمەت ("ھەششەرە" مۇ دېيىلىدۇ).

شەرۋاز قۇ. ئەسكەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالىيەي شەرۋازەي،
ھازىر بولۇڭلار.
كەلسە دۈشمەنلەر،
باتۇر بولۇڭلار.

شەشۈك خ. يېشىك.

شەللەك قۇ. گۆشنىڭ چاندىرى (بەزى جايلاردا "شەللەت"مۇ دېيىلىدۇ).

شەللەك گويەك خ. چاچتەڭگە.

شەلگا قۇ. گالۋاڭ، ھاماقەت.

شوپۇق غ. مىتكوت بولۇپ، ئوشۇق ئىششىپ كەتكەندە، تۆگە يۇڭىنى شاكاراپقا چىلاپ شوپۇق ئېتىپ تاڭىدۇ.

شۆپۈك ت. پىياز، ئالما قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ پوستى، شاكىلى. م: پىياز شۆپۈكى، ئالما شۆپۈكى، گازىر شۆپۈكى.

شوت-شوت قە. ۋالاقتەككۇر.

شوتا ئات خ. ئىچ ئات، شوتىغا قوشىدىغان ئات.

شوچا قۇ. بىرخىل تاماق (گۆش، كۆكتات، فېنتوزا قاتارلىق نەرسىلەرنى شورپىدا پىشۇرۇپ، دورا-دەرمەكلەرنى تېتىتىپ تەييارلىنىدۇ).

شورا تامنىڭ كەمتۈك يېرى (توساق تامنىڭ بۇزۇلۇپ، ئادەم ئۆتىدىغان بولۇپ قالغان يېرى).

شوركا چىشى بۆدىنە (بۆدىنىنىڭ مىكيىنى).

شوخا قە. جىگدىنىڭ تىكىنى، تىكەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شوخىلىق جىگدىگە چىقسام،
يىرتىلدى چاپانلىرىم.
سىزنى ئىزدەپ يول يۈرۈپ،
يىرىلدى تاپانلىرىم.

شوخلاچۆپ قە. شوخلا سېلىپ ئېتىدىغان چۆپ (تاماق).

شوداڭ غ. ئىنچىكە، ئېگىز، توغرىسىغا يوغىنىماي، ئېگىزىگە ئۆسكەن ھەرقانداق نەرسە.

شورلاق قۇ. شورلۇق، شور چىقىدىغان يەر.

شورلاڭ ئا. "شورلاق"قا ئوخشاش.

شورۇق ت. بادىرا، خادا ياغاچ.

شوغۇرتما ت. سېرىما، تارتما.

شوغۇر - شوغۇر ناھايىتى كۆپ.

شوم قۇ. داۋراڭ.

شومچى قۇ. كۆز - كۆزچى، دامدامچى، داۋراڭچى.

شوم قىلماق قۇ. كۆز - كۆز قىلماق، داملىماق.

شوينابەل قۇ. نازۇك، ئاجىز؛ بېلى بوش، بوشاڭ، ئېزىلەڭگۇ، جاپادىن قاچىدىغان، ئاقنانچى.

شۇپۇر قۇ. شاخ - پۇتاق (كېسىلگەن).

شۇپۇر ئېغىز غ. گەپ توشۇغۇچى.

شۇپۇڭ ئىغىز ت. گەپ تاپقاق.

شۇدايماق ق. لوڭگىدە چىقىپ قالماق، گەۋدىلەنمەك، يالڭاچلىنىپ قالماق. م: قاتتىق ياققان مۆلدۈردىن كېيىن، كۆممەقوناقلار يالڭاچلىنىپ شودىيىپ كېتىپتۇ.

شۇدبار چىدامىلىق؛ بىچارە. م: بەكمۇ شۇدبار ئايال ئىكەن، شۇنچە دەرت ـ ئەلەمگە چىداپ، يەنە ئۆرە يۈرۈۋاتىدۇ.

شۇراڭقا قۇ. ”شاخشۇر“غا ئوخشاش.

شۇرداق قە. زىننەت، بېزەك.

شۇرلىما قۇ. كۆممەقوناق.

شۇرلىماق قۇ. چالا كۆيدۈرمەك. م: قوناق شۇرلىماق.

شۇشىماق غ. مايسىرىماق؛ باللار شۇشاپ كەتتى ـــ باللار مايسىراپ كەتتى.

شۇغۇنۇتتە قۇ. شۇ يەردە.

شۇڭغۇتماق خ. قۇناق ئۇنىدىن قىلىنغان بىرخىل تاماق (قۇناق ئۇنى سۇيۇق يۇغۇرۇلۇپ قايناۋاتقان سۇغا سىقىپ شۇڭغۇتۇلۇپ ئېتىلىدۇ).

شۇمبا خ. كەكە ياكى كەتمەننىڭ دەستە ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈكى.

شۇنا خ. جىگدە شېخى.

شۆرلىمەك قۇ. ئاختۇرماق، مالتىماق.

شۆلتەڭلىمەك قۇ. ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك، كاپشىماق.

شۈپتۈر قۇ. پوق ـ سۈدۈكلەرنىڭ سېسىق پۇرىقى (پاسكىنا ئادەملەرنى ”شۇپتۇر“ دەپ تىللايدۇ).

شۈدە ت. قاسماق (ماي سۈرتۈلگەن جايغا توپا قونۇپ

ھاسىل بولغان قاسماق شۇدە دېيىلىدۇ). ھارۋىنىڭ قازىنىنى شۇدە باغلاپ كېتىپتۇ.

شۇرمەل غ. ئەتىيازدا دەريادا ئېرىپ ئاققان مۇز.

شۇشە بىر خىل خۇشپۇراق ئوت.

شۇللە غ. شويلا.

شۇمشەرىمەك شۇمشەيمەك.

شۇمشۇك قۇ. گېلىگە ئامراق، ئاچكۆز.

شېتىلە غ. شوخ، قىزىقچى.

شىلىمەك كېسىپ ئاجراتماق (گۆشنى سۆڭەكدىن ئاجراتماق).

شىپ قۇ. توررۇس.

شىپا ت. سۆز-ھەركىتى نازاكەتلىك، تۇرمۇشى. ئىش-پائالىيىتى رەتلىك، پۇختا ئادەم شىپا ئادەم دېيىلىدۇ.

شىپاق كەش قە. ساپما ئاياق.

شىپشىدار قۇ. ناھايىتى زىچ، ناھايىتى قويۇق، ناھايىتى قىلىن. م: شىپشىدار دەرەخلەر.

شىپشىر قۇ. نۇرغۇن (ھەم كۆپ، ھەم زىچ — مىغ-مىغ ھالەتنى بىلدۈرىدۇ).

شىپىلداق شىپ-شىپ كۆز (كۆزى ھەمىشە شىپىلداپ تۇرىدىغان ئادەم).

شىدار قۇ. قويۇق، زىچ؛ ئۆسكۈلەك، بىر تۇتاش.

شىداق خ. ئاۋاق، ئورۇق.

شىدىشاپ قە. كىرلىك، يوتقان-كۆرپىلەرنىڭ كىرلىكى.

شىر كاۋاك، پورنىڭ ئەكسى. م: شىر ياغاچ، شىر چامغۇر.

شىراغول قۇ. جاھىل، گەپ ئۆتمەس، قىلىن.

شىراق ت. پاچاق؛ مىلتىقنى ئاتىدىغان چاغدا تىرەپ تۇرىدىغان ئاچا ياغاچ. م:قوينىڭ شىرىقى؛ شىراقلىق مىلتىق.

شىرشىم ئانچە قۇرۇپ كەتمىگەن، يېرىم قۇرۇق. م: شىرشىم ئوتۇن.

شىرلا قۇ. شىللە، گەجگە، پاتاك.

شىش قۇ. ئاغامچا تۆگۈنلىرىنى يېشىدىغان مۈڭگۈز ياكى ياغاچ زىق. بالىنىڭ ئىشى ئىش بولماس، ئوغلاق مۈڭگۈزى شىش (ماقال).

شىشى ئا. ماتا، خام.

شىغىلداق غ. يېڭىلتەك. م: شىغىلداق ئايال.

شىكىشىن قۇ. بوغداي، تېرىق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ دان ئالماي قالغان قالدۇقى.

شىڭتايىتماق دىڭگايىتماق. م: ئاتلار قۇلاقلىرىنى شىڭتايىتىپ تېپىرلاشتى؛ كېيىكلەر ئەتراپقا شىڭتىيىپ قارايتتى.

شىڭگىل بىر ساپاق ئۈزۈمنىڭ كىچىك شاخچىلىرى. م: بىر شىڭگىل ئۈزۈم.

شىلتاك ئاتماق پو ئاتماق، چوڭ گەپ قىلماق.

شىلدىپ غ. ئۆسۈملۈكتىن ئىشلەنگەن يامغۇرلۇق يېپىنچا.

شىلگەي خ. خالات، شالدۇرۇق.

شىلۋە قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان قارىقاتقا ئوخشاش ئۆسۈملۈك.

شىلىشىپ قالماق قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىكلەرنىڭ ئوبدان پىشۇرۇلماي قېتىپ قېلىشى (بەزى جايلاردا "شىرلىشىپ قالماق"مۇ دېيىلىدۇ).

شىمشانماق قۇ. تىمسىقلىماق، مارىماق، ئىشىكتىن بېشىنى

تېقسپ قارىماق، بېشىنى سوزۇپ دەممۇ-دەم قارىماق.

شمىقماق قۇ. قورۇلماق، ئورۇقلىماق، سوغۇلىماق، سۈيى قاچماق. م: بىر ئوكۇل بىلەنلا ئۇنىڭ ئىششىقى شىمقىپلا كەتتى.

شىنە ل. شىرنە، ۋارىنا، مۇرابىا.

شىۋاق قۇ. ساسلىق، چىملىق.

شۈەر قۇ. ئېغىلنىڭ چىلەسى، قىغ، سۈيدۈكىنىڭ ئارىلاشمىسى.

شۈەرلىك سازلىق.

شۈەكچى ت. گەپ تاپقۇچى، گەپ توشۇغۇچى.

شۈجىماق قۇ. قوڭچە سۈرۈلۈپ ماڭماق (بۇ سۆز كۆپىنچە مېڭىشى چىقمىغان بوۋاقلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ، غۇلجىدا "سىبجىماق" دېيىلىدۇ).

شۈىرغاق قۇ. چارۋا ماللارنىڭ تۇيىغى ئىچىدىكى سۆڭەك.

غ

غاپ ئەتمەك خ. كاپ ئەتمەك، هاپ ئەتمەك.

غاپشماق قۇ. هاۋشىماق. م: ئىتلار غاپشىيدۇ، گادايىنى كۆرسە.

غاتاڭ قە. غاتاڭدەك ئادەم — كۆتەكتەك ئادەم.

غادىر-سۇكۇر قە. ئاختۇرماق، ئوبوسكا قىلماق. م: ھەممە يەرنى غادىر-سۇكۇر قىلىپمۇ جەسەتنى تاپالمىدى؛ ئۆيگە بېسىپ كىرىپ، ھەممەيلەننى غادىر-سۇكۇر قىلدى.

غارال خ. قوتاننىڭ شادىلىق ياغاچ ئىشىگى (قاشا ئىشىك).

غارغالتا ل. پورت، ماتۇ، كېمە توختايدىغان يەر.

غارىشتامال ل. شەپەرەڭ.

غاز تاپان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، دەريا ۋادىلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدۇ ("سۇغۇر ئوت"مۇ دېيىلىدۇ).

غاز قوغۇن خ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

غاز ئوت غ. بىر خىل چىرايلىق ئوت. م: سەن بىر زامانلاردا غاز ئوتتەك چىرايلىق ئىدىڭ.

غاش قىرى، قاتتىق. م: سەۋزىلەر غاش بولۇپ كېتىپتۇ.

غاشا قۇ. قاشا.

غالجاق قۇ. كېپىكنىڭ چىشىسى.

غالچەك سۇ بويلىرى ۋە يول بويـلىرىـدىكى نەم جايـلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

غالدىران قامۇش ل. ئېـگىز ئۆسۈپ قۇرۇپ قالـغان، بورا توقۇلىدىغان قومۇش.

غالمۇس ـ غۇلمۇس قۇ. شالاپ ـ شۇلۇپ.

غالۋارىماق غ. پاي ـ پېـتەك بولـماق، ئالـدىراپ ـ تېـنەپ يۈرمەك.

غالىس ل. ئۇستۇن، يۇقۇرى، قالـتىس. م: غالـىس كەلـ ـمەك ــ ئۇستۇن كەلمەك، بېسىپ چۈشمەك.

غاۋۇر ـ غوۋۇر غ. ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ (پاراڭ ئاۋازى).

غايىلماق قۇ. چەتنىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مىلتىق ئوقى يامان نىمە،
ئۇ يان ـ بۇ يان غايىلماس.
يىراقتىكى يار كەلگىچە،
يۈرەك ـ بېغىر پايىلماس.

غايىنۇق قۇ. ئارغۇن (كالا بىلەن قوتازنىڭ ئوتـتۇرىسـىدىن چىققان شالغۇت كالا).

غەپسە قە. بەك، ناھايىتى، ھەجەپ. م: غەپسە يوغان ئادەم ئىكەن.

غەجەپ قۇ. خەتكۈچ، خەلچەك.

غەچچەي ئا. چار ئوت، سۈتلۈك ئوت.

غەرەك قۇ. ۋاراق.

غەزنەت خ. تاپا ـ تەنە.

غەلەپ خ. غىلاپ.

غەلەت قۇ. يالغان، ساختا. م: غەلەت سۆز قىلماق، كۆزنى غەلەت قىلماق — ساختا قىلماق، كۆز بوياش.

غەمزە فا. ناز، جىلۋە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشىق ئوتىغا يۈرەك تۇتاش-تۇتاش،
كۆيدۈردۈڭ مېنى. .
جىلۋە قىلىپ، غەمزە قىلىپ،
ئۆلتۈردۈڭ مېنى.

غەنجۇ فا. غالجىر. م: غەنجۇ ئىت — غالجىر ئىت.

غوپ-غوپ ت. بوش كېلىپ قالماق. م: چاپان ئۇچامغا غوپ-غوپ كېلىپ قالدى.

غوپ-غوپلاڭ ت. بوپبوش، بوش.

غوجام چاكىلى قىلماق فا. ھەممىگە چات كېرىۋالماق، مونوپول قىلىۋالماق.

غوجا كۆرسۈن خوجايىنغا ياكى باشلىققا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن، ياخشى ئىشلارنى كۆرستىپ تۇرۇپ قىلىشقا خۇشتار ئادەم. م: تازا غوجا كۆرسۈن نىمكەنسەن، غوجا كۆرسۈن-لۈك قىلمىساڭچۇ!

غوجىتام غ. بەلتام.

غوجىكا فا. كۆيۈغۇل بولغۇچى قېيناتىسىنى شۇنداق دەپ چاقىرىدۇ.

غورا قاپاق فا. تولۇق، قوپال مۇئامىلىلىك كىشىلەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

غورو ت. "غارال"غا ئوخشاش.

غودۇراڭغۇ فا. كوت-كوت، غوتشىغاق.

غودۇرىماق خ. كوتۇلدىماق.

غوراپ خ. خام ئۈزۈم.

غورۇلداي غورۇلاي (بىر خىل قۇش).

غوزو ل. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى، ئۇيە.

غوڭۇلداق قە. غوڭۇلداپ ئاۋاز چىقىرىدىغان ئىچى كاۋاك بىر خىل ئويۇنچۇق.

غول قۇ. ئۆستەڭ، دەريا، ئېقىن؛ تەكتى، ئەسلى؛ دۆمبە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇلۇغ - ئۇلۇغ سۇنى كەچتىم،
يەنە بارمۇ غول.
ئاسان قىلىڭ پەرۋەردىگارىم،
مەن يالغۇز ئوغۇل.

غولى خ. زادى، پەقەت، ھەرگىز.

غون قۇ. قوغۇن (قوغۇننىڭ قىسقارتىپ ئېيتىلىشى).

غۇجۇر قۇ. غەزەپ؛ غەيرەت؛ ھاياجان.

غۇجۇرى كەلمەك قۇ. تەسىرلەنمەك، قايىنىماق، غەزەپلەنمەك، ھاياجانلانماق.

غۇجۇم خ. سېپىدىن ئاجراپ كەتكەن ئۈۋاق ئۈزۈم.

غۇچچۇق ل. قىچىق، غىجىق.

غۇدۇرۇڭ-چۇتۇرۇڭ قىلماق قۇ. سۈرۈپ توقاي قىلماق (تۇرپاندا "غۇدۇرۇڭ-سۈپۈرۈك قىلماق" دېيىلىدۇ).

غۇدۇق-بۇدۇق غ. دۇدۇقلىماق. م: ئۇ غۇدۇق-بۇدۇق قىلىپ گەپ قىلالماي قالدى.

غۇرتەك[1] خ. شوخ بالا (بۇ سۆز قەشقەردە "شۇمتەك"

مەنىسىدە قولىنىلىدۇ).

غۇرتەك[2] قە. يۇتۇم، ئۇتلام (مقدار سۆز). م: ئۇنىڭ گىلى قىسىلىداپ، بىر ـ ئىككى غۇرتەك ئاتقۇسى كەلدى ــ بىر ئىككى يۇتۇم هاراق ئىچكۈسى كەلدى.

غۇلاجىماق غ. غۇلاچلىماق. م: كەتمەننى غۇلاجىپ چاپ.

غۇلدا خ. توقماق، كالتەك.

غۇلغۇر قۇ. چولاق قۇلاق.

غۇلغۇن قە. توپ. م: ئۇ قەدەمنى چوڭ ـ چوڭ يۆتكەپ، غۇلغۇندىن تېزلا ئايرىلدى ـ دە، تۆت كوچا دۇقمۇشىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، چوڭ يولغا چۈشتى.

غۇلغۇي قە. غۇل ـ غۇلا، توپىلاڭ، مالىمان، ئەنسىزلىك. م: غۇلغۇي كۆتەرمەك ــ توپىلاڭ چىقارماق.

غۇم خ. دەرت، تۈگۈن؛ كىنا، ئاداۋەت.

غۇملىماق خ. دەرد ئېيتىش، كوتۇلداش.

غۇمۇكلەشمەك قە. بىرلەشمەك، تىل بىرىكتۈرمەك. م: ئۇ ئاباق بىلەن غۇمۇكلىشىپ، ئۇلارغا قارشى يېڭى سۇيىقەستلەرنى تەييارلىدى.

غۇنچا قۇ. گۈل لوڭقىسى (ساپالدىن گۈل چىقىرىپ ئىشلەنگەن).

غۇيياڭشماق قە. غۇيۇلدىماق.

غېجىر قۇ. ئىچى تار، مىجەزى ئوسال، تەرسا.

غېدىرا قۇ. هېجىر، تاۋاق.

غىمىس ـ غۇمۇس قۇ. شالاپ ـ شۇلۇپ (تاماقنى تېز يېگەندە ئېغىزدىن چىقىدىغان تاۋۇشنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز).

غىپچا خ. جۇۋازنىڭ ياغ چىقىدىغان تۆشۈگىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.

غىتمەك قە. زەيپانە مىجەز ئادەم.

غىجەك هايۋانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى يەيدىغان قۇش. ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتىنى غىجەك چوقۇپتۇ (ماقال).

غىجەك قارتماق توڭۈپ تىترىگەنلىكنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

غىجىم پۈرۈم، بۆرتمە. م: غىجىم رومال، بۆرتمە شال، غىجىم دۇخاۋا.

غىجىملانماق قە. پۈرلۈشۈش، قاتلىشىپ كېتىش. م: ئەتىگەن كەيگەن كۆينىكى غىجىملىنىپ كەتتى.

غىدىق قۇ. قىچىق؛ غىدىغلاش — قىچىقلاش.

غىدىڭ-پىدىڭ قۇ. ئېتىراپ قىلىشقا، ماقۇل بولۇشقا مەجبۇر بولۇپ ئېغىز ئاچالماي قالغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.

غىرتىلداق كېكىرتەك، بوغۇز.

غىژمۇدۇن غ. يىغلاڭغۇ (بىر نەرسىنى بانا قىلىپ، ئورۇنسىز يىغلايدىغان بالىغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ).

غىل تېيىلغاق. م: غىل مۇز — تېيىلغاق مۇز؛ يوللار غىل بولۇپ كېتىپتۇ (بەزى جايلاردا "غىلتاك" دېيىلىدۇ).

غىلام-غىلام قۇ. لۆم-لۆم (هالەت ئىملىقى). م: ئۇ ماڭا غىلام-غىلام قاراپ قوياتتى.

غىلتاك خ. تېيىلغاق؛ هەممىسى، پۈتۈنلەي، ساپلا. م: بۈگۈن يىغىنغا غىلتاك ئەرلەر كېپتۇ — بۈگۈن يىغىنغا ساپلا ئەرلەر كېپتۇ.

غىلجىق قۇ. ئەلەس كۆز، ئالغاي.

غىلجىڭ غ. نايناق، ناز.

غىلجىڭلىماق غ. نايناقلىماق، ناز قىلماق، غەمزە قىلماق.

غىلدىرەك غ. غالتەك (باللار ئويۇنچۇغى)؛ تۆمۈر ھالقا (ئويۇنچۇق).

غىلدىرغۇچ ت. قىيىقچە، بوغۇرساق قىلغاندا، خېمىرنى كېسىدىغان چىشلىق غالتەك.

غىمسا[1] قۇ. يوشۇرۇن، پىنھان، بۇلۇڭ-پۇشقاق، خىلۋەت.

غىمسا[2] ت. تار يول.

غىمسىماق قۇ. ھەۋەس قىلىش، قىزىقىش، ياخشى كۆرۈش.

غىنچە خ. ئۈستىنىڭ بوينىغا باغلاپ قويىدىغان كالتەك.

غىنجىۋاغ غ. چانا ياغىچىنى ئاتقا تاڭىدىغان ئاغامچا.

ق

قاپ قۇ. يالغان. راست گەپنىڭ چىچىگى قاپ گەپ (ماقال).

قاپاق چۆمۈچ غ. نوگاي.

قاپاق ئۈيقۇسى خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئۇخلىشى.

قاپاق ياردى قە. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى، بۇ "دەلۋە" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ. يېڭىچە 1-ئاينىڭ 20-، 21-كۈنلىرىدىن باشلىنىپ، قىش پەسلى مۇشۇ مەۋسۇم بىلەن ئاياقلىشىدۇ.

قاپالاڭ قۇ. غالجىر.

قاپتۇرغا غ. قاپچۇق (پۇل قاپچۇغى).

قاپتىلغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ئېرەن قىلماسلىق، پەرۋا قىلماسلىق (بۇ "قاپتال" سۆزىدىن كېلىپ چىققان). دۇنيانى سۇ بېسىپ كەتسە، ئۆدەكنىڭ قاپتىلىغا كەلمەپتۇ. (ماقال).

قاپچىغاي ئا. كارىدور؛ ئىككى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن كەتكەن تار ئارىلىق. م: خېشى كارىدورى — خېشى قاپچىغايى (بەزى جايلاردا "تارلاق" دېيىلىدۇ).

قاپقۇش ل. شىشە (پانار چىراقنىڭ شىشىسى).

قاپلاڭغۇ قۇ. تۆت ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان يەر.

قاپلاق قۇ. قولاقچا (تاغلىقلار سۆزى).

قاپلاك غ. يالغانچى، ئالدامچى.

قاتاڭشماق قە. قېرىپ مۇنۇپ قالغان ئادەم ياكى مېۋە بەر- مەيدىغان بولۇپ قالغان دەرەخلەرگە شۇنداق دېيىلىدۇ.

قاتاڭغۇر غ. قاتمال، ئورۇق.

قاتماق قوشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ـ قارا قاشلىرىڭغا،
قاتساڭچۇ مېنى.
كىرپىگىڭنى ئوقيا قىلىپ،
ئاتساڭچۇ مېنى.

قاتىم غ. قىساس.

قاچار قۇ. مەڭىز. م: قىزىل قاچار ــ قىزىل مەڭىز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ،
مېنىگەنى دۇلدۇل.
قاچارلارى قىزىل ئالما،
ساچلارى سۇمبۇل.

قاچۇرا قۇ. قارىغاي (تۇرپاندا "قوچۇرا" دېيىلىدۇ).

قاچىماق كۇ. قىسماق، تولغىماق، بۇرىماق، قايرىماق.

قادا خ. قاردا مۇز قىرىندىسى بىلەن قېتىقنى شىرنىغا ئارد- لاشتۇرۇپ تەييارلىنىدىغان ئىچىملىك (مۇز قىرىندىسى قارغا ئوخشايدىغانلىقى ئۈچۈن "قادا" دەپ ئاتالغان).

قادىغاللىماق قە. دېۋەيلىمەك، ھۆرپىيىپ كەلمەك. م: ئەر-

كىنمۇ ئۇنىڭ سىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قادىغالىلاپ كەلدى.

قارا ئەتكۈلۈك قۇ. قارىلىق (ماتەم بەلگىسى).

قارا تاپشۇرماق ئا. قىز تەرەپكە تويلۇق تاپشۇرماق.

قارا باسماق نەس باسماق، تەلەي قاچماق.

قارا بۇيا چۈچـۈك بۇيا.

قاراچى[1] خ. تىلەمچى، قەلەندەر، ئىشىكمۇ-ئىشىك يۈرىدىغان تىلەمچى.

قاراچى[2] ل. پۇقرا، ئاددى خەلق.

قارا خىيال قە. يامان نىيەت، بۇزۇق خىيال.

قارا سانىماق خىيانەت قىلماق.

قارا سۇ غ. سازلىق سۈيى؛ بۇلاق سۈيى.

قاراسىڭەك ل. چىۋىن.

قارا غازاڭ ئا. ئۈرۈكـنىڭ بىر تۈرى.

قارىغان تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.

قاراق ل. كۆز قارىچۇغى.

قارا قاراق ل. كۆزقارىشى.

قارا-گۈجۈر قۇ. تەۋەككۈل، قارام، قارىسىغا.

قارا يىتىم قە. ھېچنىمىسى يوق، تۇغۇلۇپلا يىتىم قالغان.

قارتا ئاتنىڭ توغرا ئۈچىيى (كۆتەن بېشى).

قارساق قۇ. تۈلـكە جىنسىغا كىرىـدىغان بىر خىـل ھايۋان ("قارا تۈلكە"مۇ دېيىلىدۇ).

قارغۇ ياپىلاق قۇ. شەپەرەڭ، نامازشام قارغۇسى (بەزى جايلاردا بۇ سۆز "ھۇۋقۇش" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

قارو قۇ. قارغۇ، كور.

قارىشقۇ ل. بۆره، قاشقىر. م: ئارىسالدا ئىشەككى قارىشقۇ يەپتۇ (ماقال).

قارىقاش قە. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

قارىمۇق[1] قە. ئاق قوناقتا چۈشىدىغان قارا كۆيە.

قارىمۇق[2] بۇغداينىڭ ئارىسىدا ئۆسىدىغان ئۇرۇغى قارا ئۆسۈملۈك. بۇغداينىڭ بانىسىدا قارىمۇق سۇ ئىچىپتۇ (ماقال).

قازاق پىشىن غ. كەچ پىشىن.

قاسماق يوغان-يوغان چىشلەپ يېمەك. م: ئىتلار سامسىنى ئىككى قاساپلا يۇتۇۋەتتى؛ ئۇ قولىدىكى ناننىڭ يېرىمىنى ئىككى قاساپلا يەۋەتتى.

قاشاڭ خ. يۈزى قېلىن.

قاش-قاپىغىغا قارىماق تەلمۈرۈشنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقا دەسسىمەك قە. ئىشى ئوڭمىغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقانچۇق غ. بالىلار ئوينايدىغان پوڭزەك ئويۇننىڭ بىر تۈرى.

قاشقىنا قۇ. "قاش، يان" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. (قاشقۇنەمۇ دېيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشلاپ كەتسەڭ كەتكىنىڭنى،
ئۇنۇتمىغايمەن.
ئەمدى كەلسەڭ قاشقىنامغا،
يولاتمىغايمەن.

قاشلىق سۈرمە.

قاشلىق ئوت ئوتلاق، ئېتىز قاتارلىق نەم يەرلەردە ئۆسىدىغان

بىر خىل ئوت.

قاشلىماق قە. قىر سالماق، قاش سالماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېرىقىڭغا سۇ كەلدى،
چۆرىسىنى قاشلىۋەت.
يېڭى يارىڭ مەن بولاي،
كونىسىنى تاشلىۋەت.

قاغدالما غ. جىق ئىش كۆرۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن كىشى (سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ، "قاغجالما"مۇ دېيىلىدۇ).

قاق قۇ. تاغلاردا چوڭ تاشلارنىڭ ئويۇلۇپ كۆلچەك بولۇپ قالغان يېرى.

قاقرام قە. قېقىر، تېتىر. م: ئاپپاق قاقرام شورلۇق ئېتىزلار.

قاقما ل. مىتىن (تاش چوقۇيدىغان ئەسۋاپ).

قاقلاق قە. ئالدىراشچىلىق، بېسىقچىلىق، تېنەشچىلىك.

قاقلاي-سوقلاي خ. قېقىلىپ-سوقۇلۇپ. م: ئۇ بالا ئاتا-ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ، قاقلاي-سوقلاي كۈن كەچۈردى.

قاڭتايماق قە. كەينىگە يۆلۈنۈپ ياتماق. م: ئۇ پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئورۇندۇق يۆلەنچۈكىگە قاڭتايغىنىچە تورۇسقا تىكىلىپ، ھە دەپ تاماكا چېكەتتى.

قاڭدىماق خاڭدىماق، چىڭدىماق. م: ئۇ ئىلاجىسىز كوچا قاڭداپ تۈننى تاڭغا ئۇلىدى.

قاڭغۇر قو. قۇڭغۇراق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زەم بىلەن زەنجىرسى ئالتۇن بىلەن پەنجىرسى،
جىڭغىراپ ئۇن كېلىدۇ قىز بېشىدا قاڭغۇرسى.
قاڭغۇرۇقنى ماڭا بەر قەلەم قىلاي، ئەلەم قىلاي،
قايسى قىزنى ئالسىڭىز شۇڭا بېرىپ سالام قىلاي.

قاڭقىرا سۇلۇق، سازلىق جايلاردا ياشايدىغان، ئۇزۇن تۇمشۇق، ئۇزۇن پاچاق قۇش.

قاڭقىرىماق قۇ. تېنىمەك، سەرسان بولماق (بەزى جايلاردا "قاڭغىرىماق" دېيىلىدۇ).

قاڭقىغاق ئا. پۇرژىنا.

قالاق قۇ. ياغاچ قوشۇق؛ هور چىقىپ كەتمىسۇن ئۈچۈن قازاننىڭ چۆرىسىگە قويۇلىدىغان چەمبەر.

قالغايتا قۇ. چاققاق ئوت.

قالقا سايە، كۆلەڭگە.

قالقان ت. مۇداپىئە ئۈچۈن قورغان تامىنىڭ ئۈستىگە ئۈچ بۇلۇڭ شەكىلدە تىزىلغان كېسەك قۇرۇلما.

قالۋاق ئا. قالپاق.

قالىق ئا. چەللە، لاپاس.

قان چېچىشماق قاتتىق ئۇرۇشقانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

قاندىماق قۇ. قانغا بويىماق، قانلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۈرۈمچىنىڭ چېرىگى،
ئاتلىرىنى يالدايدۇ.
تۆمۈرنى ئۆلتۈرۈپ،
نەيزىسىنى قاندايدۇ.

قاۋاش قاماش، قاپساش. م: توخـۇنى ئۆيـگە قاۋاش، ئىتنى ئۆيگە قاۋاش.

قاۋاماش قۇ. ياغ چېكىلگەن كاكچا (نان).

قاۋۇشماق ل. جەم بولـماق، بىر يەرگە يىغىلـماق، م: بىز ئاتا ـ بالا، ئۇرۇق ـ تۇققانلار قاچانمۇ قاۋۇشارمىز؟

قايچا خ. جۇۋازنىڭ كالا سۆرەيدىغان ئاچا ياغىچى.

قايراق كىچىك تاغ، ئېدىر؛ بىلەي.

قايرىماق غ. بىلـمەك، ئارقىسـغا يانـدۇرماق. م: پىچاقنى قايرىماق، قويىنى قايرىماق.

قەددى گۇۋا غ. قېرىپ هالىدىن كەتمەك. م: قەددى گۇۋا بولۇپ قالدى ـــ قېرىپ تېنىلا قالدى.

قەستە قىلماق قۇ. ئەمەل قىلماق، ۋاپا قىلـماق، گېپىدە تۇر-ماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ئۈيىنىڭ مۇڭگۈزىنى
غىرجىڭىگە دەستە قىل،
ئەر بولساڭ بىلىگنى باغلاپ،
دىگەن گېپىڭگە قەستە قىل.

قەل ـ قامشىق قۇ. قاملاشقان. م: قەل ـ قامشىغى يوق ئادەم ـــ قاملاشمىغان ئادەم.

قەللاپ خ. ئالـدامچى.

قەلىي قۇ. سەي (قورۇلغان سەي).

قەن خ. قاسساپلارنىڭ گۆش ئاسىدىغان ئىلگۈچى.

قوپارغا پىشاك (تۆگمەن تېشىنى قوپـىرىدىغان كالتەك). م: توز غا كۆنگەن ئىت قوپارغا ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

قوپقا ـ موپقا قۇ. قوپال، يىرىك، توڭ.

قبوتايماق ت. دۇغدايماق، تۆگۈلمەك، دولىسىنى قورۇۋال-ماق. كۆچمە: ئىغىر كۆرمەك، قىممەت كۆرمەك. م: ماۋۇ ئىشەك يۈكنى كۆتىرەلمەي قوتىيىۋالدى؛ ماۋۇ چاپاننى 30 كويغا ئال دىسەم، سەل قوتىيىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

قورتماق قۇ. لاي سۇ ياكى قويۇلۇپ كەتكەن سۇيۇقلۇق.

قورمال قۇ. بەگلىكنىڭ ئورمان-زىرائەت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى بەك.

قورۇق قورۇق تام؛ جاڭزا ياكى بەگلەرنىڭ يېزا خوجىلىقى.

قورۇل مىلتىقنىڭ نىشانغا ئالىدىغان بەلگىسى؛ مۇداپىئە ئىستىهكامى، قەلئە.

قوزى چۆش غ. چۆشتىن ئىلگىرىكى يەنى چۈشكە يېقىن قالغان چاغ.

قوزى يۇلتۇز ھەمەل يۇلتۇز، 3-ئايدىن باشلاپ كۆرۈنىدى-غان يۇلتۇز بولۇپ، بەزى جايلاردىكى ئۇيغۇر دىخانلىرى مۇشۇ يۇلتۇز كۆرۈنگەن مەۋسۇمنى يېڭى يىلنىڭ باشلىنىش ۋاقتى ھىساپلايدۇ (بۇ قەدىمى تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ يىل ھىساپلاش ئۇسۇلىدىن قالغان ئادەت).

قوساق يېشى قە. يالغان ياش.

قوشاغ بىر بىرىگە چېتىپ باغلانغان باغلاق.

قوشاغدىماق قوزىلارنى ئاغامچا بىلەن بىر بىرىگە چېتىپ باغلىماق.

قوشام ئا. چىت، چىتلاق. م: قوغۇنلۇقىقا يۇلغۇندىن قوشام تارتتۇق.

قوشام تام خ. يۇلغۇن بىلەن توقۇپ ياسالغان تام.
قوشقاۋاق قۇ. شاكىلىدىن ئاجرىتىلمىغان دان.
قوشلاش ئىككى ئىققىنىڭ قوشۇلىدىغان يېرى.
قوشلاق قە. قوش، جۈپ.
قوشماق جۈپ؛ قوشكىزەك؛ بىر خىل ئويۇننىڭ نامى.
قوشۇق سالماق قە. گەپ قىستۇرماق، لوقما سالماق.
قوشۇق نان ت. جەۋەندە (ئاق ئۇنغا قوناق ئۇنى ئارىلاش-
تۇرۇپ يېقىلغان نان).
قوشۇماچ ل. بوقۇسا، ساپان ("قوش"مۇ دېيىلىدۇ). م:
قوش ھەيدىمەك — ساپان بىلەن يەر ئاغدۇرماق.
قوغ قۇ. قوقاس (كۆل ئارىلاش ئۇششاق قوغ ئوت
دېيىلىدۇ).
قوغاچ خ. ئۇستى ئوچۇق نو؛ تۈگمەننىڭ سۇ چۈشىدىغان
نورى ("قوغاش"مۇ دېيىلىدۇ).
قوق قۇ. قۇۋۇق، ئىشىك، دەرۋازا.
قوقلاق غ. ئانىسىغا ئەگىشەلمەيدىغان كىچىك قوزا.
قوڭارماق قۇ. ئۇرۇك رەڭ تۈزمەك.
قوڭغاق قۇ. يېڭى تۇغۇلغان قوزىنىڭ مايىقى.
قول توپ قە. قول بىلەن ئېتىپ تورغا چۈشۈرۈپ ئوينايدى-
غان توپ.
قولتۇقماچ غ. ئىككى قولتۇقتىن ئۈتكۈزۈشكە لايىق قىلىپ
باغلانغان باغلاق (كۆپىنچە يۇدۇلىدىغان ئوتۇن شۇنداق
باغلىنىدۇ).
قولتۇقىدا ئىسسىنماق باشقىلارنىڭ ھىمايىسىدە جان باقماق.

قولتۇقىغا سۇ پۈركىمەك شىلىماق. "پۇتىغا ھۆل خىش قويىماق" دىگەن بىرىكمىگە ئوخشاش.

قول سىلكىمەك ۋازكەچمەك؛ قول ئۈزمەك.

قوللاپ خ. گىرە، كىرەچە.

قوللانما غ. قولداما (تاماق).

قولۇشتۇق ل. مۇھەببەت، سۆيگۈ.

قولى ئەمگەكلىك قۇ. قولى ئەگرى — ئوغرى.

قولى شور قولىدىكى نەرسىنى ھە دىسە بۇزۇپ-چىقىپ قويىدىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قولى كۆكسىدە ئىتائەتمەن؛ "قارشى ئېلىش"، "ئالقىشلاش" مەنىلىرىنىمۇ بىلدۈرىدۇ. م: بىز تەرەپكە بارسىڭىز، قولۇم كۆكسۈمدە.

قولى گۈل قە. قولىدا ھۈنىرى بار.

قولى گىرى غ. قولى گال.

قولى ئۈزۈك يوقسىزلىق، نامراتلىق.

قولىنى كۆسەي، چىچىنى سۈپۈرگە قىلماق بىر ئىشنى جاپادىن قورقماي، جانپىدالىق بىلەن ئىشلەشنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قول يۇماق قە. بىرەر ئىش-ھەركەت ياكى ئادەمدىن ئالاقە ئۈزمەك.

قوناشماق قە. يۇرۇشمەك، ئەپلەشمەك، قولاشماق، ئوڭۇشلۇق بولماق. م: بۇلارنىڭ ئىشى قوناشماپتۇ؛ گەپكە گەپ قوناشمىدى؛ ئىشلىرىمىز ناھايىتى قونۇشۇپ كەتتى.

قوناق بەرمەسلىك غ. گەپنى سەۋرىچانلىق بىلەن ئاڭلى-

ماسلىق. م: ياندىكى ئۆيدە ئىككى ئايال بىر بىرىنىڭ گېپىگە قوناق بەرمەي، غەزەپ بىلەن ۋاقىراشماقتا ئىدى.

قونداق[1] مىلتىقنىڭ دەستى (ياغاچ قىسمى).

قونداق[2] توخۇ، كەپتەرگە ئوخشاش قۇشلار قونىدىغان بالداق.

قوناق قىلماق غ. مېھمان قىلماق، كۈتمەك، قوندۇرماق.

قونچا قە. غۇنچە، تەخسە. م: قونچىلاپ چاي تۇتتى — چىنىنى تەخسە ئۈستىگە قويۇپ چاي تۇتتى.

قوۋۇشماق قۇ. يېپىشماق، جۈپلەشمەك، جەم بولماق.

قوۋۇق خ. مالنىڭ دوۋۇسۇنى.

قوۋۇقچى ت. ئىشىكباقار، دەرۋازىۋەن.

قوۋۇل قە. قەرز، بېرىم. م: قەرز-قوۋۇللىرىنى تۆگەتتى.

قوي-كىشە خ. قوي-پوي.

قويۇش بەرمەسلىك قۇ. ساقايماسلىق، ئوڭلانماسلىق. م: كېسىلىم ھېچ قويۇش بەرمەيۋاتىدۇ.

قويۇغاش پولو.

قۇتاتماق بەركەت بەرمەك، ئەسقاتماق، پايدا بەرمەك، ئۈنۈم بەرمەك، كارغا كەلمەك.

قۇچماق قۇ. ئېرىشمەك، ئالماق، ئىگە بولماق، قولغا چۈشۈرمەك.

قۇدۇغۇي قۇ. قۇدا، قۇداغۇي.

قۇرا ت. يۇڭ ياكى پاختا يىپتا توقۇلغان ياپىلاق ئاغامچا.

قۇراق قە. قۇراشتۇرۇلغان. م: قۇراق چاپان، قۇراق كۆرپە.

قۇراللىق قۇ. مەرگەن.

قورام قه. يوغان تاش (قۇرام تاش).
قۇرامساق قه. ئاتا ـ بوۋىسىدىن قېپقالغان كونا نەرسىلەر. م: ئۇنىڭ ئاتىسىدىن قالغان قۇرامساقلىرى كۆپ.
قۇرتقا ل. ئانىسىنىڭ ئانىسى، مومىسى. م: چىمەن قۇرتقا، ئايشە قۇرتقا.
قۇرما ئا. چوكراق، ئۆي شەكلىدىكى كەپە.
قۇرماتام ئۇستىگە لاي سۇۋالغان قاشاتام.
قۇرۇت ـ قۇمۇرلۇق قۇ. قۇرۇت ـ قوڭغۇز، قۇرۇت ـ قۇمۇرسقا.
قۇرۇقشمال كۇ. دەرەخنىڭ چالا قۇرۇپ قېلىشى.
قۇرۇق هارۋىنى ئەپقاچىدىغان قه. قۇرۇق پو ئاتماق، ئاغزىدا شەھەر ئالماق.
قۇز[1] قه. قۇزغۇن، يىرتقۇچ. م: سېخىنىڭ بېغىغا قۇز كەلمەس (ماقال).
قۇز[2] خ. تەسكەي.
قۇشلىماق ت. قۇشنىڭ بېشىنى سىلاپ كۆندۇرۇۋالماق. كۆچمە: بېشىنى سىلىماق، ياخشىلىق قىلماق، خەيرىخالىق قىلماق، ئەكىلەتمەك، بەزلىمەك. م: ئالدىدا قۇشلاپ، كەينىدە مۇشتلايدۇ ــ ئالدىدا ماختاپ، كەينىدە تىللايدۇ (تەمسىل)؛ پاتەمخان ئەتىدىن كەچكىچە بالىسىنى قۇشلاپ ئولتۇرىدۇ.
قۇلاق غ. سۇ ئۆلچىمى (كىچىك بىر ئېرىق سۇ "بىر قۇلاق سۇ" دېيىلىدۇ).
قۇلاق قاقماق غ. ئاڭلىماق. م: ئۇ سۆزۈمگە قۇلاق قاقمىدى.
قۇلاق قېقىشماق ئۆزئارا ئۇقۇشۇۋالماق.

قۇلاقنىڭ تۈپىسنى قىقىۋەتمەك سەگەك بولماق، ھوشيار بولماق.
قۇلاقۋاغ ھارۋىنىڭ قۇلغىنى بويۇنتۇرۇقـقا چاتىدىغان تاسما باغ.
قۇلاي ل. يىڭناغۇچ.
قۇلغى تۆشۈك قۇلغى ئۇزۇن، ھەممىدىن خەۋەردار ئادەم-لەرنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.
قۇلماق پىۋا ئىشلەشكە ئىشلىتىلىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە ئۇنىڭ مېۋىسى (پىجۇخۋا).
قۇما قە. كەپتەرخانا، كەپتەر ياتىغى (بۇ سۆز خوتەندە كەپ-تەر، توخۇ قاتارلىقلارنى سولاش ئۈچۈن تالدىن ياكى ياغاچ-تىن ئاراچ-ئاراچ قىلىپ ياسالغان يازلىق كاتەكنى بىلدۈرىدۇ).
قۇماق تازنىڭ يارىسى ئۈستىدىكى ئاپپاق نەرسە، باش كېپىكى.
قۇمباش قۇ. گەپدان، گېپى تولا.
قۇمتېلى قۇ. "قۇمباش"قا ئوخشاش.
قۇمچاق خ. پاقا.
قۇمچاقيۇتقىنى خ. پاقىيوپۇرمىغى.
قۇمچۆچەك قۇ. گېپى تولا، گەپدان.
قۇمدىن يىپ ئەشمەك خام خىيال قىلىشنى، ھىلە-مىكىر ئىشلىتىشنى تەسۋىرلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.
قۇمساق ئا. قۇم ئارىلاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇمساق يەرگە تاۋۇز تېرىدىم،
پىلەكلىرى تۈز.

سويملىرى پىشىپ قىپتۇ،
يارىم كېلىپ ئۆز.

قۇمساك "قۇمساق"قا ئوخشاش.

قۇمقازى غ. گېپى چۇۋالچاق، گېپى تولا.

قۇمۇلاك خ. قۇملۇق، قۇمـــسال يەر.

قۇنت غ. ئەستايىدىل، ئىنچىكىلەپ. م: قۇنتلاپ ئىشلىدى — ئىنچىكىلەپ ئىشلىدى.

قۇندۇزوت بىر خىل ئوت.

قۇۋ[1] ت. قۇرۇپ چىكىگە يەتمەك. م: قۇرۇپ قۇۋ بولماق.

قۇۋ[2] قە. ياپىلاق قىلىپ توقۇلغان ئىشتانباغ.

قۇۋانماق شاتلانماق، خوشال بولماق.

قۇۋۇرماق قۇ. بىلمەك، سۈركىمەك، غىردىماق. م: پىچاقنى قۇۋۇرۇش — پىچاقنى ئىتتىكلىتىش ئۈچۈن، ساپال ـ قاچىنىڭ تۈۋىگە غىرداش، ســۈركەش، بىلەش.

قۇيرۇق چۆرىگۈچ كىشىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغۇچى.

قۇيرۇق سېلىپ يۈرمەك ئىشـــنى چالا قىلىدىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىدىغان بىرىكمە. م: سىلىنىڭ ئىشلىرىنىڭ ئايىغى قاچان ئۈزۈلگەن، ھەر كۈنى قۇيرۇق سېلىپ يۈرگەندىلىرى يۈرگەن.

قۇيقۇلاش قۇ. ئۈكىلەش.

قۇيماق[1] قە. بۇ سۆز قۇمۇلدا چەلـپەك، تۇرپاندا پۆشـــكەل دەپ قوللىنىلىدۇ.

قۇيماق[2] خ. تۇخۇم تۇغماق. م: چارمىكـــيان بىرنى قۇيدى.

قۇيمۇچ قۇ. ساغرا، كاسا ("قۇيمۇش"مۇ دېيىلىدۇ).

قۇيمۇچۇق قۇ. تۇغۇر ("قۇيمىچاق"مۇ دېيىلىدۇ).
قۇيۇت ئۇغۇت.
قۇيۇچ قە. پولات، گاڭ؛ كۆچمە: قۇۋۋەت. م: ئاتىلارغا بوغۇز بېرىپ پۇتلىرىغا قۇيۇچ باغلايلى.
قىپىشماق قۇ. تۇتاشماق (ئوت تۇتاشماق). م: ئوتۇن ھۆل ئىكەن، ھېچ قىپىشمايۋاتىدۇ.
قىتىقى ئۇيۇماسلىق كۆڭلى قانائەت تاپماسلىق، ئېمىن تاپماسلىق.
قىرىسال خ. قىرى-چۆرى، قىرىپ كۇچىدىن قالغان كىشى.
قىرىم خەندەك، ئاكوپ، ئورەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆتەل بېشى تەنشىكدە،
تەسكەن ئۇتۇن چاپتۇق بىز.
قىرىم بىلەن شەر سوقۇپ،
ئوتتۇرىسىدا ياتتۇق بىز.

(بۇ سۆز خوتەندە "قىيىم"، كۇچادا "قىزىم" دېيىلىدۇ).
قىسىرماق قۇ. قاسراق، قوۋزاق، پوست، شۇپەك.
قىقىندى چەتكە قىقىلغان، تاشلانغان، تاشلاندۇق، داشقال. م: جاھان قىقىندىلىرى — جەمىيەت داشقاللىرى.
قىيىغاچ قۇ. قارا ياغاچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىيىغاچ يوپۇرماغى،
قاتمۇ - قات بولارىكەن،
خەقنىڭ يۇرتىغا بارسا،
مۇساپىر بولارىكەن.

قىتراتماق قىمىرلاتماق، مىدىراتماق. م: ئىگىنى قىترىتىپ

جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى.

قىتلانماق ئا. ئۈگەنمەك، كۆنمەك، ئادەتلەنمەك. م: قىتلاند-
مىغان پىچاق — تېخى ئىشلىتىلمىگەن پىچاق.

قىپچا قۇ. گۈل بەرگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تاغنىڭ بېشىدىن
سېرىلدىم تۈزگە،
قىزىل گۈلنىڭ قىپچىسىدەك
ئېگىلدىم سىزگە.

قىچا چىچىلىپ كەتمەك ئۇرۇش-جىدەلنىڭ كۆپىيىپ كەت-
كەنلىگىنى، ئاداۋەتنىڭ كۈچىيىپ كەتكەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

قىدام كەكە چولدۇسى يوق كەكە. تاز قىزغا ئەر تاپماق —
قىدام كەكگە ساپ تاپماق (ماقال).

قىرتۇ قۇ. ئورۇق، ئاۋاق.

قىرتىش قۇ. يۈز-چىراي.

قىرتىشلىماق قۇ. غىردىماق. چاچنى ئۇستۇرا بىلەن بىر قېتىم
چۈشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر قىرىش.

قىرچاڭغۇ جىق ئىشلەتكەنلىكتىن ئورۇقلاپ كەتكەن، قىرچى-
لىپ كەتكەن، قاشاڭ. م: قىرچاڭغۇ ئېشەك.

قىرچىلما قۇ. ”قىرچاڭغۇ“غا ئوخشاش.

قىرچىلماق ”قىرچىلما“نىڭ مەستەر شەكلى.

قىرغىن قۇ. دىدەك، تېجەمەل، كۈك، قۇل.

قىرقىچاچ قۇ. بالىنىڭ قوساقتىكى چېچى.

قىر-قىر قۇ. كۆپ، تولا، مىغ-مىغ. م: بازاردا قىر-قىر
ئادەم، قىر-قىر مال.

قىرلىق قۇ. گەۋدىلىك، بويلۇق، بەستلىك.

قىرماق قۇ. قازان تۈۋى، قازاننىڭ تېگىگە چاپلىشىپ قالغان تاماق يۇقۇندىسى (بەزى جايلاردا "قىسماق"مۇ دېيىلىدۇ).

قىرنداق ت. "قىرماق"قا ئوخشاش.

قىرمىزاق قۇ. تەكچە.

قىرىچە بولۇپ يۇرمەك قېيىداپ يۇرمەك، تەتۈر قاراپ يۇرمەك، ماي تارتىپ يۇرمەك.

قىرىچە تەگمەك قاتتىق تەگمەك. م: ئۇنى ئىزدەپ كەلگۈچىلەرگە قىرىچە تەككەنلىگى... ("قىرىچە-يېنىچە تەگمەك"مۇ دېيىلىدۇ).

قىرىق سۈيى قە. بوۋاق بالىنى قىرىق كۈن بولغاندا يۇيىدىغان سۇ.

قىرىم يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن خۇرۇم.

قىر يېغى قۇ. چوڭ غەۋغا، قاتتىق ئۇرۇش.

قىز كۆرۈش قە. توي پۈتۈشكەندىن كېيىن، توي بولۇشتىن ئىلگىرى قىزنى كۆرۈش نامىدا قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە يىگىت تەرەپتىن بىرمۇنچە كىشى بېرىپ بىر كۈن مېھمان بولۇپ كېلىش (شۇ كۈنى قىز كۆرۈنۈش بېرىدۇ).

قىزىل غ. چەشلەنگەن بۇغداي.

قىزىلاك ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

قىزىل بىجەش بىر خىل كۆكتات.

قىزىل قۇلاق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، يول بويلىرى، ئېتىزلىقلاردا ئۆسىدۇ ("شوخىلەك"مۇ دېيىلىدۇ).

قىزىل كۇس قە. ئەتىياز پەسلىدىكى مەۋسۇملارنىڭ بىرى

بولۇپ، يېڭىچە 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ ، 21 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "چوكانتال" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ، يەنى ئەتىياز پەسلىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مەۋسۇم ھىساپلىنىدۇ.

قىزىلمۇچلۇق قە. ئۇششۇقلۇق، مۇتىھەملىك.

قىز مېلى غ. تويلۇق.

قىساڭ ت. جىلغىنىڭ تار يېرى.

قىسرەمدى غ. قىسىر كالىنىڭ موزىيى، قىسرەمدى، موزاي (بۇ سۆزنىڭ ئەسلى "قىسىر ئەمدى—قىسىر ئەمگەن موزاي").

قىسماق ئا. قۇشقاچ تۇتىدىغان تۇزاق.

قىسىل ئا. بوغاز (جۇغراپىيىلىك يەر تۈزۈلۈشى).

قىسىم قە. زۇلۇم، سىقىق، سىقىن.

قىسىناق "قىسماق" پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. م: بالىلىرىمغا قىسىنىپ بۇ تاماق گېلىمدىن ئۆتمىدى.

قىش ـ قۇرۇن قە. قىش ۋاقتى. م: قىش ـ قۇرۇندا توقاينىڭ جاڭگىلىدىن ئوتۇن ئەكەلمەك ئاسان ئىش ئەمەس (بەزى جايلاردا "قىش ـ قۇرۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

قىشقىل غ. كىسلاتا. م: قىشقىللاش — كىسلاتالاشتۇرۇش.

قىغ ـ قات كۇ. قىغ ـ پىغ، قىغ. م: پاخالغا قىغ ـ قات ئارىلاشتۇرۇپ ئوغۇت ياساش.

قىقۇ ـ ماچۇ قۇ. ئولاش ـ چولاش.

قىقراپ كۆلمەك قە. ماختانچاقلىق بىلەن كۆلمەك.

قىلچاق ئا. بوقۇسىنىڭ ئاستى ياغىچى بىلەن ئۈستى ياغىچىنى چېتىپ تۇرىدىغان ياغاچ.

قىلچىق قىلدىن ئىنچىكە، تىۋىتتىن تومراق كېلىدىغان

تۆك.

قىمدىماق ت. باستۇرماق، باستۇرۇپ قويماق، ئىچىگە پۆكۈپ قويماق. م: يوتقاننىڭ چۆرىسىدىن سوغاق كىرىۋاتىدۇ، قىمداپ قويغىنە — باستۇرۇپ قويغىنە.

قىناق غ. قىناشتىن ھاسىل بولغان ئىز، يول.

قىنىماق غ. سۇنى جىراپ بىر ئىزغا چۆشۈرۈپ قويماق. م: ئۆتنى پۆلىسە، تۆتىشىدۇ، سۇنى قىنىسا ماڭىدۇ (ماقال).

قىياق قۇ. قىيا، قىيپاش. م: ئىشىك قىياق ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

قىياق-ئىجرىق قۇ. ئوت-چۆپ.

قىيىقلىق ئەگرىلىك؛ تەرسالىق. م: قىيىق ئادەم — تەرسا ئادەم.

ك

كا پادىشا ياساۋۇلى، قوغدىغۇچى، قورۇقچى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىتلىرىڭنى دوغا ياراتتىڭ،
مۇشۇكلىرىڭنى كا.
ئىشىگىڭدىن ئالدى چۈجىنى،
قانتى يوق سا.

كاپكاپ خ. مامكاپ.

كاتۇ خ. ساندۇقلۇق كارۋات ("كات" مۇ دېيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆستەڭ بويىدا كاتو،
زەينەپخان دۇتا چاتو.
زەينەپخان دۇتا چاسا،
ئەلنىڭ ئاغزى هاڭ قاتو.

كاج تالاشماق قە. كاجلىق بىلەن تالاشماق. م: ئارتۇقچە كاج تالىشىپ ئولتۇرماي، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى.

كاجۇۋا[1] قە. سۆكەن ـــ ئارتما سىۋەت (توكاڭ).

كاجۇۋا[2] خ. ئاشلىق ساقلايدىغان ئۈستى ئوچۇق ساندۇق.

كاچكۆل قە. قىش ۋاقىتلىرى مۇزلىغان كۆل ۋە دەريالار-

دىن سۇ ئېلىش ۋە بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن ئېچىلغان تۆشۈك.

كاداڭ قۇ. هارۋا ئىزى (باشقا جايلاردا "كاتاڭ" دېيىلىدۇ).

كار خ. ئىش. كارغا چىقماق ــ ئىشقا چىقماق.

كارسان قۇ. كارساڭ، ياغاچتىن ئىشلەنگەن چوڭ تاۋاق (قۇمۇلدا ساپالدىن ئىشلەنگىنى "كارسان" دېيىلىدۇ).

كارگەر ئىشچى، تېخنىك، هۈنەرۋەن.

كاساڭ قوراي غ. كاسىنى ئۆسۈملۈكى. م: سېنىڭ پاسىلىڭ ئاۋۇ كاساڭ قورايىنىڭ ئۈتتۈرى، مۇنۇ ئارىلىقمۇ مېنىڭ!

كاسكا كاسكاس، تولا گەپ قىلىدىغان ئادەم.

كاسۋال ئېكەك (قۇمۇلدا "كارىمگال" دېيىلىدۇ).

كاشا غ. قۇرا، يۇڭدىن ئىشلەنگەن ياپىلاق ئاغامچا.

كاككۇك سايرىدى خ. ياز پەسلىدىكى مەۋسۇملارنىڭ بىرى بولۇپ، يېڭىچە 5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلىنىدۇ.

كاكىلىماق قە. تۇخۇم تۇغماق (توخۇنىڭ تۇغۇشىغا قارىتىلىدۇ). م: توخۇ كاكىلىدى ــ توخۇ تۇغدى. كۆچمە: قۇچىقىغا ئالماق. م: زەينەپخان كەچكىچە بالىسىنى كاكىلاپ ئولتۇرىدۇ.

كاڭكا[1] خ. چوڭ سۆەت.

كاڭكا[2] ت. كاللەك، مونەك. م: لەغمەن كاڭكا بولۇپ قېپتۇ.

كاڭكىلىماش ت. مونەك، كاڭكا. م: پولو كاڭكىلىماش بولۇپ قېپتۇ.

كالا ـ كۆتە قە. مۇجمەل، تۇتۇق.

كالاڭ غ. ئەگرى، قىڭغىر ـ سىڭغىر، ئېگىلىپ كەتكەن، ماي-

ماق. م: ھارۋىنىڭ چاقى كالاڭ بولۇپ قېپتۇ.

كالان خ. چوڭ، كاتتا.

كالتىساق قە. قىسقا قونچىلىق ئاياق. م: پۇتىدىكى كالتىساقنىڭ سىرتىغا لاي چاپلىشىپ، ئىچىگە سۇ تولۇپ قالغان ئىدى.

كالچاڭ چوڭ، يوغان، كېلەڭسىز. م: كالچاڭ ئېغىز — يوغان ئېغىز؛ كالچايماق ئاغزىنى يوغان ئاچماق؛ كالچىيىپ ئولتۇرماق — كېرىلىپ كېلەڭسىز ئولتۇرماق.

كاللىپەز زاسۇيپەز.

كاللىگىر ئا. پاشنا. م: ئۆتۈكۈمنىڭ كاللىگىرى چۈشۈپ قالدى.

كاللىماشاڭ ئېلىشىپ كەتكەن، قالايمىقان، ئىگىز-پەس، ئوڭغۇل-دوڭغۇل.

كالۇ خ. تۈگمەننىڭ چاقپېلىكى تۇرىدىغان جاي (باشقا جايلاردا "كويلا" دېيىلىدۇ).

كالۇ بېشى خ. تۈگمەننىڭ نورىغا سۇ چۈشىدىغان جاي.

كامال خ. گىلەمنىڭ ئۆرۈشلىرىنى يۆرۈشتۈرىدىغان كالتەك.

كانار خ. گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پارالىلىل سىزىقلارنىڭ ئارىسى.

كانتۇ قۇ. ئوغرى. م: كانتۇ مۈشۈك.

كانجا قە. توڭ سۇ. م:كانجىلىماق — ئېتىزغا توڭ ياتقۇزماق.

كاندىك قە. پارچە، بۆلەك، كىچىك ئېتىز. م: بىر كاندىك يەر — بىر ئېتىز يەر.

گان ئوچاق خ. تاماقنى پىشۇرۇپ بولۇپ نان ياقىدىغان ئوچاق.

كانىينى كەرمەك غ. ۋاقىراپ ـ جاقىراپ سۆزلىمەك.

كاھ قۇ. ئاتنى كەينىگە شوخشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىملىق سۆز (بەزى جايلاردا ”ساھ“ دېيىلىدۇ).

كەپ[1] قۇ. قېلىپ (كېسەك قېلىپى)؛ يەكلىك (نان ياقىدا قولغا سالىدىغان).

كەپ[2] ل. تور توقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ئەسۋاپ.

كەپە قۇرغاق، تاشلىق يەرلەردە پىلەك تارتىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك (”كەبىر“، ”بۆرە سويىمىسى“ دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

كەپىش ئا. خام كېسەك.

كەتىل قە. دۇمبىگە ئارتىپ نەرسە توشۇيدىغان سايمان. م. دۇمبىلىرىگە كەتىل بىلەن يوغان تاش تۇز ئارتىلغان.

كەتمەك قە. بوۋاقلارنىڭ چوڭ ـ چوڭ قەدەم تاشلاپ مېڭىشى. م: رەنا قىز چوڭ ـ چوڭ كەتەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.

كەتىۋال قە. يىتىم ئاقساقال (”كېتىۋال“ مۇ دېيىلىدۇ).

كەچتە ـ پاتتا قە. كەچتە، كەچ ئەتراپىدا، كەچقۇرۇن.

كەرگە قۇ. كىگىز ئۆينىڭ ياغاچ شادىلىق تېمى.

كەك قۇ. ئۆچ، ئىنتىقام، ئاداۋەت، تەنە. م: يامان خوتۇن ئوسەكچىل كېلىدۇ، يىتىم بالا كەكچىل (ماقال).

كەڭكى قۇ. دانلىق زىرائەتلەرنىڭ چارىسىدىن كېيىنكى قالدۇق قىسمى.

كەلپىغۇن قۇ. ”كەپە“ گە ئوخشاش.

كەلگىندى قو. كەلگۈچى.

كەمچەك ل. كەمچەن ئۆلچەم، سۇيۇقلۇق ئۆلچىگۈچ.
كەمشۈك ئاغزى مايماق، مايماق ئېغىز؛ چىشسىز بولغانلىقتىن، كالپۇكلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ھالەت.
كەنە خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىكى ياغاچ.
كەيلۈك قۇ. كالا بىلەن قوتازنىڭ چېتىلىشىدىن تۇغۇلغان بىرىنچى ئەۋلات بودا.
كوتىرناق قە. بىر قېتىم چىقىپ كېتىپ قايتىدىن ئۆسكەن تىرناق.
كوچا قە. بۇغداي ياكى قوناق يارمىسىدىن تەييارلانغان سۇيۇق تاماق (بەزى جايلاردا ”كۆچە“دېيىلىدۇ)
كودەي ل. قومۇش.
كوراچ نان قە. تاشتەك قېتىپ كەتكەن نان (قۇرۇپ تاراقشىپ كەتكەن جۇۋىمۇ كوراچ جۇۋا دېيىلىدۇ).
كوسا قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇتاق، يوپۇرماق ياكى چېچەك چىقىرىدىغان تۇگۈرچەك يېرى، بىخ.
كوساتماق قە. تۇغماق، بوشانماق.
كۆكۈر ت. سۇدان، سۇ قاچىسى.
كوكۇنە تىرناق گۆشلىرىنىڭ يىرىڭلىشى.
كوكۇنچىلىق غ. ئۇششاق-چۈششەك خىزمەت؛ ئاۋارىچىلىق.
م: بەش بالىنىڭ كوكۇنچىلىغى بىلەن ئۆتتۇۋاتىمىز.
كوكىرام غ. سۇنىڭ ئېگىزلىكتىن چۈشىدىغان جايى.
كوڭكالاك قۇ. ”كاڭكا“ غا ئوخشاش.
كولدۇر غ. پەرق ئېتىش ئىقتىدارى كەم بولغان، ئويلىماي ئىش قىلىدىغان ئادەم.

كولىما ياڭاق خ. پوستى قېلىن، مېغىزىنى پىچاقتا كولاپ ئالىدىغان ياڭاق.

كوۋا قە. موزدوزنىڭ چەم — كۆنىلەرنى سوقۇپ تۈزلەيدىغان، چىڭىتىدىغان ئەسۋاۋى. كوۋا بۇرۇن — بۇرنى كوۋىغا ئوخشايدىغان ئادەم. م: قاتارنىڭ ئالدىدا كوۋا بۇرۇن، كالاكۆز، قارا ساقال، يوغان قورساق بىرسى ئاتلىق مۇڭدەپ كېتىپ باراتتى.

كويلا قە. "كالو" غا قاراڭ.

كۇتكويلۇق قە. سۇرۇشتە قىلماق، كوچىلىماق. م: بۇ ئىش كىشىلەردە ئېنىق گۇمان پەيدا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئانچە كۇتكويلۇق قىلىنىشمىدى.

كۇتلا غ. نەق، دەل. م: كۇتمۇ-كۇت — ئوپ-ئوخشاش.

كۇررەك قە. كۆكتۆش، يالاڭتۇش.

كۈرسۈك ئىت، بۆرىلەرنىڭ كۈيلىگەن ھالىتى. م: كۈرسۈك ئىت، كۈرسۈككە كىرگەن ئىت، كۈرسىغان ئىت (بەزى جايلاردا "كۈسۈك" دېيىلىدۇ).

كۇسكا چاشقان ل. چاشقاننىڭ بىر خىلى.

كۇس-كۇس ئۇششاق سۆز، غەيۋەت-شىكايەت.

كۇكۇن نەۋرە خ. چەۋرىنىڭ بالىسى.

كۇك قۇ. دېدەك، تېجىمەل، قۇل ئايال.

كۇلاك ل. ئوچاقنىڭ كۈل چۈشىدىغان يېرى.

كۇلۇك "كۇلاك" غا ئوخشاش.

كۇنۇس خ. پىخسىق، بېخىل.

كۇۋۇك كەپتەر كاتىكى.

كۆپچىمەك كۆپىمەك، ئىششىماق، ئۇۆرلىمەك. م: ئۈنىڭ يۈز - كۆزى كۆپچىپ قىپتۇ؛ دەريانىڭ سۈيى خېلى كۆپچۈپتۇ.

كۆپسىمەك قۇ. ئەزۋەيلىمەك، ئەدەپ كەتمەك، سەكرەپ كەتمەك (خاپا بولۇپ).

كۆپۈك[1] قۇ. ئاچچىق، دەرت.

كۆپۈك ت. ماغزاپ.

كۆپۈنكى قۇ. كۆپتۈرمە، دۆگگە، بۆرتمە. م: كۆپۈنكى ئەينەك.

كۆتەكباش قە. پۈچەك باشاق (بەزى جايلاردا "كۆلتۈكباش" دېيىلىدۇ).

كۆتەل قۇ. بەل (تاغنىڭ)، داۋان.

كۆتۈرۈم قۇ. قۇچاق، يۇدۇم. م: بىر كۆتۈرۈم — بىر قۇچاق.

كۆتۈك قۇ. پادىچىلارغا بېرىلىدىغان ئىش ھەققى.

كۆتۈەللىك قۇ. قۇشقۇن.

كۆتىرەم ئورۇق، ئاجىز. م: كۆتىرەم بولۇپ قالماق — ئورۇقلاپ ئاجىزلىشىپ كەتمەك، ئاتلار كۆتىرەم بولۇپ قېلىپ، تىرىنىنمۇ تارتالمايدىغان بولۇپ قالدى.

كۆتىنىڭ پىرىسى تۈتماق رەنجىپ قېيىدىماق، تەتۈر قاراپ يۈرمەك.

كۆجۈن قە. ئاۋات، توپ، زىچ، قويۇق (بەزى جايلاردا "كۆجۈم" دېيىلىدۇ). م: كۆجۈن مەھەللە — توپ، ئاۋات مەھەللە.

كۆچە قۇ. خوتۇن، رەپىقە. م: كۆچىلىرى ئاسانمۇ — رەپىقە-

لىرى ئامانمۇ؟

كۆچە قايىنىماق قۇ. پاتپاراق بولماق، قالايمىقانلاشماق، پۇ-قۇرلاپ كەتمەك.

كۆچكۈن قاتتىق جىسمىنىڭ يېرىلىشى، پارچىلىنىشى. م: قار كۆچكۈنى، تاغ كۆچكۈنى.

كۆچۈرمە ئېرىق خ. يول ياكى جىلغىنىڭ ئۈستىدىن ئۆت-كۈزۈلىدىغا كۆتەرمە ئېرىق.

كۆچ يول غ. چارۋا مالىلارنى يايلاقتىن قىشلاققا ياكى قىشلاقتىن يايلاققا كۆچۈرۈلىدىغان يول (لېنىيە).

كۆرپىچەك خ. بالا كۆرپىسى، يۆگەك.

كۆرتە قۇ. كۇدە؛ سۇدان (باكالاشكا).

كۆركۈتمە ل. كوزا-كوزاك، كۆز-كۆز.

كۆرگە ل. چۆلدە ئۆسىدىغان يانتاقسىمان بىر خىل ئۆسۈم-لۈك.

كۆرۈشمەك قۇ. ئۇنۇم بەرمەك، پايدا قىلماق. م: بۇ كېسەلگە ھېچقانداق دورا كۆرۈشمىدى (بەزى جايلاردا "كىرىشمەك" دېيىلىدۇ).

كۆزگۈنەك ل. كۆكىنەك (جاغالۋاي تىپىدىكى بىر خىل قۇش).

كۆزنگە ئەلگەك كىيىۋالماق كۆزى ساق تۇرۇپ كۆرمەي قالغانلىقنى، تونۇماي قالغانلىقنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدۇ.

كۆزنگە ماي تولماق ھاللىنىپ قالماق.

كۆسەك كۇ. كېۋەزنىڭ مايسا دەۋرىدىن كۆسەك تۇتۇش دەۋرىگىچە بولغان دەۋرى.

كۆشۈك كۈلادىن توقۇلغان تور قاپ (تاغار).

كۆشۈگە قۇ. پەردە، چىملدىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يىغلىماڭ قىز، يىغلىماڭ قىز،
تويۇڭىز بولدى.
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگە،
ئۆيىڭىز بولدى.

كۆك[1] قۇ. كۆكتات؛ كۆكەمە، ئۇششۇق. م: كۆك چۆچۈرىسى؛ نىمىدىگەن كۆك بالا — نىمىدىگەن ئۇششۇق بالا.

كۆك[2] قۇ. قىشلىغى قاچىدا ئۆستۈرۈلگەن مايسا. م: كۆك مەشرىپى (بۇ مايسا بىيىت بىلەن بىراۋغا تۇتۇلسا، شۇ كىشى ئۇنى ئېلىپ مەشرەپ قىلىپ بېرىدۇ؛ ئۇ يەنە بىر كىشىگە تۇتىدۇ، شۇنداق قىلىپ بۇ مايسا ئەتىيازغىچە ئايلىنىدۇ. بىيىتتە مۇنداق كەلگەن:

گۈل - چېچەكلەرگە ئوراپ كۆكنى تۇتتۇم ئالسىلا،
دۇنيا دىگەن كارى چاغلىق يىراققىنە قويسىلا.

كۆك ئانا مومىسىنىڭ ئانىسى.

كۆكەر ل. سۇ قاچىسى، سۇدان (تۇرپاندا "كۆكۈر" دىيىلىدۇ).

كۆك ئەمەن يول بويلىرى ۋە ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

كۆك پىشت ئا. ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى.

كۆك تاشقا مىنمەك مەقسەت - مۇرادىغا يەتمەك.

كۆكتالغۇ قە. توك - توك قۇش.

كۆكچى كۆكتات تېرىغۇچى دىخان.

كۆك چېچەك ئېتىزلىق، يول بويىلىرى ۋە جىلغىلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.
كۆكسار سارنىڭ بىر خىلى.
كۆكسۇ قۇ. يۆتەلگەك، زىققا، كانايى ياللۇغى.
كۆك سۈيى قە. بۇغداينى كۆكلىتىش ئۈچۈن قويۇلىدىغان تۇنجى سۇ.
كۆكسىمەك غ. گەپ تالاشماق، گەپ تەگەشمەك، ئەزۋەلىمەك.
كۆكلىمەك[1] تىكمىچىلەرنىڭ رەسمىي تىكىشتىن بۇرۇن بەلگە سىپلىش ھىساۋىغا شالاڭ تىكىپ قويۇشى.
كۆكلىمەك[2] ت. ئاسمانغا كۆتىرىلمەك. م: گۆلەڭگۈچتە كۆكلەپ ئۇچماق، ئۇچار قاناتلار كۆكلەپ ئۇچماق — ئېگىز ئۇچماق؛ سەكرىمەك.
كۆكنار ئەپيۇن.
كۆك ئۇچەي ئا. ۋاقىراپ سۆزلەيدىغان (ئادەم).
كۆككۈشكەن قۇ. كەپتەر.
كۆككۆۋشى مىراپ، سۇ باشقۇرغۇچى. ئاتاڭ كۆككۆۋشى بولغىچە، ئۆيۈڭ سۇ بېشى بولسۇن (ماقال).
كۆكمەك غ. تەگمەك. م: ئۇنىڭغا كۆكەپ قان قىزارتىشنىڭ ھاجىتى يوق.
كۆكنەك قۇ. جاغالۋاي تىپىدىكى بىر خىل قۇش، بېيىتتە مۇنداق كەلگەن:

تام بېشىدا ئىككى پاختەك.
ئوتتۇرىسىدا كۆكنەك.

كۆك ئىنەك سۈتى ئۇيغۇر تىبابەتچىلىگىدە كېسەللىنى داۋا-
لاش ئۈچۈن ئىستىمال قىلىنىدىغان ئىشەك سۈتى ”كۆك
ئىنەك سۈتى“ دېيىلىدۇ. م: كۆك يۆتەلگە كۆك ئىنەك
سۈتى ئەم بولىدۇ.
كۆكيار ل. ياۋا ئىشەك.
كۆگە قۇ. ياغاچ كۆيۈندىسى، ياغاچ كۆمۈر، قازان قارىسى.
قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇم قازان تۇتقان بىلەن،
قولۇمدا يوقتۇر كۆگىسى.
يار ئۈچۈن يىگەن تاياقنىڭ،
دولامدا يوقتۇر يارىسى.

كۆگەل قۇ. ئەركەك ئۆردەك.
كۆگەن سېغىن ۋاقتىدا بىرقانچە ئوغلاق ۋە قوزىنى قوشۇپ
باغلايدىغان باغلاق.
كۆگەشمەك كۆگەنگە باغلىماق.
كۆڭلى چىگىلمەك كوڭلى ئاغرىماق. م: كوڭلىڭىز چىگىلگە-
دەك بىر ئىش بولغانمىدى؟
كۆڭلى سۇيۇق شاللاق، گېپىدە تۇرمايدىغان، ئالىقاپ: م:
ھە، مېنى شۇنچە كۆڭلى سۇيۇق قىز دەپ چاغلىدىڭىزمۇ؟
مەن ئانداق گېپىدە تۇرماي يېنىۋالىدىغان قىزلاردىن
ئەمەس!
كۆڭۈل تاۋارەن غ. خاتىرجەم. خالىغىنىچە.
كۆل قۇ. گۇلدۇرماما.
كۆلەڭگۈچ قۇ. كۆلەڭگە، سايە.

كۆلۈك ئۇلاق، ئىش ھايۋانلىرى.

كۆلۈگەچ ل. شولا. م: ئاينى كۆلۈگەچى — ئاينىڭ شولىسى.

كۆمەك[1] جەمەتلىك، بالا ـ چاقىسى يېپىلغان.

كۆمەك[2] غ. ياردەم. م: كۆمەكلەشمەك — ياردەملەشمەك.

كۆمەل تاش كۇ. ئىشلەنمىگەن تەبىئى تاش (بەزى جايلاردا "تاختاتاش"، "شىبەنتاش"نى كۆرسىتىدۇ).

كۆنەك قە. كۆنگەن. ئۆگەنگەن، ئادەتلەنگەن، كۆندۈرۈلگەن (بەزى جايلاردا "كۆنۈك"مۇ دېيىلىدۇ).

كۆنەلگۈلۈك ئا. كۆنەلگە، قېتىق ئىچىنتقۇسى.

كۆندۈ قۇ. ئېدىر ئارىلىغىدىكى يامغۇر سۈيى ئاقىدىغان چوڭ جىلغا.

كۆندۈك قۇ. سېغىزدىن ياسالغان ساندۇق، ئىچىگە ئاشلىق ياكى كىيىم ـ كېچەك سېلىنىدۇ.

كۆۋە ئا. كۆرپە.

كۆۋىلگۈچ ل. ئات، ئېشەك، خېچىر ئېغىنايدىغان يەر.

كۆيە ئا. ياغاچ كۆمۈر، ياغاچ كۆيۈندىسى.

كۆيەك قە. مۇھەببەت، سۆيگۈ، ئىشق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆيىنىڭ ئارقىسى خامان،
شامال ئۇچۇرار سامان.
نادان باللار بىلمەيدۇ،
ھەممىدىن كۆيەك يامان.

كۆيدۈرمە قاش قۇ. ياسما قاش، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا قاشىم بار مېنىڭ،
كۆيـدۇرمە قاش لازىم ئەمەس.
بىر ئاداشىم بار مېنىڭ
ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

كۆيۈكۈش ئىچ-ئىچىدىن كۆيۈكۈپ يىغلىماق.

كۆيۈم كۆيۈنۈش. م: سېنىڭ بالىغا كۆيۈمۈڭ يوق؛ كۆيۈمى يوق تۇقـقانـدىن يات ياخـشى، ئىسسىغى يوق كاگدىن كات ياخشى (ماقال).

كۆتاەك ئۆي قۇ. بىر ئېغىزلىق ئۆي.

كۇجە قۇ. شاڭ، ئىسرىق.

كۇچتۇڭگۇر ت. كۇچلۇك، كۇچكە تولغان. م: ئۇ ناھايىتى كۇچتۇڭگۇر ئادەم.

كۇچ سالماق قە. كۇچ سەرپ قىلماق، تىرىشماق.

كۇرە ت. ھويلا، قورا.

كۇرەك[1] قۇ. ياخشى پىشقان، چىرايلىق، كېلىشكەن، قاملاشقان: ئەجەپ كۇرەك قوغۇن ئىكەن؛ كۇرەك ساگزا — ئوخشىغان ساگزا.

كۇرەك[2] قە. تاغاق (ئادەمنىڭ دولا سۆڭـگىكى. م: نېپىز پەشمەتـتىن ئۇزۇن قەددىنىڭ ئىككى كۇرىگى داردىيىپ چىقىپ تۇراتتى.

كۇرەك تۇماق قە. تاشلانمىغان تۇماق.

كۇرەك جۇۋا غ. تاشلانمىغان جۇۋا، ئۆك جۇۋا.

كۇرك جۇۋا.

كۇركى يېشلمەك تۇتۇلغان كەيپى ئېچىلىپ كەتمەك.

كۆرمەك يوپۇرمىغى شالغا، مېۋىسى تېرنقـا ئوخشايدىغان ئۆسۈملۈك (بەزى جايلاردا ”كۆمەك“مۇ دېيىلىدۇ).
كۆرۈك يۇلغۇنغا ئوخشايدىغان چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈك.
كۆزەيمەك يەڭگىللىمەك، بالا تۇغماق، بوشانماق.
كۆشۈك خ. يوشۇرۇنىدىغان جاي.
كۆلتۈك قار غ. كۆلگە ئوخشاش يۇمشاق ۋە بىر يەرگە توپلىنىپ قالغان قار. م: كەتمەن بىلەن كۆلتۈكلەرنى چاناپ يول ئاچتى.
كۆلدە كۆمەچ بولماق قە. پايىپەتەك بولماق. م: ئەتىدىن كەچكىچە كۆلدە كۆمەچ بولۇپ ئىشلىسەڭ، يە خېنىم رازى بولمىغان، يە بېگىم.
كۆلگۈنچەك جىق كۆلىدىغان.
كۆلگۈن چىراي كۆلۈپ تۇرغان چىراي.
كۆنچەك قە. ياقا. م: ئىچ كۆينىگىنىڭ كۆنچەكلىرى يىرتىلىپ كەتكەن.
كۆنچۈك قە. ”كۆنچەك“كە ئوخشاش.
كۆنچىچەك ل. ئاپتاپپەرەس، ئايغا باقار.
كۆن دىسە كۆزى، ئاي دىسە ئاغزى بار ئاياللارنىڭ ناھايىتى چىرايلىقلىغىنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان ئىبارە.
كۆن يۇرۇش قۇ. جەنۇپ.
كۆيەك غ. قوچقار ۋە تېكىلەرنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان كىگىز شالدۇرۇق.
كۆيمەسلىك قە. چىداپ تۇرالماسلىق، تاقەت قىلماسلىق.

م: خىيالىنى ئاياغلاشتۇرۇشقىمۇ كۈيمەستىن، چاچراپ ئور-
نىدىن تۇردى. ئۇ ياتاقتا كىرىپ كەشنى سىلىشقىمۇ كۈي-
مەي كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئۇيقۇغا كەتتى.

كۈيمۈنۈش قۇ. شۇغۇللىنىش، ئەمەك بولۇش.

كۈيىباش قارا كۈيە (كۆمەقوناقتا بولىدىغان بىر خىل كې-
سەللىك).

كۈيۆ ئەر (خوتۇن كىشىنىڭ ئېرى). م: سىڭلىمنىڭ كۈيۆسى.

كېپىلىماق قو. تولا يىغلىماق (بالا)؛ تولا گەپ قىلماق. م:
ھەجەپ كېپىلىغاق بالىكەن — ھەجەپ يىغلاڭغۇ بالىكەن؛
ھەجەپ كېپىلاپ كەتتى — ھەجەپ تولا گەپ قىلىپ كەتتى.

كېچىرىملىك غ. ئەپۇچان.

كېر غ. جەدە بىلەن تورۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاتنىڭ
تۈسى — رەڭگى.

كېرەجىمەك قۇ. ئىشىكنى توساپ تۇرۇۋالماق (باشقا جاي-
لاردا ”كېرەلمەك“ دېيىلىدۇ).

كېزو غ. گېزەكچىلىك، نۆۋەتچىلىك.

كېسەر قە. كەسكىن ئىش قىلىدىغان ئادەملەرگە قويۇلىدىغان
لەقەم. م؛ تۇيغۇن كېسەر، ئابدۇرېھىم كېسەر.

كىسسە ئا. غەيۋەت-شىكايەت.

كېككەيمەك غ. غورۇرلانماق، تەكەببۇرلانماق.

كېكتىمە قۇ. تەنە، ھەجۋى، ياپتا گەپ. م: كېكتىپ گەپ
قىلماق — تەنە بىلەن تەككۈزۈپ گەپ قىلماق.

كېلەپ خ. مالنى تېز سەمرىتىدىغان بىر خىل ئوت.

كېيىنلىك كەلگۈسى، ئىستىقبال، ئاقىۋەت. م: ئانا ئولتۇرسا-

قوپسا بالىسىنىڭ كېيىنلىگىنى ئويلايدىكەن.
كى قو. سۆز ئاخىرىسىغا قوشۇلۇپ ئېيتىلىدىغان تەكەللۇپ قوشۇمچىسى. م: يىسلەكى، كىرسلەكى، دىسلەكى، قىسلاكى.
كىپىت قە. دائىرە، كۆلەم، تۈرق. م: يۈزىنىڭ كىپتى سەل كىچىكرەك بولسىمۇ، لېكىن چوڭ روشەن كۆزلىرى ئەتراپىغا ئىنتىلىپ ـ ئىنتىلىپ قوياتتى.
كىتە ـ مىتە خ. ئۇششاق ـ چۇششەك ئىشلار، چەكىكە ـ چۇككە ئىشلار.
كىچىك بەھەڭ خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۈچىنچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى،
كىن ئاداۋەت (بىراۋغا دىلدا ساقلانغان خاپىلىق، نارازىـ لىق). م: كىن ساقلىماق ــ ئاداۋەت ساقلىماق.
كىرتىك كوماك، كەمشۈك، كەمتۈك؛ كىرتىك چىنە ــ كەمـ تۈك چىنە.
كىرىشەك ل. تاڭلاي.
كىرىش تاسما غ. تىللاش سۆزى.
كىشى ـ قارا بىر كىم، بىراۋ.م: كىشى ـ قارا كۆرۈپ قالمىسۇن.
كىشى قويماق ئەلچى قويماق.
كىشىگە قۇ. موتىۋەرلەرنىڭ داستىخىنىدىن ئاشقان تاماق .
كىلتان خ. دەرىزىنىڭ قانىتىنى تىرەپ تۇرىدىغان تۆمۈر ئىلغۇچ.
كىلمەك غ. يىپنىڭ بىر ئۇچىنى تارتىش بىلەنلا يېشىلىپ كېتىدىغان قىلىپ باغلانغان بىر خىل باغلاق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: پاكار تاغ يايلاقتا يارىماس، قىسقا يىپ كىلمەككە

("كىرمەك"مۇ دېيىلىدۇ).

كىلىت قۇ. ئاچقۇچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر قەپەز ئىگىز يەردە،
كىلىتى بەگدە.
ئىچىدىكى چارىسىزنىڭ،
گۇناسى نەدە.

كىمىرلەنمەك پۇچۇلماق، يېيىلمەك. م: دېڭىز شاماللىرىنىڭ تەسىرى بىلەن كىمىرلەنگەن تاقىر دۆڭلۈك.

كىنىمەك غ. ئەسلىمەك، سېغىنماق، ياد ئەتمەك.

كىشۋە ئا. كىرپە.

گ

گالزاڭ ئەقىلسىز، دۆت.

گاجاڭ غ. ماڭقا.

گاداي خ. كۆچمە: ئادەم، كىشى (بۇ، ”ئادەم“ دېگەن سۆزنىڭ كىچىكلىتىلمە، ئەكىلەتمە ياكى چۆكۈرمە ئاتىلىشى). م: ئاۋۇ گاداي — ئاۋۇ ئادەم...

گارا قۇ. پاسكىنا، قاسماق. م: كۆينىگىڭنىڭ ياقىسى گارا بولۇپ كېتىپتۇ.

گاراق ت. خۇدىنى بىلمەسلىك، ھۇشسىزلىنىش. م: گاراق مەس — قاتتىق مەس.

گاراڭ گاڭگىراق — گاڭگىراپ قالغان، بىخۇتلۇق؛ گاس — قۇلۇغى ئاڭلىماس بولۇپ قالغان.

گازىن كۇ. يەملىك، دانلىق، بوغۇزلۇق؛ كەپتەر تورخۇغا ئوخشاش جانىۋارلارنىڭ گېلىدىكى دانلىغى. م: كەپتەرنىڭ گازىنى — كەپتەرنىڭ دانلىغى.

گاستاڭ ئا. ئاپتاپپەرەسنىڭ گەردىشى (بېشى).

گاس چىقماق قە. نەرسىلەرنىڭ يارامسىز، سۈپەتسىز بولۇپ چىقىشىغا قارىتىلىدۇ. م: ئىشلەنگەن مەشلەر ئون كۈن ئوت قالسىمۇ ئالقاننى ئىسسىتالمايدىغان گاس چىقتى.

گاشات قۇ. غەم، ئەندىشە. م: بۇ ئىشتىن تولا گاشات قىلماڭ.

گاڭ-گالاس قۇ. گاراڭ، گاراخ، باش ئايلىنىش. م: بېشىم گاڭ-گالاس بولۇپ قالدى — بېشىم گاراڭ بولۇپ قالدى؛ قۇلىغىمنى گاڭ-گالاس قىلىۋەتتى — قۇلىغىمنى گاراڭ قىلىۋەتتى.

گالۋاڭ دۆت، ھاماقەت، كومشا، ئىلىشاڭغۇ.

گالۋاڭ قىلماق ئىلىشتۇرماق، قايمۇقتۇرماق، ئەخمەق قىلماق.

گەجگە سۇ بۇغدايغا قويۇلىدىغان ئىككىنچى قېتىملىق سۇ.

گەجگىلىمەك غ. قايتىلىماق (ئاختارمىغا بىرىنچى قېتىم قويۇلغان سۇدىن ئانچە ئۆتمەي يەنە سۇ قويۇلسا، "گەجگىلىدى" دېيىلىدۇ).

گەز سۈتكە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قازان تېگىگە يېپىشىپ قالغان قالدۇغى.

گەزلەشمەك كۇ. ئۇچراشماق، م: كوچىدا ئۇنىڭ بىلەن گەزلىشىپ قالدىم.

گەزنە قە. نان ياقىدىغان رېپىدىنىڭ بىر تۈرى (ھەمەك نان ياقىدىغان دۈگىلەك رېپىدە).

گەكسى غ. قېلىن، تەمەخور، داپشاق.

گەڭكىلىمەك ت. ئىككى پۇتىنى نۆۋەت بىلەن دەممۇ-دەم كۆتىرىپ ماڭماق.

گەللە قۇ. گەدەن، گەژگە.

گەلۋۇر قۇ. قېلىن، يۈزى قېلىن (تىللاش سۆزى).

گەم[1] قۇ. دەرت، ئاغرىق.

گەم[2] قە. تۇتۇق. م: ھاۋا گەم ئىدى.

گولمۇش گومۇش، پاخقۇش.

گويا مەلھەم دورا (يەل ئاغرىقلىرىغا چاپلاپ داۋالايدىغان دورا).

گۇك غ. غۇم. م: قوسىغىڭدا گۇك ساقلىما.

گۇگگا[1] خ. شارپا.

گۇگگا[2] غ. غۇۋا، تۇتۇق، ئېنىق بولمىغان.

گۇك ـ مۇك خ. پاراخلىشىش، ھال ـ مۇك ئېيتىشىش. م: گۇك ـ مۇك ئولتۇرايلى ـــ پاراخلىشىپ ئولتۇرايلى، گۇك ـ مۇك ماخايلى ـــ پاراخلاشقاچ ماخايلى (بەزى جايلاردا "گۇگۇر ـ مۇگۇر" دېيىلىدۇ).

گۇلا خ. گۇلە، ئۇرۇك قېقى.

گۇم بولماق ت. ھالاك بولماق، ئۇرۇلۇپ چۈشمەك، يىقىلىپ چۈشمەك.

گۇندا خ. ئەتلەسنىڭ ئۇرۇشلىرى ئۆتكۈزۈلگەن چوك ياغاچ.

گۆدەگە قۇ. ئوگدا. م: ئۇ گۆدەگىسگە چۈشتى ـــ ئوگدىسىغا چۈشتى.

گۆدىش تاپماق قۇ. ئەپ تاپماق، كۆنۈكمەك.

گۆسمە قۇ. غەيۋەت ـ شكايەت.

گۆكۈ ل. بېلىق تۇتىدىغان قارماق.

گۆلەك غ. دەريالارنىڭ چۆگىلەپ، ئاقماي تۇرۇۋالىدىغان يەرلىرى، قاينام.

گۆلمۇ ل. بېلىق تۇتىدىغان تور.

گۆمۈرۈلمەك كۆمتۈرۈلمەك، ئۈيۈلۈپ چۈشۈپ كەتمەك.

گۆپسەيمەك غ. ئىششىپ قالماق، كۆپشىپ قالماق.

گۇدرەت قۇ. گۇمان، شەك. م: كۆڭلۈمگە گۇدرەت چۈشتى — كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى.

گۆرەن كۆپۈرمەك يۈز-بويۇنلىرىنى قىزارتماق، قىپ-قىزىل قىزىرىپ بوغۇلماق، ئاچچىغى كەلمەك.

گۆر-گۆر غ. لاپ ئارىلاش سۆزلەيدىغان، چوك سۆزلەيدىغان.

گۈلەش خ. سۆرەلمە، هورۇن.

گۈلەمشۋا قۇ. گۈلى هەمىشە ئېچىلىپ تۇرىدىغان بىر خىل گۈل.

گۈلدان قۇ. تەشتەك، گۈل تەشتىكى.

گۈلدۈرمە خ. كىچىك شاقىراتما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تۈگمەنگە نو قويدۇم،
پەس تۈگمەنگە گۈلدۈرمە.
هەرقانچە ئەلەم تارتساڭ،
دۈشمەنىڭگە بىلدۈرمە.

گۈلگۈم قۇ. زەپىرەڭ.

گۈلگۈن قۇ. زاراڭزا چېچىكى.

گۈلچى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

گۈن ل. چوڭقۇر، تېرەن (باشقا جايلاردا "نۇر" مەنىسىدە كېلىدۇ. م: چىرايىنىڭ گۈنى يوق — چىرايىنىڭ نۇرى يوق.

گېزەرمەك يۈزنى قىلىن قىلماق.

گىزەك غ. نۆۋەت. گىزەكلىشىپ ئىشلىمەك — نۆۋەتلىشىپ ئىشلىمەك.

گىلىكتەمەك ل. گىرە سىلىپ تۇتماق.

گىجىك ت. قاشاڭ، ھەركىتى سۇس. م: بۇ ناھايىتى گىجىك ئىش قىلىدۇ.

گىجىڭلىماق ت. ئىككىلەنمەك، بىر قارارغا كېلەلمەسلىك، بىر يەرگە كېلەلمەسلىك.

گىچاڭلاتماق خ. كۆز ـ كۆز قىلماق.

گىدە خ. بۇدرە، بۇجىغۇر.

گىدىگەي غ. ھاكاۋۇر، گىدەيگەك.

گىردىيىپ قالماق غ. ئورۇقلىغانلىقتىن ياكى ئاغرىقتىن كۆزى ئولتۇرۇشۇپ كەتمەك.

گىرۋى قۇ. قىرغاق، ئۇپۇق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۈن چىقار گىرۋى بىلەن،
يارلار چىقار جۈپتى بىلەن.
ھەممە خەق جۈپتى بىلەن،
مەن ئۆزەم يىگانىمەن.

گىرى ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان؛ سەرالىق.

گىلاڭ قۇ. تىك يار.

گىلدىڭ لىڭشىق، لىڭشىبىدىغان: گىلدىڭ باش—لىڭشىق باش.

گىلگىتاڭ قە. تايىنى يوق: گىلگىتاڭ گەپ — تايىنى يوق گەپ.

گىلىماق قۇ. خىيال قىلماق، ئويلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەتتى ئۆستەڭ ياقىلاپ،
تاش بىلەن قۇمنى شاناپ.
كېچە بولسا ئۇيقۇ يوق،
كۆكۈلدىكى يارنى گىلاپ.

(بۇ سۆز بەزى جايلاردا ”كىلىمەك“ شەكلىدە قوللىنىلىدۇ).

گىنا ت. ئاداۋەت، كەك. م: ئۇنىڭ گىناسى قاتتىق.

ل

لاپاسلىماق پايپاسلىماق، ئالدىراپ ئىتتىك ماڭماق.
لاپچۇق پاناق. م: لاپچۇق بۇرۇن — پاناق بۇرۇن.
لاپچىن ل. يوپۇرماق.
لاپخور لاپ ئۇرغۇچى، لاپچى، چوڭ سۆزلىگۈچى.
لابدۇر ت. ئۇستى-بېشى پاسكىنا، كىيىم-كېچەكلىرى پاراكەندە ئادەملەر ”لابدۇر“ دېيىلىدۇ. م: ئانىسى لابدۇر خوتۇن، بالىسى شىلدىر شېكەر دېگەن تېپىشماق تالىنىڭ شۇڭلىرى بىلەن ئۈزۈمگە تەمسىل قىلىنىدۇ.
لاپەندى ت. كالاڭپاي، پالاكەت.
لاپسايىماق قە. سالپايماق، بوششىپ كەتمەك.
لاپشاڭ قە. سۇس، زەئىپ، سولاشقان.
لاتا ئاشىق قە. يۇرتمۇ-يۇرت كېزىپ يۈرىدىغان، ھە دىسە ھۇ دەيدىغان ئادەم.
لاتا كۇسكۇس قە. بېلى بوش، جاپادىن قورقىدىغان، بوشاڭ.
لاتىكەش قە. بوشاڭ، ئېزىلەڭگۈ.
لاخسا قۇ. خاماندىن سامان قاچىلايدىغان، ئاتقا تارتىپ توشۇيدىغان چوڭ تور قاپ (تاغچىلار سۆزى)؛ تويماس.

لاسكات خ. ئايالـلارنىڭ يەڭـسىز جىـلىتكـىسى (بۇ سۆز "ۋاسكات" مۇ دېيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لاسكىتىمنىڭ يېڭى تار،
ئاق بىلىكەم قانداق پاتار.
بىزنى كۆيدۈرگەن خېنىم،
ئاخشىمى قانداق ياتار.

لاشىن ل. ئات ـ ئۇلاق باغلايدىغان خادا، موما ياغاچ.

لاغلا قۇ. ئېسىلىپ قالـغان، زەمبىلـگە ئوخـشاش قوسـىغى ساڭگـىلاپ قالـغان (سىمـتاناپ ياكى تورۇسـلارنىڭ ۋادەك ياغاچلىرى قوساق سېلىپ ئېسـلىپ قالـسا "لاغـلا" بولۇپ قېپتۇ دېيىلىدۇ).

لاغلى ل. تاغار.

لاقا ـ لۇقا خوجۇن ـ قاچا، يۇك ـ تاقتا ئوخشاش نەرسلەر.

لاقسا قۇ. "لاخسا" غا ئوخشاش.

لاقۇ ل. سىرتىدا قاسرىغى بولمايدىـغان بىر خىـل بېـلىق. بۇنداق بېلىق تارىم دەرياسـىدا كۆپ بولـىدۇ ("لوخو" مۇ دېيىلىدۇ).

لاكات قە. بوش، بوشاڭ، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.

لاڭشىق قە. تۇراقسىز، تۇتۇمسىز.

لاڭقا[1] ئورۇق ۋە ئېگىز: لاڭقا ئات ـــ ئورۇق ۋە ئېگىز ئات.

لاڭقا[2] غ. غورۇنىڭ ئىككى چېتىدىكى ياغاچ.

لاڭگۈك خ. ئەپكەش.

لالاق قۇ. ئەكىناپناق، قىلىقسىز (تولاراق باللارغا قوللىنىلىدۇ، لەقەم بولۇپمۇ كېلىدۇ. م: ھاشىم لالاق، نىياز لالاق).

لالاي بوشاڭ، لۆم ـ لۆم. م: تازا لالاي بىرنىمكەن.
لالايماق بوشاشماق، بوشاڭلىق قىلماق.
لالو قۇ. زەمبىل.
لانتا قۇ. بولقا.
لاي پاچاق قە. ئاددىي، ساددا؛ لابدۇر، لەقۋا.
لايپاس مىجىق، لۆم ـ لۆم، سۆرەم پالاس، ئىزىلەڭگۈ، قاشاڭ. چاپسانغا بار، لايپاسقا يوق (ماقال).
لايچى ل. سۇيۇق پاتقاقتا ياشايدىغان بىر خىل بېلىق.
لايداڭ خ. لايلىق.
لاي غىلاپ خ. كىرەككە كەلمەيدىغان، ئەسقاتمايدىغان. م: ئۇ ئەسقاتماس بىر لاي غىلاپ ئىدى.
لايلىماچ لايلىما؛ لايلىماچ توسما.
لايلىماق قۇ. قىيىدىماق، ئاچچىقلىماق، ئۇزاققىچە توختىماي يىغلاپ كەتمەك (بوۋاقلارغا قارىتىلىدۇ). م: بۇ بالا لايلاپ كەتتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم بۇ يايلاقنى،
قانداق يايلايسەن.
ئۆزەڭ ئويناپ، ئۆزەڭ كۈلۈپ،
كىمگە لايلايسەن.

لاي يىگەك ل. لاي يەيدىغان بىر خىل بېلىقسىمان جانىۋار.
لەپەكسىز قە. بىر يەردە شۇك ئولتۇرالمايدىغان. م: ئۇ باققا بۇيرۇسا تاققا، تاققا بۇيرۇسا باققا چاپىدىغان لەپەكسىز، ئىش خوشياقمايدىغان هورۇن ئىدى.
لەپپىتە قۇ. دىككىدە، دەرهال، شۇ ئان، تېزدىن. م: لەپپىتە

بېرىپ كېلەيلى.

لەپسەڭ قە. لەپ-لەپ، لەپىلدەپ. م: ئۇششاق لەپسەڭ قار چۈشۈشكە باشلىدى.

لەپشىرىن ت. يا تاتلىق، يا ئاچچىق ئەمەس بىر خىل تەم.

لەپكەگدىمەك غ. سامانىنى داندىن ئايرىماق.

لەتخور خ. داۋىخور، دەشنەم يىگەك؛ لەت بولسا كۆڭلى ئارام تاپىدىغان ئادەم.

لەتمە قۇ. باراڭ؛ لاپاس.

لەت ئىشتمەك خ. "لەت يىمەك" كە ئوخشاش.

لەت يىمەك قە. ئاھانەت ئاڭلىماق، دەككە يىمەك، ئازار يىمەك، سۇنماق. م: لەت يىگەن كۆڭلىگە ھاي بەردى. بىردىن كۆڭلى لەت يەپ، پۇت-قولىدىن ماغدىر كەتتى.

لەڭ غ. كەڭ، ئۇلۇغ. م: ئىشىك لەڭ ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

لەڭگۇت غ. ئانىسىنى ئىمىدىغان قىسىرەمدىنىڭ بۇرنىغا ئۆتكۈزىدىغان چۈلۈك.

لەڭ-لۇڭ غ. يەر تەۋرىگەندىكى ھالەت، باشنىڭ بىردە ئېگىز، بىردە پەسلىك ھىس قىلىنىشى (ھالەت ئىملىغى). م: بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا ئۆينىڭ ئىچى لەڭ-لۇڭ بولۇپ كەتتى.

لەلە قۇ. گۇمۇش، پاكقۇش، ئەقىلسىز، دۆت، لەقۋا (بۇ سۆز غۇلجىدا "لەللە" دېيىلىدۇ).

لەلەگلىمەك غ. لاغايلىماق.

لەلشو قۇ. ئالجىغان، دۆت، لەقۋا.

لەيلەپ قالماق قە. ئاشكارا بولۇپ قالماق، كۆرۈنۈپ قالماق، ئوتتۇرىغا چىقىپ قالماق.

لوبدۇر قۇ. "لابدۇر" غا ئوخشاش.

لوجا غ. لەش، سۇدا ئېقىپ كەلگەن ئەخلەت، غازاڭ، چاۋاغا ئوخشاش نەرسىلەر. م: ئازگاللار كۆلدەك لىق تولۇپ، سۇ ئۈستىدە ئەخلەت ـ لوجىلار لەيلەپ تۇراتتى؛ سۇڭگۇچكە لوجا تۇشۇپ قېپتۇ؛ پۈتۈمنى لوجا ـ چاۋا چىرماپ ئالدى.

لوغۇلدىماق غ. لاۋۇلدىماق، يېلىنجىماق. م: قىزىل چوغدەك لوغۇلداپ تۇرىدۇ.

لوقۇراپ كۆيمەك لوپ ـ لوپ كۆتىرىلىپ كۆيمەك.

لوك خ. ياغاچ قۇلۇپنىڭ تۇمشۇغى.

لوكا تۆگىنىڭ ئۆركىشى. م: تۆگە لوكىسىدەك تىزما تاغلارنىڭ چېكى يوقتەك كۆرۈنەتتى.

لوكتا قو. تۆگە.

لوكدان خ. ياغاچ قۇلۇپ.

لولاڭ[1] قۇ. ئېلىشاڭغۇ، كەلسە ـ كەلمەس، قالايمىقان. م: لولاڭ سۆزلىمەك ــ قالايمىقان سۆزلىمەك.

لولاڭ[2] قە. خورازنىڭ بىر تۈرى (مېكىشى يورغا ئاتنىڭ مېڭىشىغا ئوخشايدۇ).

لولاڭ[3] ئا. تېتىقسىز، بەتتام، ئازغان، لاۋزا؛ ئاينىغان. م: لولاڭ قوغۇن ــ لاۋزا قوغۇن، ئازغان قوغۇن.

لولاڭچى قە. ئايالـلارنى ئەگىشىدىغان كىشى، ئايالـلارنىڭ ئارقىسىدىن قاترايدىغان كىشى.

لولاڭلىماق قۇ. ئالجىماق، قالايمىقان سۆزلىمەك.

لومودى[1] قۇ. تاسمىچى، تېپىشتۇرغۇچى، دەللال، دەللە.

لومودى[2] يالاقچى، تەخسكەش.
لومودىلىق يالاقچىلىق، تەخسكەشلىك؛ تاسمىچىلىق، دەللاللىق.
لوۋيا ل. جاڭدۇ (پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى).
لويلا غ. كۆيدۈرۈپ شاخار چىقىرىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. م: ئاتاڭ نىمە — لويلا، ئاناڭ نىمە — چويلا (ماقال).
بۇ سۆز يېڭىسارىدا "چاڭدۇ" نى بىلدۈرىدۇ.
لۆجە قە. "لوجا"غا ئوخشاش.
لۆكەن ل. ئۆركەش، لوكا.
لۆگلىمەك قۇ. دۆۋىلىمەك، قوپۇرماق، توپلىماق.
لېپەز ت. ئىشتاننىڭ باغ ئۆتكۈزىدىغان يېرى.
لېپىر[1] قۇ. كونا، ئەسكى-تۈسكى، لېپىرساتتى — كونا ئەسكى-تۈسكىلەرنى ساتقۇچى.
لېپىر[2] ت. سۆگەت چىۋىغىنىڭ پوستىدىن ياسالغان نەيچە، پېپى.
لېچەك ت. قوناق بېشىنى ئوراپ تۇرىدىغان پوست (كۆچمە مەنىدىكى سۆز).
لىقشىپ ئاغرىماق قۇ. سانجىپ ئاغرىماق. م: يۈرىكىم لىقشىپ ئاغرىيدۇ.
لىڭشىق قۇ. ئارىسالدا، ئىككىلەنگۈچى، تۇراقسىز.

م

ماتىماق بىرەر نەرسىنى بىر بىرىگە تاڭماق، باغلىماق؛ ياغاچ ماتېرىيالنى نەملەپ، قىزىتىپ، بىرەر نەرسىگە تېڭىپ ياكى باستۇرۇپ ئېھتىياجلىق شەكىلگە كىرگۈزمەك.

ماتاق چىۋىن قۇ. ئات-ئۇلاقلارنىڭ كۆزىگە قونۇۋالىدىغان ئۇششاق چىۋىن.

ماتال خ. سوغا (ياغاچ چىلەك)؛ ياغاچ نور.

ماتىچى قۇ. پاھىشە ئايال.

ماچىگۇجۇ قۇ. ۋاراڭ-چۇرۇڭ.

ماخار قۇ. پاناق بۇرۇن.

ماختۇم قۇ. ماختانچاق.

مادىخىدا ع. ئارىسالدىلىق، ئىككىلىنىش. م: مادىخىدا بولماق — ئارىسالدى بولماق، ئىككىلىنىپ قالماق.

مارالقۇلاق بىر خىل ئۆسۈملۈك.

مارداق قۇ. كىچىك، كىچىككىنە، مەدەك. م: گېپىنىڭ چوڭ-لۇغىنى بۇ مارداقنىڭكى — ئۆزى كىچىككىنە تۇرۇپ، گېپى-نىڭ چوڭلۇغىنى بۇ مەدەكنىڭكى.

ماز كونا پاختا.

ماز بولماق ت. ئامراقلىغى كەلمەك. مەسلىگى كەلمەك. م:

ئۇ بالىسىنىڭ قىلىقلىرىغا ماز بولۇپ كۈلۈپ كەتتى.

مازۇز بولماق قۇ. پەخىرلەنمەك، ماختانماق، مەسلىگى كەلمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاش قاراسى مەندە دەپ،
قاشىڭغا مازۇز بولمىغىن.
بارچە دۆلەت مەندە دەپ،
دۆلەتكە مازۇز بولمىغىن.

ماسقىراتماق ت. مەسخىرە قىلماق، زاڭلىق قىلماق، شاڭخۇ قىلماق.

ماشاش ل. خام گۆشنى پارچىلىماق.

ماشاق غ باشاق، بۇغداينىڭ بېشى. قوشتا يوق، ماشاقتا يوق، خاماندا بار (ماقال).

ماش چۆپ قە. ئۈستىگە ماش سېلىپ ئېتىدىغان چۆپ (تاماق).

ماشقاق قۇ. پاچاق، پاقالچاق.

ماقات ل. قەۋرە. م: مەرەمخاننى ماقاتى — مەرەمخاننىڭ قەۋرىسى.

ماك بولدى خ. ياڭاق پوستىدىن ئاجرالدى (ياڭاق پىشتى).

ماڭدا قۇ. تاپسا، پەگا.

ماڭغال چوغدان.

ماڭغىلماق ئاستا بولسىمۇ، ىىدىرلاپ مېڭىپ تۇرماق. ئالدىرىغان يولدا قالار، ماڭغىلىغان ئۆيگە بارار (ماقال).

مالامەت ل. بىراۋنى قارىلاپ، ئەيىپلەپ ئېيتىلغان سۆز. م:

مالامەت قىلماق ــ قارىلىماق، ئەيىپلىمەك.

مالتىلىماق ئاختۇرماق، ئېلىشتۇرماق، قوچىماق. م: يانچۇقنى مالتىلىماق، ساندۇقنى مالتىلىماق، تاماقنى مالتىلىماق.

مال - مېكەت خ. مال - ۋاران.

ماناسقان غ. تۇتەك، تۇمان. م: ئادەم قېرىغاندا، ھەممە نەرسە ماناسقان ئارىسىدا تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ.

ماناق قۇ. كېچىدە ئات - ئۇلاقلارنى ئوتلاقتا ئېلىپ چىقىپ باقماق. م: ئاتلارنى ماناققا ئېپچىقىپ كەتتى.

مانان[1] قوناقنىڭ ياكى قومۇچنىڭ پۆپۈكى.

مانان[2] تۇمان، چاڭ - توزان.

مانتۇ دوپپا قە. سىدام دوپپا.

مانتىماق قۇ. "ماتىماق" قا ئوخشاش.

مانجار ل. تاربوغۇزدىكى ئېقىن سۇغا سېلىپ قويۇپ بېلىق تۇتىدىغان تالدىن توقۇلغان تەتۈر ئېغىزلىق سېۋەت.

مانجا سىمكار، ھۆنەرۋەنلەرنىڭ ئىش ھەققى.

ماچتا كېمىنىڭ موما ياغىچى.

مانجىت يەڭنىڭ بوغما ئاغزى. م: مانجىتلىق يەڭ ــ بوغماق يەڭ.

ماندار يۆگۈمەچ تېپىدىكى ئۆسۈملۈك. ماندارلىقتا ئات ئۆلمەس، ئەمەنلىكتە ئەر (ماقال).

مايتۇق ت. قىڭغىر، مايماق.

مايتۇق - سايتۇق قىڭغىر - سىڭغىر، مايماق - سايماق.

مايداڭ قۇ. چاقچاق؛ غەلۋە - غوۋغا. م: ئۇ مايداڭ كۆتەر - مەيدۇ؛ دۆڭ مەلىدە مايداڭ چىقىپتۇ.

مەتۇ قە. ئەقىلسىز، كالۋا. دۆت.

مەجىگە قۇ. باشكا، كەپتەر بالىسى.

مەرئا خ. بوز يەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يېڭى ئۆستەڭ چاپتۇق بىز،
مەرئا يەرنى ئېچىشقا.
گۈللۈتۈشچۈن ۋەتەننى،
مول ھوسۇللار ئېلىشقا.

مەردەشمەك قۇ. باغلاشماق، شەرتلەشمەك.

مەردەك ئېيىق كۈچىكى.

مەزۇر كۆرمەك. قە. كەچۈرۈم قىلماق، ئەيىپكە ئالماسلىق، ئەپۇ قىلماق.

مەغۇل بولماق قە. مەشغۇل بولماق.

مەرگەن چىش خ. ئوغرى چىش.

مەزىت قۇ. مەزمۇت، چىڭ، بەك.

مەسقى قۇ. مەسخىرىۋاز، قىزىقچى، ھەييار، يۇمۇر (تاغلىقلار سۆزى).

مەشرۇ قۇ.لايىقىدا تىكىلگەن بىر يۈرۈش كىيىم.

مەككىچامغۇر خ. ياڭيو.

مەڭدىمەك ھاڭ-تاڭ بولماق، تېڭىرقاپ قالماق، گاڭگىراپ قالماق.

مەڭگىسەر قۇ. ئۇنۇتقاق؛ ئالدى-كەينىگە يېنىپ ئىش ئاينىتالماس.

مەڭلەشكەن كۆكەرگەن، كۆكىرىپ قالغان. م: يامغۇردا قېلىپ مەڭلىشىپ كەتكەن ھەم ئۇششاق، ھەم قۇرۇق

جىگدىلەر.

مەلەك ئا. دەخلى قىلماق، ئاۋارە قىلماق؛ مەشغۇل بولماق. م: ۋاقتىمــنى مەلەك قىلما؛ ماۋۇ ئىش بىلەن مەلەك بولۇپ قالدىم.

مەلتۇك خ. كەمتۈك.

مەممەم ت. پاھ، پاھ؛ ئاچچىقلاش ۋە ھاياجانلىنىش ۋاقتىدا قوللىنىدىغان ئىملىق. م: مەممەم، بۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ.

مەندىر قۇ. مۆلدۈر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قار بىلەن مەندىر يېغىپتۇ،
كەلمە يارىم ئىز بولۇر.
ئاخــشام كېلىــپ ئەتە يانــساڭ،
بارچە خەققە سۆز بولۇر.

مەنزەر قە. بالىخانا (ئاددى سېلىنغان ئىمارەتنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئۆي).

مەنلىك تالاشماق خ. بەس تالاشــماق. م: سەن مەنــدىن مەنلىك تالاشما.

مەيزاپ خ. ئۈزۈم سۇيىدىن ياسالغان ئىچىملىك.

موتەر قۇ. تۆگىلەرنى باشقۇرغۇچى (مەنسەپ نامى).

موتىماق قە. چىمدىماق.

موخەك قە. كېكىرتەك، بۇغدىيەك.

موخوليا قىلماق قۇ. قايمۇقتۇرماق، گالۋاڭ قىلماق.

مورۇشۇ ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

موللاۋى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

موللىقوپقاق قە. بالىلار ئويۇنچۇقى.

مولۇكۋاش قۇ. پاخما باش.
مونەك قە. ئۇرۇقچىسى ئېلىنمىغان شاپتۇل قېقى.
مونوخەي قۇ. قارانچۇق.
مويەكچە ل. چوتكا.
مۇت خ. بىكار، ھەقسىز. م: مۇت كىنو — ھەقسىز قويۇپ بېرىلىدىغان كىنو.
مۇجۇق قۇ. بوسۇغا (تۇرپاندا ئۇلگۇجەك مۇجۇق دېيىلىدۇ).
مۇرۇللۇغ ل. ۋەدىلەشكەن، باغلىنىپ قالغان.
مۇز ل. مۇڭگۇز.
مۇغال خ. باشلام.
مۇقۇدىماق ت. ھەددىدىن ئارتۇق چارچاپ كەتمەك.
مۇقۇلداشماق قۇ. تىل بىرىكتۈرمەك.
مۇڭقۇي قۇ. شىلىم. كۆچمە: دۆت، كالۋا.
مۇڭىيىپ قالماق زېرىكمەك، مۇڭلانماق.
مۇلغۇي ل. موزدوزنىڭ شىلىمى.
مۇم خ. جىڭ، راست. م: مۇم خوتەنلىك — جىڭ خوتەنلىك.
مۇمپۇق قۇ. سىر بەرمەيدىغان كىشى.
مۇمسىق پىخسىق، بېخىل.
مۇمۇن موماياغاچ.
مۇنۇپ قالماق قۇ. ”مۇنىيىپ قالماق“ قا ئوخشاش.
مۇنىيىپ قالماق قە. قېرىپ ھېچنەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان، تاغدىن-باغدىن سۆزلەيدىغان بولۇپ قالماق.

مۇيات قۇ. يادىگار، ئەستىلىك، خاتىرە.
مۇياتلىق قۇ. ئەتىۋار، ئىسىل، كۆڭۈلدىكىدەك. م: بۇ ياخشىراق نانلارنى مۇياتلىق مېھمان كېلىپ قالسا قويار-مەن دەپ ئايرىم ساقلاپ قويدۇم.
مۇيىم-تۇيىم ئەپلەپ-سەپلەپ. م: بۇ ئىشنى مۇيىم-تۇيىم قىلىپلا ئۆتكۈزۈۋەتتى.
مۆرېن قۇ. دەريا.
مۆڭ دۆت، كالۋا، دۆۋەڭ.
مۆڭكىمەك غ. مۆكمەك (ئات-ئۇلاقلارنىڭ مىنىش، يۈك ئارتىش ۋە هارۋىغا قوشۇشنى رەت قىلىپ قارشىلىق بىلدۈرۈشى).
مۈدۈك خ. كىچىك، ئىخچام.
مۈشۈك ياپىلاق قە. هۇقۇش.
مۈكۈرۈ قۇ. ئاۋاق، جىۋەك، ۋىجىك.
مۈكۈل-تېقىل ت. رەتسىز، تەرتىپسىز؛ قاتىلاڭلىق، ئالدىراشلىق.
مۈنۈچ خ. ۋىيەي، پاھ (ئاياللار قوللىنىدىغان ئىملىق سۆز).
مۈنۈرىمەك قۇ. تاشقى مۇھىتنىڭ-سوغاق هاۋا ياكى سۇنىڭ تەسىرى بىلەن پۇت ياكى قولنىڭ توڭۇپ ئاغرىش هالىتى. م: پۇتۇم توڭۇپ مۈنۈرەپ كەتتى.
مۈنۈكۈم خ. يۇۋاش، بىچارە. م: بۇ بەك مۈنۈكۈم ئادەم.
مىتەۋىلەشمەك خ. يىسۇنلاشماق، زوكۇنلاشماق، دىيىشمەك.
مىت قىلماسلىق غ. مىېرلاپمۇ قويماسلىق.

مىڭكوت قە. قايرىلىپ كەتـمەك. م: ئۇنىڭ پۇتى مىتـكۇت بولۇپ كېتىپتۇ.

مىراقۇل قۇ. ئاتباقار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشىك ئالـدى ئانار گۇل،
ئاتنى باغلاڭ مىراقۇل.
ئۈچ كۈن بولدى كەلمىدىڭ،
يارىم ساڭا ناماقۇل.

مىرىك خ. يىغلاڭغۇ. م: تازا مىرىكباش بالىكەن!

مىسلىمياك غ. ئېزىلەڭگۇ، سولاش، لەقۋا.

مىسىل خ. پاخال؛ پاخالدا ياسالغان كۆرپە؛ پاخال تۆشەك.

مىش خ. مۇشۇك (بۇ سۆز كوپىنچە كېرىيەدە قوللىنىلىدۇ).

مىشە ت. توكى قىرىۋېتىلگەن ئاشلاق تېرە. م: مىشە خالتا.

مىشمىرىق خ. چىدىماس، يىغلاڭغۇ.

مىڭەر قۇ. پۇتۇن بەدەن، ئۆگە ـ ئۆگىلەر. قوشاقتا مۇنـداق كەلگەن:

مەتنىياز دەپ قىچارسام،
سىڭار كۆزلۈك ئەر چىقـتى.
ئارقارلارنى قويلۇشۇپ،
مىڭەرلەردىن تەر چىقتى.

مىڭگەن قە. كورا.

مىلجىڭ غ. ئەزمە. ماقالدا مۇنداق كەلگەن:

مىلجىڭ ئادەم سـۆز بۇزار،
قىڭغىر هارۋا يول بۇزار.

ملجىڭنى ئەزمە يېڭىدۇ،
ئەزمىنى بەزمە يېڭىدۇ.

ملىك قە. چىشىنىڭ يىلتىز تەرىپىدە چىشنى كۆتىرىپ تۇرىدىغان گۆش ئارىلىغىدىكى بوشلۇق.

منەپتەكۈن قە. دەم ئالىدىغان كۈندىن باشقا كۈنلەر.

منىك ئات مىنىدىغان ئات.

ميانە خ. يامان، يېقىمسىز. م: ميانە ئادەم — يېقىمسىز ئادەم.

ميانسال خ. سۇلۇق، يوغان، كۆك شاپتۇل.

ميىق ئېغىزنىڭ بۇرجىكى. م: ميىغىدا كۈلمەك.

ن

ناجاڭ قۇ. نازۇك، زەئىپ، ئاجىز، ئىنچىكە.
ناچا خ. چوّرنەك، كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ چوّرنىگى.
ناچا كوّز قە. كىچىك كوّز. م: ناچىدەك كوّزى نۇرلاندى.
ناچوّكوّچ قۇ. چەككوّچ، تۆككوّچ.
ناخۇش خ. ئورتاھال، چوّچوّمەل. م: ناخۇش ئانار — ئاچ-چىقمۇ ئەمەس، تاتلىقمۇ ئەمەس، ئورتاھال ئانار.
ناسات ل. نەسىھەت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتىنچى ئايدا ياز بولۇپ،
تۇتقان بارىم ئۇچۇپ كەتتى غاز بولۇپ.
ماڭا ناسات قىلماڭلار تۇققانلىرىم،
كېتەدىمەن كارگانلارغا باش بولۇپ.

ناگازگۇل كۇ. نەغەزگۇل (چىغىر تىماقتىن يوغانىراق بولىدۇ).
ناگىلا غەمكىن، مەيۇس؛ تۇتۇق، غۇۋا. م: بەزىلىرى ناگىلا، بەزىلىرى خوشال ئىدى؛ ئايدىڭ ناگىلا كوّرۈنەتتى؛ دوستلىرىمىز خوشال، دۈشمەنلىرىمىز ناگىلا.
نامارغۇ قۇ. نەمخۇش. م: نامارغۇ يەر — نەمخۇش يەر.
نامرات-چۇمرات نامرات، كەمبەغەل، ئاجىز-ئورۇق.
ناموّزۇن ل. تەمسىز، لەززەتسىز، تېتىقسىز.

ئانتاختا غ. نان يېيىشلايدىغان تاختا.

نه خ. ئۇچار-قاناتلارنىڭ ئەركەكلىكى (كۆپىنچە كەپتەرگە ئىشلىتىلىدۇ).

نەدىن ئارا قۇ. نەدىندۇر، قاياقتىندۇر (بىراۋنىڭ كۈتۈلمىگەندە، بىئەپ چاغدا كېلىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ). م: بۇ نەدىن ئارا كەلدى، ئادەمنى ئېلىشتۇرۇپ.

نەمتېپە قىلماق قە. چالا-بۇلا نەمدىمەك. م: ئۆيدە يېگۈدەك ئاشلىق بولمىغانلىقتىن، چىلان يوپۇرمىقى ۋە توك چىلان بىلەنلا نەمتېپە قىلىپ يۈرەتتى.

نەيزۇ ت. يايپاڭ قاراچىنە.

نوپ قۇ. ئىش-كۈش.

نوپۇق قۇ. يوشۇرۇن، مەخپىي. م: گەپنى نوپۇقراق ئېيتىپتۇ.

نور تامچا.

نوغۇچ ل. يىپ ئايرىش تاياقچىسى.

نوغۇچ ئاياق قە. ئىنچىكە، ئۇزۇن پۇت، شادا پاچاق.

نوقاتچىلىق ئا. ئالدىراشچىلىق، بېسىقچىلىق. م: بۇ ئىش تازا نوقاتچىلىق ۋاقتىدا كەلدى.

نوقانچى خاماندىن ئاشلىق تىلىگۈچى تىلەمچى. نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سوخەنچىنىڭ سۆزى (ماقال).

نوكەش نور: تۆمۈر نوكەش—تومۇر نور.

نوگاي قە. قاپاق چۆمۈچ.

نومۇتلۇق قۇ. ئۇمىتسىزلىك.

نوۋەر ياشلىق، قىرانلىق. م: ئۇ چاغلاردا تازا نوۋەر ۋاقتىم

ئىدى.

نۆتۆرىمەك قۇ. كاڭگىرىماق، گالۋالاشماق.

نىمىرغا قۇ. نەمخۇش؛ نىمىرغا يەر—نەمخۇش يەر.

نىخ خ. مىقدار سۆز. م: يىپنىڭ بىر نىخى، ئۈچ نىخلىق يىپ.

نىلقا قۇ. بوۋاق، نارىسىدە. م: نىلقا بالا—بوۋاق بالا، نارىسىدە بالا.

نىمشەك قە. ئېغىرلىق ئۆلچىمى (ئىككى جىڭغا تەڭ).

ھ

ھاپ ئېغىزنىڭ تېز ئېچىلىپ ـ يېپىلىشىنى ئىپادىلەيدىغان ئىملىق سۆز. م: ھاپ ئەتمەك، ھاپ قىلماق.

ھاپپاق شاپىلاق؛ ھاپپاقلىماق ـــ شاپىلاقلىماق. م: ئەركىن تېزىنىغا ھاپپاقلاپ، بىردەم ئالدىغا، بىردەم كەينىگە تەۋرىنىپ يىغلىماقتا ئىدى. بۇ سۆز "ھاپپا" شەكلىدىمۇ كېلىدۇ.

ھاپ ئۇرماق ئا. لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق، يالغان ئېيتماق.

ھاتتار خ. دورا پۇرۇش.

ھاردۇققا چىقماق قۇ. پىنسىيىگە چىقماق. م: دادام ھاردۇققا چىقتى.

ھاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

ھاكىۋاتو خ. ئىش قىلىپ، قانداق بولمىسۇن.

ھاگۇل ئا. ھويلا، قورۇ ("ھوگۇل"مۇ دېيىلىدۇ).

ھاگىنا قۇ. كېيىكنىڭ ئەركىكى.

ھاڭغۇق غ. بويۇنتۇرۇق، ئۆكۈزنى قوشقا قاتقاندا بويىنىغا سېلىنىدىغان قوۋۇق.

ھاڭغىرقاي ئوچۇق، ئېچىلىپ قالغان. م: ئېغىللار بوشاپ، ھاڭغىرقايلا بولۇپ قالدى؛ ھاڭغىرقاي بولۇپ قالغان ھويلىلار؛ ئىشىك ـ دەرىزىلەر ھاڭغىرقاي ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

هاڭگا تېرەك قە. تېرەكنىڭ بىر تۈرى.
هاڭگىز خ. ئېگىز.
هاڭ قالماق ت. هاڭ قېتىپ قالماق، هاڭتاڭ بولۇپ قالماق، داڭ قېتىپ قالماق.
هالپۇ خ. كىچىك ئىشنى يوغان قىلىپ كۆرسىتىدىغان لاپچى.
هالگىۋدەت قۇ. شىزى (مۆە).
هاللازلىماق خ. هاڭگا ئېشەكنىڭ هاڭراپ يۈگرىشى ("هاللاز ئاتماق"مۇ دېيىلىدۇ).
هاللاڭ خ. "هاڭغىرقاي"غا ئوخشاش.
هاللەسە قۇ. بار نەرسىنى تەڭ كۆرۈپ پايدىلانماق.
هالۇ خ. هويلا.
هاپاش قىلماق ت. يۈدۈمەك (ئادەمنى يۈدۈشكە قارىتىلىدۇ).
هامنام قۇ. هاممام (مونچا)؛ تىنچىق، دىمىق.
هامى ھىمايە قىلغۇچى، قوغدىغۇچى، ئاقلىغۇچى، يان باسقۇچى.
هامىلە قۇرساقتىكى بالا؛ تۆرەلمە.
هاما قە. هاماچا، دادىسىنىڭ ياكى ئانىسىنىڭ ھەمشىرىلىرى (ئاچا ـ سىڭىللىرى).
هايلى ت. مىجەز، ساقلىق. م: بۈگۈن هايلىم يوق.
ھەپەش ت. قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان پېتىر خېمىرنى قازاننىڭ چۆرىسىگە يېقىپ هوردا پىشۇرۇلىدىغان نان.
ھەپتىرەك قۇ. ئالا ـ جوقا، تۇترۇقسىز.
ھەپ دورا قە. كۇمۇلاچ دورا.
ھەپسە قاماق، سولاق، تۇرمە.

ھەپسەر ت. تويماس، قارنى يامان.

ھەپسلا ئادەم خ. كۆڭلىنىڭ شىرىسى بار ئادەم.

ھەپشمەك ت. ئەسنىمەك.

ھەتتەم قۇ. ھاكاۋۇر، تەكەببۇر؛ پوچى، داۋراڭچى.

ھەتتەمشا قۇ. "ھەتتەم"گە ئوخشاش.

ھەجەڭگە قۇ. گۇلەڭگۇچ.

ھەجەڭگۇچ قۇ. "ھەجەڭگە"گە ئوخشاش.

ھەدە غ. ئاچا، ئىگىچە.

ھەررەڭ-سەررەڭ قاملاشمىغان، كەلسە-كەلمەس، ئىگىز-پەس، تېتىقسىز، ئالىجوقام: ھەررەك-سەررەڭ گەپ قىلماق، ھەررەڭ-سەررەڭ نەرسىلەرنى يېمەك، ھەررەڭ-سەررەڭ كىينمەك.

ھەس-ھەس ھەيران، ھاڭتاڭ. م: ھەس-ھەس بولماق—ھەيران بولماق، ھاڭتاڭ قالماق، ئەجەپلەنمەك.

ھەسەلى قە. بوز، قوڭۇر (قويىنىڭ رەڭگى).

ھەش سەت، پاسكىنا. م: ئەل جېنى بىلەن، ھەش قىز ئېرى بىلەن (ماقال).

ھەقۇۋ خ. ۋەج، بىسات، دۇنيا.

ھەمەك قە. نىپىز نان.

ھەمسات غ. بىردەم، دەرھال، شۇئان. م: ھەمساتتا—بىردەمدە، دەرھال؛ ھەمساتنىڭ ئىچىدە بىرىپ كىلىمەن.

ھەمسال ت. تەڭتۇش، ياشداش؛ كۆيۈمچان، مىھرىۋان.م: ئۇلار بىر بىرىگە بەك ھەمسال.

ھەمكام خ. ئىتتىپاق، ئىناق.

هوپقوۋۇز ئىششىپ قالغاندەك. م: ئۇ هوپقوۋۇز چىرايىنى سەت تۇرۇپ، هومايغان هالدا هۆكۈردى.

هوت ئەتىياز پەسلى كىرگەن ۋاقىت. م: ياراشسا هوت، ياراشمىسا جۇت (ماقال).

هوجرا كېپى غ. توي كۈنىنىڭ ئەتىسى قىز ۋە يىگىتنىڭ دوستلىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ ئۆتكۈزىدىغان مەرىكە.

هودەق خ. كۆكەرمە. م: تازا هودەق نىمكەن بۇ!

هور[1] قۇ. ياغاچ هاۋانچا.

هور[2] قە. بۇغداي ياكى گۈرۈچ ئاقلايدىغان سوقا.

هورلۇق نان ت. جىگموما.

هورنى چىقارماسلىق چاندۇرماسلىق، تۇيغۇزماسلىق.

هوگا قە. چوقان، سۈرەن. م: پۈتۈن شەهەرنى قاپلىغان تېخمۇ كۈچلۈك هوگا كۆتىرىلدى.

هوگا-جاهان قۇ. هاۋا، كىلىمات، ئىقلىم. م: هوگا-جاهان ئىسسىپ قالدى—هاۋا ئىسسىپ قالدى.

هوگازا قۇ. ئويۇق، ئويۇقچە، تەكچە ("هوگاز"مۇ دېيىلىدۇ).

هوگا-سۈرەن كۇ. ۋاراڭ-چۇرۇڭ، سۈرەن-چوقان. م: هەپتىدە بىر بولىدىغان هوگا-سۈرەنلىك بازار.

هوڭ قۇ. تاش ياكى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان ئىگىزلىك.

هولا قە. يالقۇن، گۈلخان. م: تونۇرنىڭ ئوتى هولا بولۇپ كېتىپتۇ؛ هولا سالماق—گۈلخان ياقماق. ("هولۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

هولۇلوپ ئالدىراڭغۇ، تەۋەككۈلچى. م: هولۇلوپ ئادەم—ئالدىراڭغۇ ئادەم.

هونان قە. ”هورلۇق نان“غا ئوخشاش.

هونناق قە. گالغا چىقىدىغان بىر خىل زەھەرلىك يارا؛ قوۋ، ھىلىگەر، كۆيدۈرگۈ، ئىچى تار.

هونۇس قۇ. خۇددى، دىگەندەك. م: بۇ ئىش ھونۇس مېنىڭ دىگىنىمدەك بولۇپ چىقتى.

هوۋۇقماق غ. ئىششىپ قالماق. م: ئۇنىڭ كۆز-قاپاقلىرى ھوۋۇقۇپ، بۇرنى ئىششىپ كەتكەن ئىدى.

هۇررەك غ. ئۇششۇق، كوكەرمە، مۇتەھەم. م: جىدەلنى پۇلغا سېتىۋالىدىغان ھۇررەكلەر.

هۇقۇيتماق خ. ۋاقىرىماق، توۋلىماق، چاقىرماق.

هۆپىگەر ھۈنەرۋەن، كاسىپ؛ ئۇششاق ئېلىپ ساتار.

هۆپىگەن خ. چاشقان جىنسىغا كىرىدىغان بىر خىل جانىۋار.

هۆپىلەك تاش غ. باللار ئويۇنى ”بەش تاش“نىڭ چوڭى.

هۆدەيچى قە. خەۋەرچى.

هۆددەس خ. پەقەت، ئەسلا، زادىلا.

هۆسۈت قە. ھەسەت، قىزغىنىش.

هۆسلە-سۈلكەت قىزغىنىلىق، خۇشخۇيلۇق. م: ئۇ بىزنى ئىسسىق چىراي، ھۆسلە-سۈلكەت، شېرىن سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى.

هۆكۈنەك خ. ھەرىنىڭ ئۇۋىسى، ھەرە كۆنىگى.

هۆلتەن ل. تىرىك جان.

هۆمىدىمەك ھاسىرىماق. م: ئۇ ھاسىراپ-ھۆمىدەپ يېتىپ كەلدى؛ نىمە ئانداق ھۆمىدەپ كەتتىڭ؟

هۈپىلىمەك ت. ئىسسىق ئۇرۇپ كەتمەك. م: بۇ يىل ئىسسىق

قاتتىق بولغانلىقتىن، بۇغدايلار ھۇپلەپ يېتىپ كەتتى.

ھېرنقماق قە. ھارماق، چارچىماق.

ھېزى بولماق قە. دىققەت قىلماق، سەگەك بولماق، پەخەس بولماق.

ھېزىم بوزەك خ. بوزەك، يۇۋاش.

ھېشىق غ. قىلىن، گەپ ئۆتمەيدىغان.

ھېكماچ خ. تاق كالا تارتىدىغان قوش، ساپان.

ھېللىق خ. پاسكىنا، كىر.

ھېيتماق ئەيىبى بار، ئەيىپناك.

ھېيجىن خ. ۋىيەي. م: ھېيجىن، شۇنىڭغىمۇ يىغلامتىكەن!

ھىرلىگۇدۇك قۇ. گومۇش، كالىۋا، دەلدۈش، ھاڭۋاقتى، پاڭقۇش.

ھىرلىك قۇ. "ھىرلىگۇدۇك"غا ئوخشاش.

ھجاق ھجىيىپ يۈرىدىغان ئادەم.

ھم خ. ئىم، ئىچ گەپ. م: ھمى بىر—گېپى بىر.

ھمات خ. ئارقا تىرەك، يۆلەنچۈك، باشپانا.

ھمرىق ئاش قۇ. قولداما.

ھمدۇك قۇ. يەپ قاچا بىكار قىلىدىغان، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

ھمرلاش قە. ھەپىلەشمەك، شۇغۇللانماق. م: كەچكىچە مۇشۇ ئىش بىلەن ھمرلاش بولدۇم.

ھمرمەك تۈرمەك. م: قاپىغىنى ھمرىپ، كالپۇكىنى ھمرىپ.

ئو

ئوئەش غ. ئوش، سەتلەش ياكى نارازىلىق سۆزى. م: ئوئەش، ئوغامنى قايناتمىغىنا!

ئوپقان تويماس. م: باي تولا يىسە خوردان دەر، نامرات تولا يىسە ئوپقان دەر (ماقال).

ئوپۇر ت. ئازگال؛ ئالدام، دام، قاپقان. م: كالا ئوپۇرغا چۈشۈپ كېتىپتۇ — كالا ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ؛ ئوپۇرغا چۈشۈپ كەتمەك، ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتمەك.

ئوپۇرماق قە. تېگىگە يەتكۈزمەك. م: ئوقەت قىلساڭ ئوپۇ-رۇپ قىل، تومۇرىنى قومۇرۇپ قىل (ماقال).

ئوتاق كىگىز ئۆي، چېدىر، ئاق ئۆي.

ئوتالغۇ ل. ئوتاق. م: قوناق ئوتالغۇسى، كېۋەز ئوتالغۇسى.

ئوتلۇق ت. تونۇرنىڭ كۆلىنى چىقىرىدىغان تۆشۈكى، داپخۇن.

ئوتۇقماق[1] غ. سۈتتىن ئايرىلىپ ئوت يەيدىغان بولۇپ قالماق (قوزا-ئوغلاقلارغا قارىتىلىدۇ) م: قوزا ئوتۇقتى — قوزا ئوت يەيدىغان بولدى.

ئوتۇقماق[2] ئىششىپ قالماق. م: ئۇنىڭ يۈزى ئوتۇقۇپ قېپتۇ.

ئوتۇنئۆي ل. ئوتۇنخانا.
ئوت ئېغىز قۇ. ئاغزى ئىتتىك.
ئوتىغات قۇ. ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ باش كىيىمىگە تاقىلىدىغان ئەمەل تاجىسى.
ئوخشىۋالماق قۇ. قېتىۋالماق، گىدىيىۋالماق؛ مازلىشىۋالماق. م: بۇ تازا ئوخشىۋاپتۇ.
ئودىكام قە. باللار ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى (يەرگە قاتار-قاتار قىلىپ ئورەك كولاپ، پومزەكنى دومىلىتىپ ئورەككە چۈشۈرۈپ ئويناىدۇ).
ئورا قۇ. تەسكەي.
ئوراقچە قۇ. كىچىك ئورغاق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوغلۇمغا بەردىم ئوراقچە،
قىزىمغا بەردىم قىڭغىراقچە.

ئوراي قۇ. باشتىكى چاچنىڭ چۆگۈلىمىسى، (لوپنۇردا "ئورۇغۇي" دېيىلىدۇ).
ئوردۇ چاشقان ۋە كۇسۈتكىگە ئوخشاش يەر ئاستىدا ياشايدىغان ھايۋانلارنىڭ ئۇۋىسى.
ئورلاڭ غ. بېقىندى، باغلاندى، قورچاق، چوڭ پادىشالارغا قارايدىغان كىچىك شاھلار، بەگلەر. م: ئورلاڭ بېگى — بېقىندى بەگ.
ئوروجەك ل. روجەك.
ئورۇغۇي ل. "ئوراي"غا قاراڭ.
ئورۇنجى خ. پايتىما.
ئوزماق ئالدىغا ئۆتۈپ كەتمەك، ئېشىپ كەتمەك.

ئوش ـ كە قوش ھەيدىگەندە كالىنى تاپقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئېيتىلىدىغان ئىملىق سۆز.

ئوشۇقچىلىق قىلماق قە. ھەددىدىن ئاشماق، زورلۇق قىلماق. م: ھەددىدىن ئېشىپ ساقچىلارغىمۇ ئوشۇقچىلىق قىلدى.

ئوشۇقماق قۇ. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، ھولۇقماق، ئاسىقماق، چۆچۈمەك، جىددىيلەشمەك. م: ئوشۇقماي گەپ قىل.

ئوغچا خ. باسماق، توزاق.

ئوغۇ غ. تېرىق سوقىدىغان ياغاچ سايمان.

ئوغۇش قۇ. قەي قىلماق، ھۆ بولماق.

ئوغۇلجىماق تەزىم ـ تەكرىم قىلماق، ھۆرمەت قىلماق.

ئوغىيامان قۇ. ئاچچىقى يامان، زەھەر خالتىسى.

ئوق قۇ. ھەسسە، ئۈلۈش.

ئوقرەك قە. بويۇننىڭ ئاستىدىكى سۆڭەك ئوقرەك سۆڭىكى دېيىلىدۇ، سول ئوقرەك، ئوڭ ئوقرەك دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئوققا ئۈچۈرماق ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرمەك.

ئوقۇرۇق[1] غ. ئات تۇتىدىغان سالما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەسلەنچۈككە ئوقۇرۇق سالدىم،
سۇرۇلدى، قاچتى.
يېنى يوق قوڭغۇزنى مىنىپ قوغلىۋىدىم،
بەش داۋان ئاشتى.

ئوقۇرۇق[2] قۇ. مىۋە قاقىدىغان تاياق.

ئوقۇرى ئىگىز نەزىرى ئىگىز. م: ئۇ ئىگىز ئوقۇردا بوغۇز يەپ

كۆنۈپ قالـغان ئۇدەم، ئانداق ـ مۇنـداق يەرلەرنى كۆزىگە ئىلمايدۇ.

ئوك پوت خ. مورا ئوچاقنىڭ ئوك تەرىپى.

ئوگچە مۇستەقىل، ئۆز ئالدىغا، يالغۇز، ئەركىن، ئىختىيارىي.
م: ئوگچە ئولتۇرۇپ سۆزلىشۋالايلى.

ئوگدا ـ دۈمدە ئوگىغا ـ تەتۈرسىگە. م: كېسەل ئارام ئالسۇن، ئوگدا ـ دۈمدە قىلماڭلار.

ئوگدا قويماق ئالدامچىلىق بىلەن بىراۋنى قاتتىق زىيان تارتقۇزماق.

ئوگدۇرماسلىق غ. ئىلگىرى كەلتۈرمەسلىك، ئوگىغا تارتقۇز ـ ماسلىق، ئالغا باستۇرماسلىق (بىراۋنىڭ ئىشىغا توسقۇنلۇق قىلىش).

ئوگغايماق غ. ئاغرىق ۋە باشقا سەۋەپلەردىن ئورۇقلاپ، ماغدۇرسىزلىنىپ، رەڭگى ئۆچۈپ كەتمەك (بۇ سۆز "ئىڭگەيمەك"مۇ دېيىلىدۇ. م: ××× ئاغرىپ ئىڭگىيىپلا كېتىپتۇ).

ئوگلۇق تۈزۈك، توغرا، تەرسا ئەمەس. م: ئوگلۇق ئادەم — تۈزۈك ئادەم.

ئوگماس قە. ئىلگىرى كەلمەس، ئىشى ئوگىغا تارتماس، تەلەيسىز، پالاكەت بېسىش. م: ئەتىگەن ئوگمىغان كەچكىچە ئوگماس (ماقال).

ئوگماق مۇۋەپپەقىيەت قازانماق، ۋۇجۇتقا چىقماق، ئىشى ئوڭۇشلۇق بولماق؛ تەلىيى كەلمەك.

ئولاك كۇ. چىغىنىڭ تۈپ تەرىپىدىكى ئاقلىۋېتىلىدىغان

يوپۇرماقلىرى.

ئۇلان¹ قۇ. يالغۇز، يەككە، غېرىپ، بىچارە؛ ئەركىن، ئىختىيارىي.

ئۇلان² قۇ. ئۇلار، تاغ توخۇسى.

ئۇلپاق قۇلاقچا، تۇماق.

ئۇلپاك ت. ئاغزى كىچىك تېگى يوغان ھەم چوڭقۇر ئازگال.

ئۇلپان قە. كاك توپىسى، كونا توپا.

ئۇلغام باغلانغان (تېڭىلغان ياكى تارتىلغان) ئاغامچا ياكى سىمنى چىگىتىش ئۈچۈن ئارىسىغا قىستۇرۇپ تولغايدىغان كالتەك.

ئۇلغۇر سالماق غ. تەتۈر باغلاش. م: چاننىڭ ئۇق ياغىچىغا ئۇلغۇر سالدى.

ئۇلغماچ قە. "ئۇلغام"غا ئوخشاش.

ئۇلماق تولغىماق، ھىمىرمەك، بارماق بىلەن چىمدىماق. م: مۇشۇ گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالىدىغان بولساڭ، تىلىڭنى ئۇلۇۋېتىمەن.

ئۇناق پەرەز، مۆلچەر، قىياس. م: ئوناق ئوناققا كەلمىدى، ئارقىدىكى يەر قوناققا كەلمىدى (ماقال)

ئۇنماق ل. ئويلىماق، خىيال قىلماق، ئەسلىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقىپ كەلدى باش مەللەنى تارىمى،
ئاكلاپ تۇردۇم كۆكلۈكۈززۈ يارىمى.
ئوناپ ياتسام چۈشۈمگىما كىرمەيسىز،
بىر مەللەدە يالغۇز ئۆينۇ غارىۋى.

ئۇۋۇلماق ئەزلىمەك، خوش قىلماق (كۆڭۈلنى). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نە قىلاي نىمنە قىلاي،
يىتىم كۆڭۈلنى ئۇۋۇلماي،
ئەر بولسام كەتمەسمىدىم،
باش ـ كۆزۈمنى ئۇرىماي.

ئۇۋۇۋۇش قە. ئۇھۇي، ۋاي ۋۇي (مەنسىتمەسلىكنى بىلدۈردىغان ئىملىق). م: ئۇۋۇۋۇش، نىمە دەۋاتىسەن؟

ئويچى خىيالپەرەس، مۇتەپەككۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمىدىڭ سەن.
يان ـ باغىردا يېتىۋاپسەن،
قويچىمىدىڭ سەن.

ئويلاپ كەتمەك قۇ. پەس تەرەپكە قىچىپ كەتمەك. م: ئات تۆۋەينىگە ئويلاپ كەتتى ــ ئات جەنۇپ تەرەپكە قىچىپ كەتتى.

ئويلاتماق قۇ. قوغلىماق، سۈرمەك، قاچۇرماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر خەلپە تەۋرەپتۇ،
ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك.
چاڭ دارىنى ئويلاتتى،
جاڭگالدىكى توڭگۇزدەك.

ئويلۇق سۆگەك بىلەك سۆڭىكىنىڭ يوغان يېرى.

ئويمات ئوي، ئويمان، ئويمانلىق. م: ئويماتقا سىلىنغان

كىچىككىنە ئۆي.

ئوينىغۇچ ت. چىلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوينۇغۇچ ئوبدان نىمە،
يازلىغى بار، كۈزلۈگى يوق.
يىگى يار ئوبدان نىمە،
ئاغزىدا بار كۆڭلىدە يوق.

ئويۇق قۇ. كەشتە نۇسخىسى، ئەندىزە؛ تەكچە.

ئويۇنچى قۇ. ئويۇن كۆرسەتكۈچى، سەھنىدە ياكى كوچىدا تۈرلۈك ئويۇنلارنى ئويناپ چىققۇچى.

ئۈ

ئۈجۈز قو. ئاجىز، خار، پەس؛ ئەرزان.
ئۈجۈزلىماق قو. خارلىماق، پەس كۆرمەك.
ئۈجۈل ل. يېكەنىنىڭ گۈلى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىزىل گۈلۈم نەدە تۇزۇپ يۈرۈيسەن،
كۆزدە ئۈجۈل قاسىرىغىنى ئاچقاندەك.

ئۈچقات غ. پاكار قارا قارىغاي.
ئۈچقۇرۇل قو. سىرتتىن باستۇرۇپ كەلگەن ياۋنى يىراقتىن كۆرۈپ، ئوت يېقىپ خەۋەر بېرىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ئەگ چېتىگە سېلىنغان قوغدىنىش تۈرىسى (پوتەي).
ئۈچقاق تۇزۇپ كېتىدىغان، ئۈچۈپ كېتىدىغان.
ئۈچلايماق گەۋدىلەنمەك، كۆتىرىلىپ چىقماق، چوقچىيىپ چىقماق.
ئۈچلىماق[1] قو. ئۈننى تاسقىماق.
ئۈچلىماق[2] ئۈزارتماق، ئۈچ چىقارماق، ئۈلىماق (چاپاننىڭ يېڭىنى).
ئۈچما غ. تىك: ئۈچما چوققا.
ئۈچماق قو. جەننەت، بېيىش.
ئۈچۈرما ئۈچار قاناتلار باللىرىنىڭ ئۈچۈش دەرىجىسىگە

يېتىشى. كۆچمە: قىز بالىنىڭ ياتلىق بولۇش يېشىغا يېتىشى.
م: قالغاچنىڭ بالىلىرى ئۇچۇرما بوپتۇ؛ بۇ قىز ئۇچۇرما بوپتۇ.

ئۇچۇرما نان قە. تونۇرنىڭ هارارىتىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن تۇنجى قېتىم ياقىلغان نان.

ئۇچۇرما هاڭ چوڭقۇر، تېگى يوق هاڭ.

ئۇچىئۇن قۇ. بىرىنچى دەرىجىلىك ئاق ئۇن.

ئۇچۇنما ئاغرىق، كېسەل. م: ئۇچۇنۇپ قالدىم، ئۇچۇنمام قوزغىلىپ قالدى.

ئۇچۇنماق شامال تەگمەك، شامالدارىماق. ئۇچۇنۇپ قالدىم — شامال تېگىپ ئاغرىپ قالدىم.

ئۇچىسى قىچىشماق ئىش "سېغىنىپ" قالغانلىقنى (ئىشتىن قېچىپ ئىشقا تۇتۇلۇپ قالغانلىقنى) بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
م: ئۇچىسى قىچىشقان ئېشەك تۆگمەنگە بېرىپتۇ (ماقال).

ئۇختا غ. ئىشنىڭ دەل جايىدىن چىققىشى، كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىققىشى. م: ئىشنىڭ ئۇختىسىغا كەلگىنىنى دىمەمدىغان!

ئۇدۇسقىماق قۇ. بوۋاقلارنىڭ ئۇخلاۋېتىپ كۈلۈشى ياكى يىغلىشى.

ئۇدۇم ئادەت، رەسىم، ئەنئەنە؛ ئىرسىيەت؛ مەخپى رېتسېپ.
م: بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قالدى؛ بۇ ماڭا ئاتا-بوۋامدىن قالغان ئۇدۇم.

ئۇران قۇ. شوئار؛ چاقىرىق؛ سۈرەن، چوقان.

ئۇران-جۇرات ئۇرۇق-جەمەت.

ئۇرتوقاي ”ئۇركالتەك“كە ئوخشاش. م: ئۇرتوقاي قىلماق، ئۇرۇپ ۋەتۋەرىگىنى چىقارماق.

ئۇرۇقچا ئۇچكە (ئۇرۇكنىڭ ئۇچكىسى).

ئۇرۇڭقاي غ. ياسانچۇق، مىشچان.

ئۇرۋال قۇ. دەم ئالدۇرۇپ ياكى نۆۋەتلەشتۇرۇپ تېرىلىدىغان يەر ئۇرۋال يەر دېيىلىدۇ.

ئۇز خ. چىرايلىق، گۈزەل؛ ماھىر (قول ئىشى، ئۈي كارىغا ماھىر). ئاز قىل، ئۇز قىل (ماقال).

ئۇزۇن بۆك كىيدۇرمەك ماختاپ ئۇچۇرۇشنى بىلدۇرىدىغان بىرىكمە.

ئۇزۇن تۇرا بويى ئېگىز ئادەم، شادىپاچاق.

ئۇسقاق ل. چۆمۈچ، ساپلىق.

ئۇش قۇ. ئاتاقلىق، داڭلىق.

ئۇششاق-چىپە خ. ئۇششاق-چۈششەك.

ئۇششاق سۆز قۇ. غەيۋەت، شىكايەت؛ سۆز-چۆچەك.

ئۇشلىماق قە. تۇتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇشلىماڭ بىلەكىمنى،
كۆيدۇرمەڭ يۈرەكىمنى.

ئۇغۇنۇتتە قۇ. ئۇ يەردە.

ئۇقاسىز قۇ. ئەھمىيەتسىز، مەزىسىز، تايىنى يوق.

ئۇقاق تارتماق غ. غەم يىمەك، كۆيۈنمەك. م: ئىككىيلەننىڭ بىر بىرىمىزگە قانداق ئۇقاق تارتىپ يۈرىدىغانلىقىمىزغا ئىشىنەمسىز؟

ئۇقلىماق غ. ئۇگىلىماق، بەدەننى مۇجۇپ قويماق، تۇتۇپ

قويماق.
ئۇگىلانماق ت. ئىچ ئاغرىتماق، ئىچى سىرىلماق. م: ئۇ پۇلنى كانتوغا ئالدۇرۇپ قويۇپتۇ، ناھايىتى ئۇگىلىنىپ كەتتىم.
ئۇل نەرسىنىڭ تېگى، ئارقىسى. م: نانىنىڭ ئۇلى — ناننىڭ ئارقىسى.
ئۇلاق ماللارغا ئوت، يەم بېرىدىغان ۋە ئۇلارنى سۇغۇرىدىغان ياغاچ نور.
ئۇلاق-قۇراق قۇ. ئۇلاپ قۇراشتۇرۇلغان. م: ئۇلاق-قۇراق لاتىلار.
ئۇلاق كېمە پۈتۈن ياغاچنى ئويۇپ ياسالغان كېمە ياكى قېيىق.
ئۇلاي ل. پار، ھور، بۇس.
ئۇلدىماق قۇ. تاقىسىز ئاتنىڭ تۇيىغىنىڭ يالىنىپ كېتىشى.
ئۇللىماق چىڭدىماق (تامنىڭ ئۇلىنى)؛ ئوغۇتلىماق، قوناقنى ئۇللىماق — قوناقنى ئوغۇتلىماق.
ئۇلۇغ بەھەك خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ تۆتىنچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى.
ئۇماي قۇ. ئوغۇل بالىنىڭ ئۇرۇقدىنى؛ ئەش، ھەمرا.
ئۇمتاق ت. چايغا چىلاپ يۇمشىتىلىپ ئۇماچ ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن نان.
ئۇمۇنماق قۇ. ئۇمىتسىز قالماق، ئۇمىدى يوقىتا چىقماق، ئۇمۇنۇپ قالماق.
ئۇنتۇق قۇ. ئۇۋاق، تالقان، پاراشوك. م: ئۇنتۇق سوپۇن —

سوپۇن پاراشوگى.

ئۇھسىنماق ئۇھ دىمەك. م: ئۇ، ئۇھسىنىپ ئېغىر دەم ئالدى.

ئۇۋۋەت خ. ئۇيات، نومۇس. ھابدالدا ئۇۋۋەت يوق، كېپەكتە قوۋۋەت (ماقال).

ئۇيا قو. قېرىنداش، تۇققان.

ئۇيخاسى يوق قو. تايىنى يوق، مەنىسىز. م: بۇگۈن بازار- نىڭ ئۇيخاسى يوق — بۇگۈن بازاردا مالنىڭ تايىنى يوق.

ئۇيقا - تۇيقا ۋەيران، خاراپ. م: بوران كۆكتاتلارنى ئۇيقا- تۇيقا قىلىۋەتتى.

ئۇيقاش قو. ماسلىشىش، قاملىشىش، قاپىيە، قاپىيە كېلىش. م: ئۇيقاشمىغان گەپلەر — بىر بىرىگە باغلاشمىغان گەپلەر.

ئۇيقىلماق خ. "ئۇقىلماق"قا ئوخشاش.

ئۇيۇتقا قو. ئۇيۇتقان نەرسە؛ ھۇجەيرە، كىلىتكا.

ئۇيۇق - تۇيۇق قو. "ئۇيقا - تۇيقا"غا ئوخشاش.

ئۇيۇل قو. مۇنەك، لەختە. م: قان قېتىپ ئۇيۇل بولۇپ قېپتۇ — قان ئۇيۇپ قېپتۇ.

ئۆ

ئۆپكە-باغرىنى قاقماق كۆيۈنمەك، مېھرىۋانلىق قىلماق.

ئۆپكىدىمەك ئۆكسۈمەك، ئۆپكىدەپ يىغلىماق، ئۆكسۈپ يىغلىماق.

ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قاقماق بىلىندۈرمەي ئەدىۋىنى بەرمەك.

ئۆپكىسى ئۆرۈلمەك غ. كۆڭلى بۇزۇلماق، يىغا تۇتماق.

ئۆپلەن خ. چاشقان تىپىغا كىرىدىغان بىر خىل كىچىك جانىۋار.

ئۆپۈپ-تېتىپ قە. تاماقىا كۆڭۈلشمەيلا ئېغىز تېگىپ قويماق.

ئۆپۈم قۇ. يۇتۇم. مىقدار سۆز. م: بىر ئۆپۈم چاي.

ئۆتەگ خ. ئىچ ئۆتۈشنىڭ ئىسىم تۈرى.

ئۆتكۈن جىن-ئالۋاستى.

ئۆتۈك كېچىك (دەريانىڭ كېچىگى — ئۆتىدىغان يېرى).

ئۆدەكلىك قۇ. ۋاپادار، مېھرىۋان.

ئۆدىمەك قۇ. چارۋا ماللارنىڭ بېشى تۆۋەن، تۆت پۇتى ئاسمانغا بولۇپ قېلىشى (بۇ سۆز غۇلجىدا "ئۆرەدىمەك" دېيىلىدۇ).

ئۆرە قۇ. خۇددى، بەئەينى. م: بۇ بالا ئۆرە دادىسىغا

ئوخشايدىكەن.

ئۆرە-تۆپە قە. ئۆرە-دۆرە، مالىماتاڭ. م: ئۆيىنىڭ ئىچى بىر پەس ئۆرە-توپە بولۇپ كەتتى.

ئۆرەسكەل قۇ. ئاجايىپ، غەلىتە، قامىلاشمىغان، ئەپلەشمىگەن.

ئۆرەنلمەك ئات-ئېشەكلەرنىڭ ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتىرىپ ئۆرە بولۇشى.

ئۆرەنلمەك[1] ت. ئات-ئېشەكلەرنىڭ ئالدى پۇتلىرىنى كۆتىرىپ ئۆرە بولۇپ چالۋاقىشى. كۆچمە: ئۆرەنلەپ كەتمەك — خاپا بولۇپ سەكرەپ كەتمەك، چالۋاقىماق.

ئۆرەنلمەك[2] ت. دۈۋىلىمەك، ئېگىزلەتمەك. م: خاماندىكى چەشلەنگەن بۇغداينى ئۆرەنلەپ ئېگىز دۆۋە قىلماق.

ئۆركىمەك قۇ. كۆكرەكنى كۆكرەككە ياكى باشقا نەرسىگە ياقماق، سۈركىمەك.

ئۆرلەڭ قۇ "ئۆلەڭ"گە ئوخشاش.

ئۆرمەك قۇ. قىلتاغار (تاغلىقلار سۆزى).

ئۆرمەك چىۋىن قۇ. ئۆمۈچۈك.

ئۆرۈش توقۇلمىلارنىڭ ئۆرۈش يىپى.

ئۆرۈمە قۇ. مەشرەپلەردە ئۇسۇل ئوينىغانلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈيدىغان پۇل ياكى نەرسە. (بەزى جايلاردا "ئۆرۈم"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆرىدىمەك "ئۆرەنلمەك"كە ئوخشاش.

ئۆرىلەشمەك ھەپىلەشمەك.

ئۆزەك يادرو، مېغىز، يۈرەك. ئۆزەكتىن چىققان ئوت يامان،

ئۆزدىن چىققان يات يامان (ماقال).

ئۆزەن غ. دەريا، غول.

ئۆزسىنماق ئۆز ئەدىمى دەپ بىلمەك. م: بۇ سوزلەرنى ساڭا ئۆزسىنىپ ئېيتىۋاتىمەن.

ئۆزگەن قۇ. ئاق ئۈۋاق كۆتىگى؛ ئۆزەك، تومۇر.

ئۆزلە قۇ. سىلى، ئۆزلىرى (2-شەخس كىشىلىك ئالمىشىنىڭ سىپايە تۈرى).

ئۆزلىرى قۇ. سىلىرى ("سىلى"نىڭ تېخىمۇ سىپايە ئېيتىلىشى).

ئۆزىگە كەلمەك غ. ھوشىغا كەلمەك. م: ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئۆزىگە كېلىپ، ئاران كۆزىنى ئاچتى.

ئۆزىنىڭ پاشىسىنى قورۇماق ئۆزىنىڭلا غېمىنى يېمەك.

ئۆزىنىڭ سايىسىغا مۇش ئاتماق ئۆزىدىن ئۆزى ھۈركمەك.

ئۆسكۈلەڭ غ. ئىگىز، ئۆسكەن. م: ئۆسكۈلەڭ بويلۇق — ئىگىز بويلۇق.

ئۆسۈمتە دەرەخلەردە پۇقاقتەك چىقىپ قالىدىغان مودۇرچەك (كېسەللىك).

ئۆكسۈز يېتىم، تەمترەپ قالغان ئادەم.

ئۆكسىمەك "ئۆپكىدىمەك"كە ئوخشاش.

ئۆگەن-سۆگەن قۇ. ئەيىپ، نۇقسان، كەمچىلىك (جۈپ سۆز).

ئۆڭ نەرسىنىڭ ئادەتتە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تەرىپى، تۈس، چىراي، رەڭ. م: بوغداي ئۆڭلۈك؛ تېرىسىنىڭ ئۆڭى — تېرىسىنىڭ تۈكسىز تەرىپى. م: ئۆڭ جۈۋا — تاشلانمىغان

جوۋا.

ئۆكەر[1] قۇ. چاپاننىڭ ئىچ ـ تاش پەشلىرى (ئىچ ئۆكەر، تاش ئۆكەر. بۇ سۆز ”ئۆكۈر“مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆڭسۇل چىراي، رەڭگى ـ روي. م: ئۆڭسۇلى يوق — چىرايى تاترىپ كېتىپتۇ، چىرايىدا قان يوق.

ئۆڭكەر قۇ. كۆكرەكنىڭ ئىچكى قىسمى.

ئۆڭگە ئاغىنا، دوست، بۇرادەر مەنىسىدە بولۇپ تولاراق ”ئاغىنە ـ ئۆڭگە“ دېگەن جۈپ سۆز شەكلىدە كېلىدۇ. مېلىڭ مىڭغا يەتكۈچە، ئۆڭگەڭ مىڭغا يەتسۇن (ماقال).

ئۆڭگەرچەك قە. ”ئۆڭكەر“گە ئوخشاش.

ئۆلەن[1] قۇ. توي باشلانغاندا ئېيتىلىدىغان ناخشا. م: هاي ـ هاي ئۆلەن، هاي ئۆلەن، قىز كېلىدۇ يار سەنەم.

ئۆلەن[2] خۇشپۇراق بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، يېگىلى بولىدۇ.

ئۆلچەك ئۆلچەم. ئۆينىڭ ئۆلچىگى بار، ئوتتۇرىسىدا كۆلچىگى (ماقال).

ئۆمە ـ دۆمە قە. ئاددىلا، غەيرىي رەسمىي. م: ئۆمە ـ دۆمە ئارام ئېلىۋالساقلا بولىدۇ.

ئۆمەللىمەك ئېغىزنى گەپ قىلىشقا راستىلىماق؛ خېمىرغا سۇنى ئېلەشتۈرۈپ رەسمىي چەيلەشكە راستىلىماق، تەمشەلمەك. م: ئۇ ئاغزىنى گەپكە ئۆمەللەپ كېلىپ، توختاپ قالدى.

ئۆمسە غەلتە، ئاجايىپ، بۆلەكچىلا.

ئۆمسۈرۈن ت. پاراكەندە، هۆشىدىن كەتكەن، بېهۇش بولۇپ قالغان، چىراي تاتارغان. م: ئۇ هازىرغىچە ئۆمسۈرۈن

ياتىدۇ؛ ئۇنىڭ چىرايى ئۆمسۈرۈن كۆرۈنىدۇ.

ئۆمكەن قۇ. چوڭ ماللارنىڭ كۆكرىكى.

ئۆمگەك لوققا (بالىنىڭ بېشىدىكى قاتمىغان يېرى).

ئۆمگەن گۆرەن تومۇر.

ئۆملۈك ئىتتىپاقلىق، بىرلىك. ئىش ئۆملۈكتە، كۈچ بىرلىكتە (ماقال).

ئۆمىلاقمان ئالدىراشلىق، تېنەشلىك. م: ئۆمىلاقمان ئادەم ــ ئالدىراقسان ئادەم، ئومىلاقمانلا كېلىپ قالدىم ــ ئالدىراشلا كېلىپ قالدىم.

ئۆنجەمەس قۇ. سىجىل، كۈن ئاتلىماي، ئۇدا. م: ئۆنجەمەس توخۇي ــ كۈن ئاتلىماي تۇغىدىغان توخۇي.

ئۆندە خ. يامان، قالتىس، كارامەت. م: ئۆندە گاداي ــ يامان نىمە، قالتىس ئادەم.

ئۆندەرىمەك ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، ھولۇقماق؛ جۇۋۇماق، ئاۋارە بولماق؛ چۆچىمەك. م: بالا ئۆندەرەپ ئوخۇنۇپ كەتتى؛ ئۆندەرىمەي سۆزلەڭ؛ ئۆندەرىمەي ئولتۇرۇڭ، بىرئاز گەپلىشەيلى.

ئۆندۈلۈك خاتالىق، سەۋەنلىك.

ئۆۋەر قۇ. كۈنگەي.

ئۆۋەك غ. يۆلەنچۈك. م: ئۇ نەچچە كۈندىن بۇيان بىھوش بولۇپ، ھېچنىمنى ئۇقماي ئۆۋەكتە ياتىدۇ.

ئۆيە ل. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى.

ئۆي تۆشۈكى قە. ئۆي ئىشلىرى، قازان ئىشلىرى. م: توققۇز يېشىگىدا ھاياتىنىڭ ساڭا قىلغان سوۋغىسى ئۆي

تۆشۈكى بولدىمۇ؟

ئۆيسەن ئۆي سايان، ئۆيسەن كىرىلى — ئۆيگە كىرەيلى.

ئۆيلەك كۇ. ئۆي ئورنى، ئۆي ئورنىغا تاللانغان يەر.

ئۆيلەڭ قۇ. ساسلىق، چىملىق، چىمەن؛ ئوتلاق. ("ئۆرلەڭ"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆيلەڭ چېچىكى قۇ. چىملىقتا ئۆسىدىغان سېرىق گۈل.

ئۆي ئىچلىك ت. ئۆي ئىشلىرى. م: بۇ خوتۇننىڭ ئۆي ئىچلىكى يوق — بۇ خوتۇن ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى بىلمەيدۇ؛ ئۆي ئىچىدە كىيىدىغان كىيىم — ئۆي ئىچلىك كىيىم.

ئۆيمەك قە. بىئارام بولماق، باشقىچە بولماق، ئەنسىرىمەك، تۆيماق. م: ئۇلار كۆڭلى ئۆيگەن ھالدا بىر بىرىگە قاراشتى؛ بۇ ئاۋازنى ھەرقانداق كىشى ئاڭلىسا، يۈرىكى ئۆيمەي قالمايتتى؛ قىزىم، شۇ چاققىچە نەگە كەتتىڭ، سەندىن كۆڭلۈم ئۆيەپ ئولتۇرالماي كەتتىم.

ئۆينى ئوچاق قىلىۋەتمەك جېدەل چىقىرىپ، ئۆينى بىر ئالماق، قالايمىقان قىلىۋەتمەك.

ئۈ

ئۈجۈرە قۇ. جۈرە، جۈپ، تەڭداش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالا غوللۇق غازىنىڭ،
سېرىق ئىكەن جۈيزىسى.
قۇمۇل شەھىرىدە يوق ئىكەن،
بىزنىڭ يارنىڭ ئۈجۈرىسى.

ئۈجۈك كىچىك ئوغۇل باللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز (قۇمۇلدا "چولدۇر" دېيىلىدۇ).

ئۈكلىمەك قە. قوينىڭ بېشى ۋە پاقالچاقلىرىنى ئوتقا تۇتۇپ، تۈكلىرىنى كۆيدۈرمەك (قۇمۇل ــ تۇرپاندا "قۇيقىلاش" دېيىلىدۇ).

ئۈدۈسكىلىمەك غ. تەمتىرىمەك، تىمىسقىلىماق. م: كۆزى كۆرمەي ئۈدۈسكىلەپ يۈرىدۇ.

ئۈدۈگەن ل. ئاغمىخان.

ئۈرە بولماق غ. كۆنمەك، ئىجىل بولماق. م: بۇ ئىت ئادەمگە ئۈرە بولمىغۇدەك.

ئۈرەن ئۇرۇق، دانلارنىڭ بىخلىنىدىغان ئورنى. :م ئۈرەنلىك بۇغداي ـــ ئۇرۇق قىلىنىدىغان بۇغداي.

ئۆز قۇ. ياغ، ماي. م: بۇ ئاش ئۆزلۈك ئاش بوپتۇ.
ئۆزۈتلۈك قۇ. بېخىللىق، پىخسىقلىق.
ئۆسكەن خ. ئۆزۈنچاق سۆەت؛ تۆگمەننىڭ ئۆگۆت قۇيىدىغان ساندۇغى.
ئۆشكۈرمەك قۇ. ئىسقىرتماق.
ئۆگۈچەكلىك قە. ساندۇق ياساش ئۈچۈن تەييارلانغان ياغاچ.
ئۆلگۆجە غ. توپ، پۈتۈن، پارچىلىماي. م: ئۆلگۆجە ساتماق — توپ ساتماق.
ئۆلگۆدىمەك غ. يىرىكدىمەك، نەرسىنىڭ يىرىكىنى ئايرىۋەتمەك. م: ساماننى ئۆلگۆدىمەك — ساماننىڭ يىرىكىنى ئايرىپ، يۇمشاقلىرىنى قالدۇرماق (تۇرپاندا شاللاش مەنىسىدە "ئۆلگۆمەك" دىيىلىدۇ).
ئۆنلىمەك ئاۋاز چىقارماق، سايرىماق، ۋاقىرىماق. م: پويىزنى سۆرىگەن بوقىسى، ناغرىنى ئۆنلەتكەن چوكىسى (ماقال). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: دۇتار دىگەن بىر ياغاچ، ئۆنلەيدىغان تارىسى؛ يۈرىگىمنى كۆيدۈرگەن، قېشىڭىزنىڭ قارىسى.
ئۆيۈر غ. يىلقا، پادا، توپ. ئاتىسى باشقىنى خۇدا قوشىدۇ، ئۆيۈرى باشقىنى نوختا (ماقال).

ۋ

ۋاخان خ. پاكار، پەتەك.
ۋادەك قە. شادا، سالاسۇن، رىشاتكا. م: گۇللۈكنىڭ ۋادىگى.
ۋاسا قە. ئۆينىڭ تورۇسىغا تىزىلىدىغان كالتا-كالتا ياغاچ.
ۋاسالغۇ خ. قۇرۇتۇلغان ئۇجمە، ئۇجمە قۇرۇغى.
ۋاسۋاسچىلىق قە. بىئاراملىق، خاتىرجەمسىزلىك.
ۋاسدەميان خ. ئارىلىق قويۇپ تىزىلغان ۋاسا.
ۋاشاڭ قە. غازاڭ، پاساڭ. م: قوغۇن ۋاشىڭى — قوغۇن غازىڭى (پاسىڭى).
ۋاغجىر قە. بۇجغۇر، بۇدرە. م: ۋاغجىر قوي — بۇجغۇر قوي.
ۋاقاقلىماق قە. قاقاقلىماق. م: توخۇلار ۋاقاقلىشاتتى.
ۋالەك تۇلۇقچە.
ۋاللەي قە. گاگار ئويۇنى.
ۋايجان چىت قە. نىپىز چىت.
ۋاي-ۋايلىماق قاخشىماق، زارلانماق، ۋايسىماق.
ۋەتۋەرەك خ. لەگلەك.
ۋەدىش ئا. ئادەتلىنىش، كۆنۈش.
ۋەلەك غ. هارۋىغا قوشۇلغان يان ئاتنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئاغامچىنى هارۋىنىڭ ئوقى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان،

ئىككى بىشى بەلدەكلىك ياغاچ.

ۋىتۋىت غ. كىشىنىڭ ئارقىسىدىن گەپ قىلىش، غەيۋەت قىلىش. م: ۋىت-ۋىت ئادەم — غەيۋەتخور ئادەم.

ئې

ئېپى-مەلە ئەلمەلە، خولۇم-خوشنا.

ئېپى-يەڭگە ئاكا-ئىنىنىڭ خوتۇنلىرى. م: ئېپى-يەڭگە-لىرىڭنى ئالغاچ كەلمىدىڭمۇ؟

ئېتەك ياپماق غەمخورلۇق قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق.

ئېتەك سالدى قىلماق قە. يىغىش قىلماق، پۇل ياكى نەرسە چىقىرىشماق. م: ئاغىنىلىرىم توييۇڭنى تېزراق قىلىۋەت دەپ ئېتەك سالدى قىلىپ، مىڭ كوي پۇلنى ئالدىمغا تاشلاشتى.

ئېتىز قە. مىقدار سۆز. م: بىر ئېتىز ئۆي — بىر ئېغىز ئۆي؛ بەش ئېتىز يەر — بەش قىر يەر.

ئېتىش قۇ. سوقۇش، ئۇرۇش، جەڭ. م: ئېتىش بولماق — ئۇرۇش بولماق.

ئېتىگى ئۇتلۇق ئاسانلا قارا چاپلىنىپ قالىدىغان ئادەملەرگە بولۇپمۇ ئاياللارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېجە ل. ئاچا، هەدە (تۇرپاندا "ئىگىچە" دېيىلىدۇ).

ئېچىل يار، ئاشنا، ئامراق، هەمرا. لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

قوشامەتتى ئۇچۇردۇڭ ئاغىز يەلدە،
دەردىڭىز زەكەيگەن ئېگىنىم جەندە.

بېرى كەلگىن ئېچىلىم مۇڭداشالى،
چىقالمادىم دۇشمەنگە بولدۇم بەندە.

ئېچىل بولماق غ. ئېچىكىپ قالماق، ئامراق بولماق.

ئېچىلغا چۈشمەك غ. كالىنىڭ كۆيلىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئېچىتمىخورلۇق قە. كىشىنىڭ ئىچىنى ئېچىتىپ سۆزلەش
ياكى كۈلۈش، زاڭلىق قىلىش، تەنە قىلىش. م: ئۇ ئېچىت-
مىخورلۇق بىلەن ھىجايدى.

ئېچىق ئېتىزدىن ئېتىزغا سۇ ئۆتىدىغان ئېغىز؛ ئېچىق بېشى —
سۇنىڭ بېشى.

ئېچىقسىز قۇ. كىيىمنىڭ كونا-يېڭىسىنى ئايرىپ-ئاۋايلاپ
كىيىشنى بىلمەيدىغان خوتۇنلارغا قارىتىلىدۇ. م: ئېچىقسىز
خوتۇن.

ئېرىغ خ. پاكىز، ساپ، تازا.

ئېرىغدىماق قۇ. تازىلىماق، پاكىزلىماق.

ئېرىقشىماق قۇ. قېرىشماق، تاكاللاشماق.

ئېرىڭاي ئالتە بارماقلىق ئادەم.

ئېسەلىنىش ئا. جىن چېپىلىش.

ئېسىركىمەك ئاسرىماق، ئاۋايلىماق.

ئېسىلماق سۇدا كۆپۈپ كەتمەك. م: ئۇ گېلىغا بىر نەرسە
تۇرۇپ قالغاندەك ئېسىلىپ بىر پەس جىم بولۇپ قالدى.

ئېيىق تاپان ئۆستەڭ بويلىرى، تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان
بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئېشەك تىكەن يول بويلىرى ۋە ئېتىز-داللاردا ئۆسىدىغان
بىر خىل ئوت.

ئېشەك قومچى تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئېشىكى تۆت چىشلىق بولماق بەك خوشال بولۇپ كەتكەندىلىكنى، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

ئېغى بىلەن بېغى يوق قىلچە تەييارلىغى يوق، تايىنى يوق.

ئېغىر كارۋان ئېغىر مىجەزلىك، گەپ-سۆزدە، ئىش-ھەرىكەتتە ئاستا كىشىلەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.

ئېغىر ئۇستىخان قە. ھامىلدار، ئىككى قات.

ئېغىزدا تۇغۇۋالغان ئەركە چوڭ قىلغان بالىلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېغىز ئۆي تاشقارقى ئۆي، ئارىلىق ئۆي.

ئېقى كېلىشمەسلىك مىجەزى كېلىشمەسلىك.

ئېكى قۇ. ئاندىن، كېيىن.

ئېكىن غ. زىرائەت.

ئېكىنچى غ. دىخان، تېرىقچى.

ئېكىنچىلىك غ. دىخانچىلىق، تېرىقچىلىق.

ئېگىلچان قۇ. ئېگىلگەك، ئېگىلىپ تۇرىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز-ئىگىز دەرەخلەر،
ئېگىلچان بولسا.
قىزىل-يېشىل يوپۇرماغى،
تۆكۈلچان بولسا.

ئېگىن-كېچەك ل. كىيىم-كېچەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېگەن ـ كېچەك تال بويۇڭغا ياراشىپ،
پۆلى بارلار ئالىپ كەتتى تالاشىپ.
قىـزىـل گـۇلۇم سەن ئاڭـغا سەپەر قىلـدىڭ،
بىز ئامالسىز يىلغاپ قالدۇق قارلاشىپ.

ئېلىش[1] قۇ. توغان، توما.

ئېلىش[2] قۇ. هارۋىنىڭ شوتىسى.

ئېلىشماق قۇ. تېگىشمەك، ئالماشماق؛ تۇتۇشماق، چېلىشماق، ئۇرۇشماق.

ئېلىق باج، ئالۋان. م: ئېلىقىدىن سېلىقى ياخشى (ماقال).

ئېنە ل. ئانا، ئاپا (ئۆزىنىڭ تۇققان ئانىسى).

ئېنەمەك ل. ئەن سالماق، ئاتىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن.

يارىم مىنـگەن ئاتىڭـگى،
قىزىڭغا بەرگىن ئېنەپ.

ئى

ئىتاچى خ. ئىتۋاز ("ئىتاۋاز"مۇ دېيىلىدۇ).
ئىجىك قۇ. ئامراقلىق، مەسلىك. م: ئىجىگى كەلمەك — مەسلىگى كەلمەك، ئامراقلىغى كەلمەك.
ئىچ پۇشماق خ. خاپا بولماق، ئاچچىغى كەلمەك.
ئىچ تۇرقماق قۇ. ئىچ پۇشماق، پەرىشان بولماق، ئىچى تىت-تىت بولماق، زېرىكمەك.
ئىچكىنەم قۇ. "ئىچ" سۆزىنىڭ ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى، يۈرىگىم، قەلبىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغدا قار يېغىپتۇ.
بوز تاغدا تۇمان،
ئىچكىنەمدە ئوت كۆيەدۇر،
كۆڭلۈمدە گۇمان.

ئىچمەك[1] غ. تەرلىك (توقۇم ئاستىغا سېلىنىدىغان نېپىز كىگىز).
ئىچمەك[2] خ. تېرە جىلتكە.
ئىچىكمەك قۇ. ئامراق بولۇپ كەتمەك، ئېجىل بولۇپ كەتمەك (بەزى جايلاردا "ئىچەكەشمەك" دېيىلىدۇ).
ئىدەر[1] قە. خوتۇنلار بوشىنىپ 40 كۈنگىچە بولغان ۋاقىت.

م: ئىدەر تۇتماق.

ئىدەر[2] قۇ. بۆشۈك تويى ئۆتكۈزۈلگەچە بولغان ئارىلىق.
م: ئىدەرلىك ئۆي — تۇغۇتلۇق ئۆي.

ئىدەلىك قە. قاۋۇل، بولۇق. م: ئىدەلىك ئۆسكەن بۇغداي مايسىسى.

ئىدرەم قۇ. پەردە ياكى كۆڭلەك قاتارلىق نەرسىلەر ئۈستىگە چىقىرىلغان گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار؛ ياغاچ ئۈستىدىكى گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار. م: ئىدرەملىك ياغاچ.

ئىدىق قۇ. ياغاچنىڭ پورى (پور ياغاچ).

ئىدى ـ گۇپاسى قۇ. قارىسى، ئۇچۇرى، دەرەك. م: ئۇنىڭ ئىدى ـ گۇپاسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ئىدىماق قۇ. پورلاشماق، كۆكۈرۈپ قالماق، ئېچىپ قالماق.

ئىراقى رەڭدار يىپەك بىلەن تىكىلگەن گۈل ۋە شۇنداق گۈل تىكىلگەن نەرسە. م: ئىراقى چاپان، ئىراقى جىيەك، ئىراقى دوپپا.

ئىرەكتە ئەركەك. م: قېرى ئىرەكتى مايمۇنلار (خوتەندە "ئەر" مەنىسىدە "ئىيەكتە" دېيىلىدۇ).

ئىرجارىماق قۇ. ھىجايماق. (تۇرپاندا "ئىرجايماق" دېيىلىدۇ).

ئىركاشا قۇ. لۆم ـ لۆم، گومۇش.

ئىرلىمەك سانىماق. م: قوينى بىر ئىرلىۋالسام — قوينى بىر سانىۋالسام.

ئىرىلىڭ ـ سىرىلىڭ ھورۇن، ئېرىنچەك.

ئىزچى ئىز قوغلاشقۇچى. م: پادىشا پۈتۈن مەملىكەتتىكى

ُمزچى، سنچى، رەمچىلەرنى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە
بۇيرۇپتۇ.

ئىزمۇق تاغ باغرى، چاتقاللىق جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل
ئوت.

ئىستارە[1] خ. كۆكەرمە، ئۇششۇق، مۇتەھەم. م: قەلەم بىچارە،
موللا ئىستارە (ماقال).

ئىستارە[2] قۇ. پۇتلىكاشاك، توسالغۇ، نەسىلىك، پالا-
كەتلىك.

ئىسمىدىماق خ. كىسەل سەۋەبىدىن قىزىپ كەتمەك.

ئىسنا قۇ. ئۇسۇل. م: ئىسنىچى — ئۇسۇلچى.

ئىششەك تۆت جىنگغا تەڭ كېلىدىغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى.

ئىشقار شۇلتا.

ئىشلىق قولى ئۇز، قولى ئەپچىل، قولىدىن ئىش كېلىدىغان.

ئىش يۇگۇرۇش خ. گېلەم توقۇشنى باشلاش.

ئىكتى كۇ. قۇۋ، ھىلىگەر.

ئىكرلىك قۇ. دەرت، مۇڭ، رەنج، ئەلەم.

ئىكنىدى دىگەر ۋاقتى.

ئىگە بولماق قۇ. مەسئۇل بولماق، ھۆددىگە ئالماق، كېپىل
بولماق. م: بۇ ئىشقا مەن ئىگە.

ئىگەك چۇشمەك كۇتۇپ تەقەززا بولماق، تېكىرقىماق.

ئىڭغىرچاق قۇ. لىڭغىرچاق.

ئىڭگىلىك ل. زىرە، ھالقا.

ئىلەك ل. دەريانىڭ تارمىغى، تارماق ئېقىن. قوشاقتا مۇنداق
كەلگەن:

كىچە ـ كۈندۈز قىلارمەن،
يارىمنى تىلەگىنى.
ئۈچ كۈن ياقالاپ ماڭىپ،
ئۆگەننى ئىلەگىنى.
ئاڭىز يالاپ كەتكەندۇر،
گۈلۈمنۇ بىلەگىنى.

ئىلەڭچى جارچى. م: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ئىلەڭچىگە — كۆرۈم (ماقال).

ئىلەڭ ـ چىلەڭ قۇ. يىمەك ـ ئىچمەكلەر مول بولۇش، ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇش.

ئىلەڭگۈتمەك قە. تەۋەتمەك، ئىغاڭلاتماق.

ئىلەڭگۈچ قە. گۆلەڭگۈچ (بەزى جايلاردا "ئىلاڭگا"مۇ دېيىلىدۇ).

ئىلەنمەك ل. چاپلانماق، قوشۇلماق، باغلانماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سىزگە ئاتىم ئىلەنىپ،
مەن قىنىمغا پاتالماي.
غارىپ جان ئۇتتۇك يامان،
كىچە ئورنۇمدا ياتالماي،
ئىچىمدىكى دەردىمنى
خالى تاپىپ ئايتالماي.

ئىلتىش غ. باشلاش، ئەگەشتۈرۈش. م: ئۇ مېنى ئىلتىپ باردى.

ئىلدىرلاتماق قۇ. تەۋرەتمەك، سىلكىمەك، ئىغاڭلاتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمىنى ئىلدىرلىتاي،
شاپتۇلنى شىلدىرلىتاي.
ئۆتى يوق بىھۇش جۇگانغا،
ئۆتنى سېلىپ يالدىرلىتاي.

ئىلغا غ. پەرق. م: ئىلغا قىلماق — پەرق ئەتمەك، ئاڭقار-ماق.

ئىلغۇر ئىلمەك، ئىشىكنى ئىلىدىغان ئىلمەك. ئېرىككە ئىشەنگۈچە ئىشىكىڭنىڭ ئىلغۇرىغا ئىشەن (ماقال).

ئىلكەشمەك قۇ. چېتىلماق، ئارىلاشماق، ئېرىشمەك.

ئىللىسۇن قۇ. بىر خىل پۇراقلىق ئوت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىللىسۇنمۇ ئىللىسۇن،
ئىللىسۇننى تېرىسۇن.
مەن يارىمغا خالتا بەرسەم،
ئىللاپ - ئىللاپ يىغلىسۇن.

ئىللىماق قۇ. پۇرىماق، ئىسكىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشىنىڭ يادىكارىنى،
كۆز ئېقىدا ساقلىغىن.
غولى بولسا باشقا سانچىپ،
غۇنچىسىنى ئىللىغىن.

ئىلىپ قامەت قە. چىرايلىق، كېلىشكەن، زىلۋا.

ئىلىكتەللە ھەقىقى تالىق، قىزنىڭ ئۆز ئانىسى تەرەپتىن يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرى.

ئىلىكتىمەك قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئېتىۋارغا ئالماق، ھېساپقا

ئالماق.

ئىلىكى شور قە. تەلەيسىز، جاپاكەش.

ئىلىكى قۇرىماق قە. مال ـ دۇنيادىن ئايرىلماق، ماغدىرىدىن كەتمەك.

ئىلىنچۇك قۇ. ئاساس، بانا، باغلىنىش، يۆلەنچۈك.

ئىلىنچىق غ. ئىلىك ـ سىلىك. م: ئىلىنچىق ئاغرىق بولۇپ يۈرگىلى بىرنەچچە كۈن بولغان ئىدى.

ئىن قۇ. خاماندا يانچىلىپ، سورۇلماي قالغان بۇغداي؛ مالنىڭ ئىنى.

ئىنەنمەك قۇ. ئىشەنمەك.

ئىن ـ تاڭ قە. هاڭ ـ تاڭ.

ئىنجا قۇ. ئاۋاق، ئورۇق، زەئىپ (بۇ سۆز "ئىنجار" شەكلىدىمۇ قوللىنىلىدۇ).

ئىنجىتماق رەنجىتمەك.

ئىنجىمارۇق ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز، زەئىپ.

ئىندىمەسلىك قە. پىسەنت قىلماسلىق، كارى بولماسلىق، قۇلاق سالماسلىق، جاۋاپ بەرمەسلىك.

ئىندىمەك قۇ. چاتىرماق، جەلپ قىلماق، قاراتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئايدىن ئۆڭەر يۇزىڭىز،
چولپانغا ئوخشار كۆزىڭىز.
مەن سىزگە كۆيگەن ئەمەس،
ئىندىۋالغان ئۆزىڭىز.

ئىندەك "ئىندىمەك"نىڭ ئىسىم شەكلى (قولغا كۆندۈرۈلگەن

بوْركوْت ـ قارچوْغىلارنى چاقىرغانلىقنى بىلدۈرىدۇ). قوشاقتا موْنداق كەلگەن: سەن قوْشوْقنىڭ بارىدا ئوْدەككە سال، غازغا سال، تاڭلا بەش كوْندىن كېيىن مەيلى ئىندەككە كەلسوْن ـ كەلمسوْن.

ئىنسقتى قوْ. ئىنجىق، ئىزلەڭگوْ.

ئىنمەك قە. چوْشمەك؛ چوْكمەك. م: سوغا ئىندى ـــ سوْغا چوْشتى.

ئىمبە قوْ. پارول، كوْلىڭ.

ئىملمەك قە. ئىشارەت قىلماق. م: ئوْ توْڭلوْكتىن بېشىنى چىقىرىپ، رىزۋاننى ئىملەپ چاقىردى.

ئىيلەك ت. ئاشلاق. م: ئىيلەك تېرە ـــ ئاشلانغان تېرە.

ئىيلمەك قوْ. ئاشلىماق.

ي

ياپا خ. پۈتۈنلەي، ھەممىسى.

ياپەن خ. ھارۋىنىڭ ھارۋىكەش ئولتۇرىدىغان تاختىيى.

ياپچان تاغ باغرى، دالا، ئېتىز، يول ياقىلىرىدىكى تاشلىق يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ياپسا قە. ئۇدۇل، توغرا، دەل، ماس، مۇۋاپىق، جىپسا.
م: بۇ ئىش تازا ياپسا كەلدى؛ بۇ ئىككى ياغاچ تازا ياپسا كەلدى — بۇ ئىككى ياغاچ بىر بىرىگە تازا دەل ياكى جىپسا كەلدى.

ياپسال قە. قىيپاش، قىيپاش يەر.

ياپسالىماق قە. ئۇدۇل كەلتۈرمەك، ماس كەلتۈرمەك، جىپسلاشتۇرماق.

ياپما قۇ. قورداقنىڭ ئۈستىگە يېتىر خېمىرنى يېيىپ دۈملەپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

ياپما نان ت. قورۇلغان سەينىڭ ئۈستىگە بولدۇرۇلغان خېمىرنى يېيىپ، دۈملەپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق (قۇمۇلنىڭ "ياپما" دىگەن تامىقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ).

ياپما ئۆي ت. ئۈستى ياغاچ ۋە بورا بىلەن يېپىلغان ئۆي ياپما ئۆي دىيىلىدۇ (بۇ كېمىر ئۆي — ئەگمە ئۆيگە قارىتىپ

ئېيتىلغان).

ياتا تۈك قە. ياچۈەك، بۆشۈك تەۋرەتكە.

ياتاڭ قۇ. ئاتقۇچىنىڭ مۇشتىكى.

يات-يوپۇر قۇ. يات، تونۇشمايدىغان.

ياچاق قە. كىچىك يا.

ياداق خ. خار.

يادايچا قۇ. تەخمىنەن، قارىسىغىلا، كۆڭۈلگە يۆلەپ. م: يادايچا گەپ قىلماق — كۆڭلىگە يۆلەپلا بىر نەرسە دىمەك.

يادايـ-چۇداي قۇ. ئاددىيلا، غورىگىل، چۆپچۆل، قاتتىق-قۇرۇق، ئىلاجىسىز، تەسەللايى. م: داسقىنىمىز يادايـ-چۇداي بولۇپ قالدى، رازى بولۇشىلا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن سىنى يارىم دىدىم،
قاچان سىنى دائىم دىدىم.
يارغىنامنىڭ يوغىدا
يادايـ-چۇداي يارىم دىدىم.

يادىتاش سىھرىگەرلىك، ئەپسۇن ئوقۇشتا ئىشلىتىلىدىغان تاش. م: ئىچىدە يادىتىشى بار بالا.

يارا-شىرىق بەدەنگە چىقىدىغان تۈرلۈك ئۇچۇق، چاقا، يارا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كىسەللىكلەر.

ياراق يارامىلىق، ياراق ئاتلار — يارامىلىق ئاتلار، يارامىلىق كىلىن.

يارانماق ل. ياخشى كۆرۈنمەك، يارىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىپ قالسام يۇرۇيمەن،
تىرەك ئاسا تايانىپ.
ئۇنلۇقتىن بالدىق توشۇپ،
ئاداشىمغا يارانىپ.

يارتا ت. يېرىم، م: يارتىلماق — قاق يېرىمىدىن ئىككىگە بۆلمەك.

ياردالڭ قۇ. يار، قىيا.

يارما شاپتۇل خ. شاپتۇلنىڭ بىر تۈرى.

يارمىدىماق چالا-بۇلا بىلمەك، يېرىم-ياتا بىر نەرسە قىلماق. م: مەن خەنزۇچىنى پىششىق بىلمەيمەن، ئانچە-مۇنچە يارمىدايمەن — يېرىم-ياتا سۆزلەيمەن.

ياسداق خ. بېزەك، پەرداز، بېزەلگەن.

ياش قۇ. چامغۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇزلاپ ئېرىگەن ياشنى،
توغراپ سالامدۇ ئاشقا.
بىرلا كەلگەن دۆلتىم،
يېنىپ كېلەمدۇ باشقا.

ياشلىماق قە. قايتىدىن ئىسسىتىپ بەرمەك. م: سىلى ۋاقتىدا كەلمەي، ئاشلىرى سوۋۇپ قالدى، ياشلاپ بېرەي.

ياشمان ت. چۈچۈتۈلگەن ياققا ئۇۋۇتۇلغان ناننى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىنغان تاماق (بەزى جايلاردا "يەژمەن"مۇ دېيىلىدۇ).

ياغاچ قۇلاق قە. گەپ ئۆتمەس، گەپ ئاڭلىماس.

ياغ دادا ل. بوۋا. ئاتىسىنىڭ ئاتىسى.

ياغلاش قە. ياغ سۇرۇپ قويغانـدەك پارقىراپ تۇرىدىغان، ياغلىق. م: ياغـلاش تەرلـىرى تامـچىپ تۇرغان؛ دىقـماق بويىنىدىن ياغلاش تەر تەپچىدى.

ياقا قۇ. ئىجارە (يەر ئىجارىسى).

ياقاڭلىماق قۇ. ئېغاڭلىماق. چايقالماق.

ياقا - ياۋان ل. چەت ـ ياقا، م: بىز يۇرتـچـۇلۇق ئـىشـىغا ئارالاشـماي، ياقا ـ ياۋانـدا يۇرۇپ چارـپـاي باقىپ كۆن كۆچۇرۇپ كەلگەن ئادەم.

ياقماق قۇ. چايقىماق، يۇماق. م: چىنە ـ قاچىلارنى ياقىۋەت؛ ئاغزىڭنى ياقىۋەت.

ياڭپايلى يانتۇلۇق، يانتۇ يەر.

ياڭسۇك ل. نامەرد (بۇ سـۆز خوتەنـدىمۇ مۇشۇ مەنـىدە قوللىنىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشى گەپپى باھاسى،
ھەركىم ئالسا مىڭ تىللا.
ئۇينا خىل گاڭگۈك بىلەن،
جان قىينالار ياڭسۇگدا.

ياڭشىماق ل. سايراپ كەتمەك؛ كۆپ سۆزلـىمەك، مەمەدا ـ نىلىق قىلـماق.

يالا تۆھـمەت، قارا، بـۆھـتان. م: ئەمەت يالىغا كېتىپتۇ ـــ ئەمەت بۆھتانـغا قېپـتۇ؛ يامانـغا يولۇقـساڭ يالـىسى پۇقار، قازانغا يولۇقساڭ قارىسى (ماقال).

يالاندا سوپۇنىڭ قالـدۇقى (ئىشـلىتـىلىپ نېپىزلەپ قالغان سوپۇن).

يالاق ت. ئىت قاچىسى. ماقالىدا مۇنىداق كەلگەن: ئىتمۇ ئۆز يالىقىنى قورۇيىدۇ (بۇ سۆز خوتەنىدە "ئەبرەز، يۇندا تۆكىدىغان ئورۇن" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

يالاڭ ئوچۇق؛ م: يالاڭئاياق، يالاڭ باش؛ ئەستەرسىز؛ م: يالاڭ كىيىم؛ قاتىسىز؛ م: يالاڭ قاپاق؛ تاق.م: يالاڭ نومۇر — تاق نومۇر.

يالايامپاق قە. بۆھتان چاپلىماق، قارا چاپلىماق.

يالجا غ. نەتىجە، ئاقىۋەت.

يالجىماق[1] غ. ئىلگىرى كەلمەك، روناق تاپىماق. يالغانچى يالجىماس، ئوغرى بېيىماس (ماقال).

يالجىماق[2] غ. زېرىكمەك.

يالداما قە. خاتىرە، يادىكار.

يالدىماق قۇ. ئاتنىڭ يايلىسىنى قىرقىماق.

يالغۇزەك خ. نەي.

يالماش چاينىماي يۇتۇش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆزۈڭ بىلەن يالمايسەن،
زۇلپۇڭ بىلەن باغلايسەن.
مەن ساڭا نىمە قىلغان،
دەرت قىلماقنى چاغلايسەن.

يالمان قۇلاق ئېتىز-داللاردا، يول بويىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

يالىخور قە. تۆھمەتخور، تۆھمەتچى.

يام قە. يوغان تاشتەك. م: بېشىغا يامىدەك سەللە ئورىغان داموللام.

ياماپ ـ تۆشەپ خ. ياماپ ـ تۆمەپ.
يامان يارا ت. چاشقان يارىسى؛ بويۇن لىمغا سىلى (بويۇنغا چىقىدىغان ساقايماس يارا).
يامچاق قە. تەشتەك، گۈلدان، گۈل قاچىسى.
يامداق[1] قۇ. سۇپۇرگە.
يامداق[2] ت. چوڭ سۇپۇرگە.
يامداقلىق قۇ. سۇپۇرگە قىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
يامدىماق سۇپۇرمەك.
يامزال تاغ باغرى، يانتۇلۇق. م: تاغنىڭ يامزىلىغا چىقىپلا يىنىپ چۈشتۈم.
يانپۇچاق خ. ياغاچ تېشىدىغان سايمان.
ينداق غ. هارۋىغا يانداپ قوشۇلىدىغان ئات. م: ئىچ ئات تارتسا، ياندىق ئات تارتماپتۇ (ماقال).
يانيغاچ قۇ. ئىشىكنىڭ يان ياغىچى.
ياۋا كۆكنار چىمەنلىكلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك، تاغلاردىمۇ بولىدۇ.
ياۋا ماش سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاغلىق جايلاردىكى ئۆسۈملۈكلەر ئارىسىدا، ئورمان چەتلىرىدىكى نەملىك جايلاردا ئۆسىدۇ.
ياياق ل. پىيادە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىكەنلىككە تىكەن دەسسەپ يا ياق كەلدىم،
هەمرايىم يوق غارىپ يالغۇز يىلغاپ كەلدىم.
بىر ئىل بولدى سەن بۇ ياقتا ياتقالى،
غارىپ كۆڭلۈم بىلەن سىنى يوقتاپ كەلدىم.

ياپتاق قە. ئىگەرسىز، ئىگەر توقۇلـمىـغان. م: ياپتاق ئاتقا مىندىم. (بۇ سۆز خوتەندە "يۇپـتاق"، تۇرپانـدا "ياۋداق" دېيىلىدۇ).

يەر پورى ت. يەر توزغىقى.

يەر توزغاق ل. موگو، قوزىقارنى.

يەر غاجىماق قە. دۈم چۈشمەك. م: يەر غاجاپ ئۆلمەك.

يەر ياڭىقى خاسىڭ.

يەر يالىغۇر قە. يەر يۇتقۇر (قاغاش سۆزى). قوشاقتا مۇنـ
داق كەلگەن:

بارمىغۇرەي، بارمىغۇر،
بارغان يېرىدىن كەلمىگۇر.
بىزنى يوللارغا قاراتتى،
ئاشىق دېگەن يەر يالىغۇر.

يەر يېغى كىرسىن.

يەكسان قە. يالاڭ، ساپلا، پۈتۈنـلەي، يەكسان شۇنداق ــ ساپلا شۇنداق.

يەلەڭ ل. گۆلەڭگۈچ.

يەل-بوران قۇ. شامال-بوران. قوشاقتا مۇنداق كەلـگەن:

يەل-بوراندەك يەل بولۇپ،
يەتسەم يارىمنىڭ قېشىغا.
مىرزا گۈلدەك ئاچىلىپ،
سانچىۋالسام بېشىمغا.

يەل يارا ل. سىپلىس.

يەنسۇنۇق قۇ. بۇلاقـلاردا بولىدىـغان قۇرۇتـقا ئوخـشاش

جانۋار، دورا ئورنىدا سۇ بىلەن تىرىكلا ئۈچىلىدۇ.

يوبدان ـ خ. قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان تاماق.

يوپۇتماق يوشۇرماق، ياپماق.

يوپۇرا قە. ئۇدۇل، دۇچ. م: بىر ماشىنا ئۆينىڭ يوپۇرىسىغا كېلىپ شىپىيىدە توختىدى؛ بالام ھىملىقى ئادەمگە يوپۇرا كېلىپ قالمىغىن جۇما!

يوپۇرغا قۇ. سۆرەم.

يوتۇق قۇ. يانتۇ، قىيپاش، يانباغىرى. م: يوتۇق يەر — يانتۇ يەر.

يوتۇقماق قە. كۆز قاپىقى ياكى يۈز-كۆزى ئىششىپ قالماق، ئۇۋۇقماق.

يودا قە. ئەبگا، سوكال؛ نامرات، گاداي؛ ئورۇق، قوتۇر.

يودو قۇ. ”يودا“غا قاراڭ.

يودىماق قورسىقى ئاغرىغان ئادەملەرنى تۇز، نان قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئاشلىماق (خۇراپى ئۇسۇل بىلەن داۋالاش).

يورتماق ئۇششاق قەدەم بىلەن تېز ھەم سىلىق ماڭماق (بۇ سۆز ئاساسەن ئاتقا قارىتىلىدۇ). م: ئاتنى يورتماق — ئاتنى يورتۇپ ماڭماق.

يوسول قو. پۇقرانى ئالۋاڭ-ياساققا ھەيدىگۈچى ئوردا دوغىسى، ياساۋۇل.

يوغا ئا. تەكچە، ئويۇق.

يوغا تام قە. ئۆي بىلەن ئۆي ئوتتۇرىسىدىكى پاكار تام.

يوغا تامغا مىنمەك قە. مەسخىرە قىلىش سۆزى. م: ۋەلىسپىتكە مىنمەن دىگۈچە، يوغا تامغا مىنىپ كەلگىنە!

يوغانچى چوڭچى، تەكەببۇر، پوچى.
يوقساز خ. كەمبەغەل، نامرات.
يوقسىز خ. ”يوقساز“غا ئوخشاش. م: بالا يوقسىزغا، كېيىك ئوقسىزغا (ماقال).
يوقلا قۇ. يوق.
يول ئاغزى تۆت كوچا دوقمۇشى.
يولەك قە. ئارىلىق، كارىدور (قورانىڭ دەرۋازىسى ئاستىدىن قورانىڭ ئىچىگە كىرگۈچىلىك بېسىپ ئۆتىدىغان ئارىلىق).
يوناق خ. دەل، توغرا.
يونۇپ-يۇمۇرۇپ قۇ. يونۇپ-قومۇرۇپ.
يۇپۇڭ ت. يېلىنىڭ، يۇپقا.
يۇتقۇنچاق غ. يۇتقۇلۇق.
يۇتما خ. كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدىغان ئېرىق.
يۇدى-يۇقى غ. شىرەم، يىراغراق. م: يۇدى-يۇقى تۇققان.
يۇقما قۇ. يۇقۇملۇق. م: يۇقما ئاغرىق — يۇقۇملۇق كېسەل.
يۇلقۇنماق ئۆزىنى ئۆزى يۇلماق، باغلاقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈچىنىپ ھەركەت قىلماق. م: قاماقتا چۈشكەن بېلىقتەك يۇلقۇنماقتا ئىدى.
يۇمشىماق يۇمشاپ قالماق، ئاچچىقى يانماق، رايىدىن قايتماق؛ ماقۇل بولماق.
يۇمۇرماق قۇ. قومۇرماق، يونۇماق، ئاغدۇرماق.
يۇمۇرىغا يۇقماسلىق ھېچنەرسە چاغ كەلمەسلىك، قىلچە تەسىر قىلماسلىق.

يۆتۆك قۇ. تولۇقلىما، قوشۇمچە. م: ئاشلىغىمىز تۆگەپ قالاي دىدى. بىرئاز يۆتۆكلىۋالايلى.

يۆگۆمەچ ل. يۆگۆمەچ قىلىپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان هورنان، خۋاجۇەر.

يۇدۇمچى ل. هامىمال، مال توشۇغۇچى.

يۇرۇش[1] ت. قاتنايدىغان ۋاستە ياكى بىر ياققا بارىدىغان ئادەم. م: يۇرۇش چىقىپ قالسىلا بارىمەن؛ بىرەر يۇرۇش چىقىپ قالسىلا ئەۋەتىپ بېرىمەن.

يۇرۇش[2] قۇ. قائىدە، نىزام، پەدە، چە. م: قۇمۇل يۇرۇ-شىدە — قۇمۇلچە، قۇمۇل پەدىسىدە، قۇمۇل قائىدىسىدە؛ ئۇ ناخشىنى قۇمۇل يۇرۇشىدە ئېيتىدىكەن.

يۇرىگىنى سۇ ياقىلاپ تۇرماق ئەنسىرەپ تۇرماق، قورقۇپ تۇرماق، يۇرەك ئالدى بولماق.

يۇز كۆرسەتمەك ت. ئۆلۈم-يىتىم ئىشلىرىدا ۋە تاسادىپى هادىسىلەر يۇز بەرگەندە پەتەگە بارماق.

يېپىشىق غ. بىزەك، قېلىن.

يېتىنچان قۇ. مېھرىۋان، غەمگۇزار، كۆكۆلچەك؛ چېبچەن، هۇشيار.

يېزەك ل. دەككە.

يېسىر يىتىم (بۇ سۆز كۆپىنچە "يىتىم-يېسىر" دىگەن جۇپ سۆز شەكلىدە كېلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتام مېنى ئانام مېنى،
جاپا - ئەمگەك بىلەن باققان.

ئېزىز بېشىمنى يېسىر ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراق ياققان.

يېسىۋېلەك ت. بەسەي.

يېشقماق غ. يەرگە سۇ تولا كىرىپ كەتكەنلىكتىن كۆكىرىپ كۆچىدىن كەتمەك. م: يەرگە سۇ تولا كىرىپ يېشىقىپ كەتتى.

يېغا ئۇرۇش، جەڭ؛ ياۋ، دۈشمەن. يېغا ياندىن قوپار، بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال).

يېغىلاشماق قە. ئۇرۇشماق، سوقۇشماق، جېدەللەشمەك.

يېقىن-يورۇق تونۇش-بىلىش. م: ئۇ يېقىن-يورۇقلارنىڭ ئەيىپلىشىدىن ئەنسىرىدى.

يېگۈلۈك تاماق، يېمەكلىك. م: يېرى يەنە بىرىگە يېگۈلۈك تۇتتۇپتۇ.

يېلىقماق قۇ. زېرىكمەك. م: بۇ يەردە بىرمۇ تونۇشۇم يوقكەن، بەك يېلىقىپ كەتتىم.

يېمىش قۇ. مېۋە، مېۋە قۇرۇغى.

يېنىنى ئالماق بولۇشماق، يان باسماق، تەرەپدار بولماق. م: ئۇ ئاغىنىسىنىڭ يېنىنى ئېلىپ، ئۇنى بوزەك قىلغانلارغا قارشىلىق بىلدۈردى.

يېنى-ۋېلى قۇ. ئەتراپى، ئۆپ-چۆرىسى.

يېۋىنداق قۇ. يايداق. م: ئېشەكنى يېۋىنداق مىنىپ كەلدىم.

يىت قۇيماق، چەلپەك، پوشكال.

يىتىم ئوچاق خ. ئوچاقنىڭ ئوت قالايدىغان يېرى.

يىخا-يۆگەم قارا-قويۇق، بىراقلا.

يىدىغ خ. بۇزۇق، بۇزۇلغان. م: يىدىغ تۇخۇم — بۇزۇلغان تۇخۇم.

يىغاچ قەلەم قۇ. قېرىنداش قەلەم.

يىگويەن چاپان قۇ. ياقا ۋە پەشلىرىگە كەشتە بېسىلغان قەدىمقى چاپان (ئايالچە).

يىگىتلەنمەك قە. ئوغۇل بالىلىق قىلماق، باتۇرلۇغى تۇتماق، جۇرئەتلەنمەك.

يىگىنە قۇ. ھالقا، زىرە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يارىمنىڭ قۇلاقىغا يىگىنە بولاي دەيمەن.
ئۇنىڭ يانىغا چاچ قويۇپ، دىۋانە بولاي دەيمەن.

يىلغاماق ل. يىغلىماق.

يىمەن ل. ياياۋان، چۆل، دەشت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نەگە يۈرسەڭ سېنى بىلەن بارۇرمەن،
كۆز ياشىمغا كىمە سالىپ ئۆتۈرمەن.
خۇدايىتالا جۇپتۇنۇ ئايرىماسۇن،
غارىپ بولسام شۇ يىمەندە ياتۇرمەن.

تەھرىر: مىرسۇلتان

مەسئۇل تەھرىر: رەقىپ ۋاھاپ

مەسئۇل كوررېكتور: مەريەم ئىسمائىل

[illegible]

ئۇيغۇر شىۋىلىرى سۆزلۈگى

تۈزگۈچى: غۇلام غوپۇرى

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتاپخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ

مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1986 ــ يىل 1 ــ ئايدا 1 ــ قېتىم نەشر قىلىندى

1986 ــ يىل 1 ــ ئايدا بېيجىڭدا 1 ــ قېتىم بېسىلدى

باھاسى: 1.50 يۈەن

21500003962

简明维吾尔语方言词典

（维吾尔文）

吾拉木·吾甫尔编

民族出版社出版　新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：787×1092毫米 1/32　印张：10

1986年1月第1版

1986年1月北京第1次印刷

印数：0001—8,500册　定价：1.50元

书号：M 9049（4）　9